LUCERNAE FICTILES MUSEI PASSERII.

VOLUMEN TERTIUM.

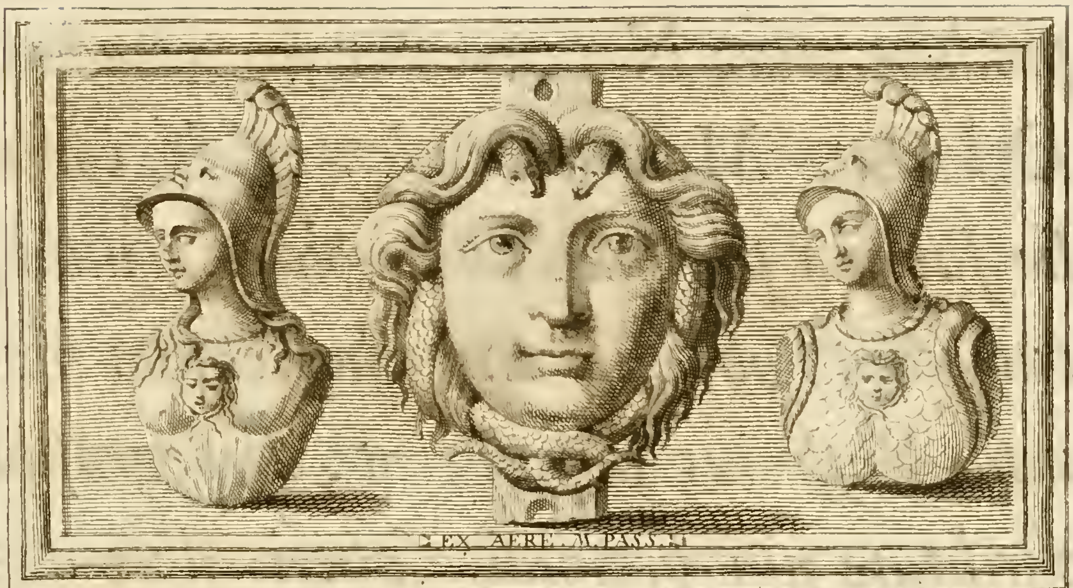
Io. Bapt. Passerius del. V. F.

SUMTIBUS
ACADEMIAE PISAURENSIS.

PISAURI; M. DCC. LI.

IN AEDIBUS GAVELLIIS

SUPERIORUM PERMISSU.

Joſ. Menab. del. P.A. Pazzi ſc.

F R I D E R I C O
S. R. E. PRESB. CARDINALI
L A N T E
PRINCIPI EMINENTISSIMO

ACADEMIA PISAURENSIS.

Raviter ſaepenumero conqueſti ſunt Eruditi Viri quod tandiu tertii voluminis Fictilium Lucernarum Muſei Paſſerii editio

 produ-

produceretur; Nos vero non ſine quadam Dei Opt. Max. providentia & conſilio factum putamus, ut volumen illud, cui quinto ab hinc anno ſupremam manum Paſſerius impoſuerat, Typographi tarditate niſi proximis ſuperioribus diebus ad umbilicum perduci non potuerit; ita enim datum eſt, PRINCEPS EMINENTISSIME, illud TUO nomine inſcriptum TIBI praeſenti exhibere, reditumque TUUM poſt quatuor ferme annos in hanc Urbem TUI amantiſſimam, velut epocham nobis omnibus fauſtiſſimam, hoc obſervantiae noſtrae, Tuorumque in nos meritorum teſtimonio publice ſignare. In omnium quidem noſtrum votis erat aliam etiam,

& quae

& quae populi animos magis percelleret, officii noſtri ſignificationem dare, ſolennemque Academiae conventum in TUAS laudes agere; memorant enim adhuc plerique qua voluntate, quo ingeniorum ardore ſumma in nos beneficia TUA praedicaremus, quum, quartus jam eſt annus, marmorea imago TUA ex Senatus Conſulto honoris pietatiſque cauſſa celeberrimo curiae in loco collocata dedicaretur. At ſi per aeſtivas ferias id nobis in praeſentia non licet, par eſſet profecto & aequum, nos, & vetera TUA benefacta hic recenſere, & ea praeſertim nihilo minora, quae, poſteaquam TE Romam ad ampliſſimae dignitatis gradum ſuſtinendum

dum BENEDICTUS XIV. *Pontifex Max. revocavit, pro ſalute, dignitate, & utilitatibus noſtris fortiter ſapienterque geſſiſti, quum liberam jam ab exteris perturbationibus civitatem domeſticae fere illam everterunt; adeo ut* TE *& praeſentem & abſentem, velut numen aliquod propitium habuerimus ſemper. His* TUIS *in nos immortalibus meritis illud etiam accedit non modo publicum, verum etiam praeclariſſimum & pene divinum, ad animos enim excolendos pertinet, ad ingenia acuenda, ad patriae decus atque ornamentum, perſpectiſſimam nempe caritatem, qua Academiam noſtram complexus es. Quod ſi reliqua omnia praetermittere nos cogit*

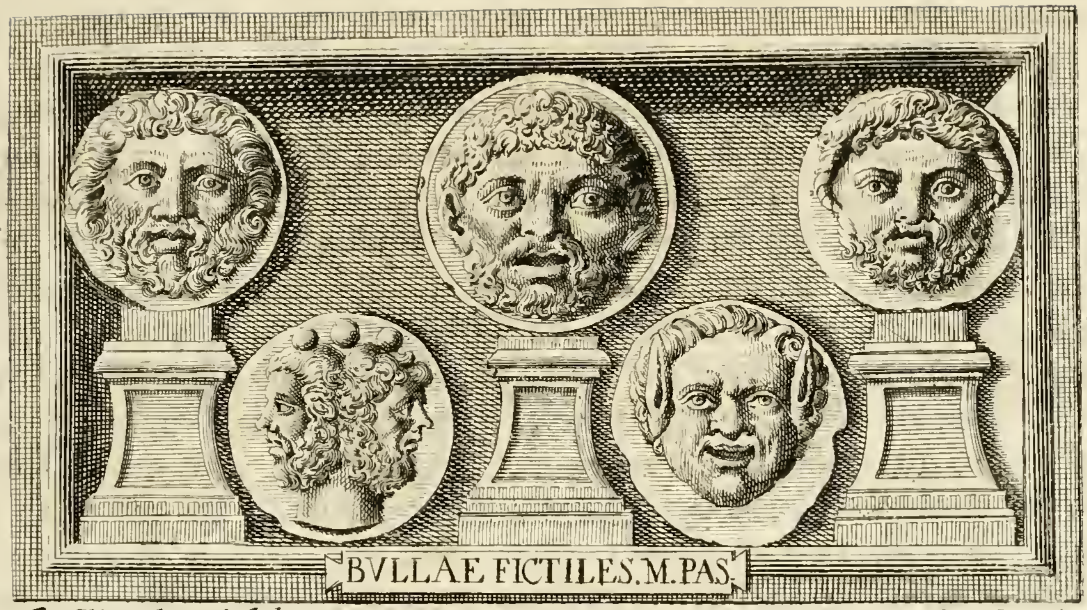
ſingu-

ſingularis modeſtia TUA, hoc tamen utpote perpetuum atque perenne ſilentio praeterire non poſſumus; continenter enim fructum ex eo maximum capimus in praecipua ea, qua nos proſequitur, benevolentia JOANNES FRANCISCUS STUPPANIUS in hac administranda provincia merito TIBI ſuffectus, cui Academiam noſtram ita commendaſti, ut majore ex ſtudio magiſque ex animo commendari non potuerit. Sane eximiam illius in nos voluntatem, non minus animo ipſius praeſtantiſſimo atque optimo, & ad politioris humanitatis ſtudia mirifice propenſo adſcribimus, quam patrocinio TUO, mutuaeque, qua inter VOS devincti eſtis, amicitiae.

Quae

Quae quum ita ſint, EMINENTISSIME PRINCEPS, *hilari fronte novum hoc obſequii noſtri pignus excipe, ut quibus jam auſpiciis hoc diuturni laboris opus fuerat incboatum, iiſdem & abſolutum fuiſſe ſumma cum voluptate gloriemur. Piſauri A. D. Kalend. Sextil.* MDCCLI.

JOANNIS

Jos. Menabuonj del. Vin. Fra: scul.

JOANNIS BAPTISTAE
PASSERII J. C.
DE AMPULLA SEPULCRALI
CIRCENSEM POMPAM REFERENTE
DISSERTATIO.

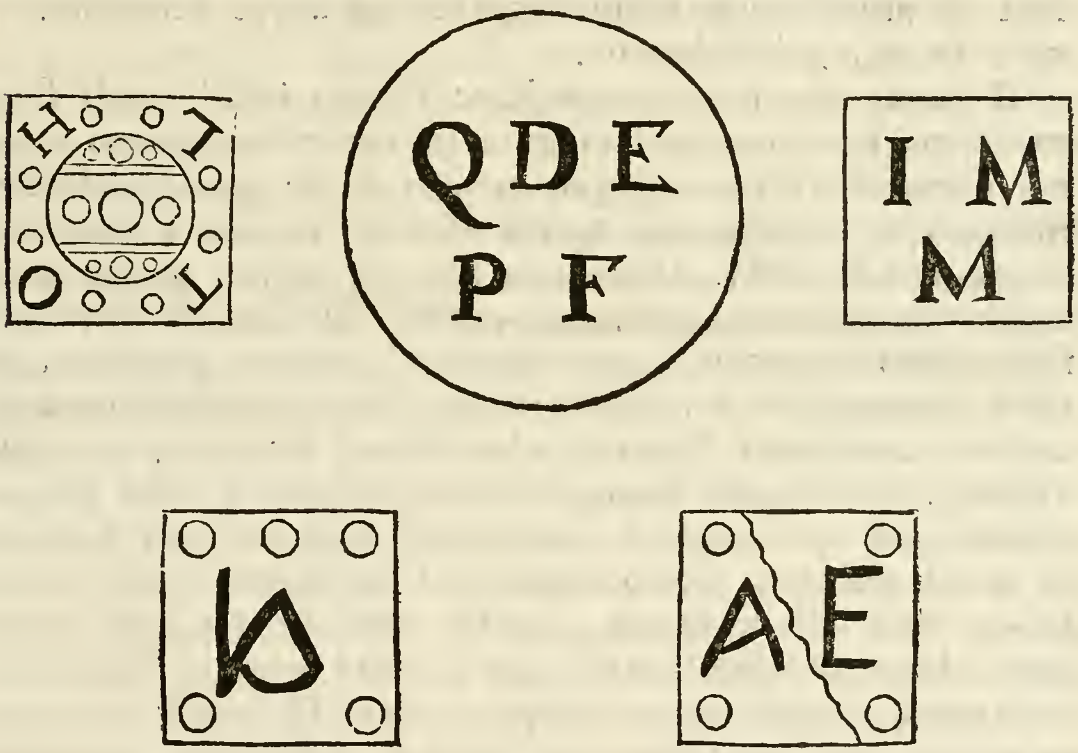

UM antiquis lucernis, quae tertio hoc volumine prodituræ erant, illuſtrandis navarem operam, atque illas praeſertim manu verſarem, quae veterum Romanorum ludos repraeſentant, nunciatum eſt in ſuburbano ad pontem Iſauri ſepulcrum defoſſum eſſe, in quo gutti quidam vitrei, & praeterea ampulla major graphice exornata prope humati hominis oſſa occurriſſent. Confeſtim ad locum advolo, omniaque altius everſa, nihilque niſi locum invenio.

Percontor de ampullis, quae mihi ſtatim a foſſore offeruntur, guttos geminos vitreos penitus vulgares, & phialae vitreae fragmentum. Cur ita deperiiſſet interrogo. Ait, villicum, qui pecuniam expectaſſet, ubi illam offendiſſet in aera expoſitam ludibrio confregiſſe, tanquam ſibi a fortuna illuſum. Tunc ego, proh facinus! Et voti compos fuiſſet factus, ſi tam elegans vaſculum mihi integrum praeſervaſſet. Quod interim unicum fragmentum ſuperfuerat occupans, atque illud contemplatus video totum fere Circi aſpectum in ſuperiore linea contineri, in inferiori vero decurrentes quadrigas, quae, ſpatio corruptae partis ſupputato, quatuor eſſe debuerant. Pergratum vero mihi fuit qualecumque hoc ampullae fruſtum viſere, & obtinere, quippe quia ingens mihi ſuborta ſuſpicio eſt non Romanos ludos hic contineri, ſed noſtros patrios, neque alium Circum hic eſſe expreſſum, quam noſtrum Piſaurenſem, cujus opinionis rationes ſingillatim ſuo loco afferemus. Unum tamen, quo jacturae dolorem ſolemur, illud eſt, quod, ut puto, averſa ampullae pars eumdem aſpectum, qui in hoc fragmento ſupereſt, continebat, nam prope metas video alterius arboris ramum, non ſecus ac in extrema hujus faciei parte, quae hinc inde ab artifice graphiario veluti pro terminis totius Circenſis apparatus diſpoſitae erant, ut utraque facies parem ornatum praeſeferret.

Phiala ex vitro conſtat, ipſoque duriſſimo, pellucido, niſi quod aliqua ſui parte tunicula verſicolore a vetuſtate contracta non inficitur magis, quam exornatur. Forma ventricoſa, & fere rotunda eſt, cujus orbis altitudine tres uncias aequat, collo anguſto praedita erat, ut ex veſtigio liquet. Lamina vero adeo ſubtilis eſt, ut vix credam opus eſſe adventitium, quin potius ab artifice Piſaurenſi conflatum videtur, qui enim tanto artificio haec vaſa excolebant, ut peregre efferrentur, nunquam tam fragili, tenuique vitro laborioſiſſimum opus conſignaſſet; imo vero eo conſilio ducta videntur, ut ex officina in ſepulcrum recta contenderent, cujus horror tenuitatem compenſaret. Hoc ſaepe in aliis ſepulcris circa effoſſis, unde ampullae illae erutae ſunt, quas in Acherontico publicavimus, ſaepe obſerva-

ſervatum eſt, cum enim inter eorum egeſtiones ceterarum ampullarum vitrea fragmenta extremae tenuitatis animadverteremus, omnium judicio comprobatum eſt, tam fragilia vaſcula peregrinationem pati non potuiſſe, quae, ut ita dicam, flatu vel ipſo laederentur, atque ipſa motus difficultate Piſaurenſem patriam profiterentur. Inter haec vero memoratu dignae ſunt ampullae aliae ex eodem loco ſuperioribus annis defoſſae, & in meo muſeo aſſervatae, in quarum infima parte ingentibus literis elevatis vitriariae officinae artifices per ſiglas indicantur. Sunt autem hujuſmodi,

quae ſphragiſmata publicare libuit, quia hujuſmodi ſtigmata vitrea perraro admodum occurrunt, nam prae ſui tenuitate facilius interierunt. Accedit coeli noſtri benignitas, atque hujus opificii patientiſſima, aetate noſtra ſumptuoſo experimento comprobata in ingenti, ac laudatiſſima vitriaria officina, quae apud nos exercetur. Suppetit fluviatilis ligni copia, herbarum praeterea ad vitri materiam educendam ſumma feracitas, portuoſum denique flumen tranſvectioni ampliſſimum, ut nullus dubitem, quin eadem com-

moda, quae aetate noſtra id artificium hic excitarunt, florentiſſimis, atque opulentiſſimis temporibus poſthabita ſint.

Pergo nunc ad vitri noſtri parerga illuſtranda; Circum in primis, in quo ipſum Piſaurenſium ſtadium repraeſentari vehementer ſuſpicor. Ipſum vero apud nos extitiſſe inter urbis moenia, & littus maris multa ſuadent. Conſtans in primis apud antiquarios noſtros fama, quam ipſi ſtantibus adhuc veſtigiis imbibitam ſcriptis conſignarunt, a quibus hauſit, quae de illo teſtatus eſt celebratiſſimus noſter Oliverius Marm. Piſaur. nota IV. pag. 13. quanquam familiari apud antiquos tranſpoſitione Amphitheatrum appellent ob promiſcuum uſum decurſionum atque venationum, quae in illis exhibebantur.

Roborat non mediocriter hanc famam inſcriptionis fragmentum, quod e cujuſdam maceriae ruderibus erutum apud me nunc aſſervatur, in quo mentio eſt de agitatore factionis ruſſatae; publicatum autem eſt inter marmora Piſaurenſia num. CXLVII. Praeterea ſupereſt adhuc prope arcis foſſas ingentis muri veſtigium, quod ad Circum pertinuiſſe conſtans opinio eſt, imo facile ad carceres pertinuit, ut infra demonſtrabitur. Rem vero aſſerit nummus maximi moduli Conſtantii Sfortiae, olim Piſauri Domini, in cujus averſa parte ſchema hujus urbis expreſſum eſt cum propugnaculis ab ipſo additis ſuperpoſito elegantiſſimo lemmate omni politiori ſeculo digno, *Conſervatori urbis ſuae*. In eo vero terrae ſpatio, quod inter urbem, & mare protenditur manifeſtiſſima in eo nummo veſtigia ſtadii obſervantur, cujus initium nempe a plaga Orientali, ejus vero orbita, ſeu converſio circa portam Salinarum extendebatur, hoc eſt ad Occidentem, quam obſervationem in Circis ſervatam conſtat ex Caſſiodoro lib. III. variarum Epiſt. LI., & ex veteri epigrammate apud Bulenger. *De Circo*:

Circus imago poli formam cui docta vetuſtas
Condidit & numeros limitis aetherei,
Namque duodenos oſtendunt oſtia menſes,
Quaeque meat curſim aureus aſtra jubar.

& alibi in eodem carmine:

Metarum cogunt circumdare curſibus orbes,

Nam-

Namque axes gemini ortum obitumque docent.
& Iſidorus lib. xxviii. 30. *Metarum appellatione prope terminum, ac finem mundi indicare volunt ab eo, quod aliquis emenſus finis eſt ſive ad teſtimonium orientis occidentiſque ſolis.* Et Joannes Antiochenus *flexus metae, quae ad carceres orientem, quae ad fundum occidentem deſignat.*

Cum vero Franciſcus Maria Ruvereorum Principum I. pomoerium ex ea parte protuliſſet, nactus ſedilium fundamenta novae cortinae penitus accomoda, nova maenia illis ſuperinjecit, quod vero reliquum fuerat, ne foſſas impediret, penitus evertit.

Et revera quanquam haec teſtimonia deficerent, nemo tamen dubitaret ſplendidiſſimam hanc Romanorum Coloniam ſumptoſiſſimis olim aedificiis exсultam communibus hiſce ornamentis caruiſſe, quum praeſertim Circenſia non ad voluptatem modo, ſed ad religionem ſummopere pertinerent. Sed ni fallor, ab ipſo urbis exordio facile eſt Piſaurenſes ad patrios ludos exercendos ſtadium ſibi conſtituiſſe; cum enim a Piſaeis cultoribus conſtituta eſſent, ut nomen ipſum videtur indicare (quod etiam indicavi in meo de nominibus urbium libello) credibile ſit, gentem certaminibus famoſam priſtinum inſtitutum retinuiſſe, conſtitutoque ſibi ad moenia urbis Hippodromo, patrio more ludos Olympicos celebraſſe, ut etiam indicavi in *Lithogoniae* lib. I. Illud quoque obſervandum eſt, quod templum Jovis ita locatum erat in ea urbis parte, ut ipſi Circo immineret, cum enim Jovi ea certamina ſacra eſſent ad ſimilitudinem Olympici, conveniebat, ut e templo ludos proſpectaret, & Hieronicarum coronas facili proceſſu in ſinum reciperet.

Pergo nunc ad vitri noſtri ornamenta. Primum quod hic obſervo, ſunt geminae palmarum arbores, forte ut opinor oleaſtri, ſeu lauri aut alterius ſacrae, unde coronae ſumerentur, quae in ipſius Circi extremitate conſitae ad inſtar metarum ſunt, & totum ſpatium curſui deſignant; quod primum argumentum mihi evincit deſcriptum in vitro Circum primaevam illam ſimplicitatem praeſeferentem nobis potius adſcribendum eſſe, quam Romanis, in quorum

rum ſtadiis nunquam arbores conſtiterunt. Arbores vero, ſeu arborum truncos pro metis aliquando conſtitutos probatur Homeri auctoritate: Illiad. XXIII., ubi Circum deſcribit ab Achille conſtitutum.

Metam autem dicam valde manifeſte, neque te latet
Stat lignum aridum quantum ulna ſuper terram, vel quercus,
Vel tiliae, quod quidem non fatiſcit imbre
Lapides autem hujus utrimque firmati ſunt duo albi
In anguſtiis viae, planus autem Hippodromus Circum.

Eandem temporum heroicorum ſimplicitatem ſequutus eſt Statius Thebaid. 6. Circum deſcribens, in quo, cum funus Archemori celebraretur, decurſio habita eſt.

Metarum inſtar erat hinc nudo robore quercus
Olim omnes exuta comas, hinc ſaxeus umbo
Arbiter agricolis, finem jacet inter utrumque,
Quale quater jaculo ſpatium ter arundine vincas.

Quin & in Ponto confixa arbor metae inſtar ad navium curſum in certamine praeſignandum apud Virgilium Æneid. V.

Hinc viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis, pater: unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.

Sed ne adeo antiqua perſequamur, uno contenti ſimus Romano exemplo, quum in Circo maximo ligneas metas extitiſſe uſque ad Claudii tempora ex Svetonio accipiamus. In ejus vita cap. XXI. *Circo Maximo marmoreis carceribus, auratiſque metis, quae utraque, & tophina, & lignea antea fuerant exculta.*

Succedunt metae ovis deſuper ornatae & prope arborem conſtitutae, quae ubi converſio facienda eſſet, deſignabant. Haſce ego haud antiquas in hoc Circo fuiſſe reor, ſed tantummodo ob Caſtorum religionem novitia obſervatione adjectas, quod uno tantum in loco appareant, quum ceteroquin ſpinae extremitates pari proceritate claudere debebant, quemadmodum in lucerna noſtra tab. XXVI. inferius obſervatur. Hic vero inter ſpinae parerga longe alium finem praeſtant, quam in extremitatibus, nam praeter metas arbor, ut apparet, conſita erat, ſeu perenniter vireſcens, ſeu per ſingula ſpectacula renovata. Metae vero non unae eri-

ge-

gebantur, ſed ternae. Hoc probatur auctoritate Caſſiodori Var. lib. III. 51. *Ipſae vero metae ſecundum zodiacos decanos ternas obtinent ſummitates.* Quod etiam teſtimonio marmorum antiquorum comprobatur. Ova metis imponebantur ob Dioſcuros decurſionum praeſides. Tertullian. de ſpectacul. cap. VIII. *Ova honori Caſtorum adſcribant, qui illos ovo editos credendo, de cycno Jove non erubeſcunt.*

Metis ſuccedit tropaeum, illudque ut conjicio ex galeri forma Dacicum, ex quo non temere divinamus circenſem pompam hic exhiberi ex illis, quae bello Dacico ſub Trajano confecto celebratae ſunt, ut in ejus vita narrat Dio. *Trajanum Romam repetentem plurimae barbararum gentium legationes, atque etiam Indorum legati adiere. Spectacula magnifica per centum & viginti dies Romae edidit.* Quae ſpectacula dum Romae exhiberentur, coloniarum quoque cives pro viribus imitatos fuiſſe non dubito, quadam aemulatione devotionis erga principem & exercitio dignitatis, ut a Romanis exorti ſtudia Romae in ſeſe referrent.

Succedunt columnae ſacello intermedio conſtitutae, quibus ſimulacra inſtant. Has illas eſſe reor, quas Tertullianus de ſpectaculis cap. VIII. Seſſias, Meſſias, & Tutelinas vocat, illaſque in circo collocat. *Columnas Seſſias a ſementationibus, Meſſias a meſſibus, Tutelinas a tutelis fructuum ſuſtinent, ante has tres arae trinis Diis patent magnis, potentibus, valentibus.* Harum poteſtatum in Circenſibus peculiaris ratio habebatur, ut etiam conſtat ex Plinio lib. XVIII. 2. *Sejam a ſerendo, ſegeſtam a ſegetibus appellabant, quarum ſimulacra in Circo videmus; Tertiam ex his nominare ſub tecto religio eſt.* Ex quibus verbis colligitur gemina fuiſſe illorum ſimulacra, quot hic in columnis impoſita apparent. Ratio autem cur in circo ea numina coli deberent, ea fuit, quod circus idem quaedam veluti coeli, terraeque, atque totius naturae imago haberetur, cui propterea ſubtili quadam ſimilitudine omnes circi partes referebantur. Hinc voluere, ut numina illa, quibus ferendorum, ac ſervandorum fructuum poteſtas tribuebatur, quod terrae, ac naturae potiſſimum officium, in ipſo orbis ſimulacro praeſiderent. Fuere praeterea & aliae columnae

in

in circo, quibus victoriae imponebantur, ut marmora inſculpta luculenter oſtendunt, neque ego a ſuſpicione abhorrerem totidem hic victorias columnis imponendas ſibi artificem propoſuiſſe, quas tamen nimia feſtinatione vix adumbratas in ambiguum nobis reliquit.

Mediam ſpinae partem occupat ſacellum opere ſtructorio minime confectum, ſed ut ex ipſa ſtructura apparet ex tabulis una conſertis compactum, cujus aſpectum crates concludit, ut minime conſiſtens, ac ſtabile, ſed temporarium fuiſſe videatur, ut in illo ſacra patria pene univerſa, quae thenſis in circum efferebantur, locari, & deponi potuiſſent. Hujus tamen aediculae architectura, quae nec Romana, nec Graeca eſt, ab Etruſca diſciplina omnino petita videtur, nam ejuſdem formae ſunt Deorum Lararia, ſeu foruli, in quibus domeſticos Deos, & qui centies in picturis Etruſcis occurrunt, ut, Deo dante, quum publicabuntur, demonſtrabimus. Credo equidem forulos hoſce (ſcrinia magis apte dixerimus) ea fuiſſe, quae thenſis imponebantur, atque pompatice in circum deducebantur, nam inde non longe abeunt, quae in nummis occurrunt, atque omnium una perfecte congruit, quae habetur infra tab. xl., niſi quod in ea pro acroteriis palmae infixae ſunt, at in vitreo ſchemate ſimulacra; nec male forſan hujus ferculi formam ab Etruſcis accitam conjecimus, unde etiam & thenſae nomen, uti indicavimus in notis ad praefatam lucernam tab. xl. in quibus cum multa de illarum uſu dicta ſint, hic omittimus. Ideo vero molem hanc, thenſam potius, quam aediculam in circo conſtantem repraeſentare judicavimus, quia in ipſis aediculis ſemper aliqua numinum ſimulacra conſiſtentia figurantur; haec vero, quum crate operiatur, thenſae imaginem nobis ſuggerit, in quibus, praeter Deorum ſimulacra, circumferebantur etiam arcana quaedam urbium pignora, quae *Deorum exuvias* vocat Tertullianus, & quae revelari religio erat. Thenſa quoque in lucerna expreſſa lateribus undique clauditur perforatis, unde Dii ab hominum aſpectu ſubmoti pompam veluti valerent proſpectare.

Ultimam circi partem occupat ligneus ſuggeſtus, unde

per

per ordines diſpoſitus populus proſpectat in campum. Ordines duos tantum in hujus vitri anguſtia expreſſit artifex, non ut totidem numero fuiſſe credamus, ſed ut plures, pluresque indicaret. Qui vero in primo ordine ſpectantur, citra dubium, ſunt Agonothetae, ſeu ipſius urbis magiſtratus, qui ſpectaculum edit, de quo minime dubitare nos patitur inſignis palma deſuper collocata, qua hieronycae donarentur, de quo victoriae ornamento multa ſparſim in notis ad lucernas dicta ſunt. Erant vero in ſingulis circis e regione carcerum, & contra metam occidentalem, ubi ſeptimum ſpatium perficiebatur, podia, ſeu ſuggeſtus, in quibus agonum judices de victoria certantium decernerent. In Olympico quidem, unde noſtri imago a primaevis colonis facile ducta eſt, judicum ſeſſio e ſtructili opere conſtabat, quod ſupra aggerem ſtadii attollebatur, ut ait Pauſanias in Eliacorum poſteriore: *Ipſum certe ſtadium terrae agger eſt, & in eo ludis Praefectorum ſeſſio extructa.* Haec vero ſeſſio aliqua ſui parte ſuperſtes ceteris omnibus fere dirutis, ſpectatur adhuc in circo Caracallae, quo, cum Romae eſſem, ſaepius divertere ſolebam, tantaque ibi Romanae antiquitatis majeſtas animo obverſabatur, ut populum Romanum conſiſtentem, equoſque, & quadrigas decurrentes mihi viderer intueri. Ceterarum vero urbium ſtadia, in quorum magnitudinem municipalis arca non adaequabat, aggere, & muro circumcluſa, qualem noſtrum fuiſſe veſtigia oſtendunt, gradus plerumque habuere ligneos, quos ſedilium redemptores, ſeu privati ſibi extruebant. Talia fuere Graecorum antiquiſſima, de quibus Heſichius: *Tabulata lignea, in quibus ſpectabant Athenis antequam Dionyſii theatrum extructum eſſet.* Haec forma Romae etiam uſurpata eſt ſub Tarquinio Priſco lib. I. *Tunc primum circo, qui nunc maximus dicitur, deſignatus locus eſt. Loca diviſa Patribus equitibuſque, ubi ſpectacula ſibi quiſque facerent. Spectavere furcis duodenos ab terra ſpectacula alta ſuſtinentibus pedes.* Perpetua vero ſedilia conſtituit primus omnium Gn. Pompejus, de quo Tacitus: *Gn. quoque Pompejum accuſatum a ſenioribus ferunt, quod manſuram theatri poſuiſſet ſedem, nam antea ſubitariis gradibus ſcena ad tem-*

pus ſtructa , *ſed conſultum parſimoniae* , *quod perpetui manſura theatri ſedes locata ſit potius*, *quam immenſo ſumptu per ſingulos annos conſurgeret* , *ac ſtrueretur*. Quanquam vero & Romae, & ubique terrarum lapideae ſive amphitheatrorum, ſive & ſtadiorum moles erectae eſſent, attamen ubi occaſio poſtularet, ligneae excitabantur. Sic Auguſtus, tradente Svetonio cap. XLIII. *Edidit aliquando Athletas inſtructis in campo Martio ſedibus ligneis*. Anaglypha quoque Columnae Trajanae referunt nobis ligneam cujuſdam theatri imaginem repentino artificio in caſtris conſtituti. Demum ex Egloga VII. Calphurnii Siculi, qui floruit ſub Diocletiano, & Conſtantino A. A. conſtat aliud hujuſcemodi immenſae molis conſtructum in Foro Romano, ubi venatio ſumptuoſiſſima populo exhibita eſt. Alia quoque hujuſcemodi ſaepius inde excitata fuiſſe oſtendunt diptychorum ſculpturae, in quibus conſpiciuntur temporariorum ſpectaculorum imagines ex decuſſatis lignis compactorum, quibus reſpondet lucerna noſtra infra Tab. XI.

Inter diptycha hiſce ornamentis exculpta, memorandum laudis cauſſa exiſtimo, quod nuper doctiſſimus Hagenbuchius affert circa calcem operis de diptycho Brixiano, in cujus utroque laterculo ſub Conſulis ſella, hujuſcemodi theatra perfunctoria conſpiciuntur. Sub illis vero multiplices venationes, & venatorum joci, qui ſaltu ferarum rictus eludunt, qui crates urſis objectant, aut in caveas aufugientes morſus evadunt, quos beſtiariorum dolos meditanti mihi oportune occurrit eorundem deſcriptio apud Caſſiodorium Variar. lib. v. 52., cujus locum niſi longiuſculus eſſet, integre recitarem, quod graphice mihi videatur ſculpturam diptyci explicare, & una auctoritas commentarii ad inſtar eſſe.

Succedunt quadrigae, ex quarum veſtigiis circa vaſculi fundum adhuc intactum apparet, quatuor omnino totam lineam occupaſſe, nempe quot opportunae erant ad factionum numerum indicandum, per quas ad quatuor anni tempora fiebat alluſio, deputatis ad hanc ſignificationem coloribus, quae nomini reſponderent; novitio quidem invento, nam, ut ait Tertullian. de ſpectac. cap. IX., *Colores*

lores

lores ab initio duo ſoli fuere , albus , & ruſſeus : albus hyemi ob nives candidas , ruſſeus aeſtati ob solis ruborem voti erant .

Quanto tamen ſtudio haec munera populus proſequeretur, vel ex eo teſtimonio conſtat, quod duo petere ſolitus eſſet : *panem , & circenſes.* Imo ſpectacula oblectamento deſtinata adeo factioſis votis proſequebantur, ut in partes diviſi, rixas, & caedes veras pro ludicro certamine committerent. Hanc tamen inſaniam aliqua ex parte excuſabat ipſa populi voluptas, cui factiones illae ſerviebant, & diſcrepantibus ſtudiis ſcindebatur in partes illorum favore, qui ſudore, pulvere, & ſanguine curioſam turbam oblectabant. At longe ineptiora ſunt noſtris temporibus illorum vota, qui dum undique premimur calamitatibus, antiquae dignitatis, propriique immemores commodi, locatis in exteras nationes geniis, favorem ſuum proſcindunt, & votis dimicant hos, aut illos praeferentes, unde mala nobis obvenerunt. Ceterum vulgi tumultus, quos factionum favor excitabat, ita taxat Caſſiodorius memorato lib. III. Variar. ep. 51. *Hoc tantum dicimus omnimodis ſtupendum, quod illic ſupra cetera ſpectacula fervor animorum inconſulta gravitate rapiatur. Tranſit Praſinus, pars populi moeret, praecedit Venetus, & potior turba civitatis affligitur, nihil proficientes ferventer inconſultant, nihil patientes graviter vulnerantur, & ad inanes contentiones ſic deſcenditur, quaſi de ſtatu periclitantis patriae laboretur .*

Duo vero ſunt, quae mihi potiſſime hanc de ſtadio Piſaurenſi tractationem vehementer inſinuarunt. Primum quidem quod minime dubitem illud terrae ſpatium ſuperſtitioſis olim Athletarum coronis profanatum multo Sanctorum Martirum Sanguine fuiſſe decoratum, ut non ſine quodam religionis honore locum illum ſpectare ſoleam. Praeterea quod viderim Muſas Piſaurenſes antiquae traditionis tenaciſſimas circi ſchema pro inſigni vetuſtiſſimae Academiae uſurpaſſe addito lemmate:

COMMOTO PULVERE,

cujus quidem literarii caetus, quem viri ſummi omni aeta-

te decorarunt, ſigilla ſuperioribus diebus apud propolam per me inventa Academiae noſtrae tabulario reſtituenda curavi. Quin & Feretrii principes inter emblemata, quae ſibi adſciverunt, & ex quibus aedes ſumptuoſiſſimas, nummos, & regiam ſuppellectilem adornarunt, ex quo hujus urbis dominatum nacti ſunt, circi metas in primis habuerunt cum inſcriptione ΦΙΛΑΡΕΤΑΤΩ.

Haec vero nuper animo volvebam, cum principi ſapientiſſimo, atque patrono Friderico Lantio de Ruvere, Sacrae Romanae Eccleſiae Cardinali ampliſſimo, ob egregia in hanc urbem merita, marmoreum ſimulacrum in palatio ex S. C. ſolemni ritu dedicatum eſt, nam inter ceteras coeremonias, & Academiae noſtrae plauſus, hymnum recitare juſſus ſum, quem ab antiquis Piſaurenſium circenſibus auſpicatus, totam fere circi noſtri formam, ac pompam ita luſi:

DEll' Iſauro, o forti Atleti,
Che fremete qui d' intorno,
Ecco venne il voſtro giorno,
Giorno ſacro al bel valor.
Ecco aperto è l' ampio ſtadio
Fra le mura, e il mar vicino,
Ve legò già il Greco pino
Il Piſeo abitator.

Que' gran ſpazj, e quelle arene,
Quelle mete, e que' gran chioſtri
Il ſudor degli avi voſtri
Generoſo già inaffiò.
Ma quel bel ſudor medeſimo,
Il deſio di bella gloria
All' onor della vittoria,
Ed al ſerto già guidò.

Leggo inciſi in ſu que' marmi
I voſtr' avi coronati,
Che ai begli anni fortunati
Glorioſo il nome dier.
Lieti tempi, in cui dicevaſi
Queſti è l' anno di Cleone,
O d' Ipparco, o di Gerone,
Che la palma v' ottener.

Cen.

Cento popoli ſedenti
Miro dentro in uno accolti,
Più non veggio altro che i volti,
Tutto il reſto aſcoſo ſta.
Nel ſuſurro confuſiſſimo
Una voce ſol riſuona,
La gran palma, la corona,
Numi eterni, in chi cadrà.

Splendon chiari infra le mete
I gran giovani Ledei;
Fuman l' are ai patrii Dei,
A Nettuno, e a Giove ancor;
E dall' alto i ſerti ondeggiano
Giù ſoſpeſi dai delfini,
Ed i tripodi divini
Mandan chiaro il lor ſplendor.

Cento lucide quadrighe
Ecco frena un ſol ritegno,
Aſpettando il fatal ſegno,
Che ne' litui impronto or è.
Quattrocento già nitriſcono
Deſtrier forti, che già in alto
Diſegnando il primo ſalto
Stan ſoſpeſi in ſu due pie.

Che s' aſpetta? Il popol freme,
Fremon le agili quadriglie,
E già palpitan le briglie
Sovra il collo de' corſier.
Tutto freme, e tutto s' agita;
Solo i giudici in ſua calma
Colla barba in ſu la palma
Stan ſoſpeſi in ſuo penſier.

Sanno ben, che manca ancora,
Giuſta il patrio lor coſtume,
L' alta immago di quel nume,
A cui ſacro il corſo or è.
Verrà or or nell' aureo fercolo,
Infra gl' inni, ed infra i voti,
Fra gl' incenſi, e i ſacerdoti
Attirando i guardi a ſe.

Rive-

Rivedrem l' invitta fronte,
Onde uſcì quel bel ſudore,
Che il periglio, ed il timore
Tante volte ne ſcacciò:
Dei cuſtodi numi patrii
Nella voſtra compagnia
Il prendete; Ei fu, che pria
Tante volte vi ſerbò.

S' ei non era in guardia voſtra,
Là del mondo in ſul confine,
Miravate il biondo crine
Or del sole andare in mar.
O ne' Luchi della Scizia
Fitti a un olmo, o ſotto un faggio
In barbarico linguaggio
V' udivate or nominar:

Ma cui diamo il ſacro onore
Di condur la tenſa aurata?
Chi alla biga coronata
Il pio freno reggerà.
Tutti i guardi a Te ſi volgono,
O alle muſe, e a' ſaggi caro
Prence (*) noſtro inclito, e chiaro,
Tuo l' onore oggi ſarà.

Su ſu preſto il lauro al crine
E l' ammanto trionfale
D' oro, e porpora ſia, quale
Si conviene al grande onor.
Verrà un dì, che la Tua immagine
Queſta tenſa porti al corſo,
Di cui regga il ſacro morſo
Un Tuo degno ſucceſſor.

Ma già preſſo è il gran momento,
Cento carri all' erta omai,
Ecco il cenno; ma chi mai
Qua ne chiama ancora or me?
Ah i begli anni ſen' andarono
Quando d' Elide le valli
Degli alati miei cavalli
Già frangea l' adunco pie. Car-

(*) Monſig. Gio: Franceſco Stoppani Arciveſcovo di Corinto, e ſucceſſore di S. Em. nella Preſidenza di queſta Legazione.

Carpon or per l' arſe arene
Erbe amare polveroſe,
E le rote neghittoſe
Stridon moſſe nel ſuo gir.
Pur ſi ceda al dolce ſtimolo,
Ed il cocchio ancor ſi muova,
E con queſta eſtrema prova
Si coroni il vecchio ardir.

Scoppia il ſuon dal curvo argento,
E di carri inonda il campo:
Chi mai vide in Cielo il lampo
Più volubile rotar?
Deſtan fuoco i pie volatili,
Arde il ſuol; ma tutto involve
Nembo orribile di polve,
Che va il cielo ad oſcurar.

Sol che ſopra i lidi Eoi
Col naſcente raggio altero
Segni il lucido emisfero,
Tuo è il calle ov' or men vo.
Se lambir coll' aſſe lubrico
Or la meta mi darai,
I cadenti tuoi be' rai
D' Occidente adorerò.

Tu i ſiniſtri ambigui giri
Della terra, o ſcuotitore
De' cavai ritrovatore,
Reggi, o Conſo conſiglier.
E tu nuovo nume Indigete,
A lui ſacro è il bel cimento,
Reggi pur nel gran momento
Il divoto condottier.

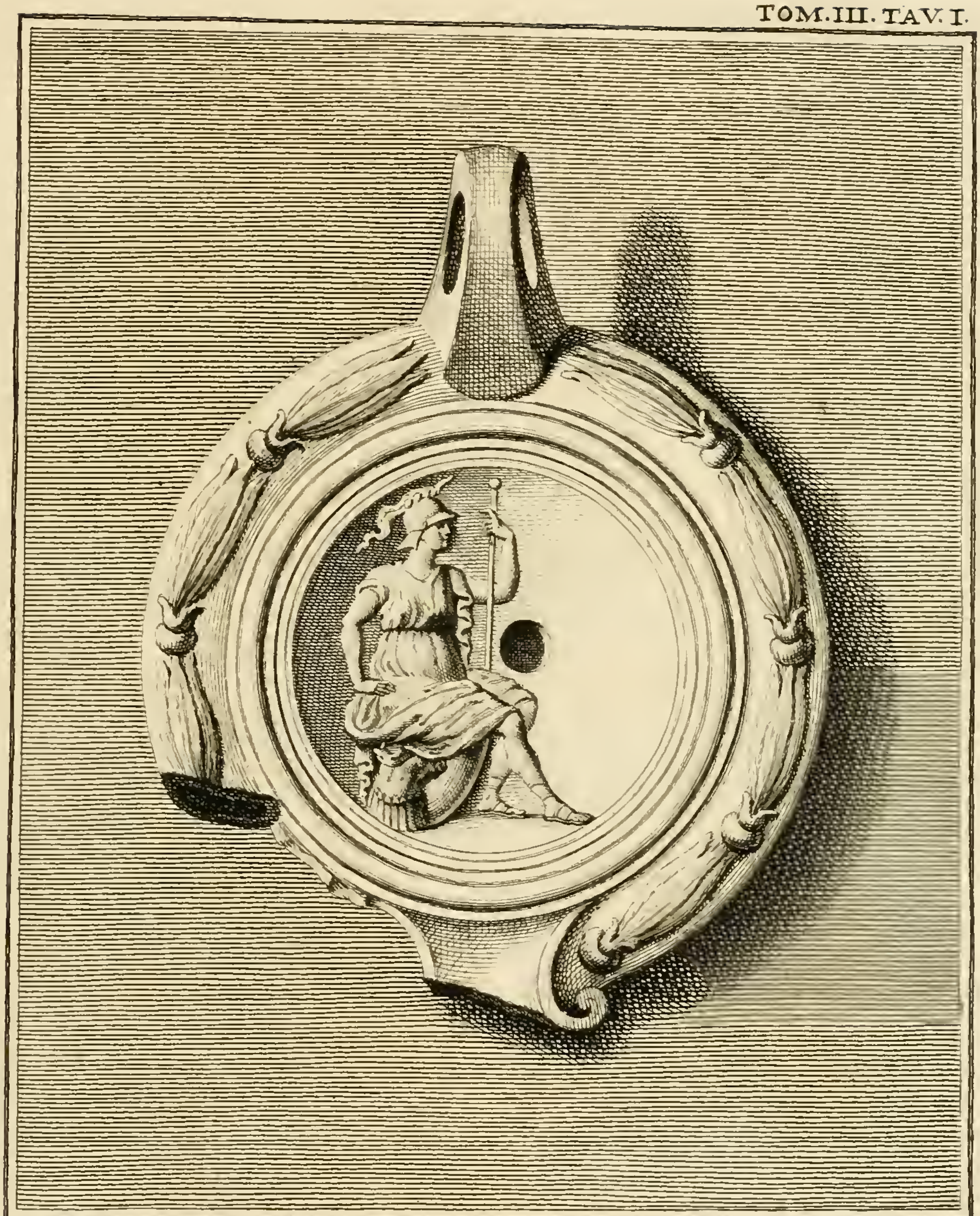
Le ſeconde già traſcorro
Ardue mete, e il cocchio mio
Segna il primo calpeſtio,
Ed al ſerto or ratto va.
Nuovo Nume, a Te ſi rendono
E la palma, e la corona,
Che del circo la Bellona
Sul mio crin collocherà.

Ma,

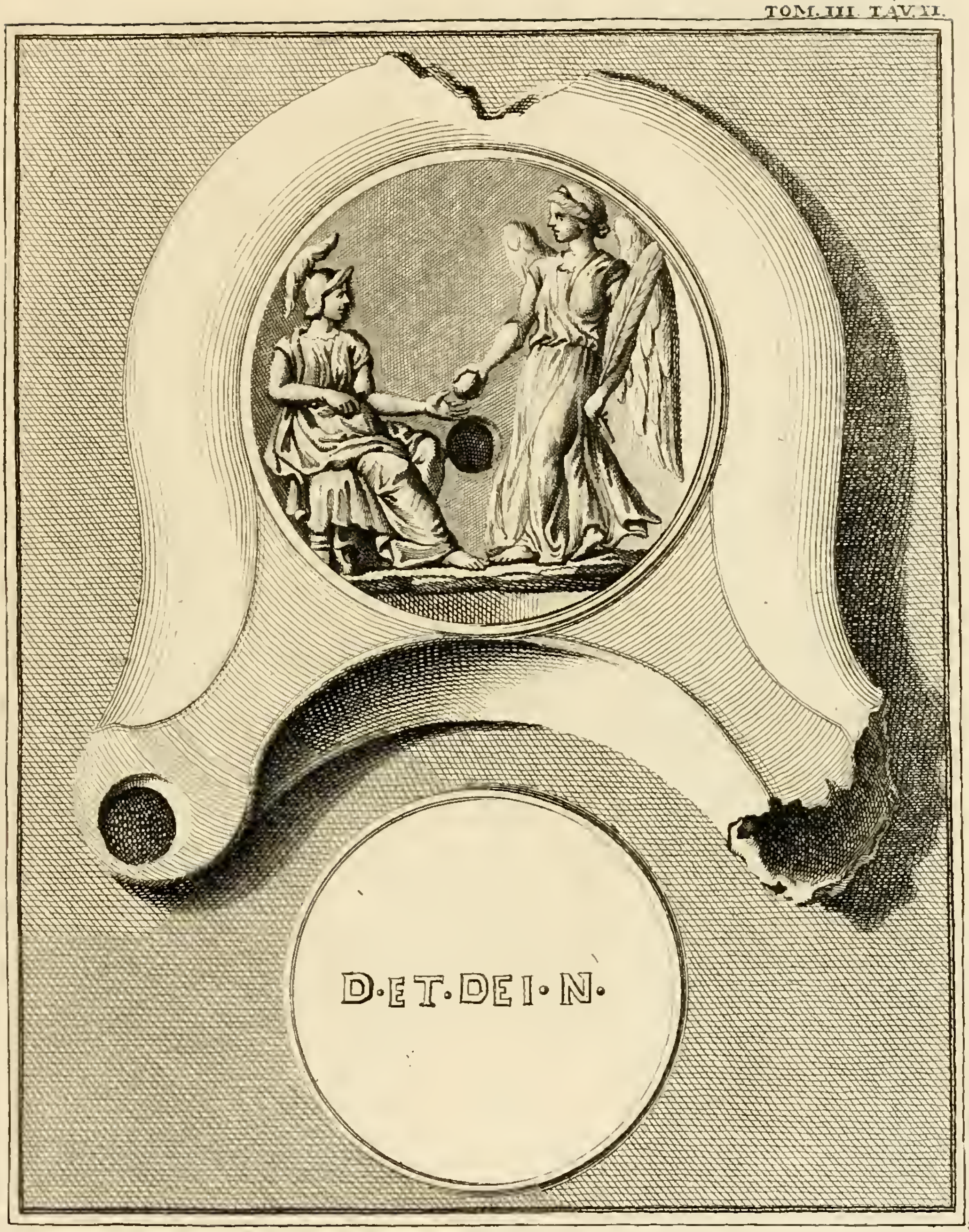
Ma, ahi di me, che ſulla meta
Urtò l' aſſe, ed io ſconvolto
Sulla polve imprimo il volto,
Ed innanzi ognun mi va!
Cento carri feliciſſimi
Gite uguali ai grandi onori;
Che de' cento vincitori
Queſto è il giorno ſi dirà.

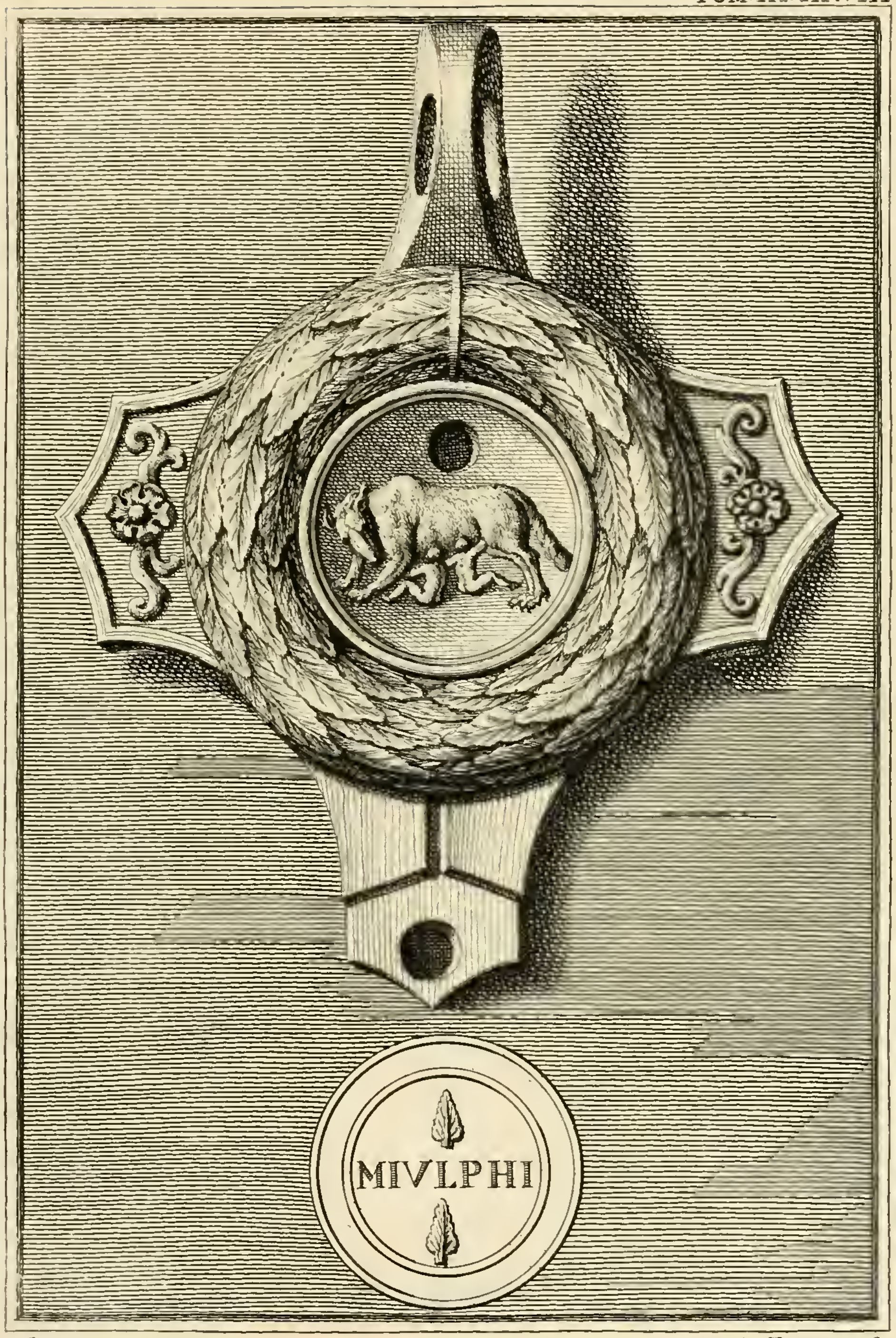

praef p. II
ZESES
CLAVDIA
EX VITRO
I · B · Paſſerius · Del ·
I · Franceſchini · Inciſit ·

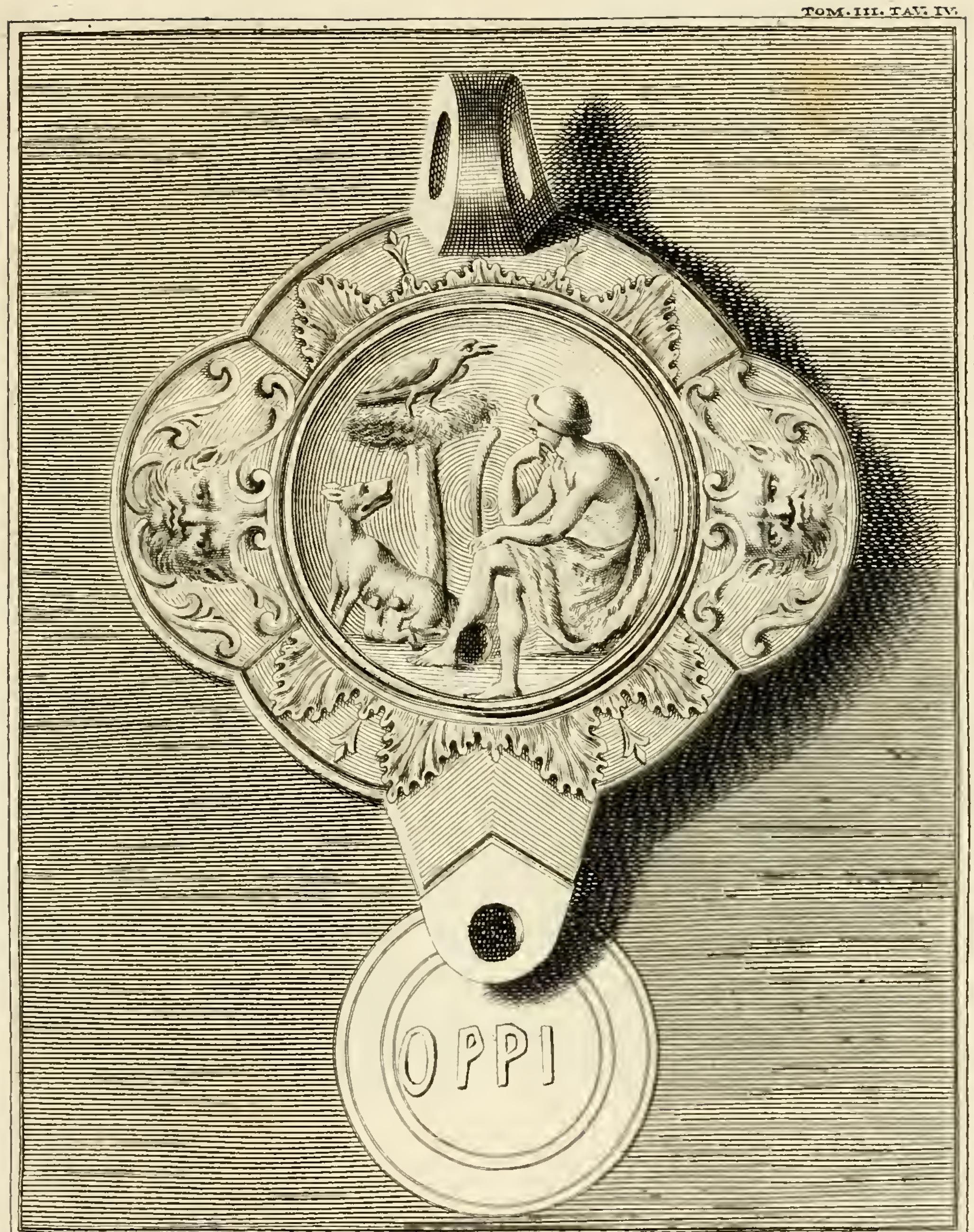
J. Menabuoni del. C. Fauci sc.

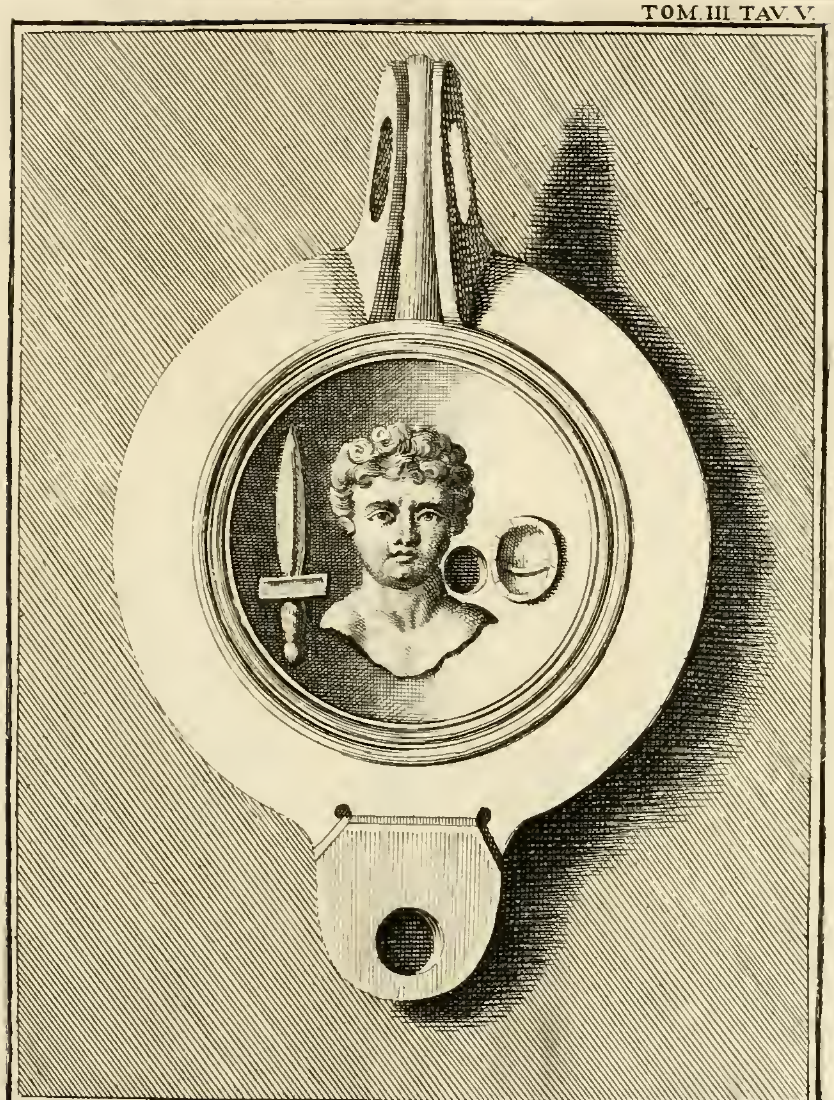
Giuſeppe Menabuoni delin. *M. Ant. Corſi ſcul.*

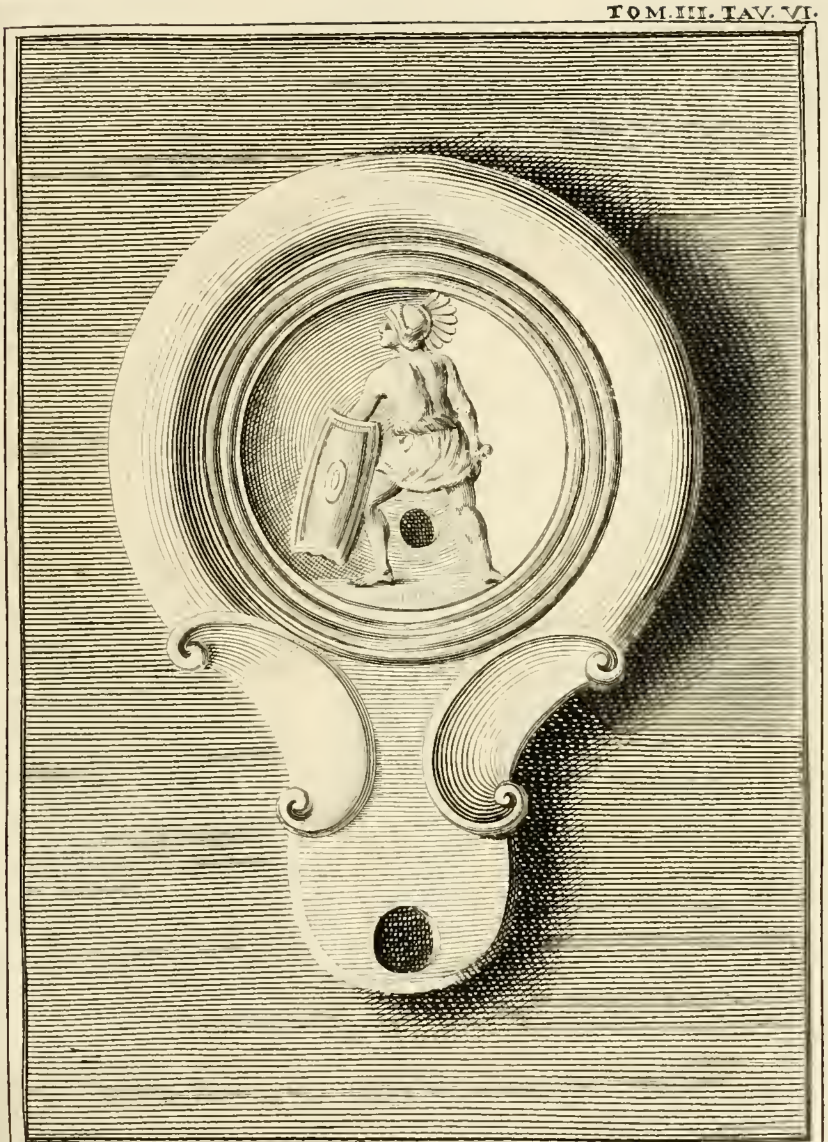
I. Menabuoni del. *C. Faucci Sc.*

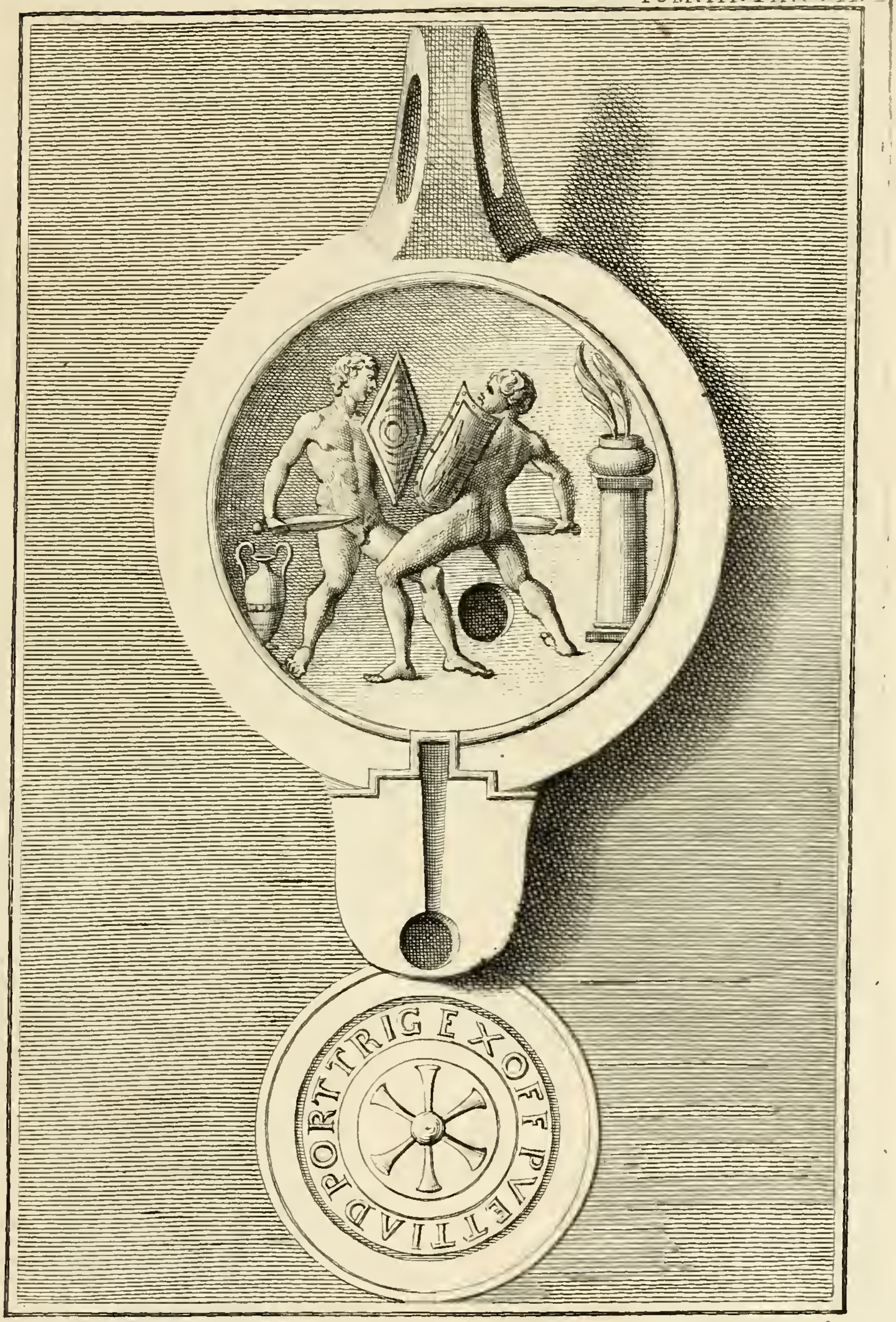
Iaſ. Menabuoni del. *P. A. ſc.*

I. Menabuonj del. — Vin. Fra. Sul.

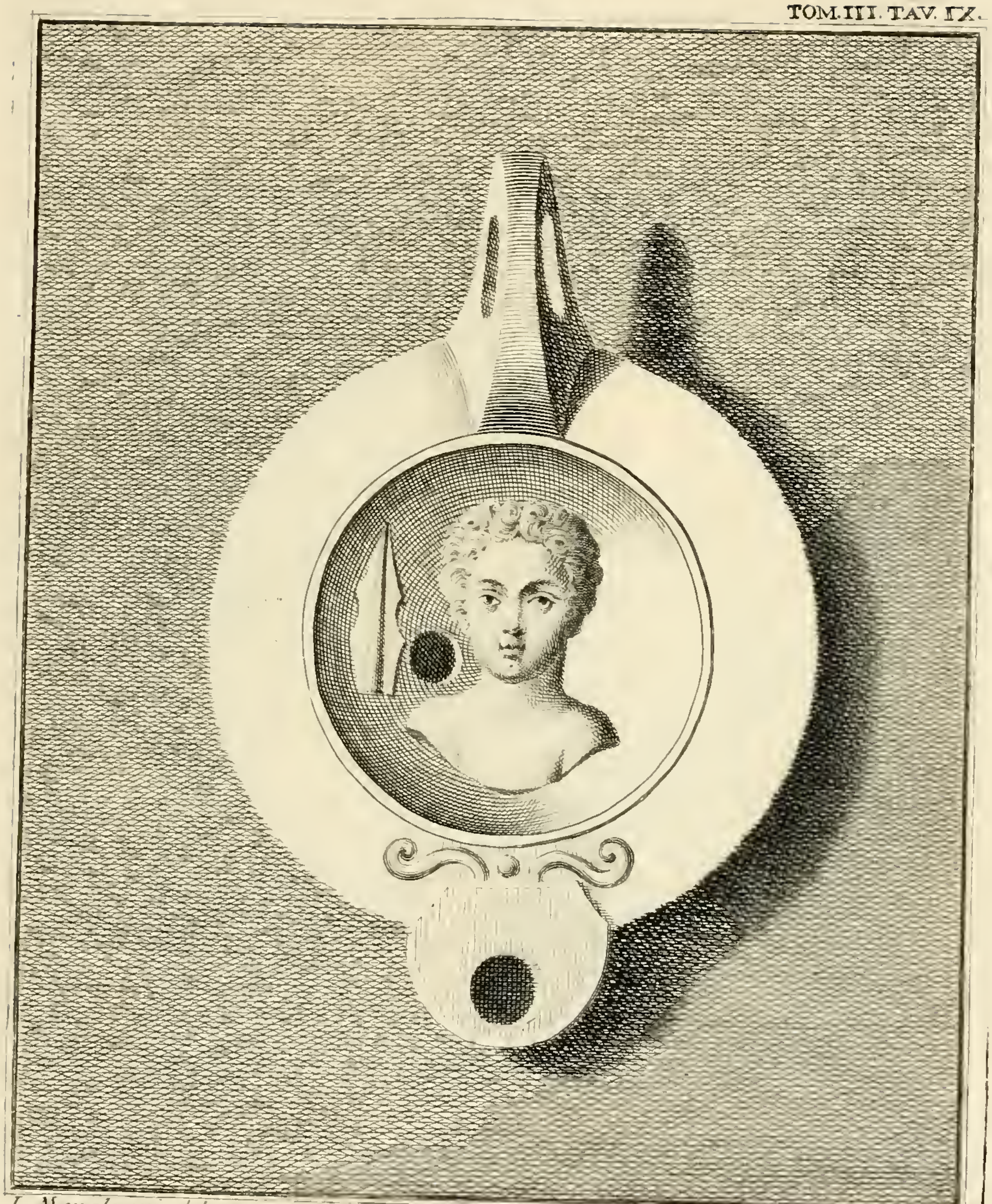
Ioſ. Menabuoni del — *P. Æ ſc.*

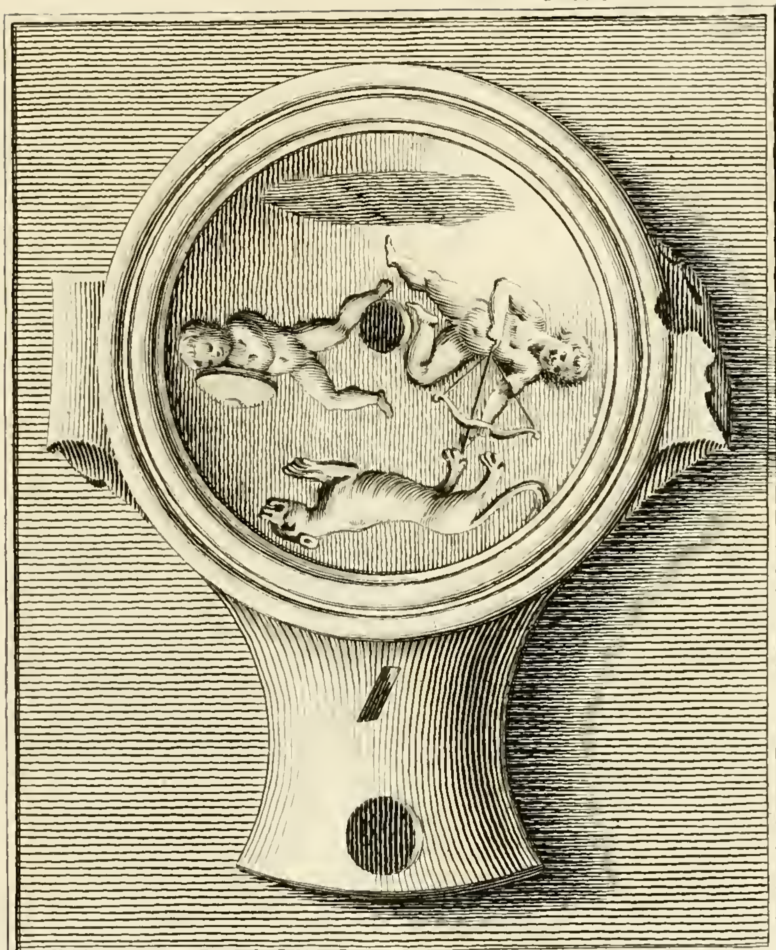
J. Menabuoni del. C. Faucci Sc.

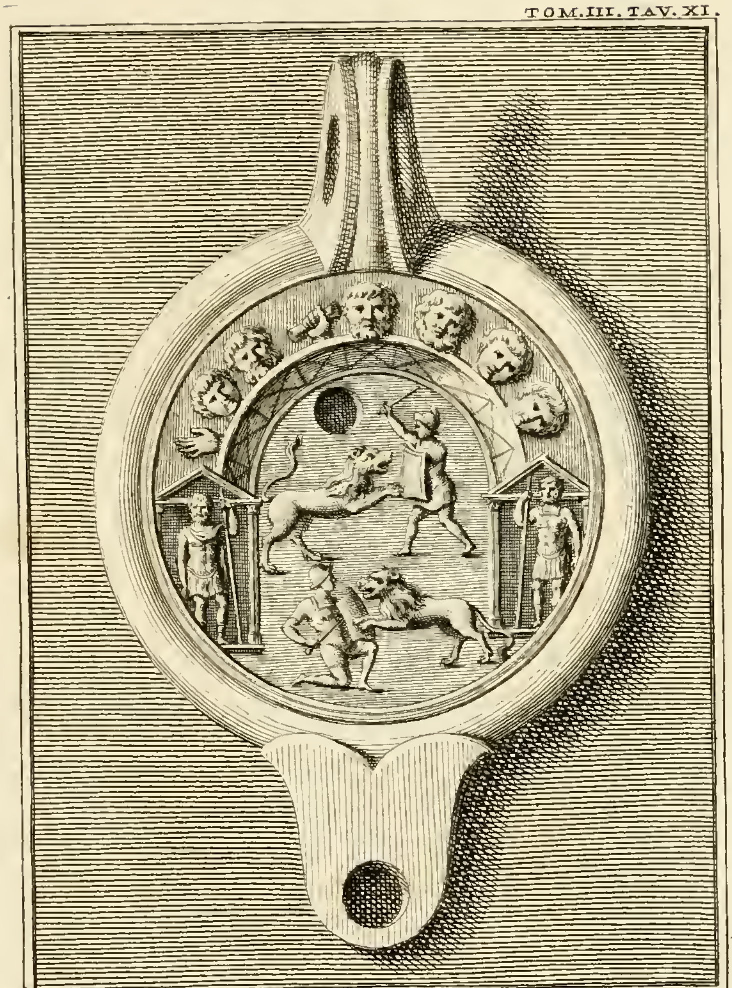
Io. Morghen del. V. Fra. scu.

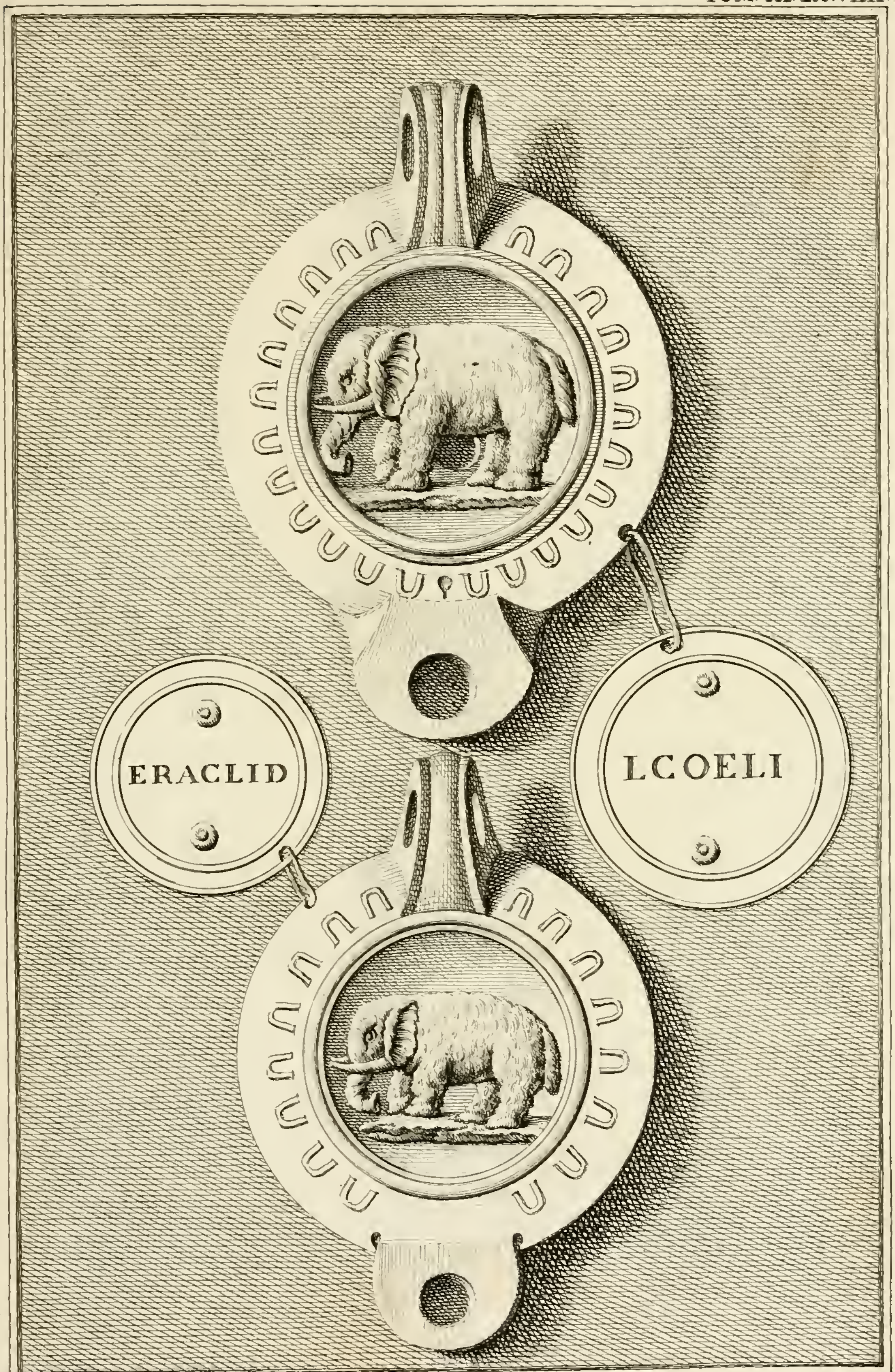
I. Menabuoni del — *P. A. Pazzi ſ.*

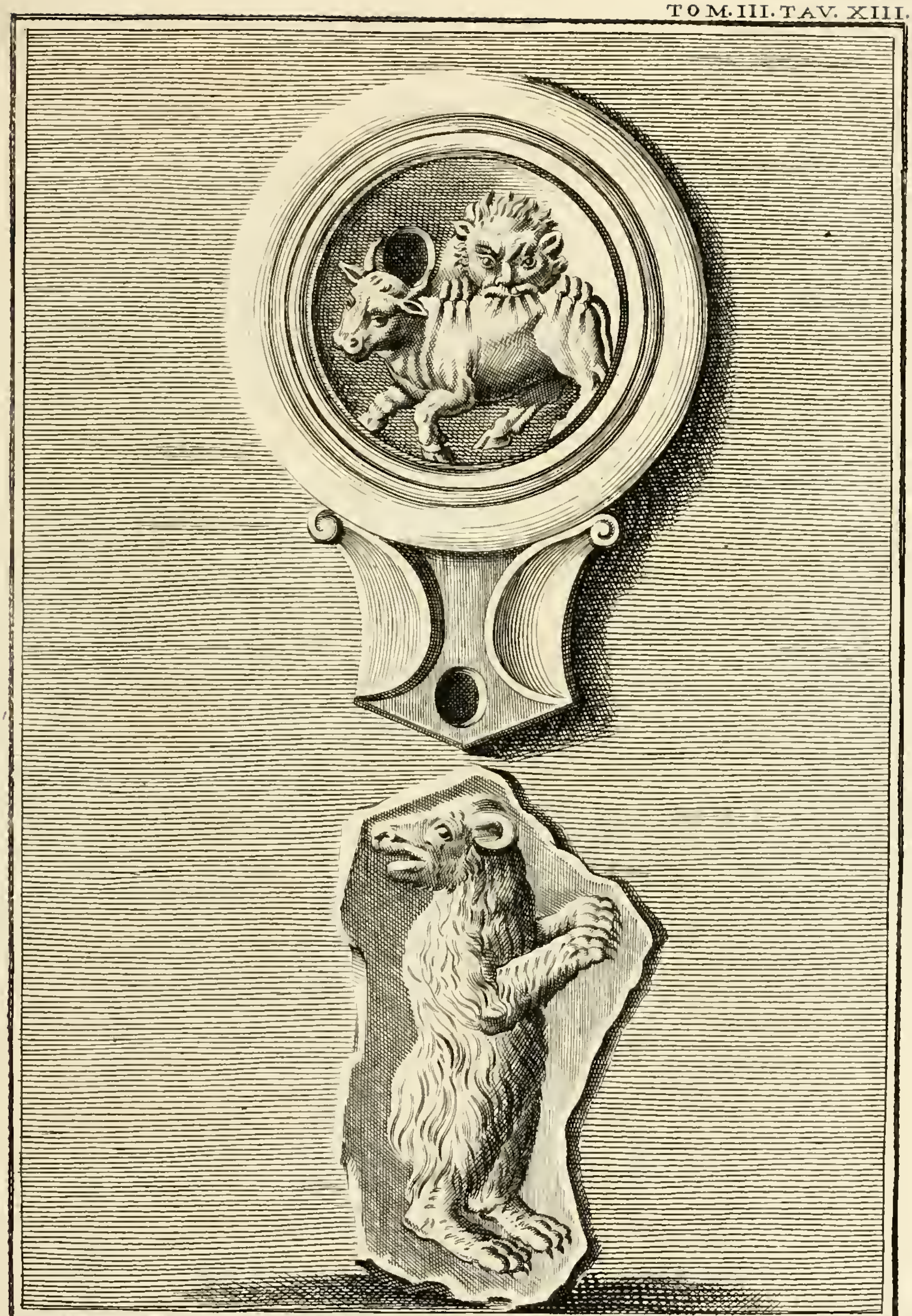
J.Menabuoni del: J.Medici Scul:

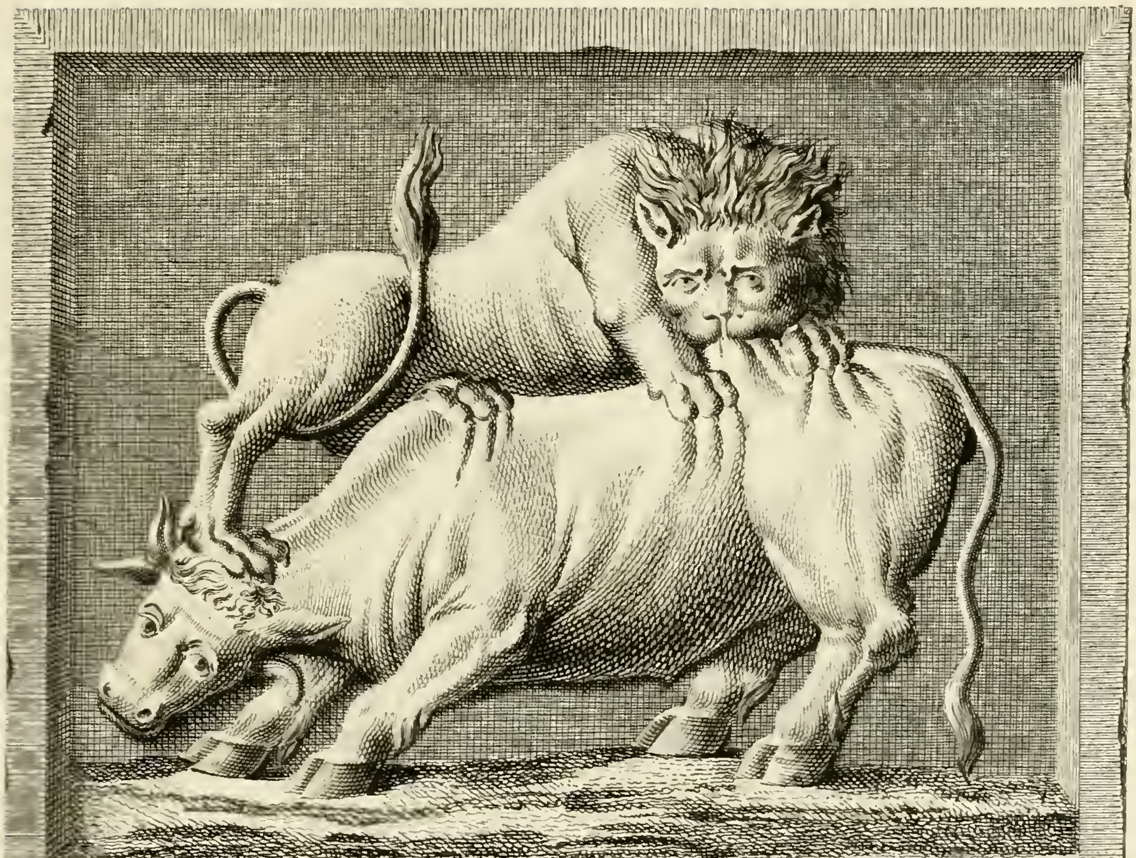
S. Monabuoni del. *C. Fauci sc.*

J. Menabuoni del. *C. Gaucci Sc.*

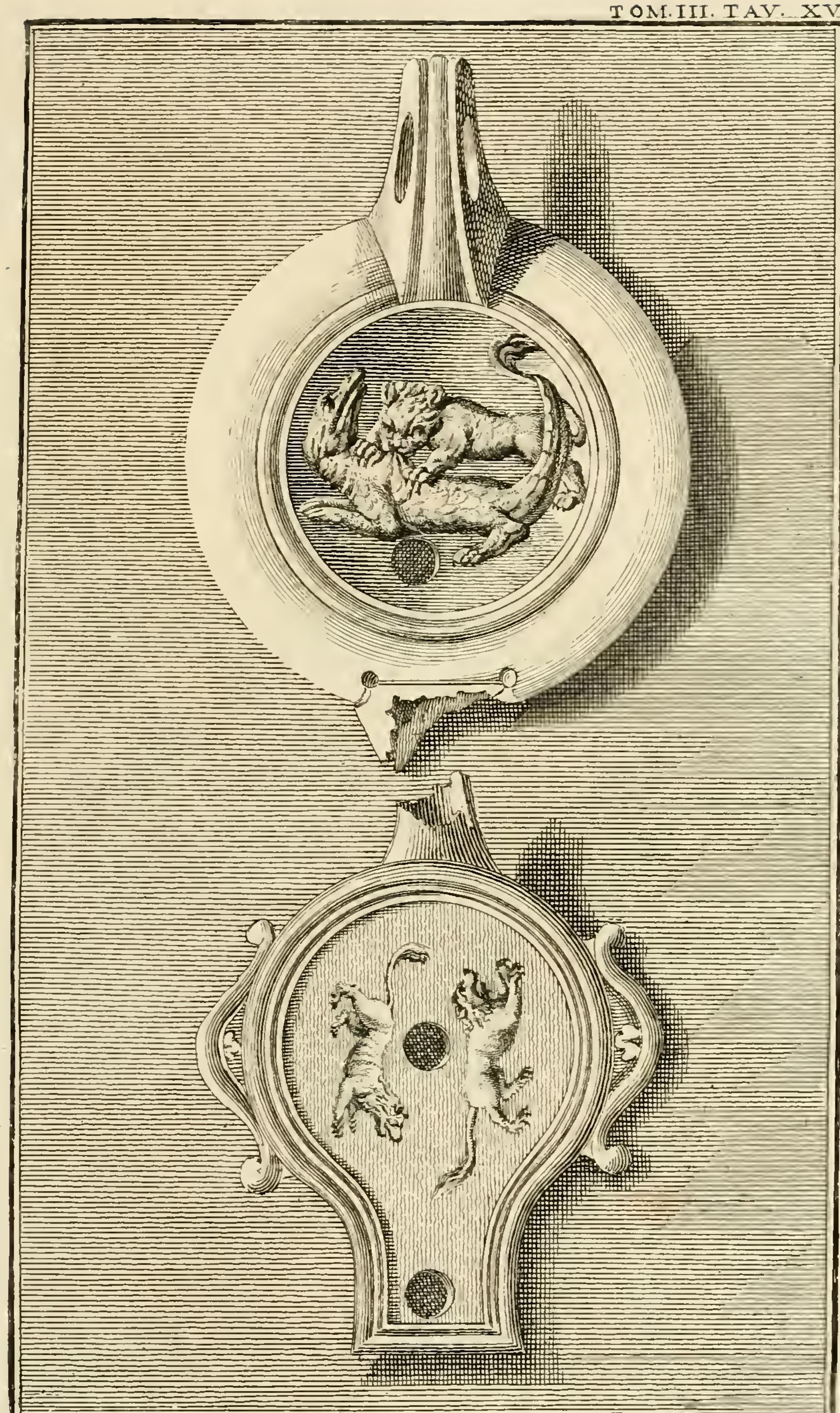

J. Monaluoni del. N.° Lebrun ſcul.

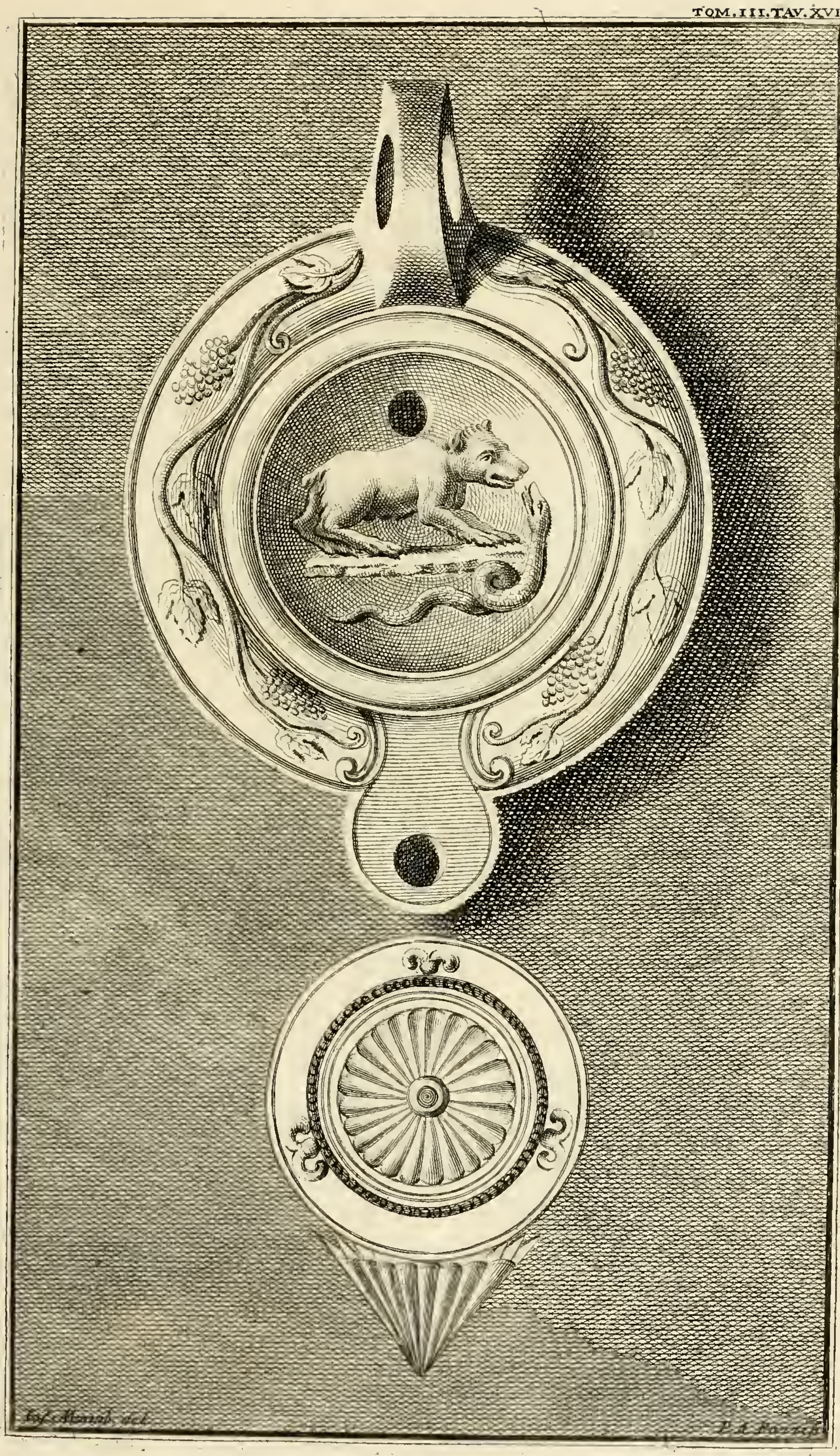

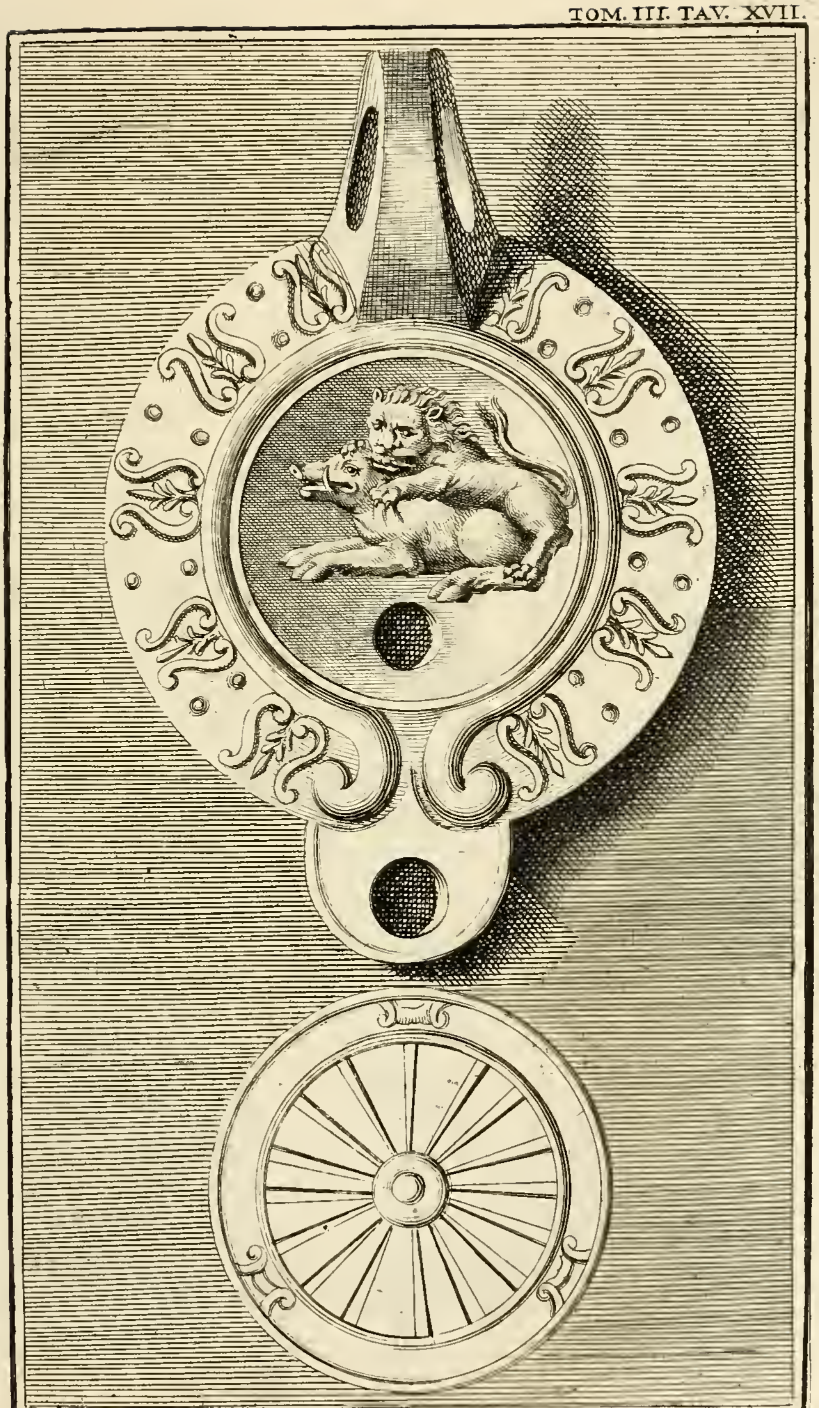
EX MARMORE LONG. PED. II. IN MUS. PASS.

Ioseph Menabuoni del: *Ioseph Medici incid:*

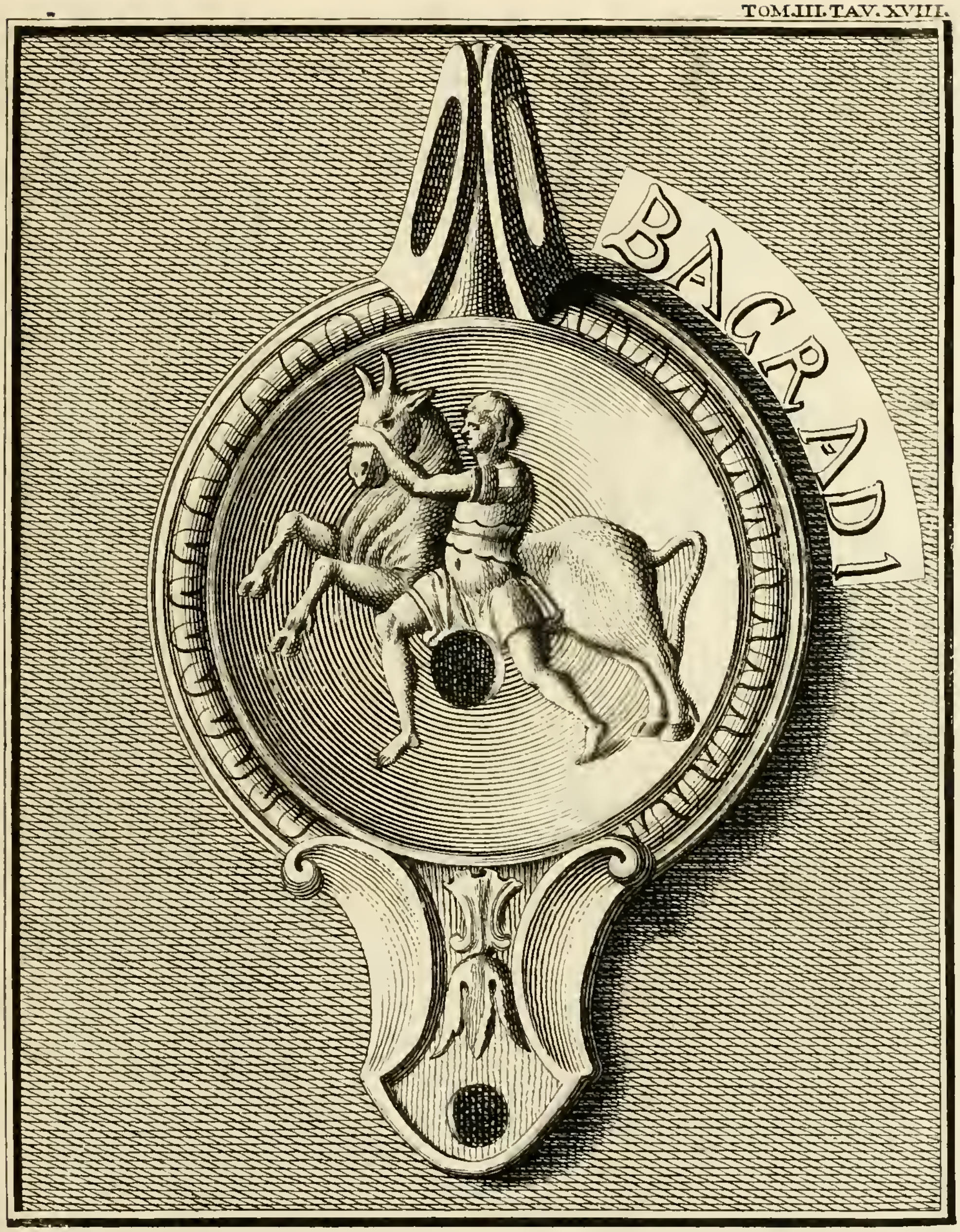

I-Menabuoni del-　　　　A-F. Scul.

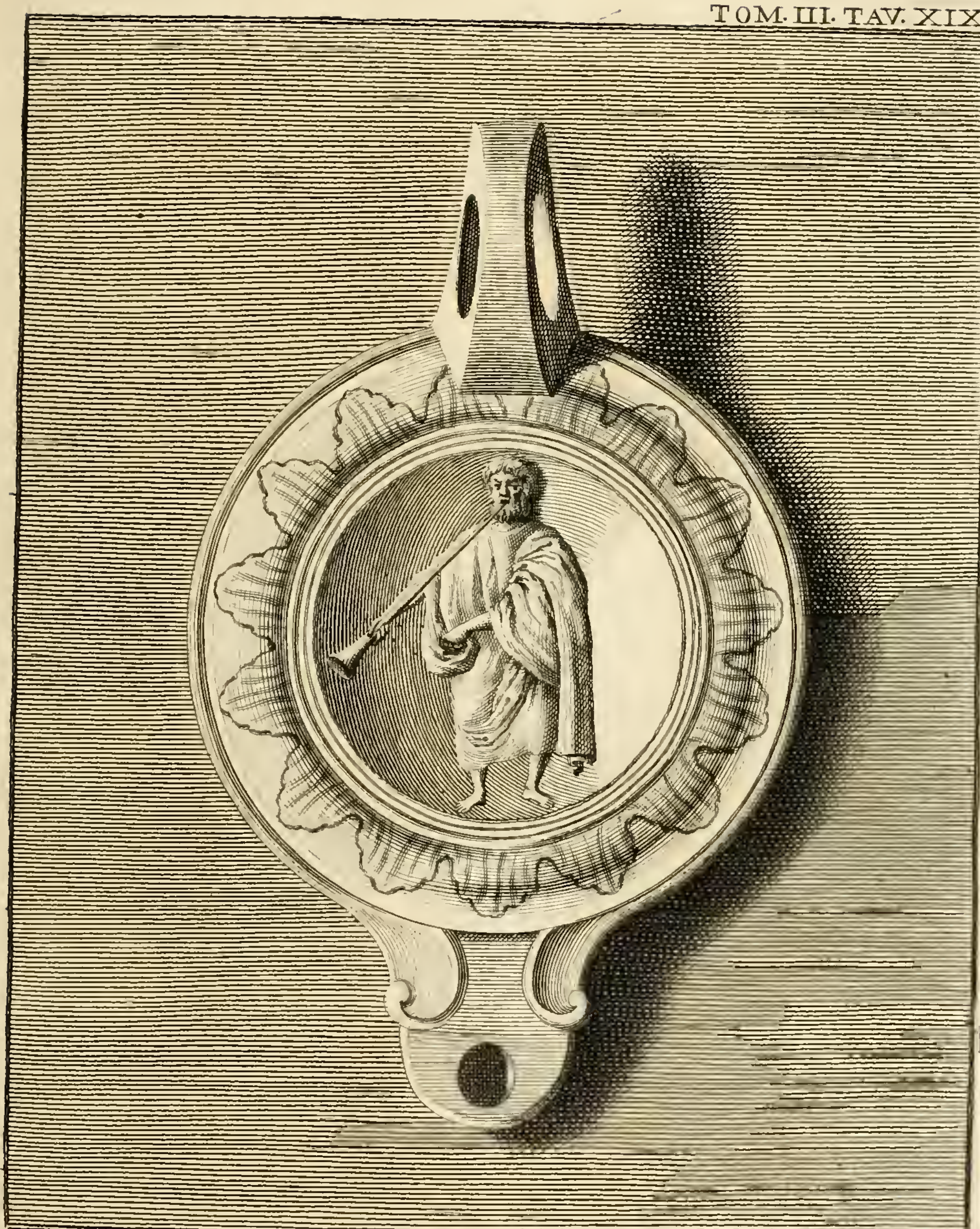

I. Monabuoni del. V.F. *Sculp.*

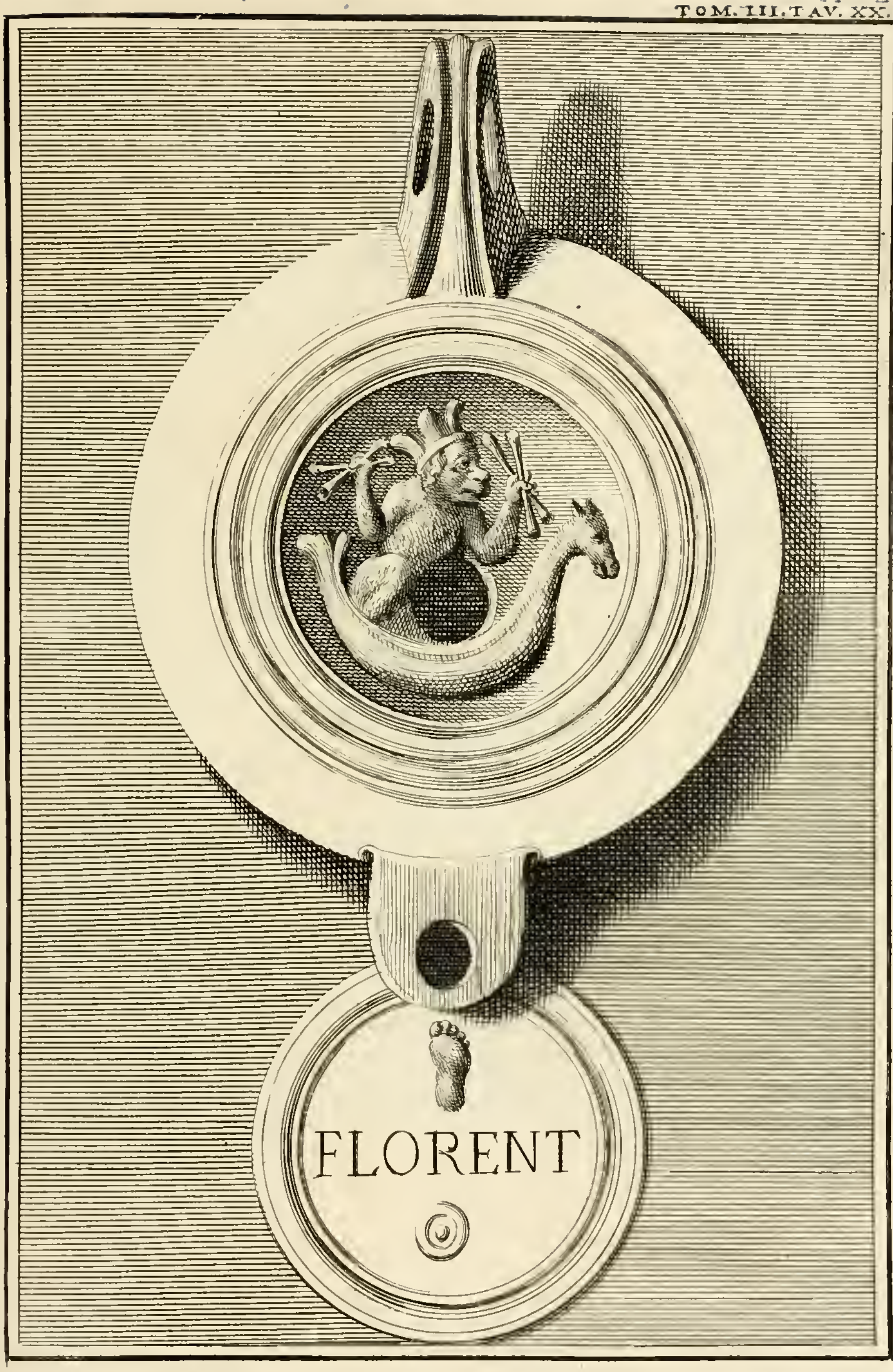

I. Menabuoni del: I. Medici inc:

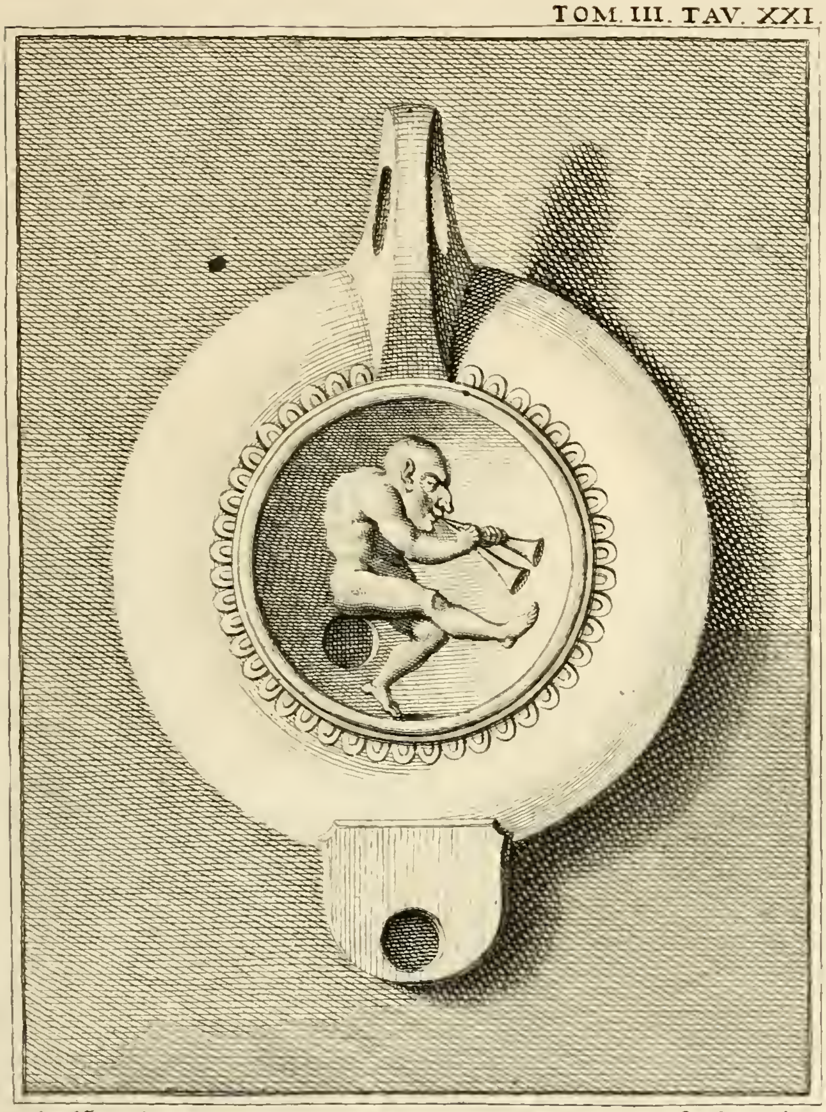

Ioſ. Menab. del.

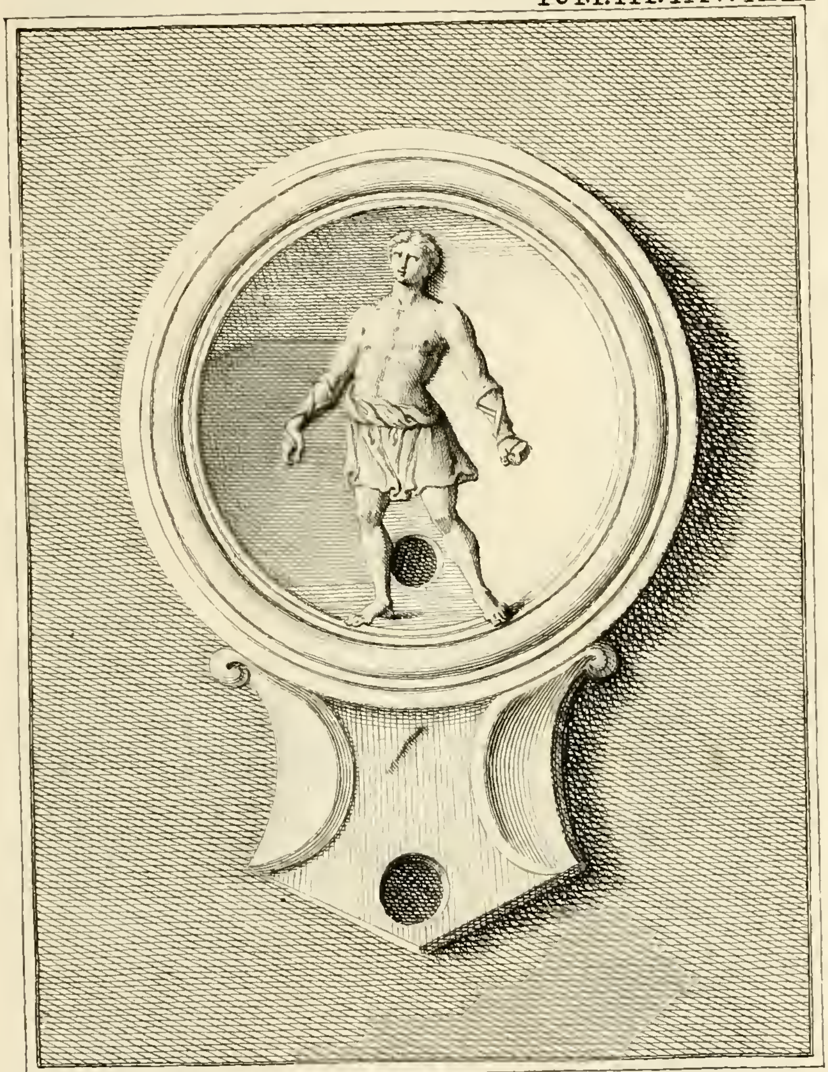
P. A. ſ.

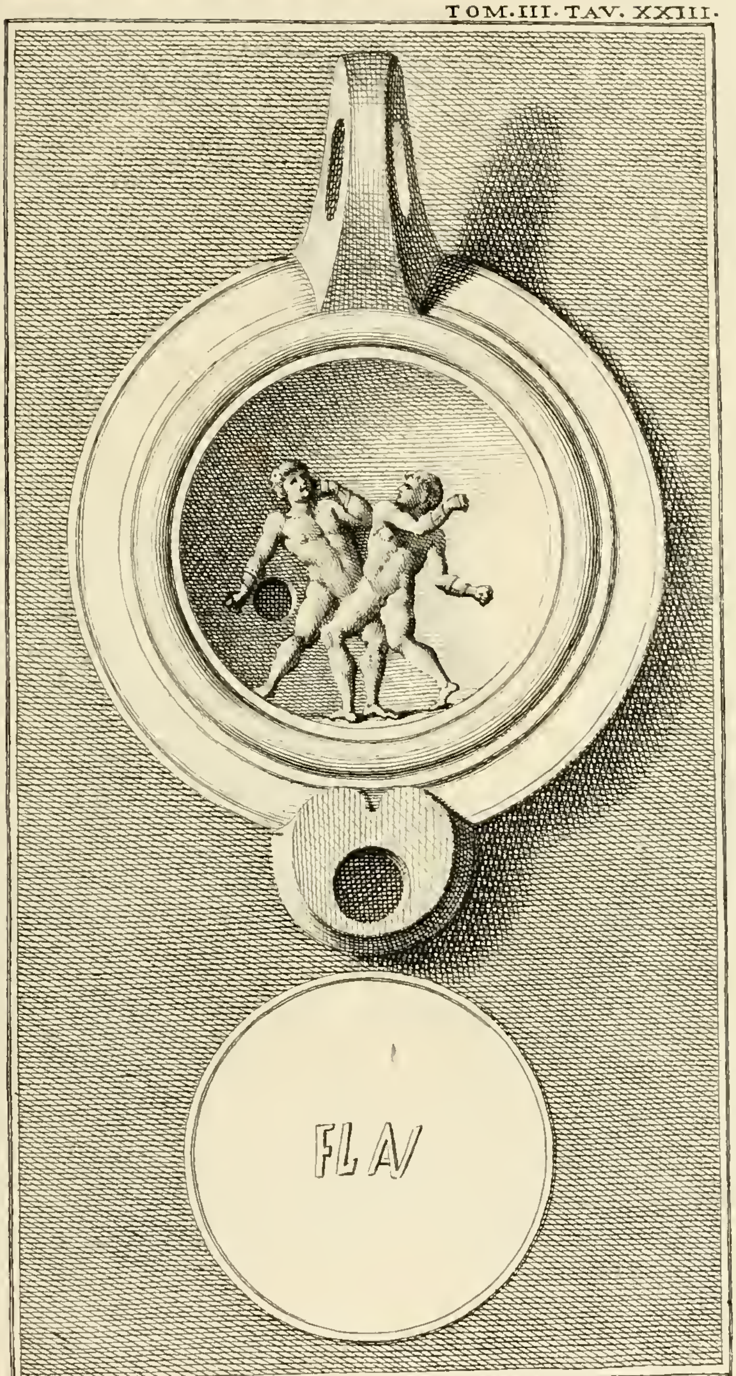
I. Menabuonj del. Vin. Fra. Sc.

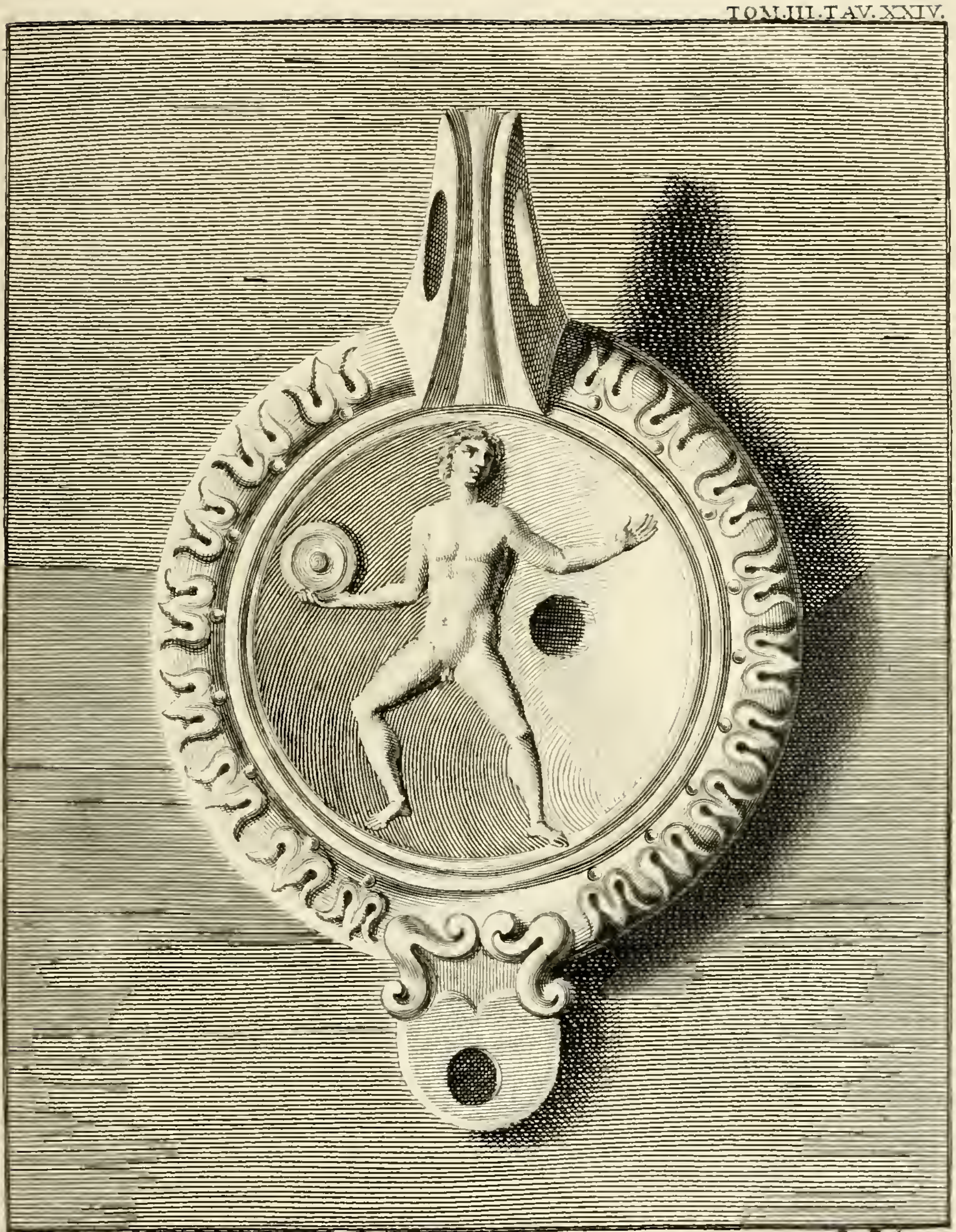
J. Menabuoni del. C. Faucci Sc.

I. Menabuoni del. *C. Faucci Sc.*

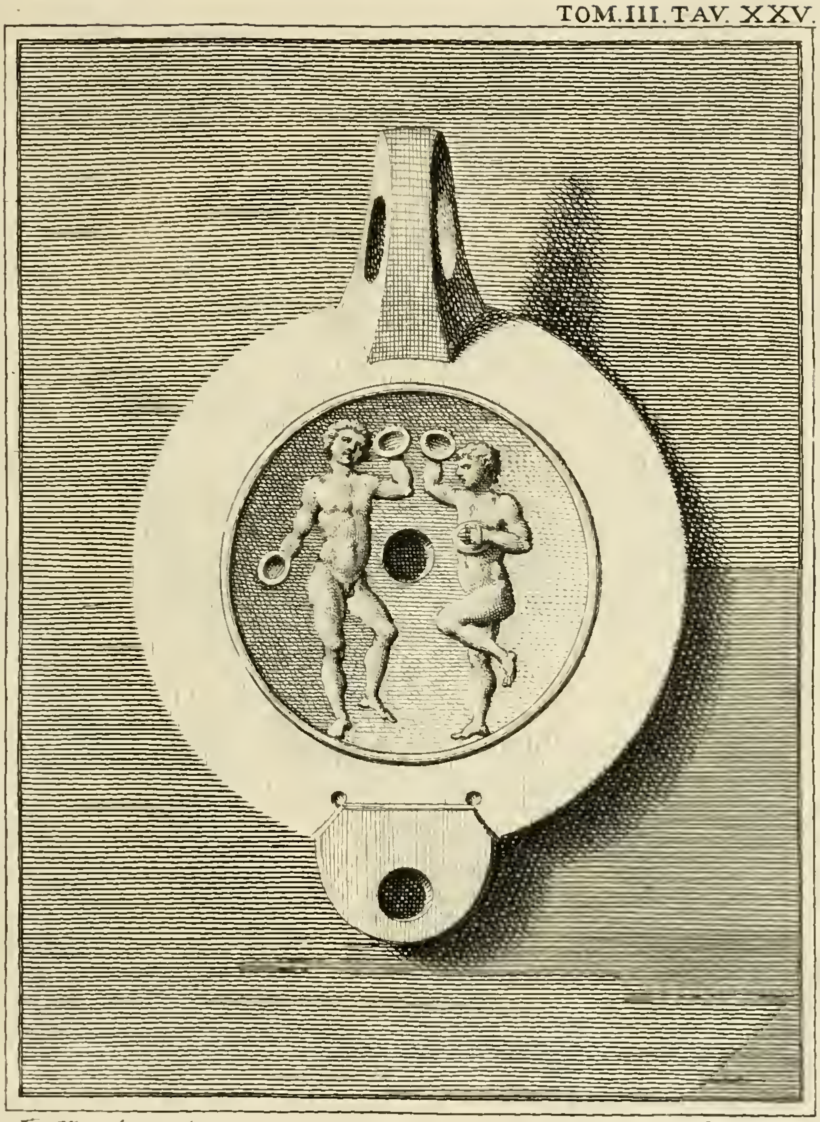

Joſeph Menabuoni del — *C. Fauci ſculp*

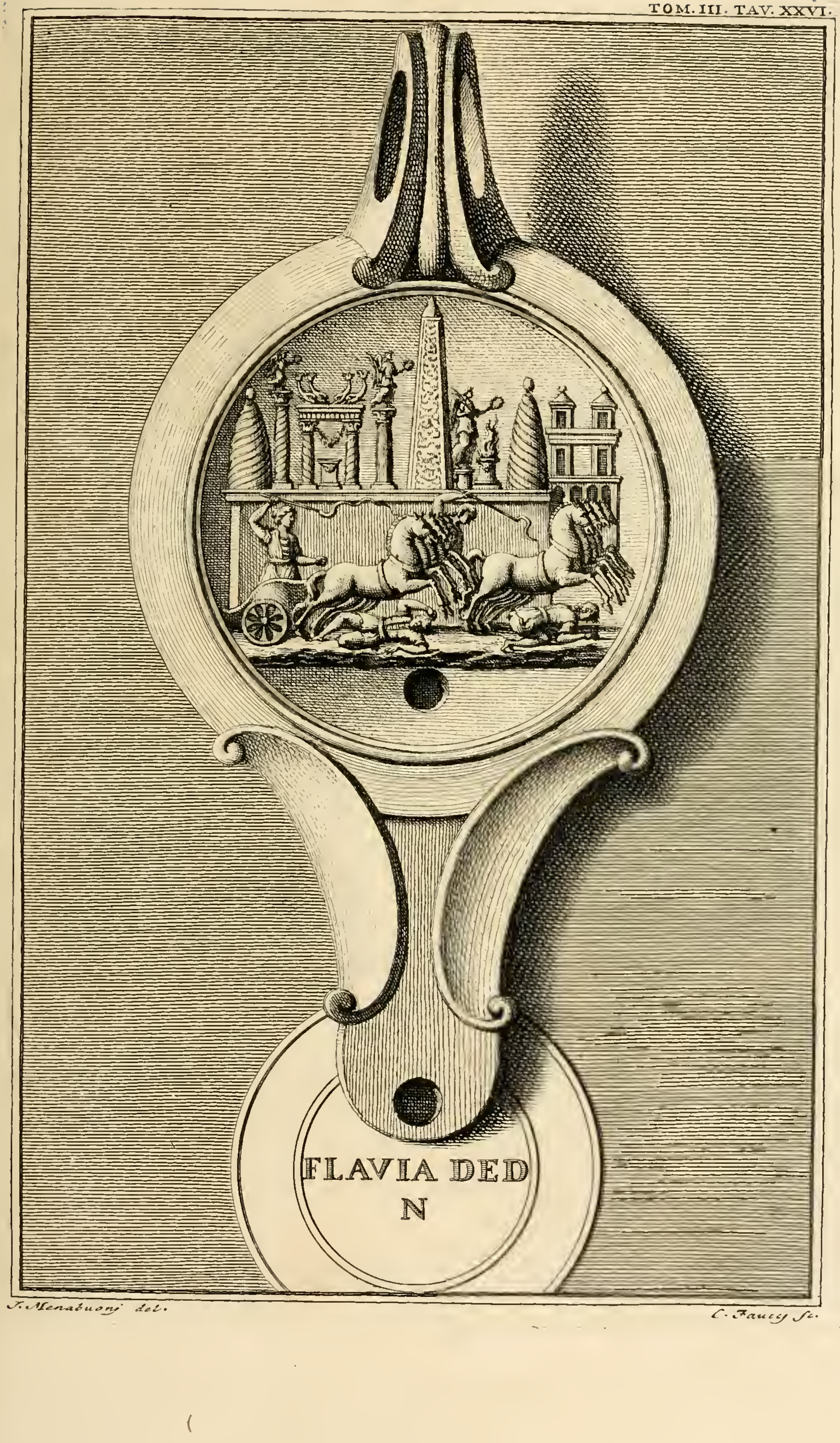

Ioſ. Mena . del. *P. Æ. f.*

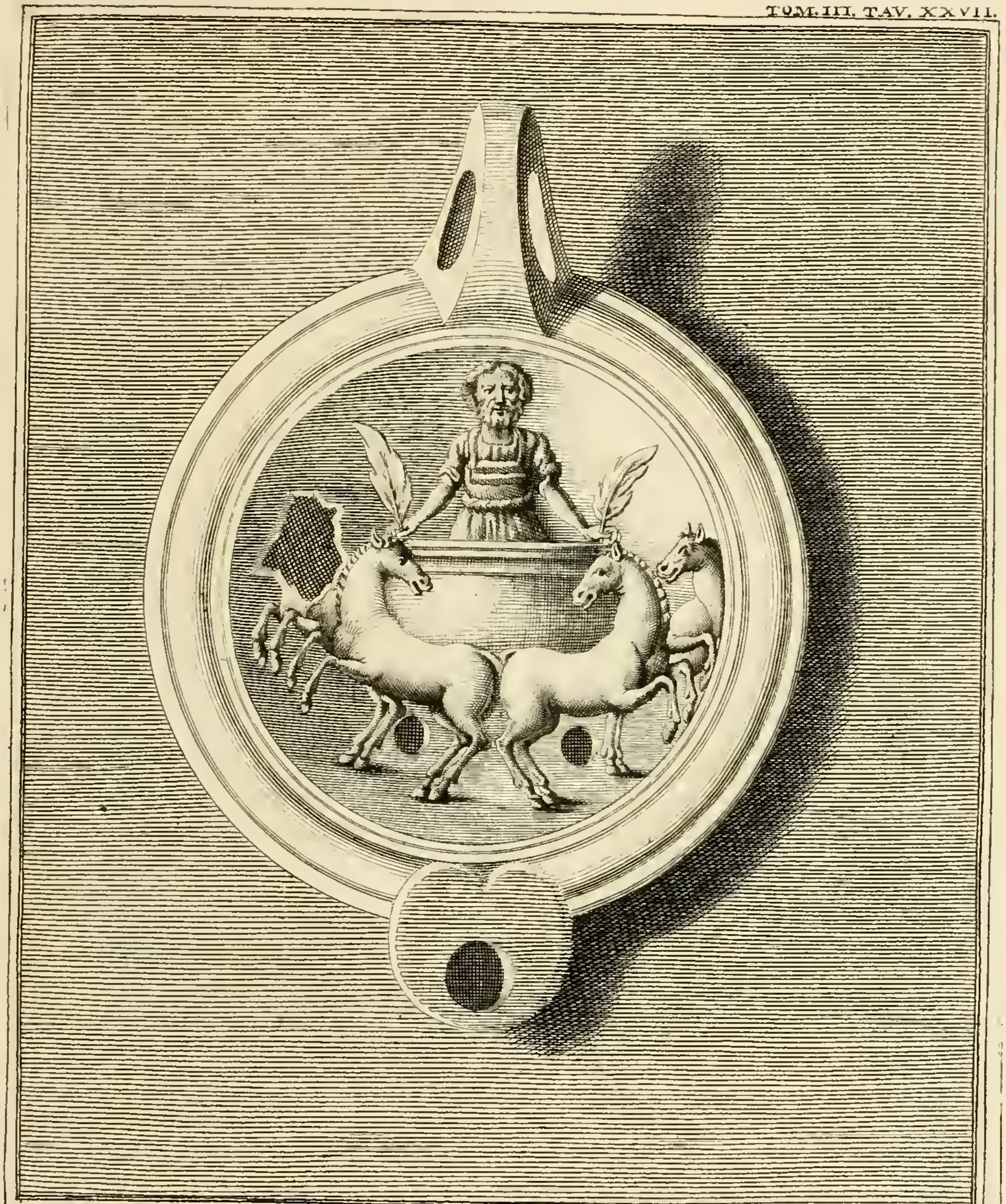
TOM.III. TAV. XXV.

J. Menabuoni del. C. Faucci sc.

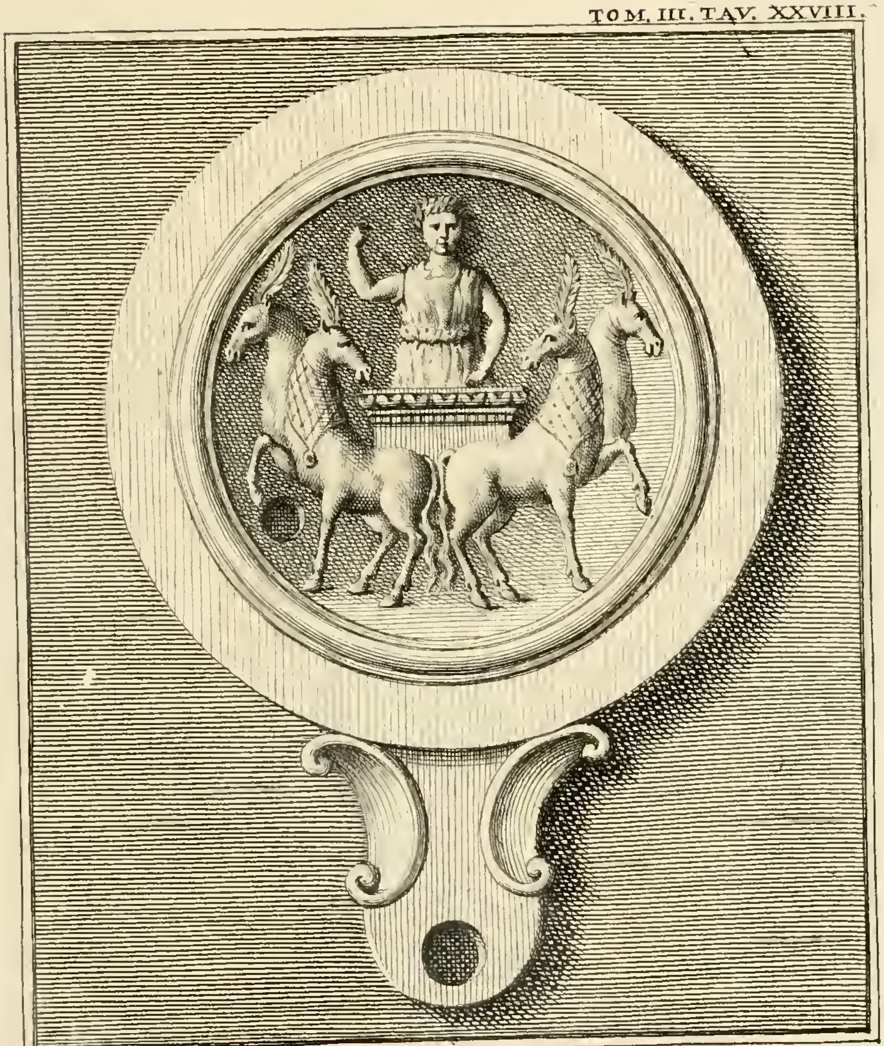

J. Menabuoni del.   C. Faucy Sc.

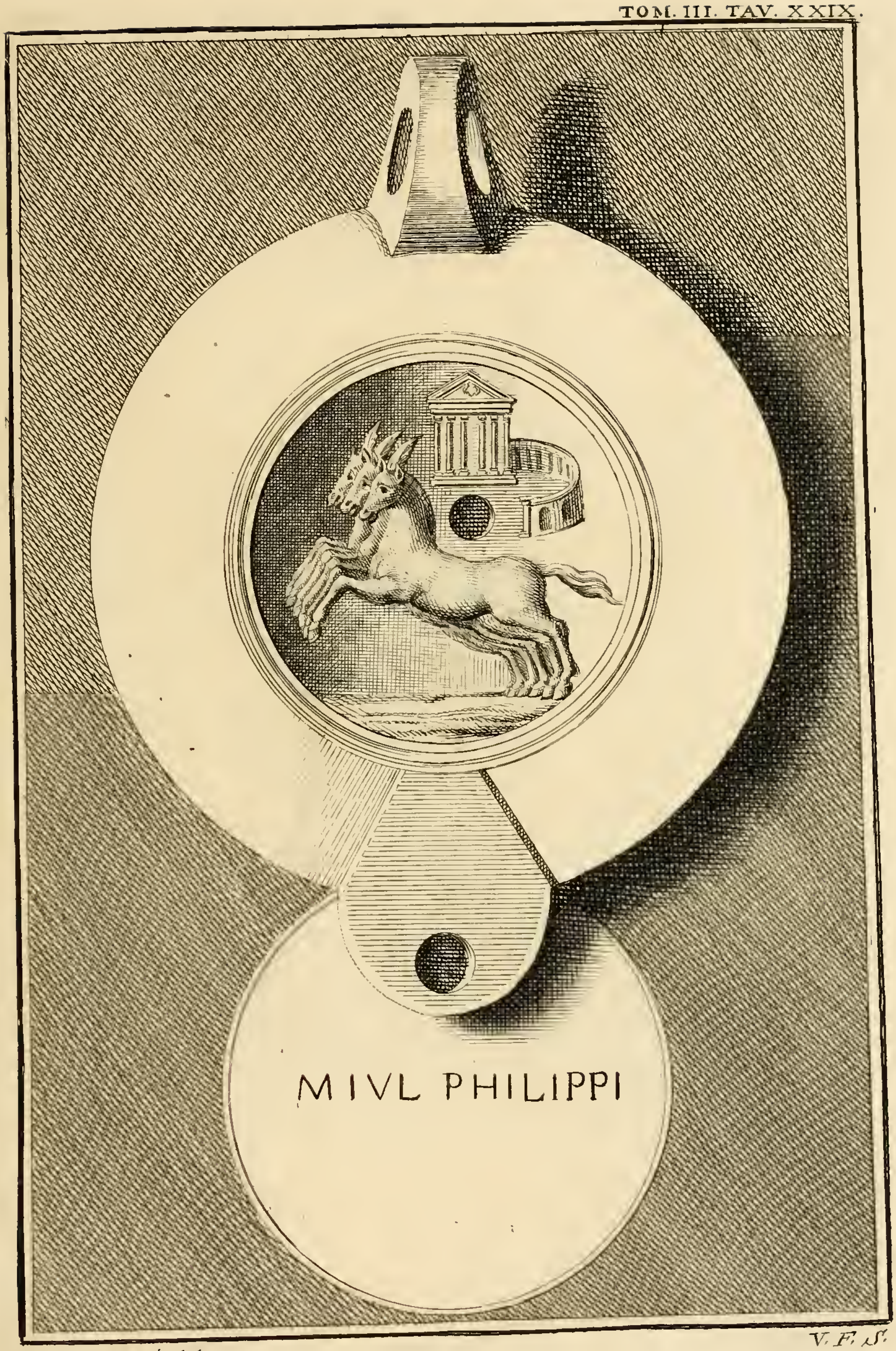

I. Menabuoni. del.   A. Pazzi. f.

TOM. III. TAV. XXVIII.

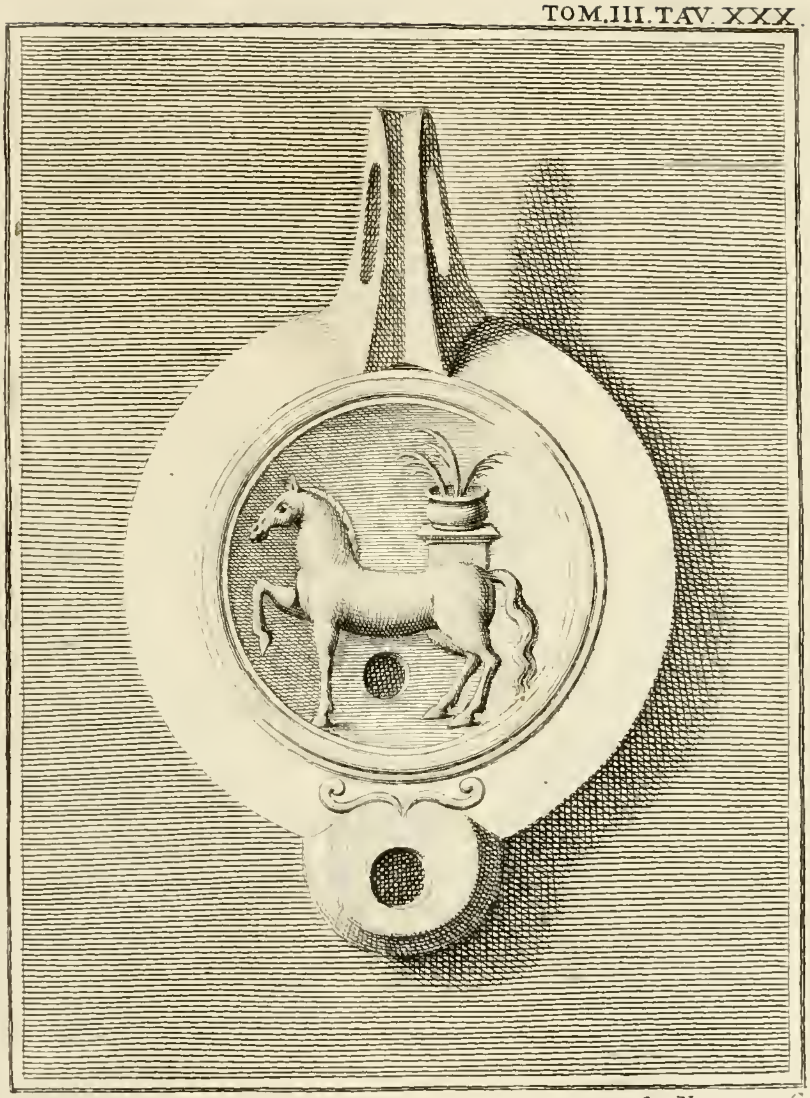

I. Menabuoni del. *C. Faucci Sc.*

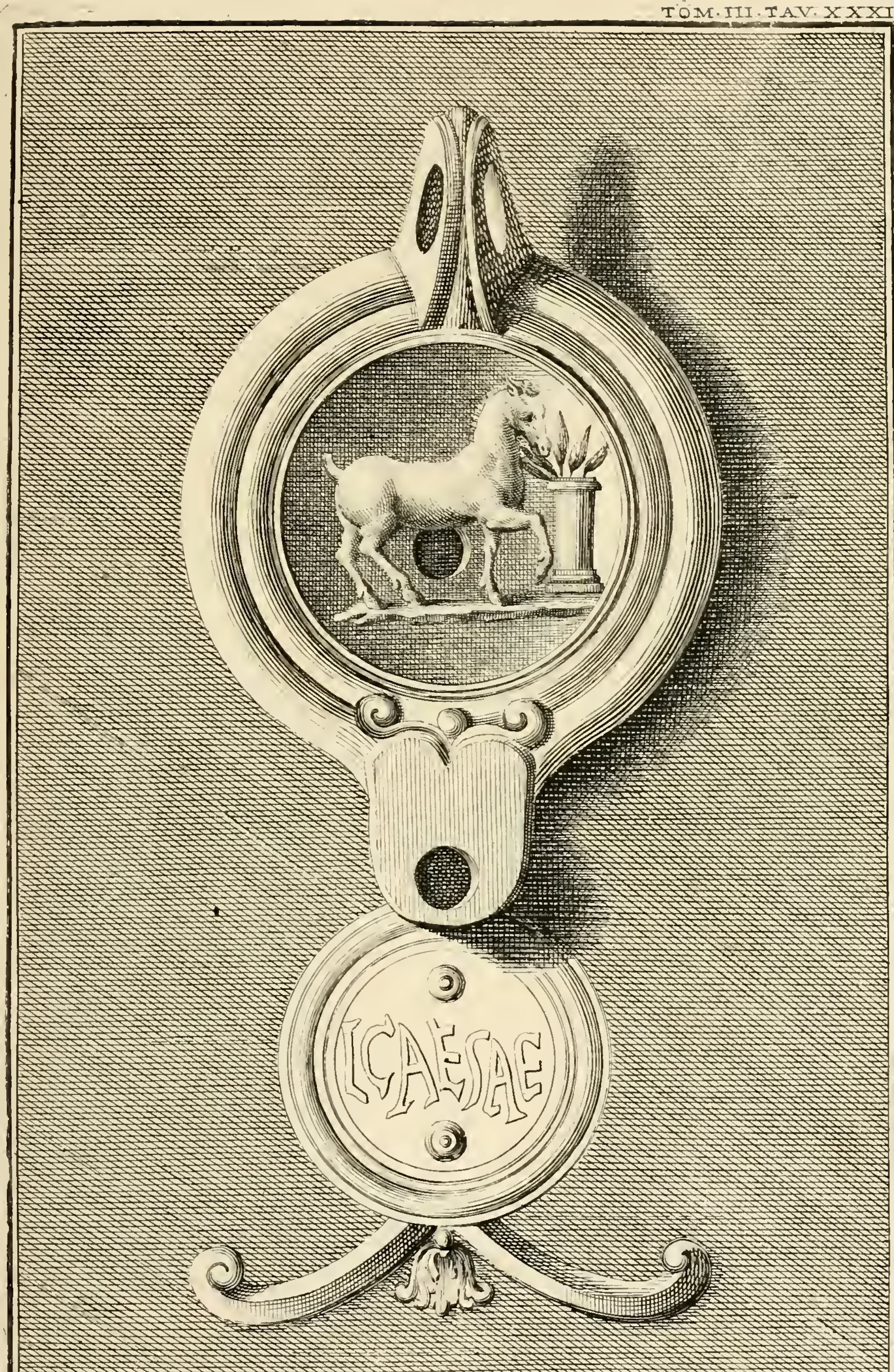

I. Menabuonj del.   V. F. S.

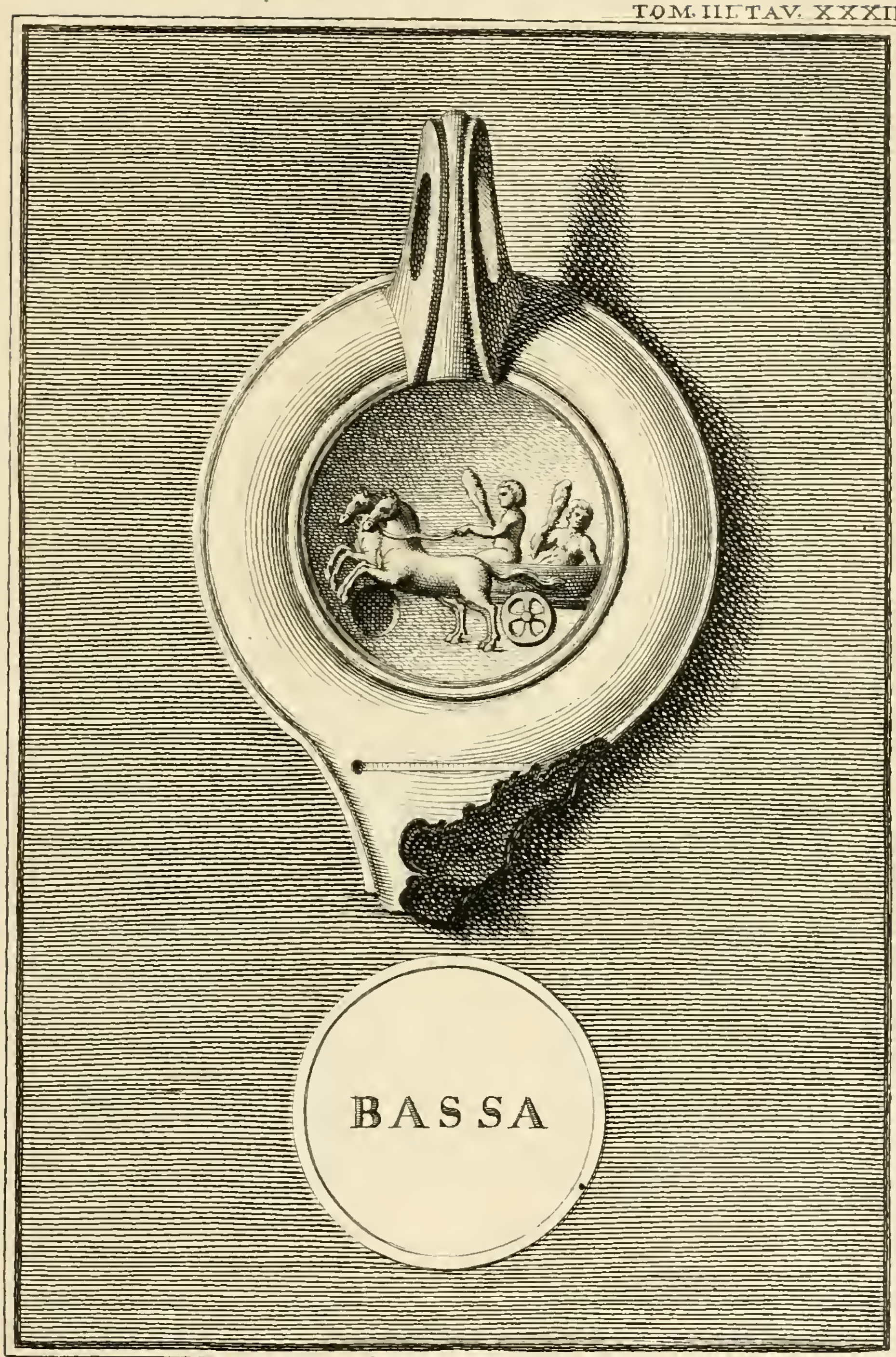
TOM.III.TAV.XXX.

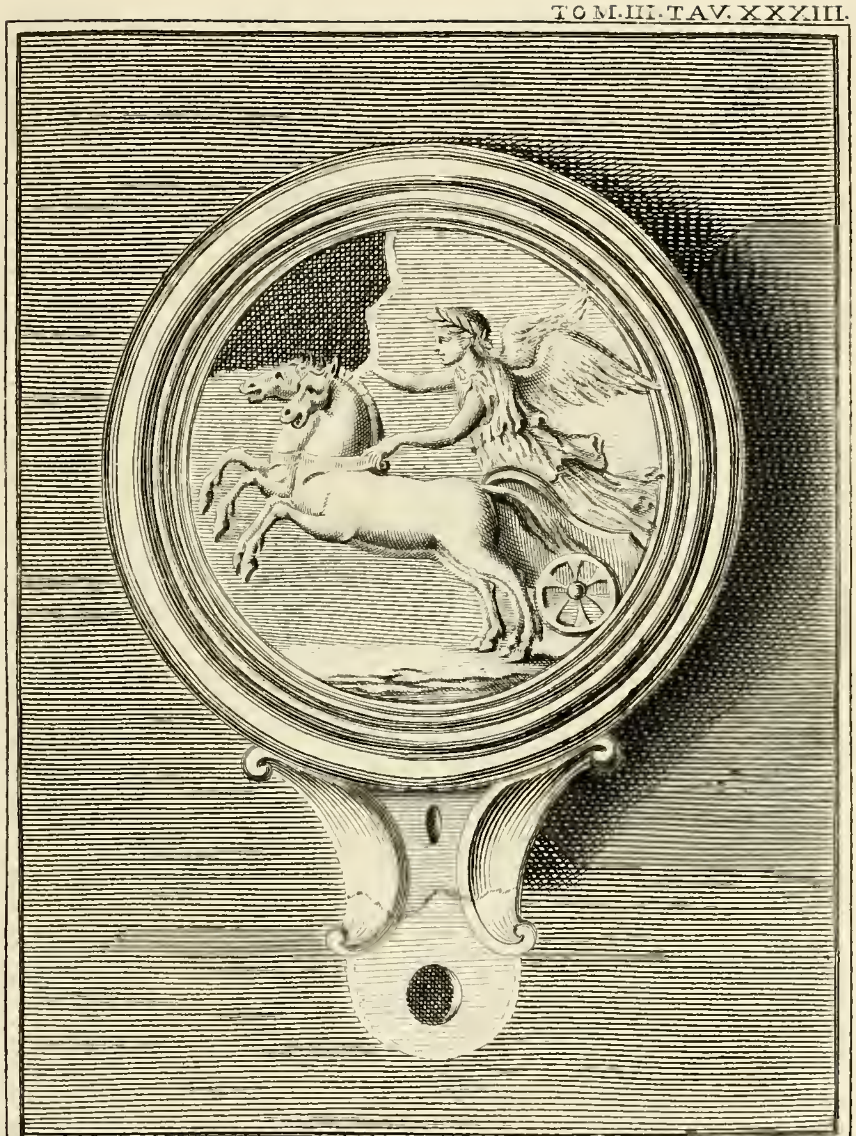
I. Menabuoni del. *C. Fauce sc.*

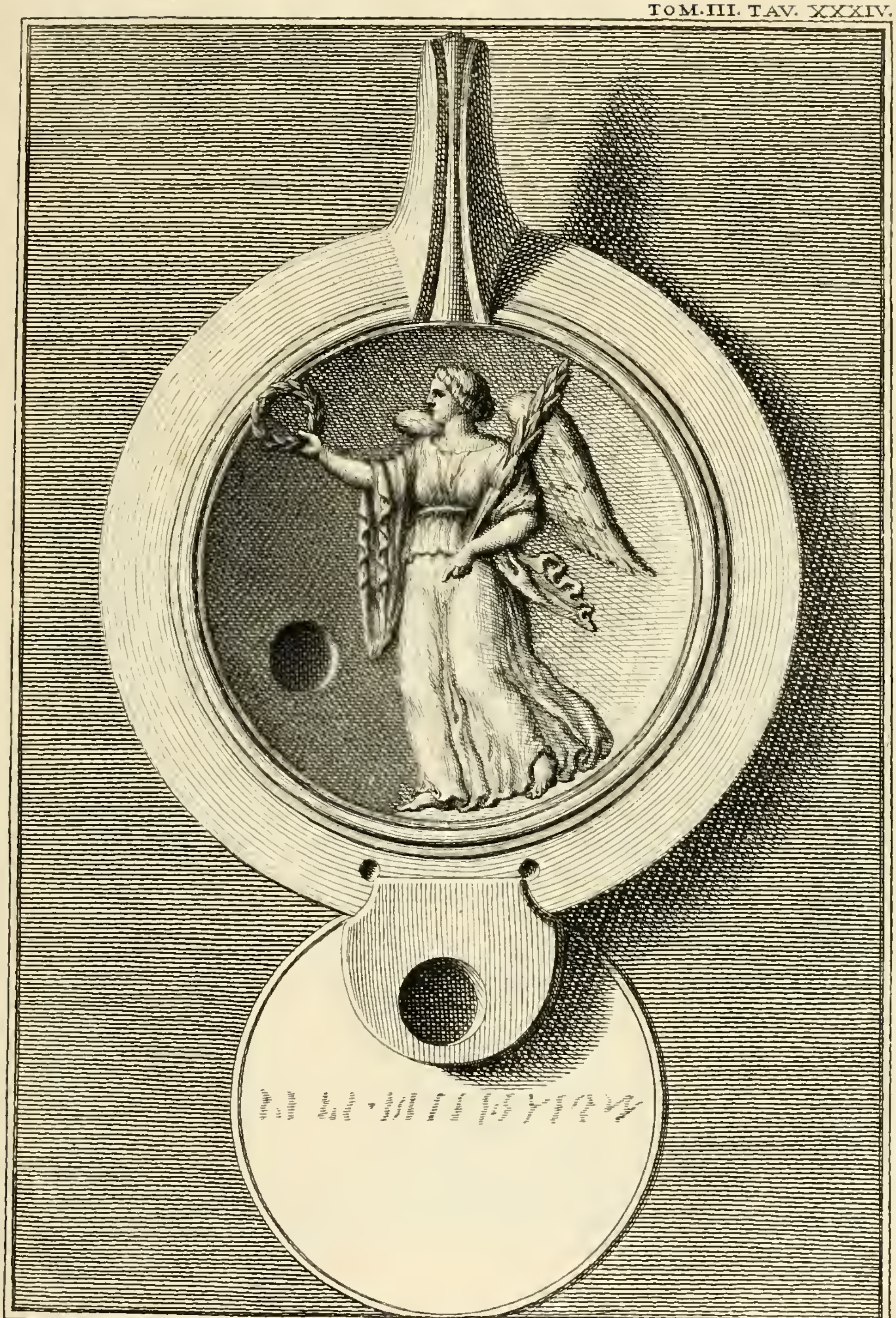
I. Menabuoni del. V. F. Scul.

J. Menabuoni del. *C. Faucci Sc.*

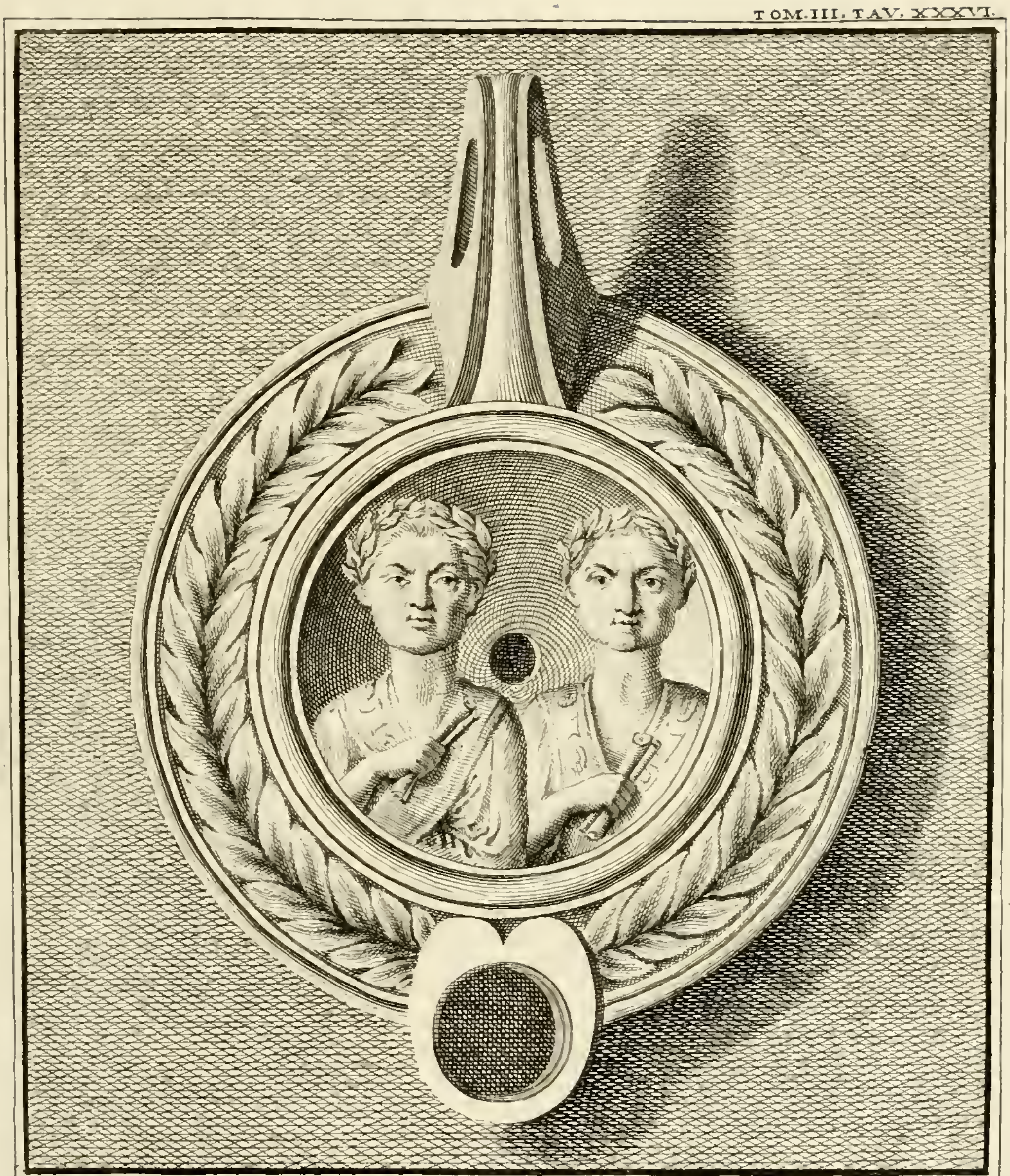
Iof. Menabuoni del. *P. A. ſc.*

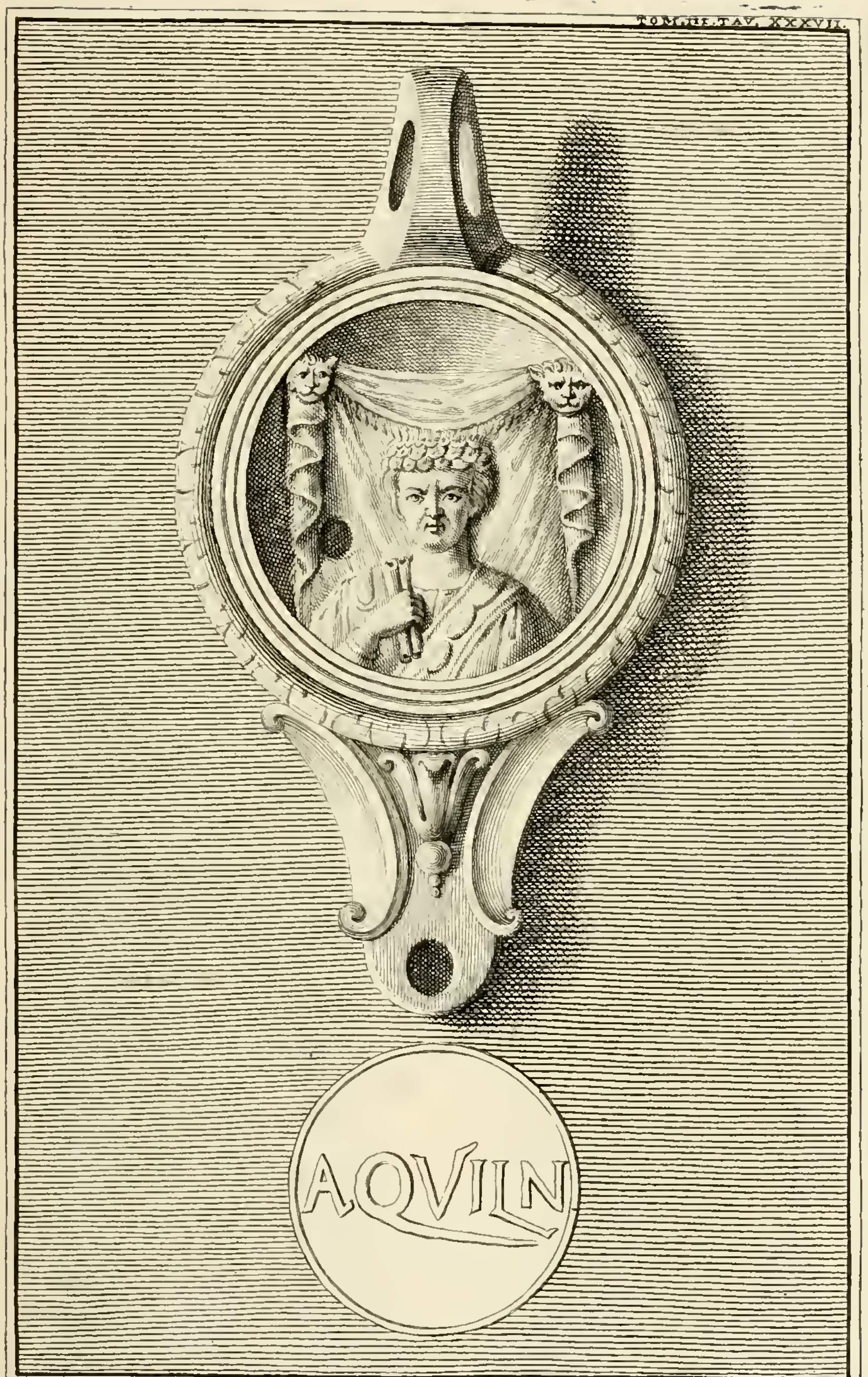
J. Menabuoni del. *C. Fauci Sc.*

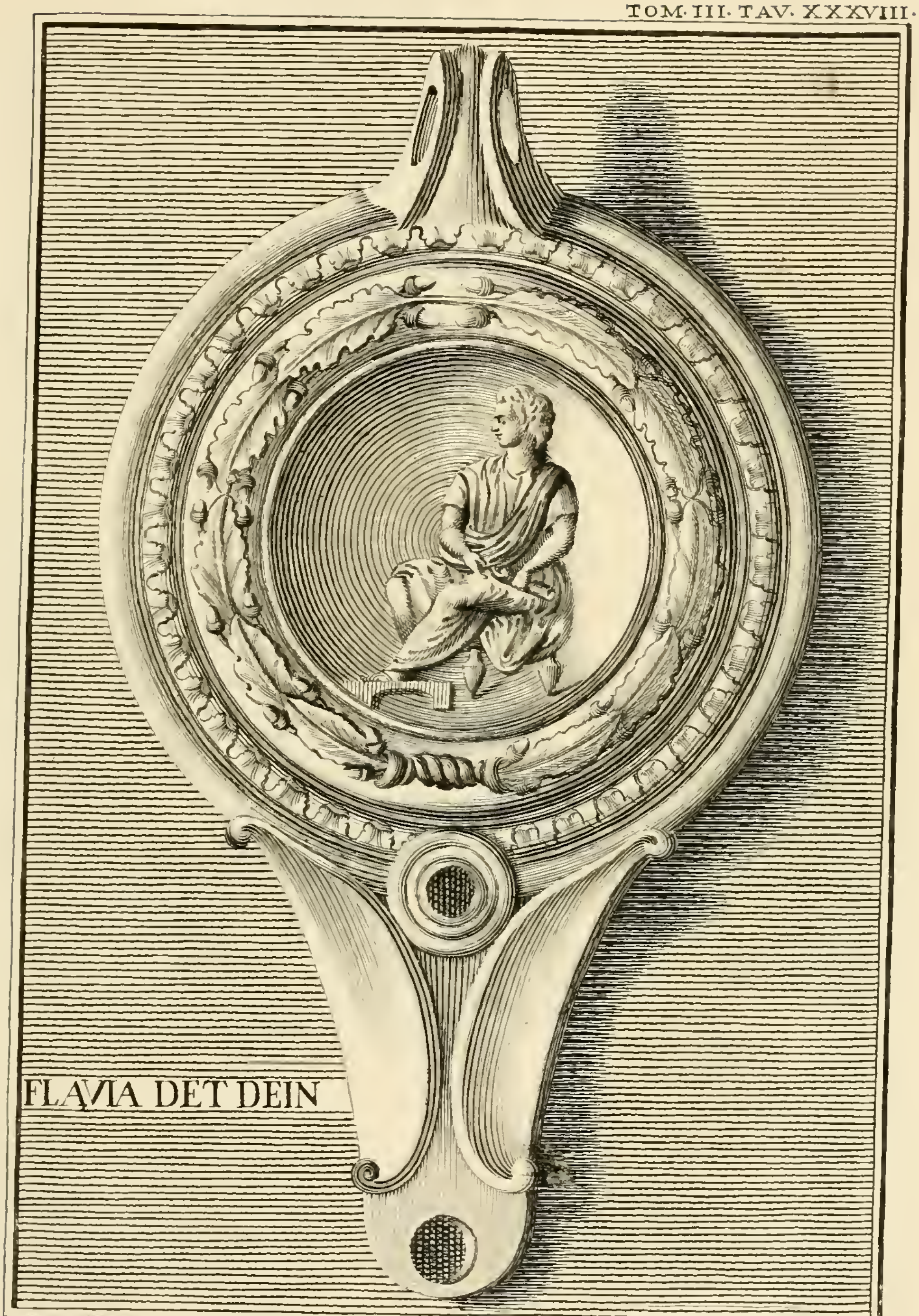
Pazzi ſc. Io. Menabuoni del.

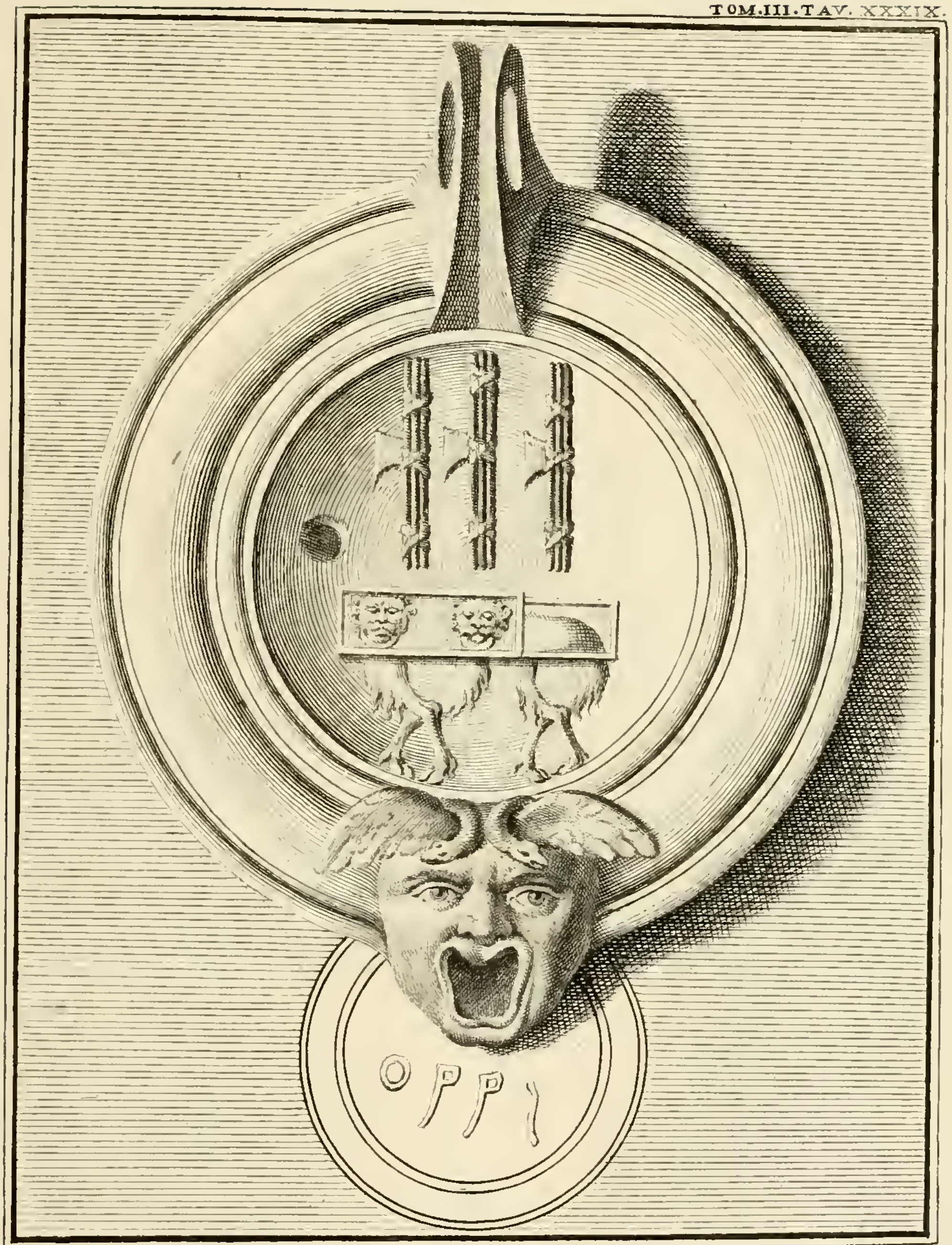
I. M. d. P. ſ.

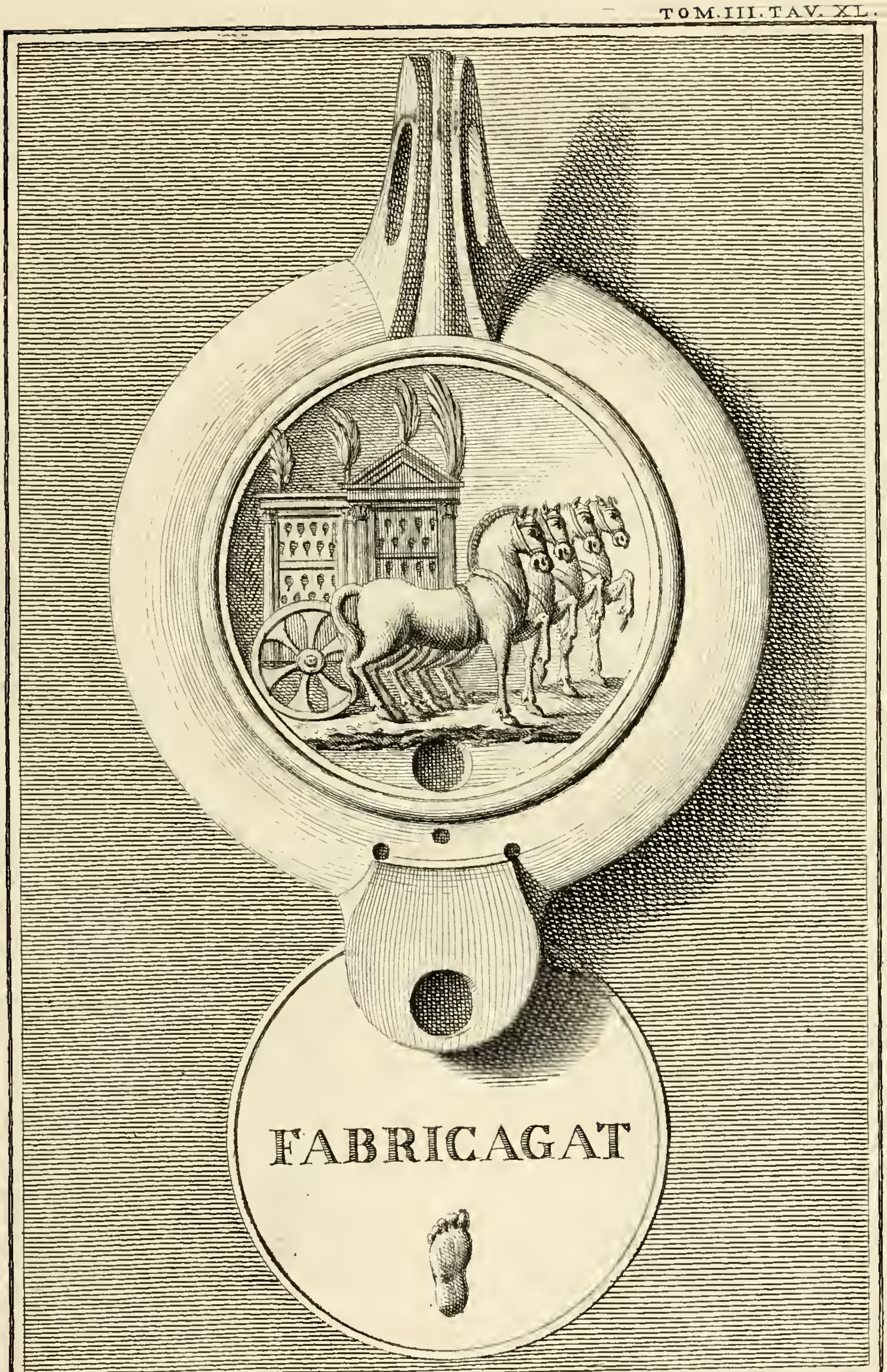
Ioſ. Menab. del. *P. A. Pazzi ſc.*

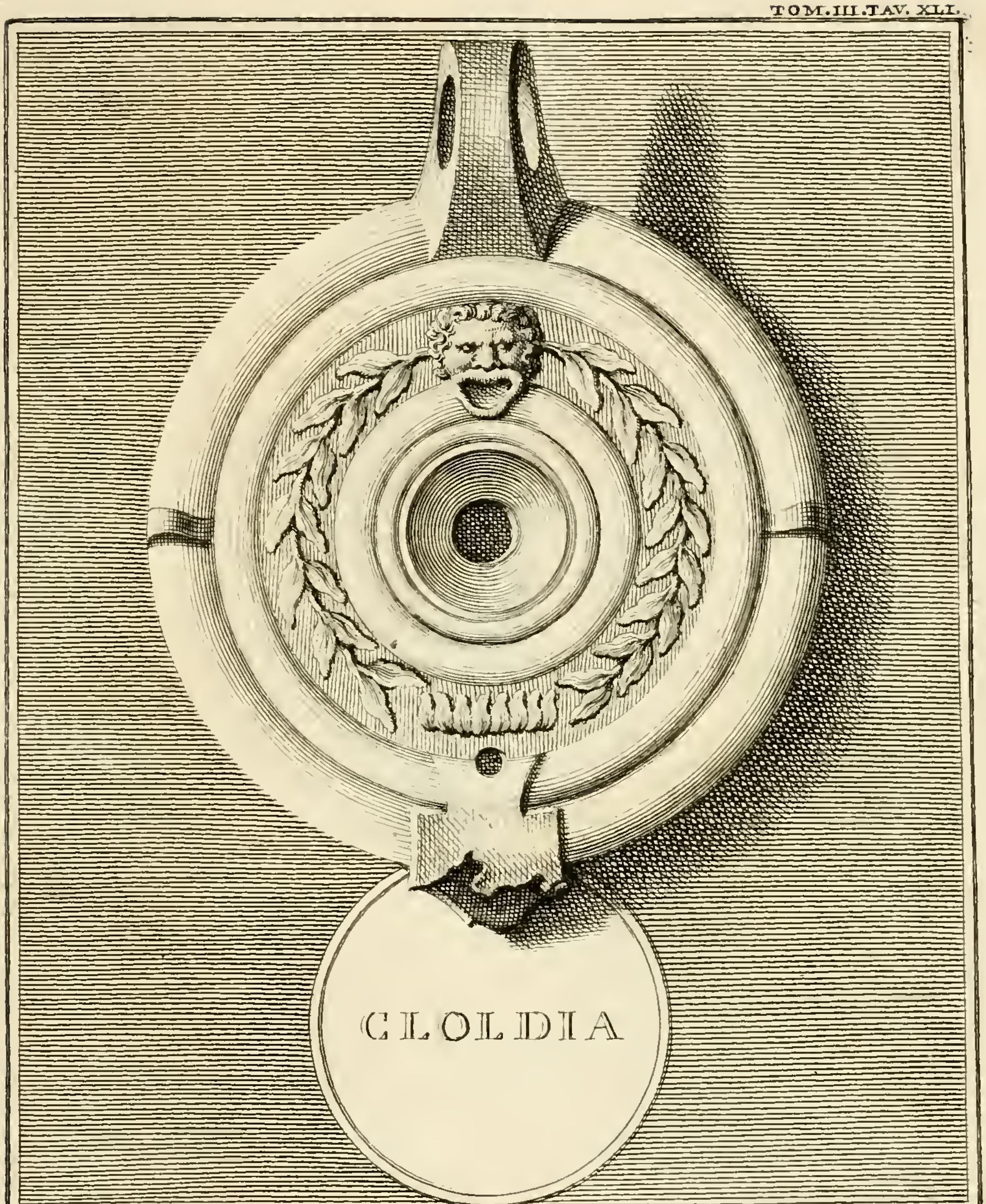
G. Menabuoni disegnò — *G. Medici incise*

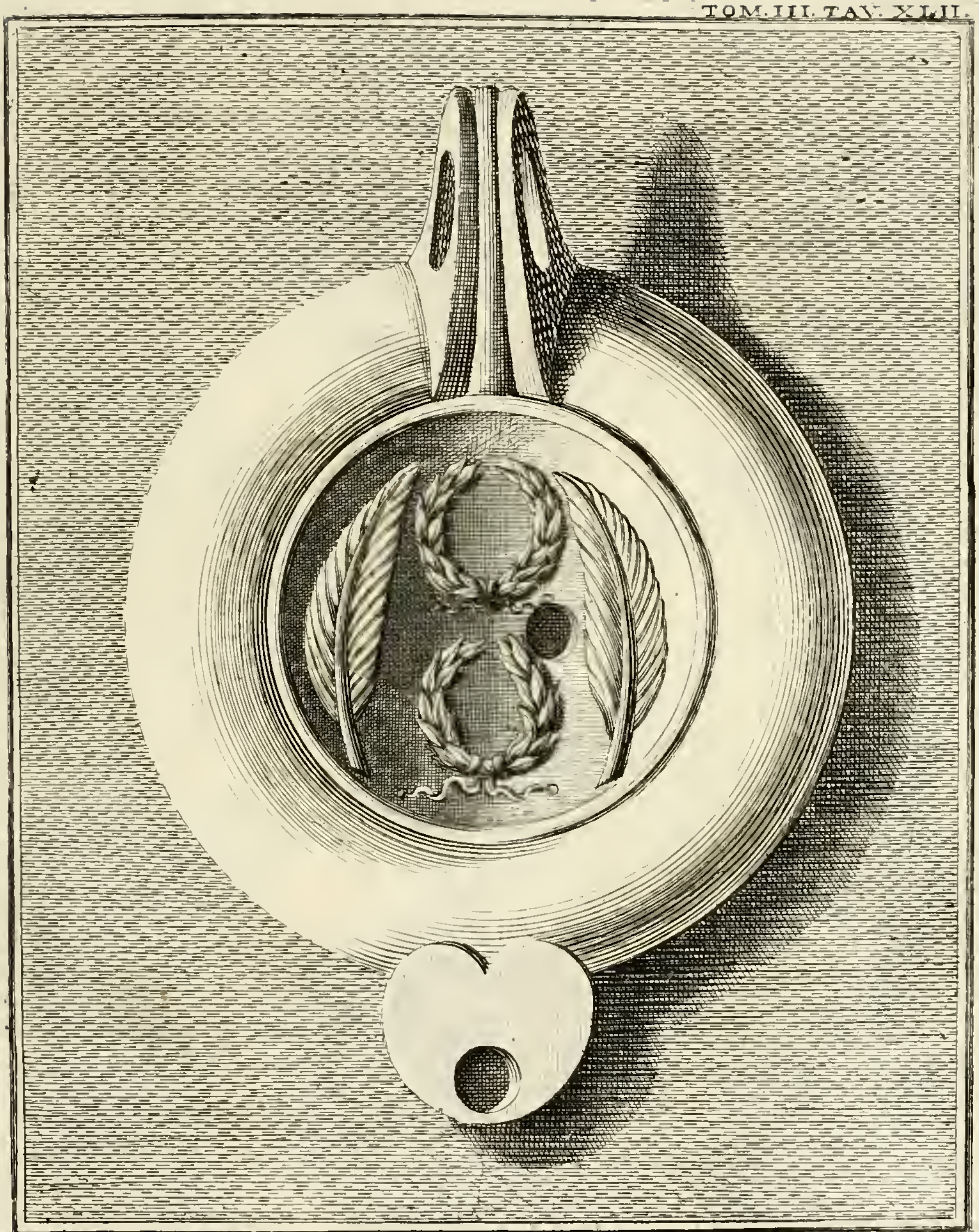
Ioſeph Menabuoni del. *P. A. Pazzi ſc.*

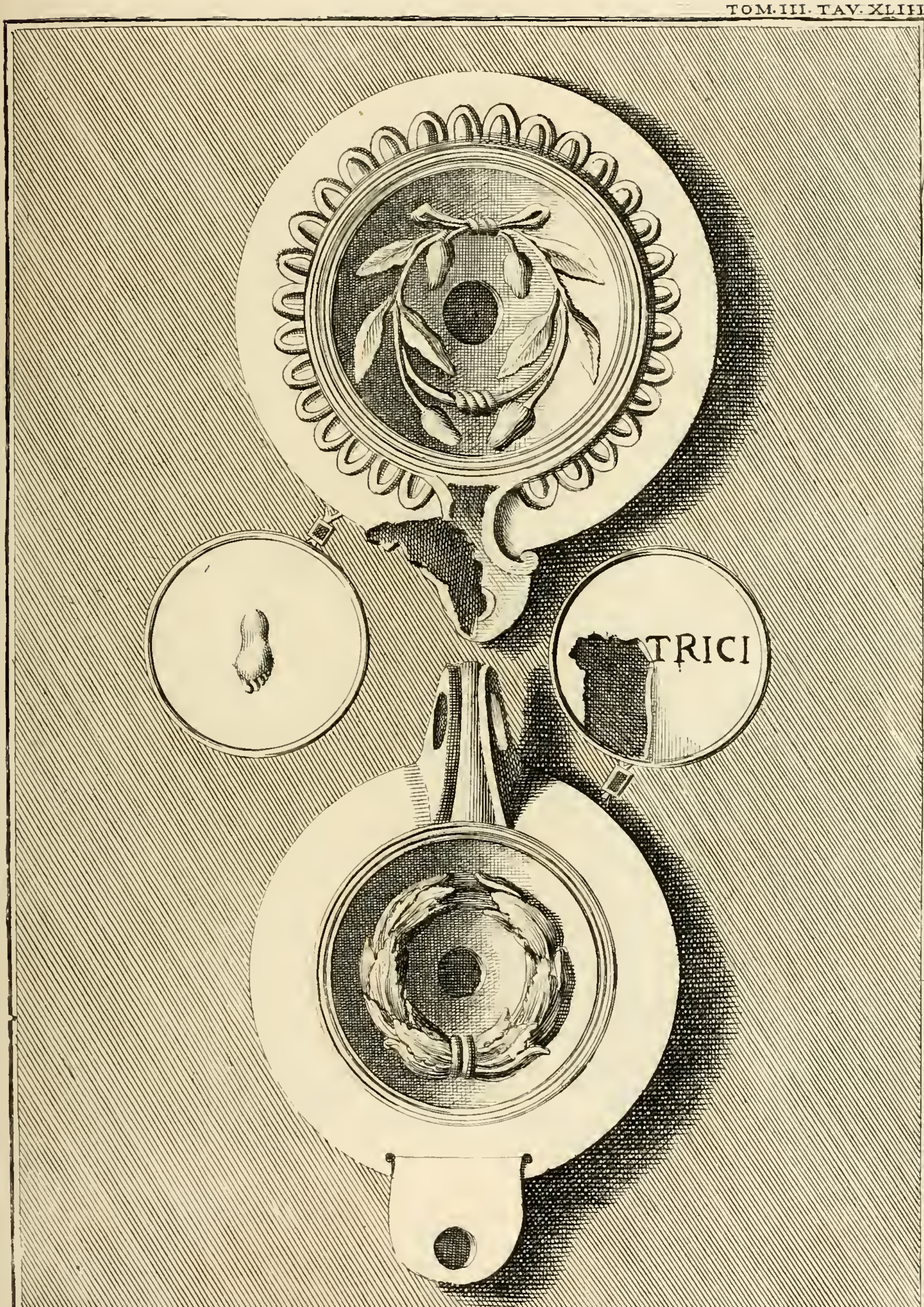
J. Menabuonj del. C. Fauces Sc.

J. Menabuoni del. C. Fauccj Sc.

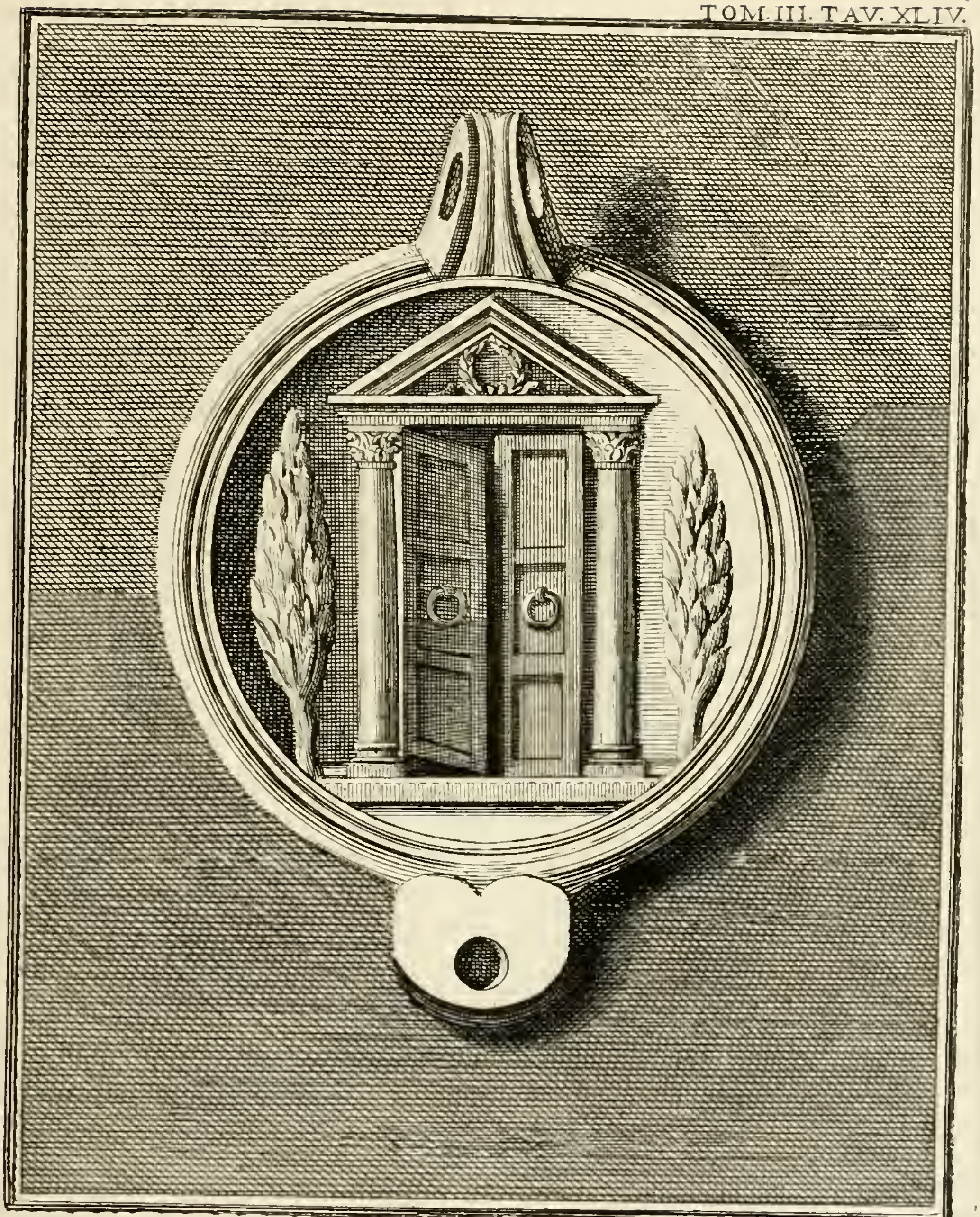
Ios. Menabuonj del. Ni. Lebrun ſcul.

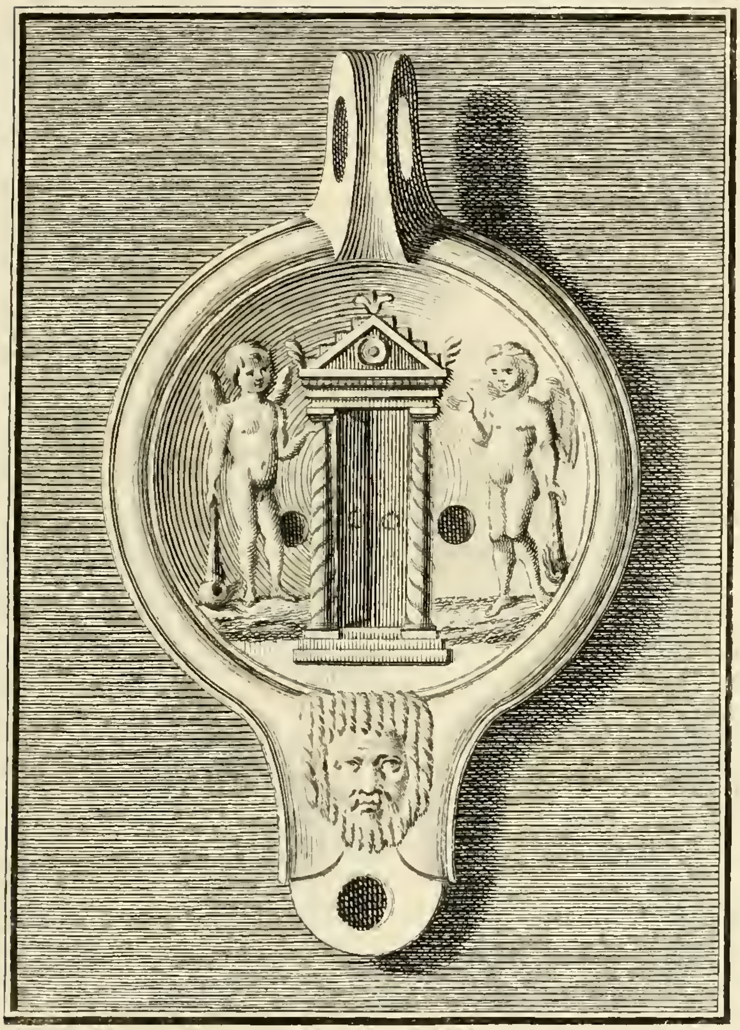
I. Menabuoni del.

V. F. S.

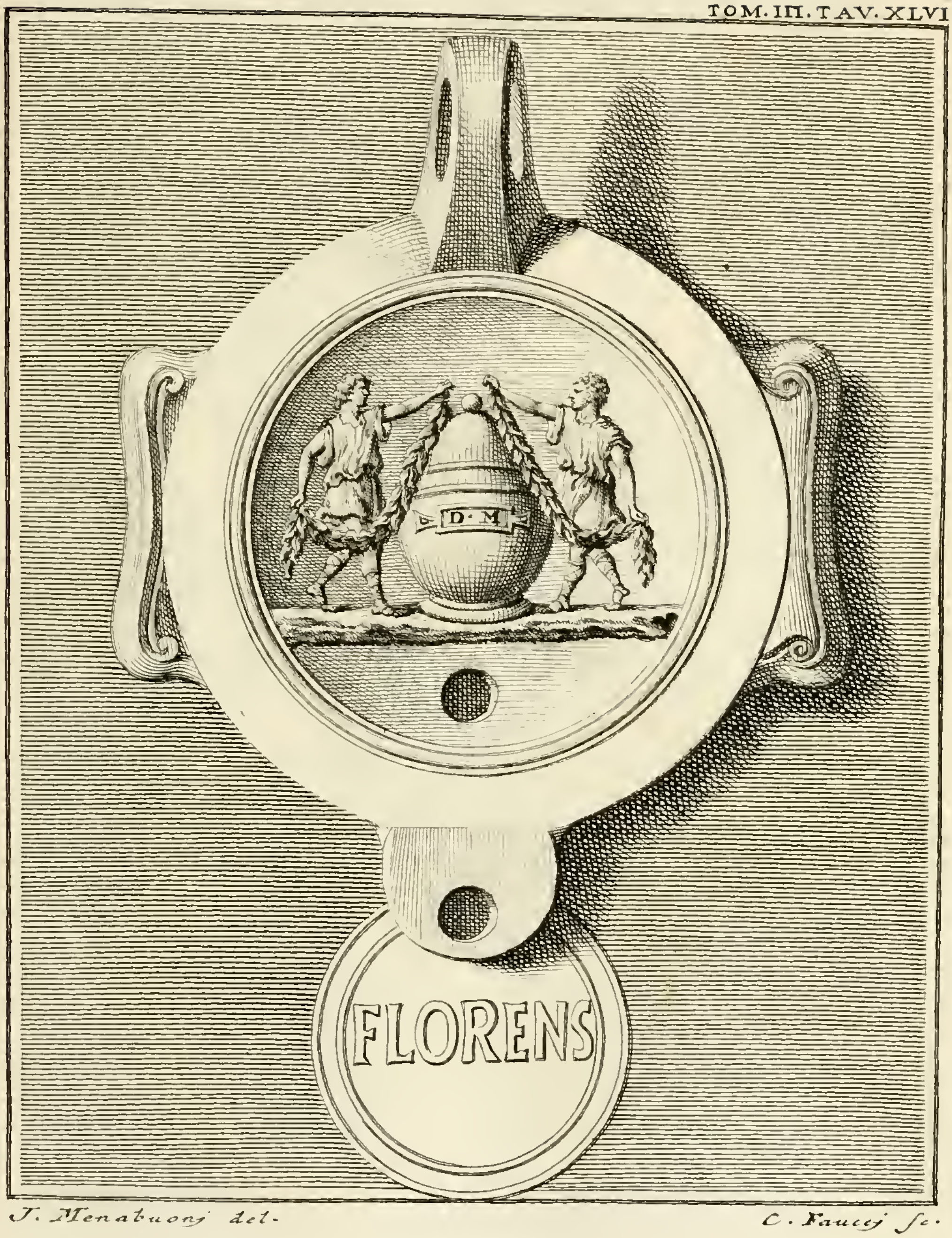
TOM. III. TAV. XLIV.

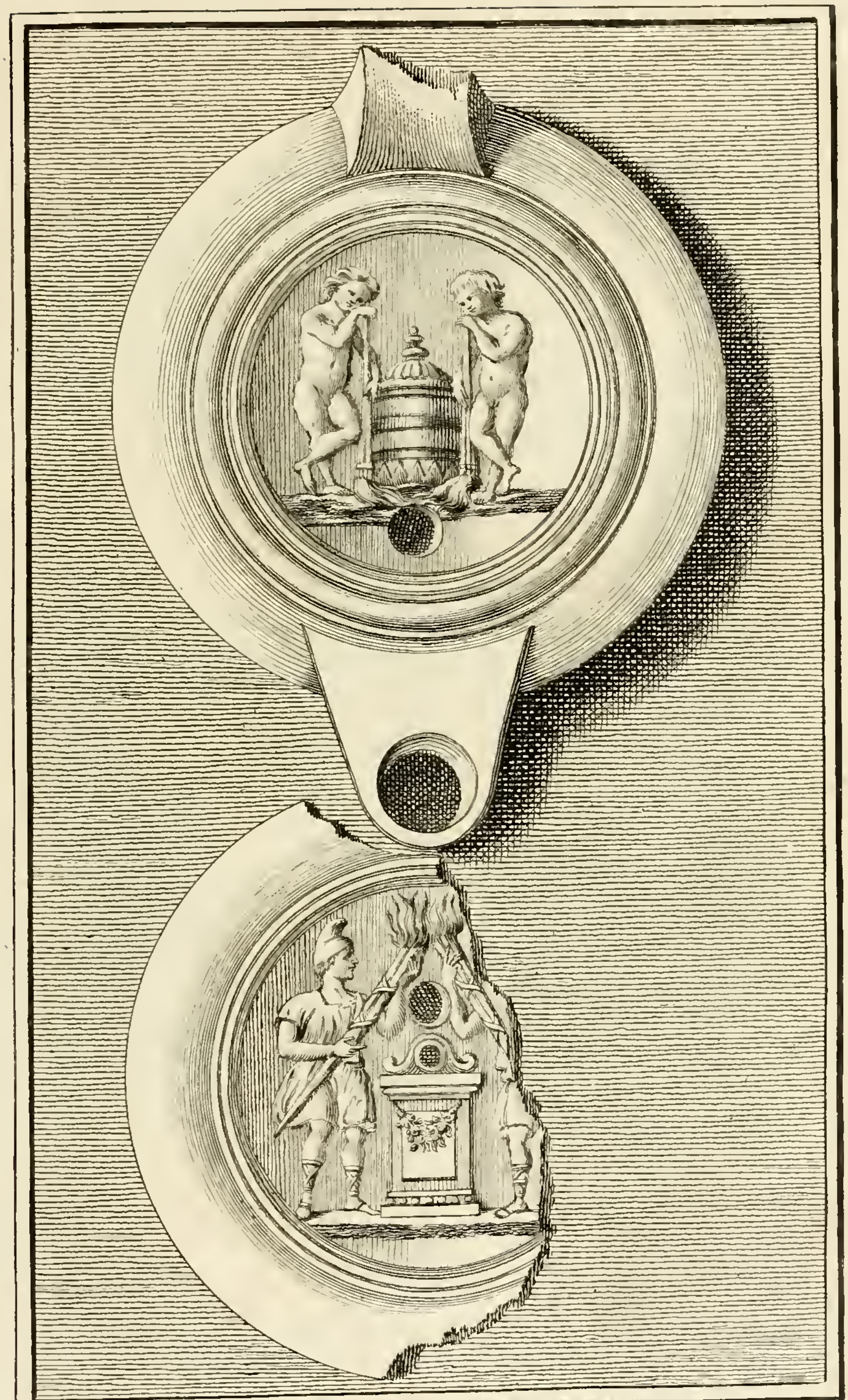
I.M.D. V.F.S.

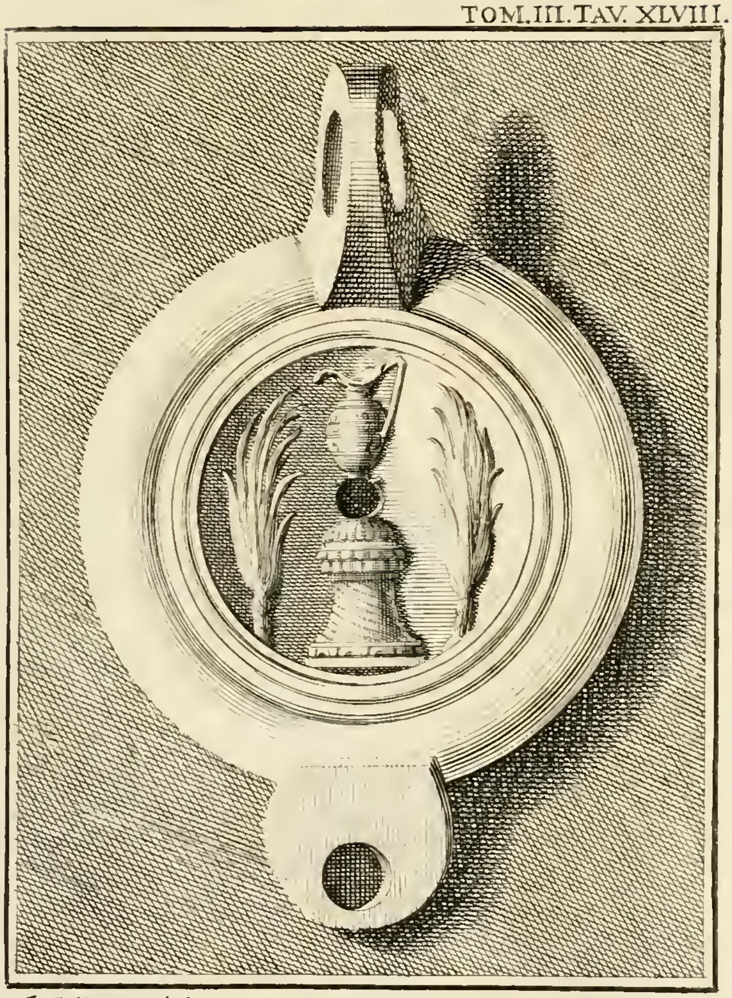
I: Menabuoni del: I: Medici incide

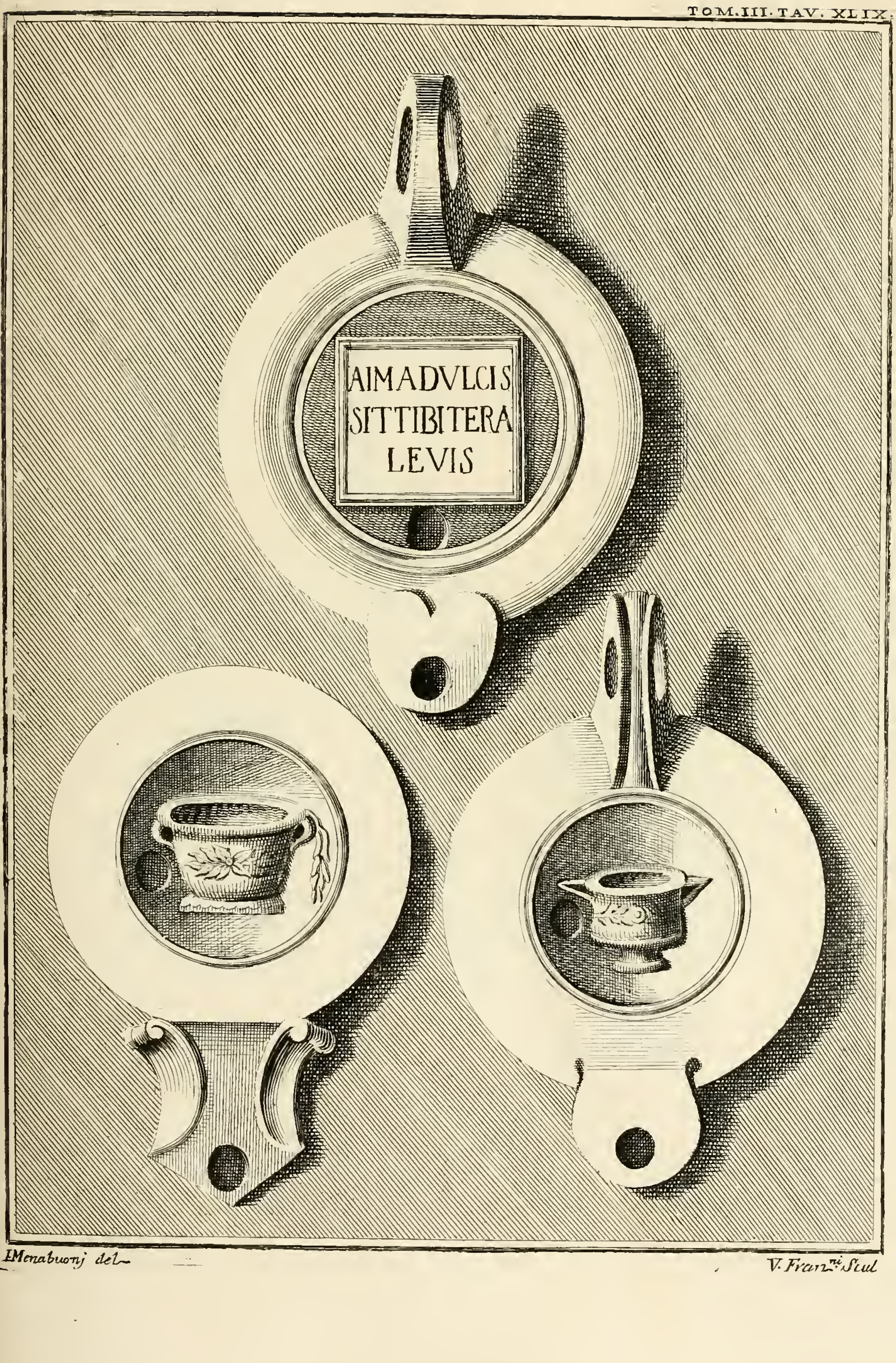
J. Menabuoni del. *C. Faucci ſc.*

Joseph Menabuoni del. Joseph Medici Sculp.

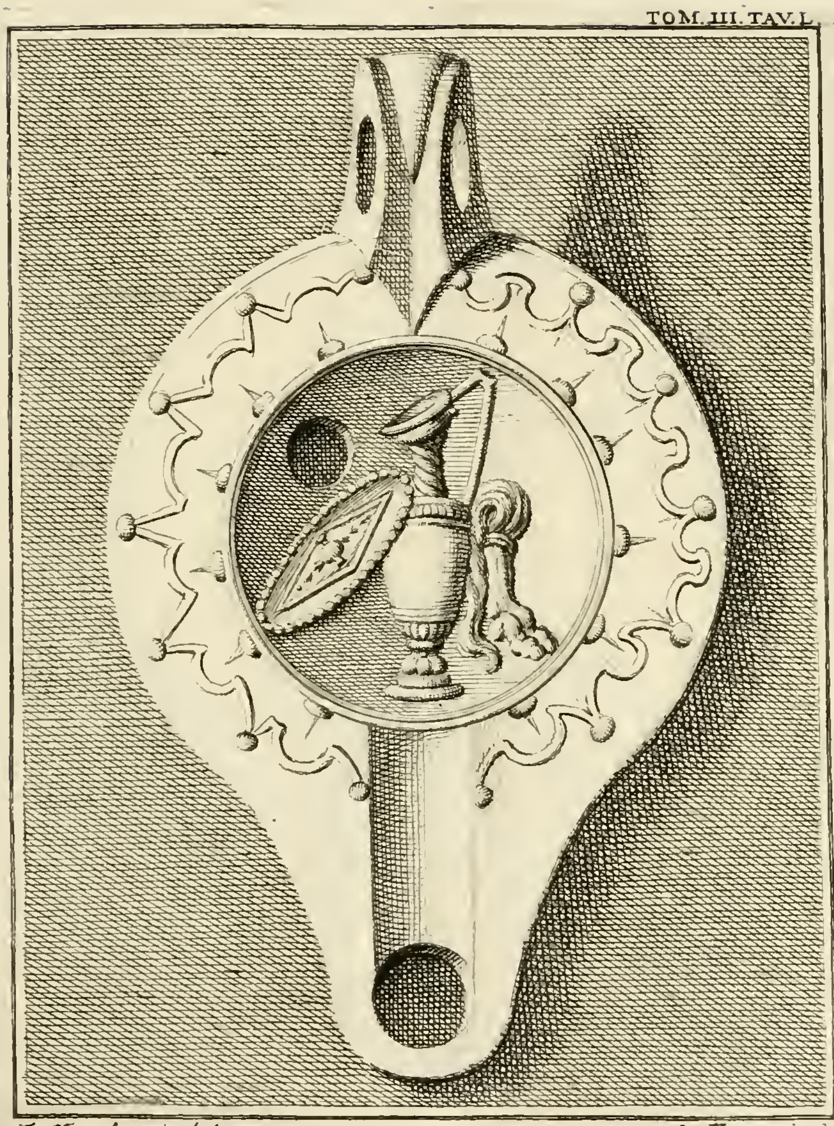

Joſ. Mena: del: *Vin: Fra: S*

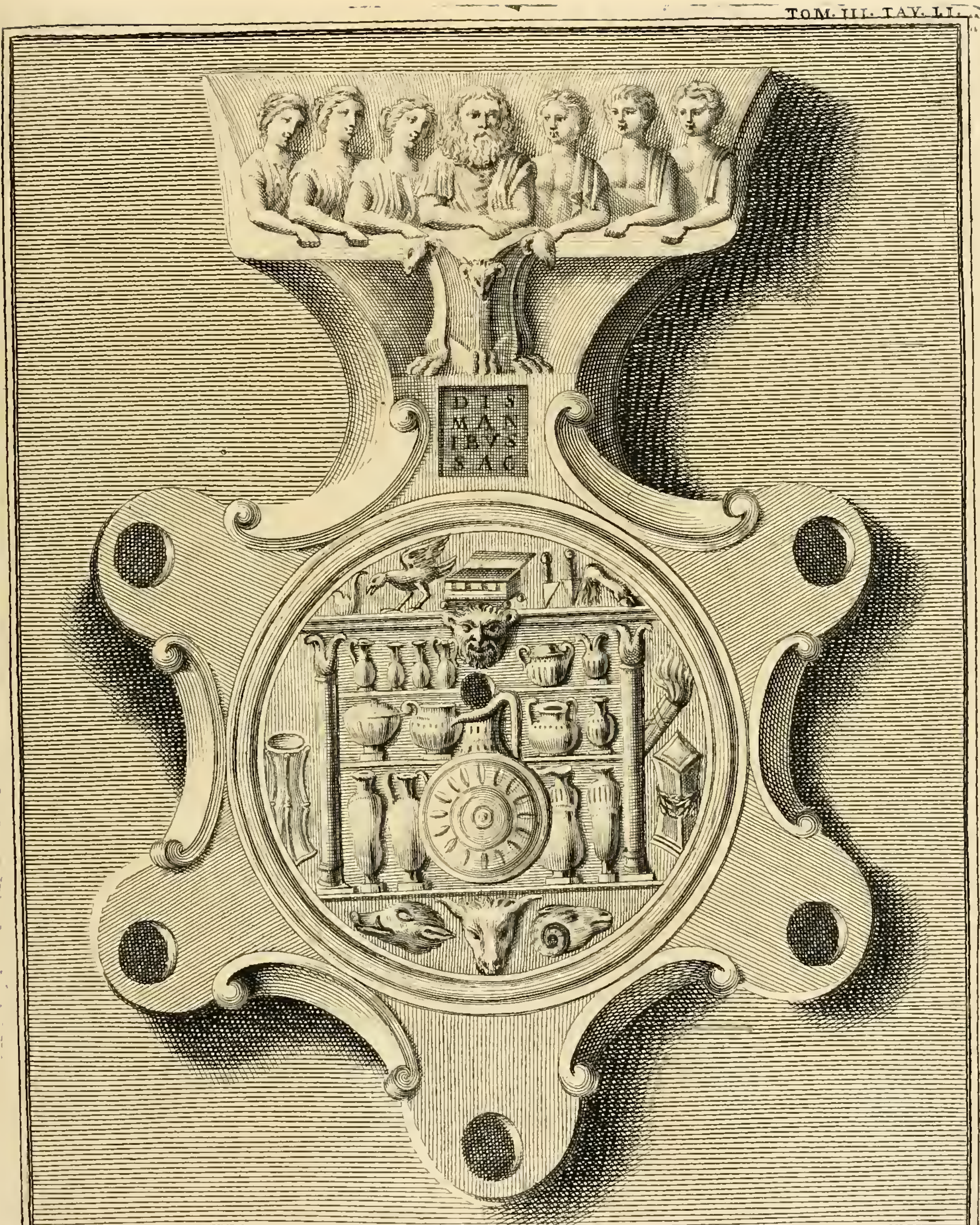

I.Menabuonj del.

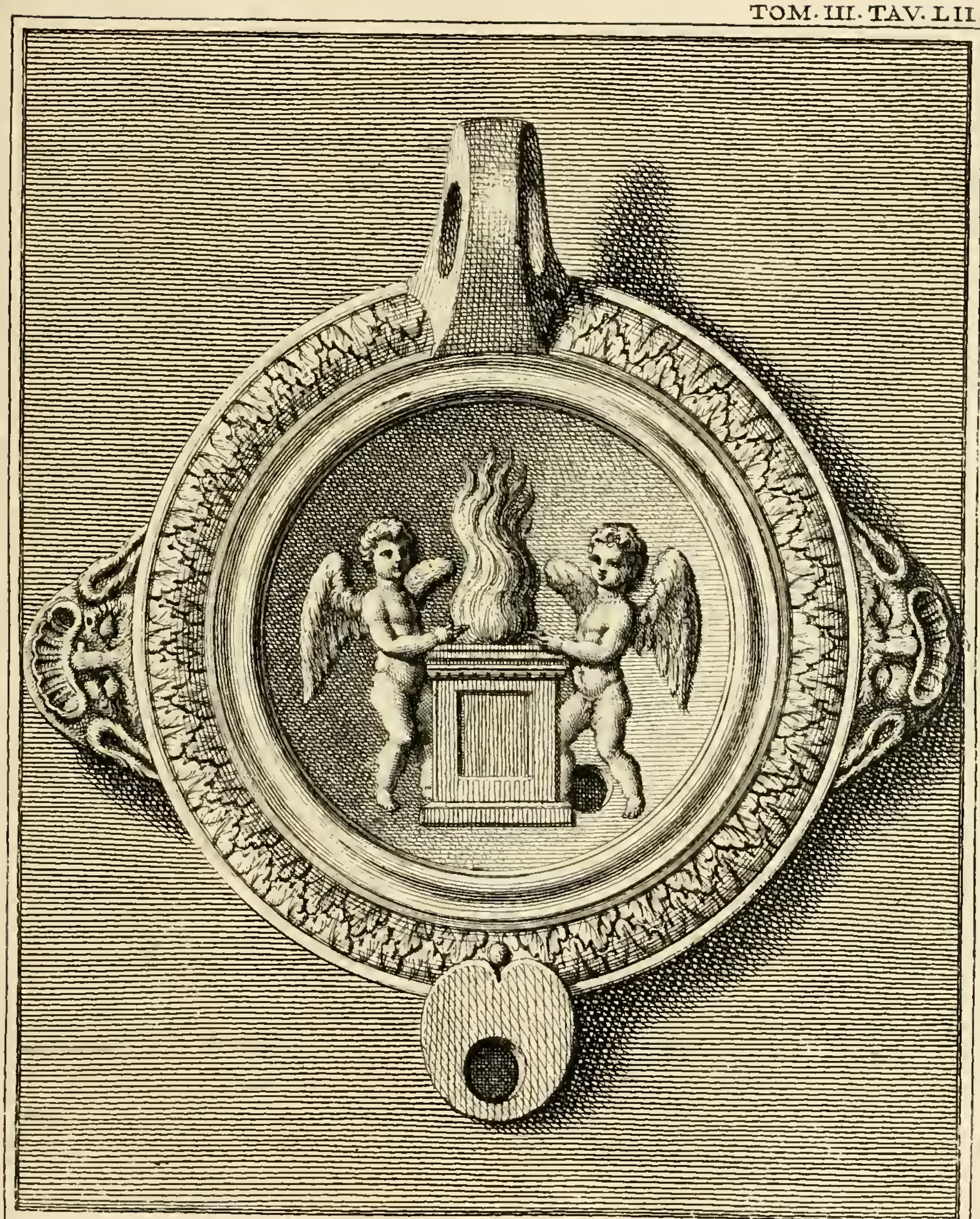
V.Fran.ni Scul.

J. Menabuoni del. C. Fauci Sc.

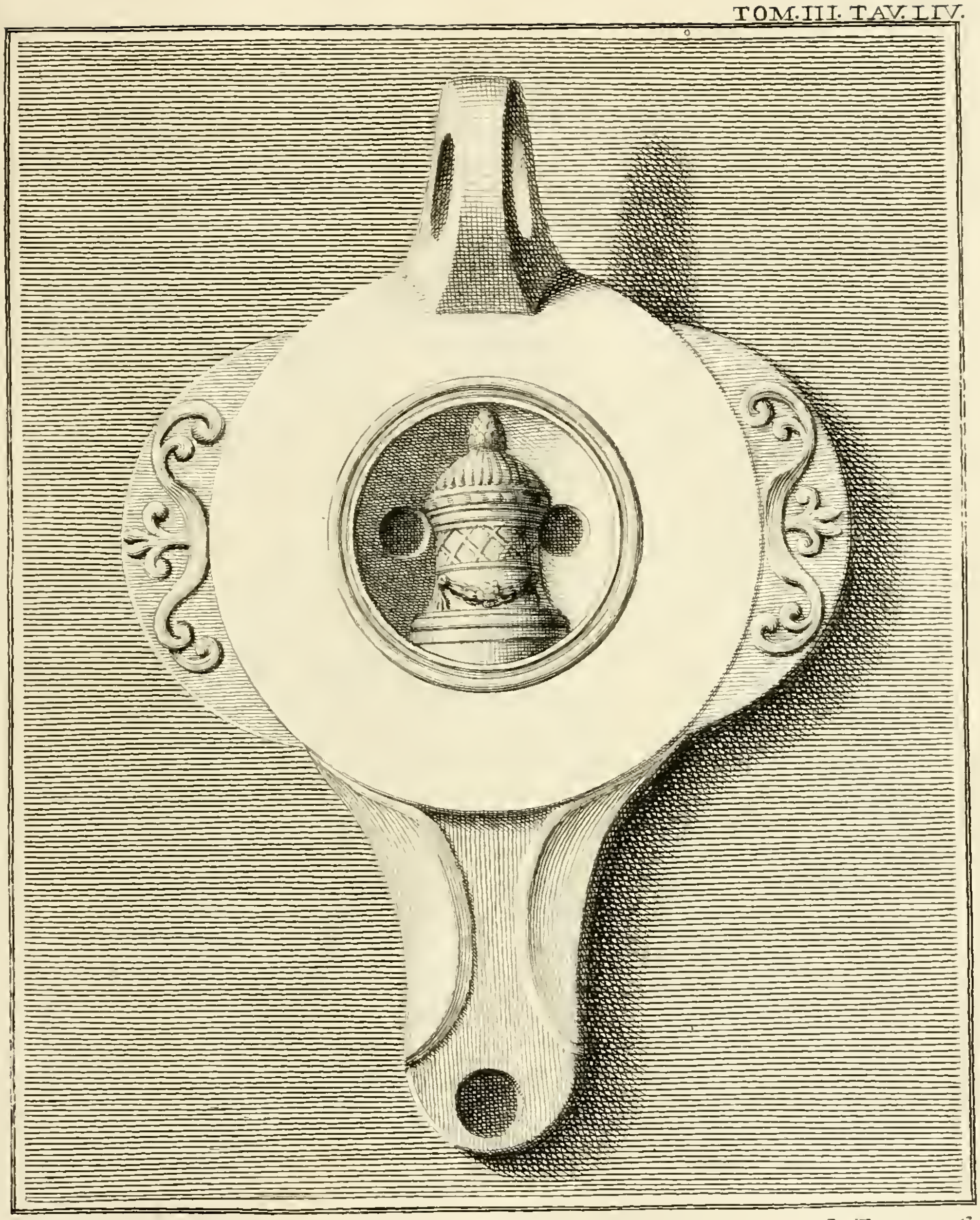
Iof. Menab. del. P. A. ſc.

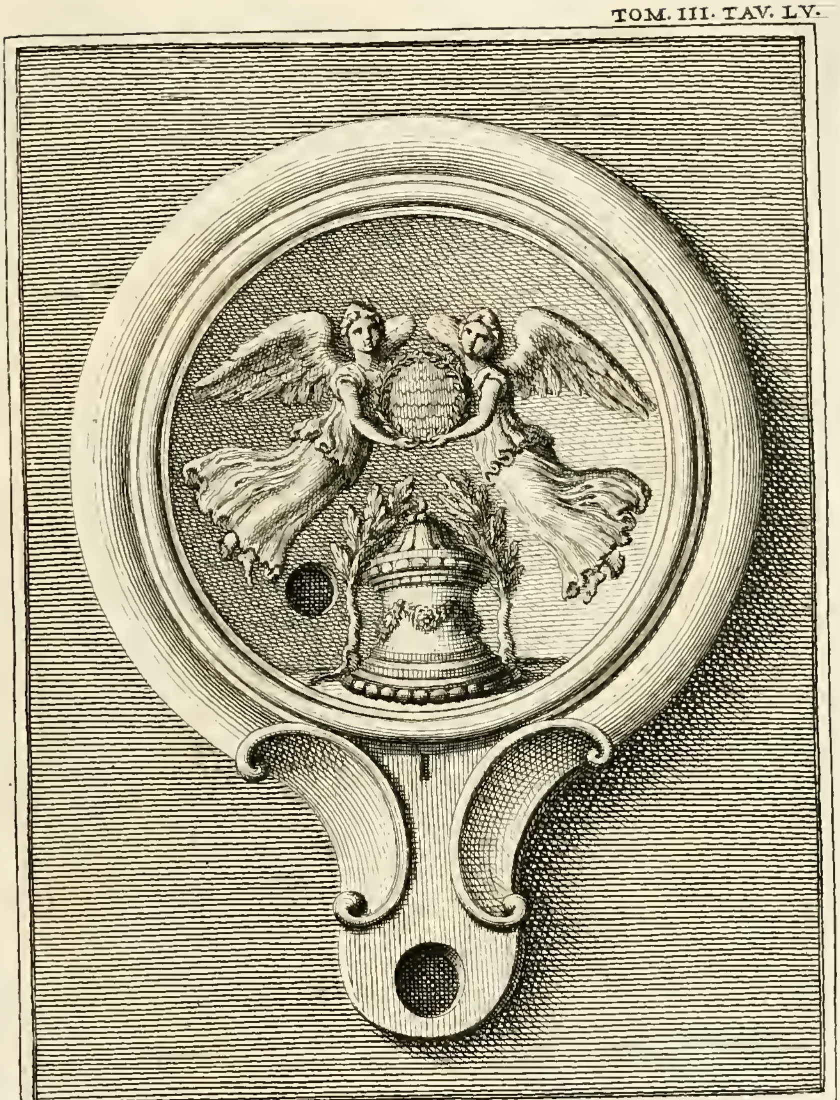
J. Menabuoni del. *C. Faucci ſc.*

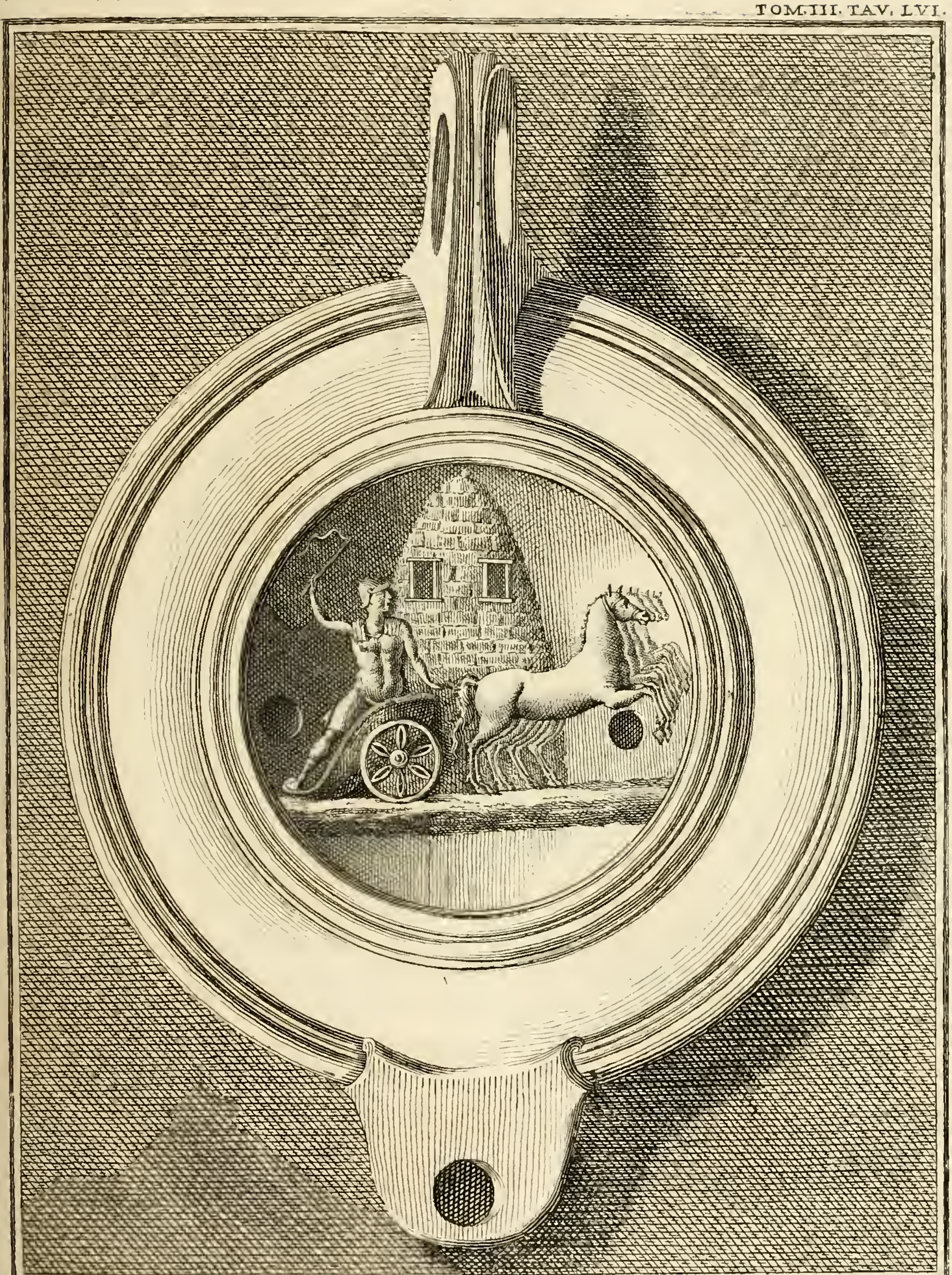
J. Menabuoni del. C. Fauccj Sc.

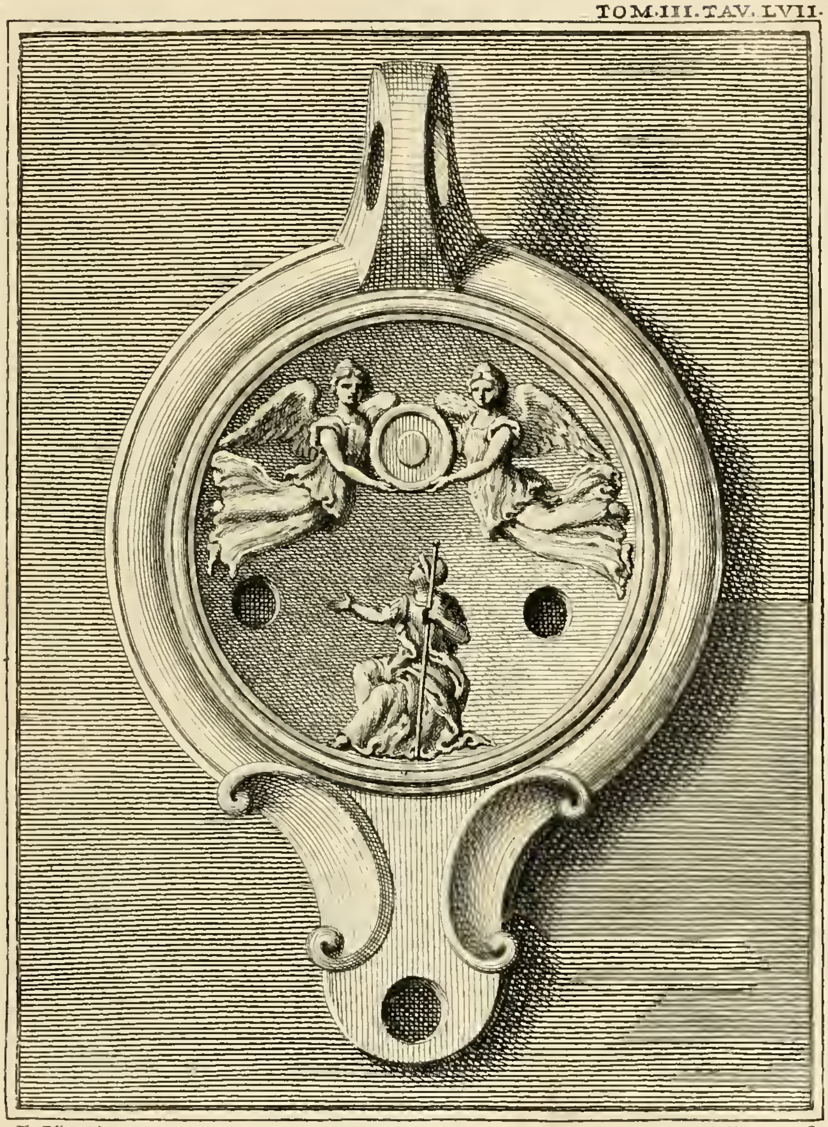
J. Morabuoni del. C. Faucci ſc.

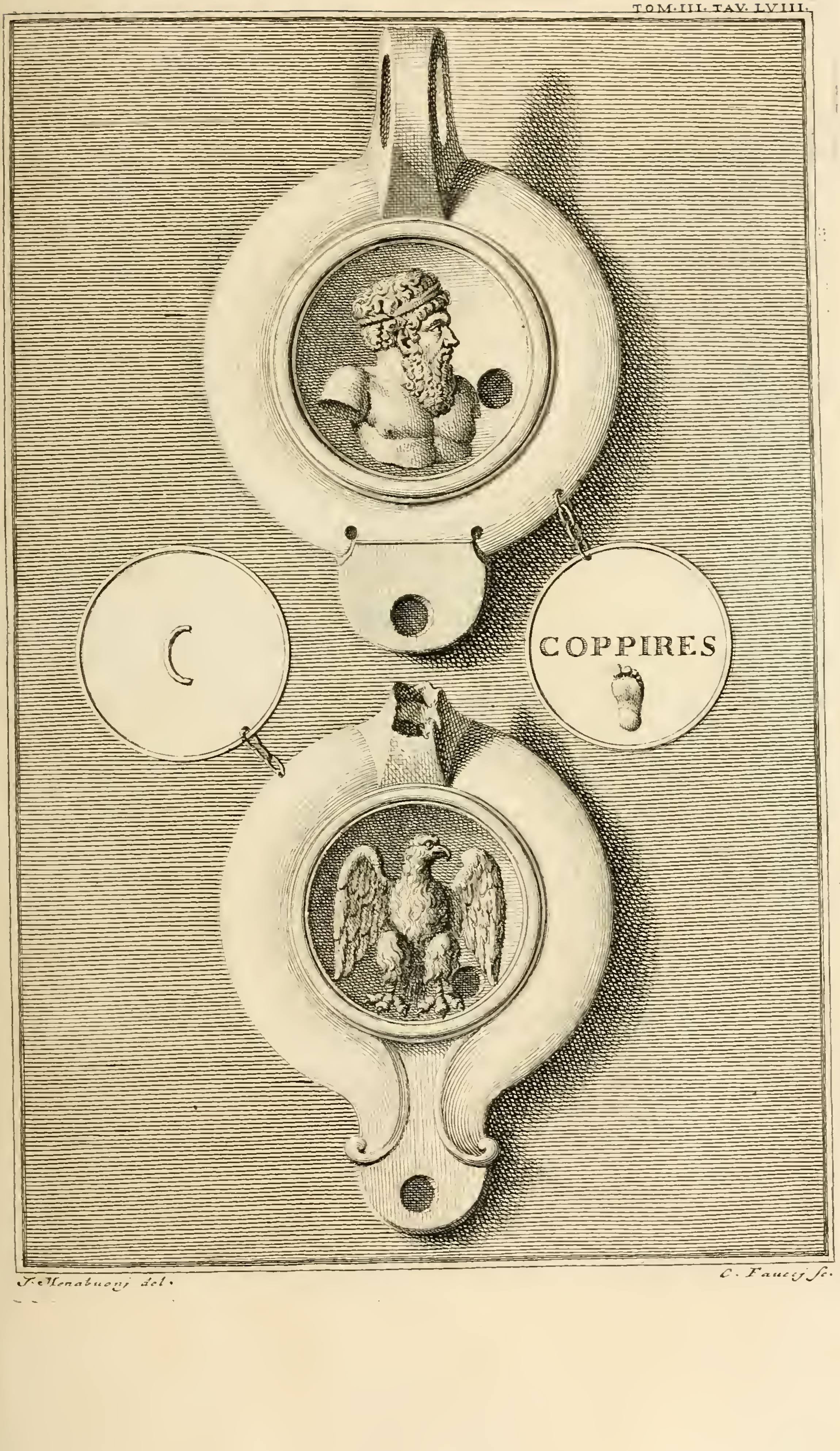
J. Morabucci del. *C. Faucci Sc.*

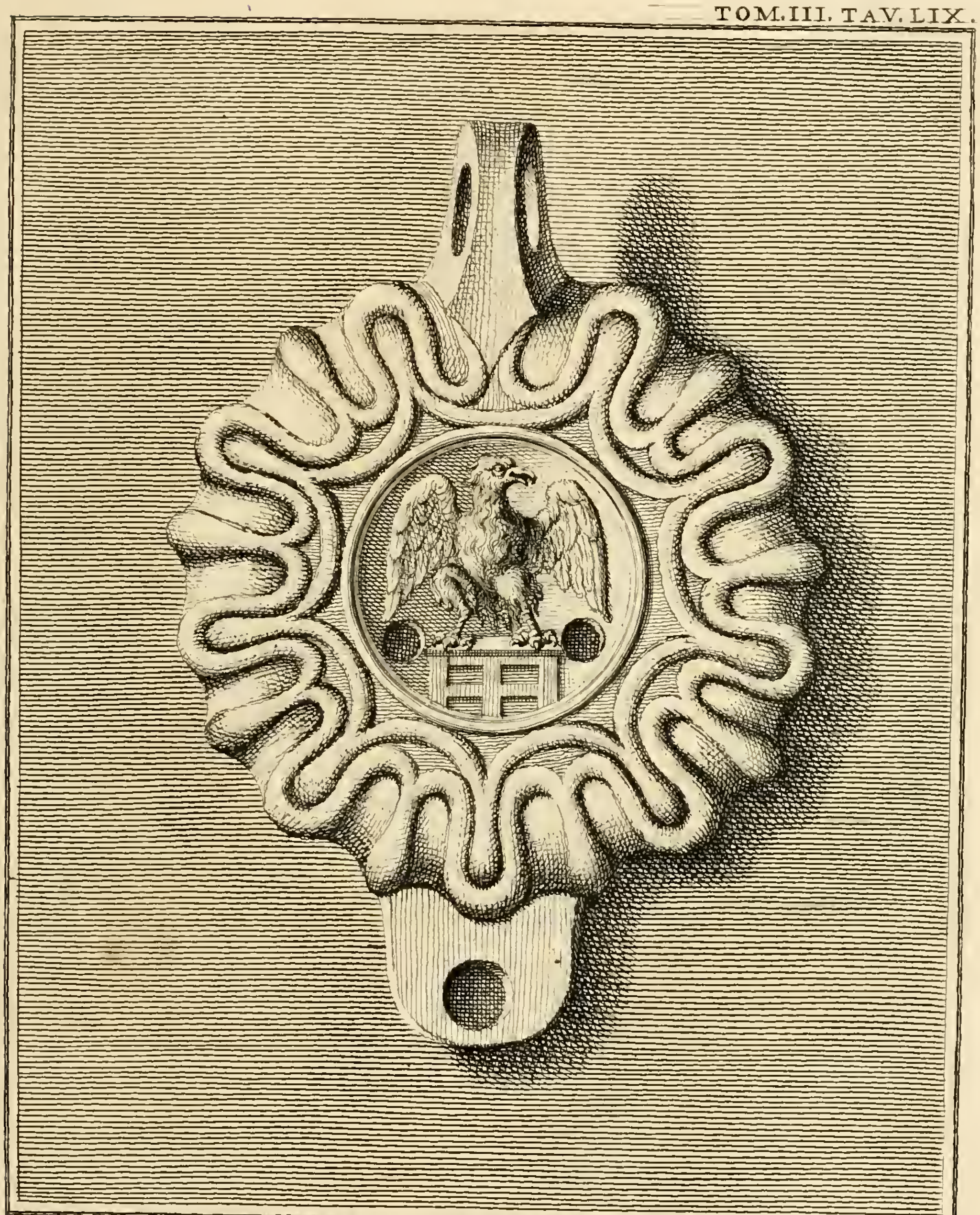
Joſeph Menabuonj del. *N. Mogalli ſculp.*

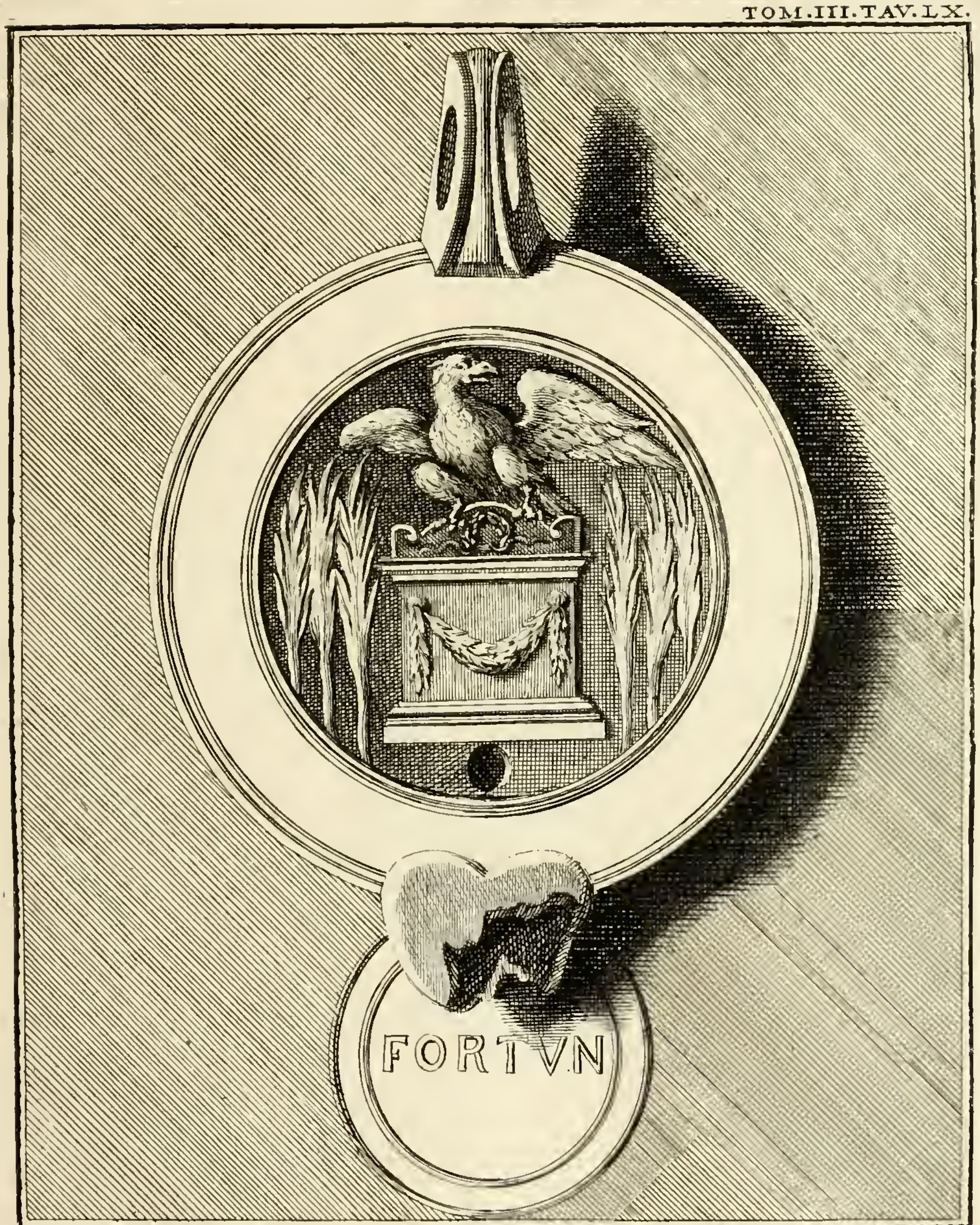
J. Menabuoni del. C. Faucci sc.

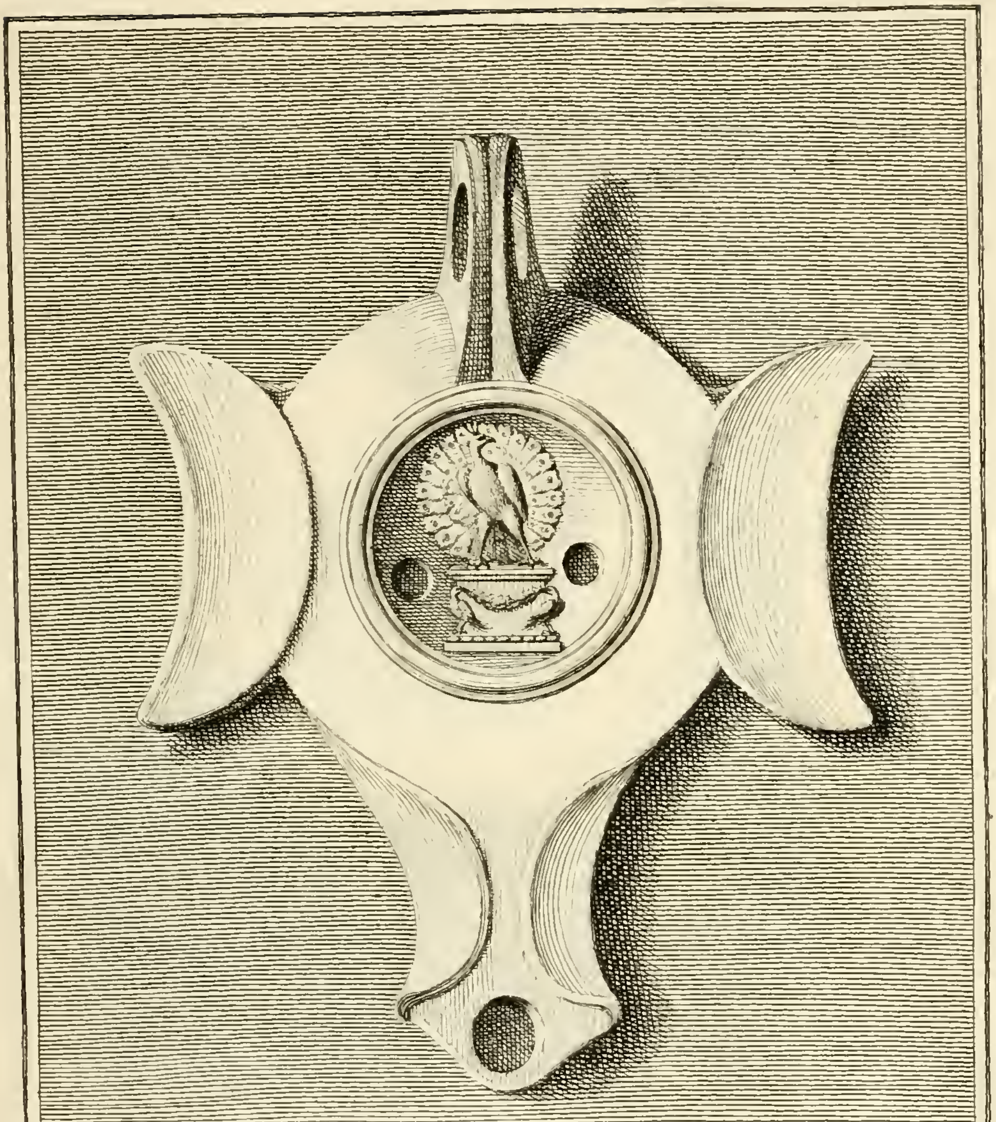
J. Menabuoni del. C. Fauci sc.

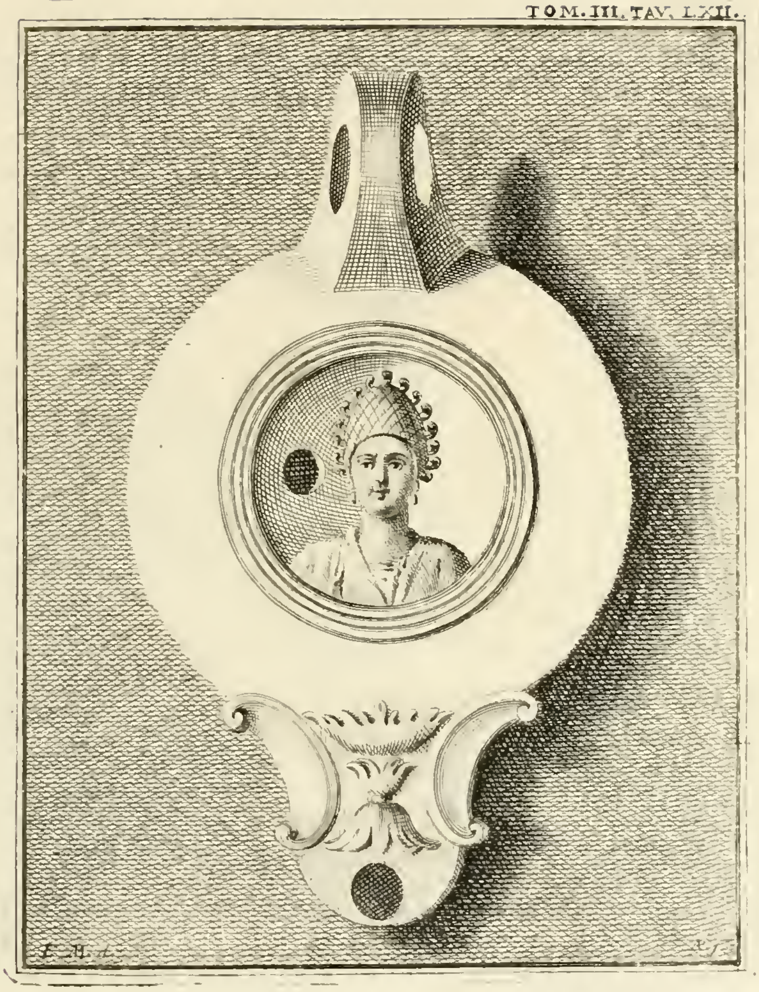
F. Menabuoni del. C. Faucci Sc.

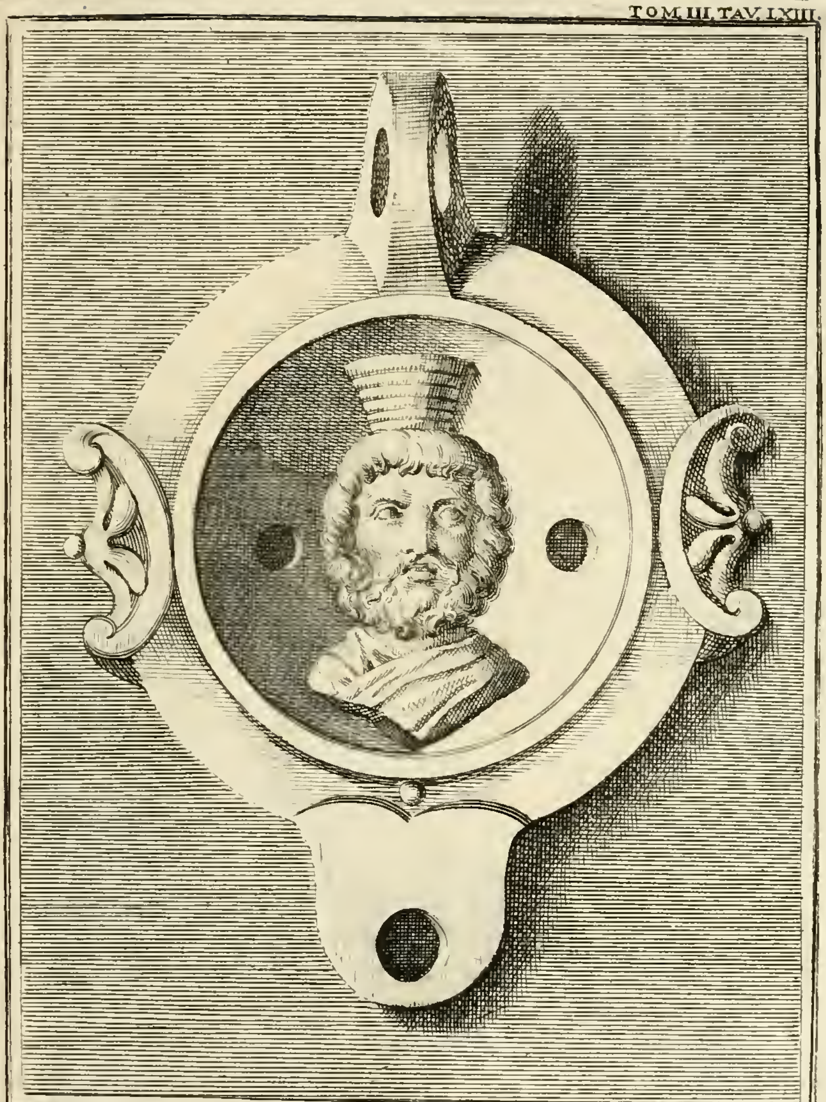

I·Menabuonj del·　　　　Vi: Fra: ſcul·

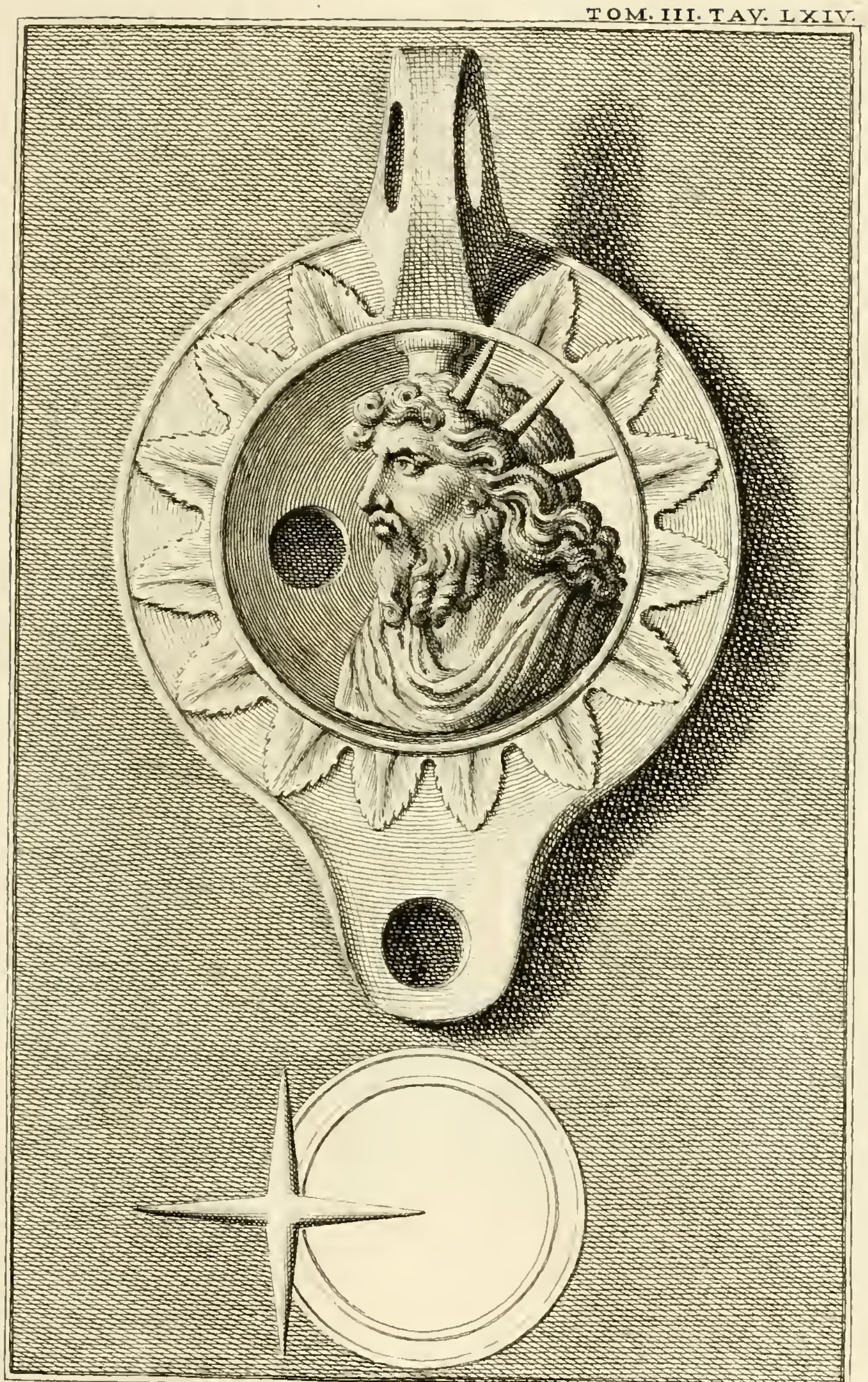
J. Menabuoni del. C. Fauci Sc.

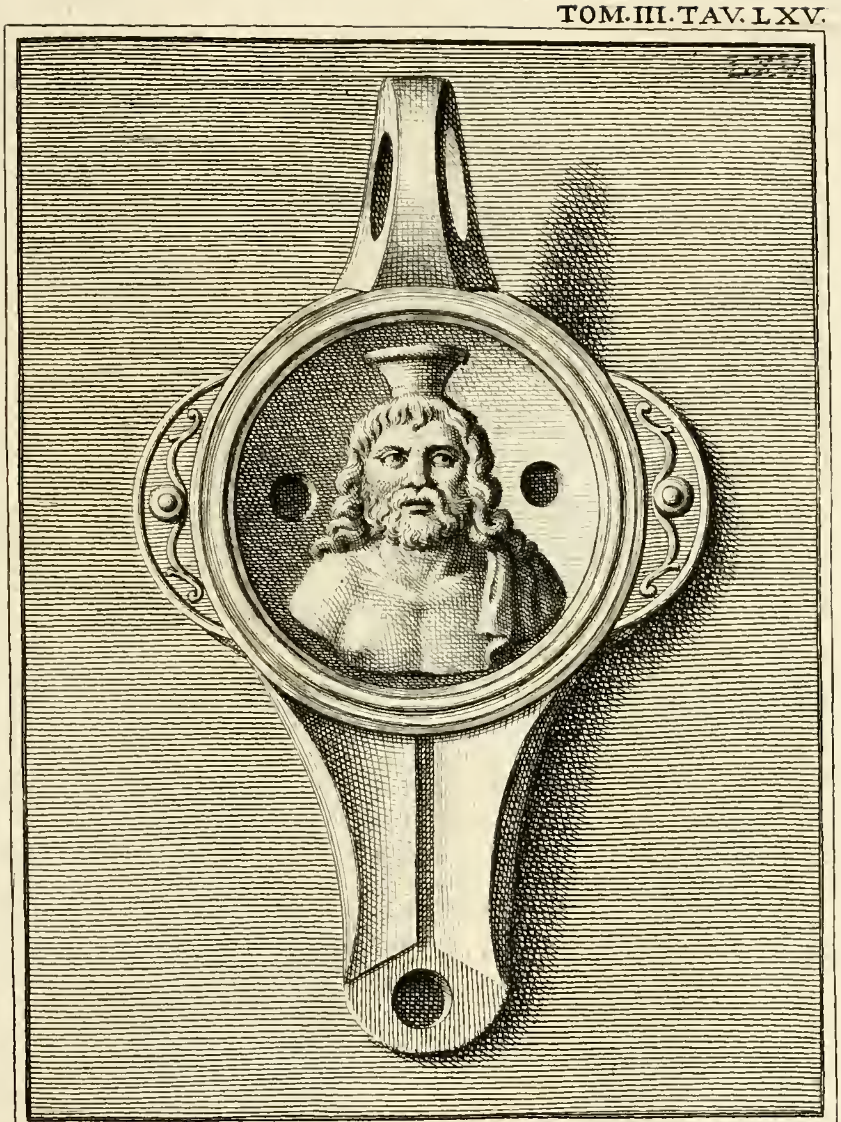

I. Menabuonj del.

V. F. S.

Joſeph · Menabuonj del. Carol · Faucc Sc.

J. Menabuoni del. C. Fauci Sc.

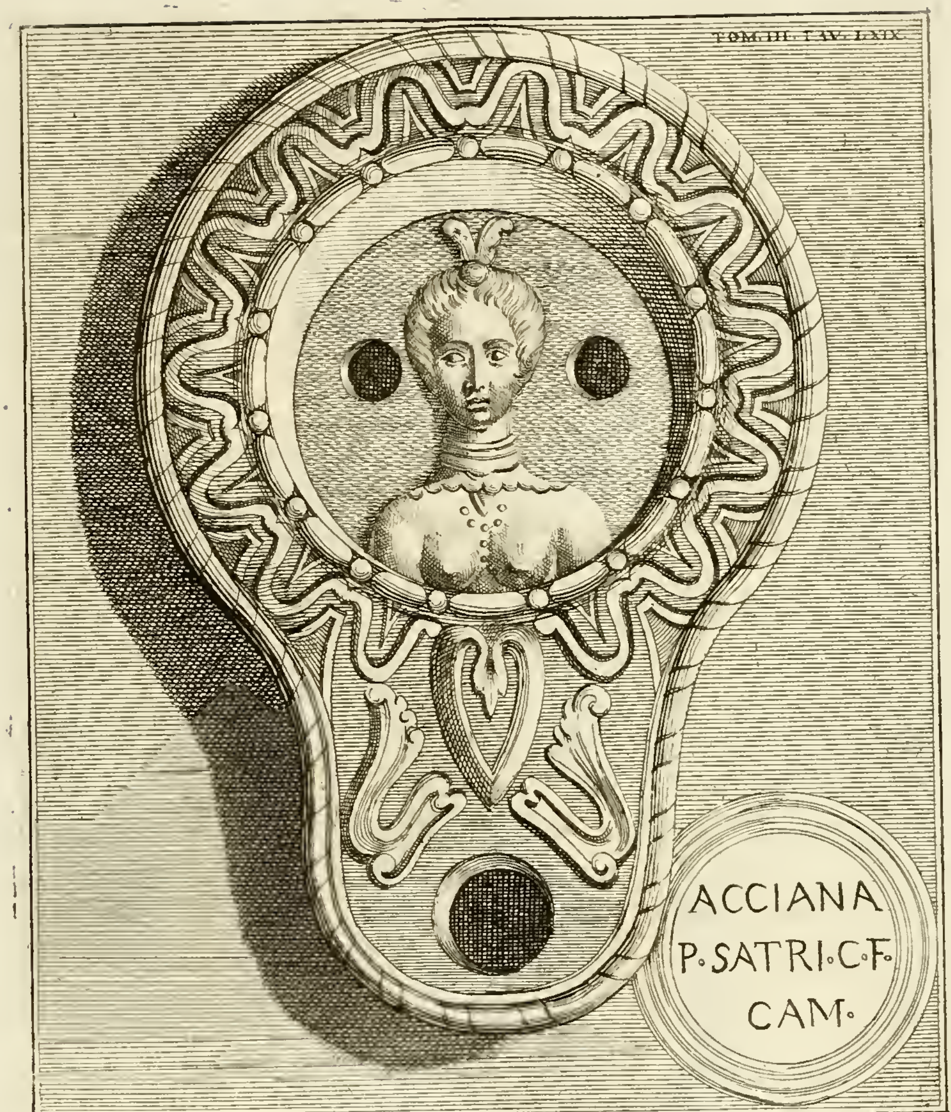
I. Menabuoni del.   V F 15

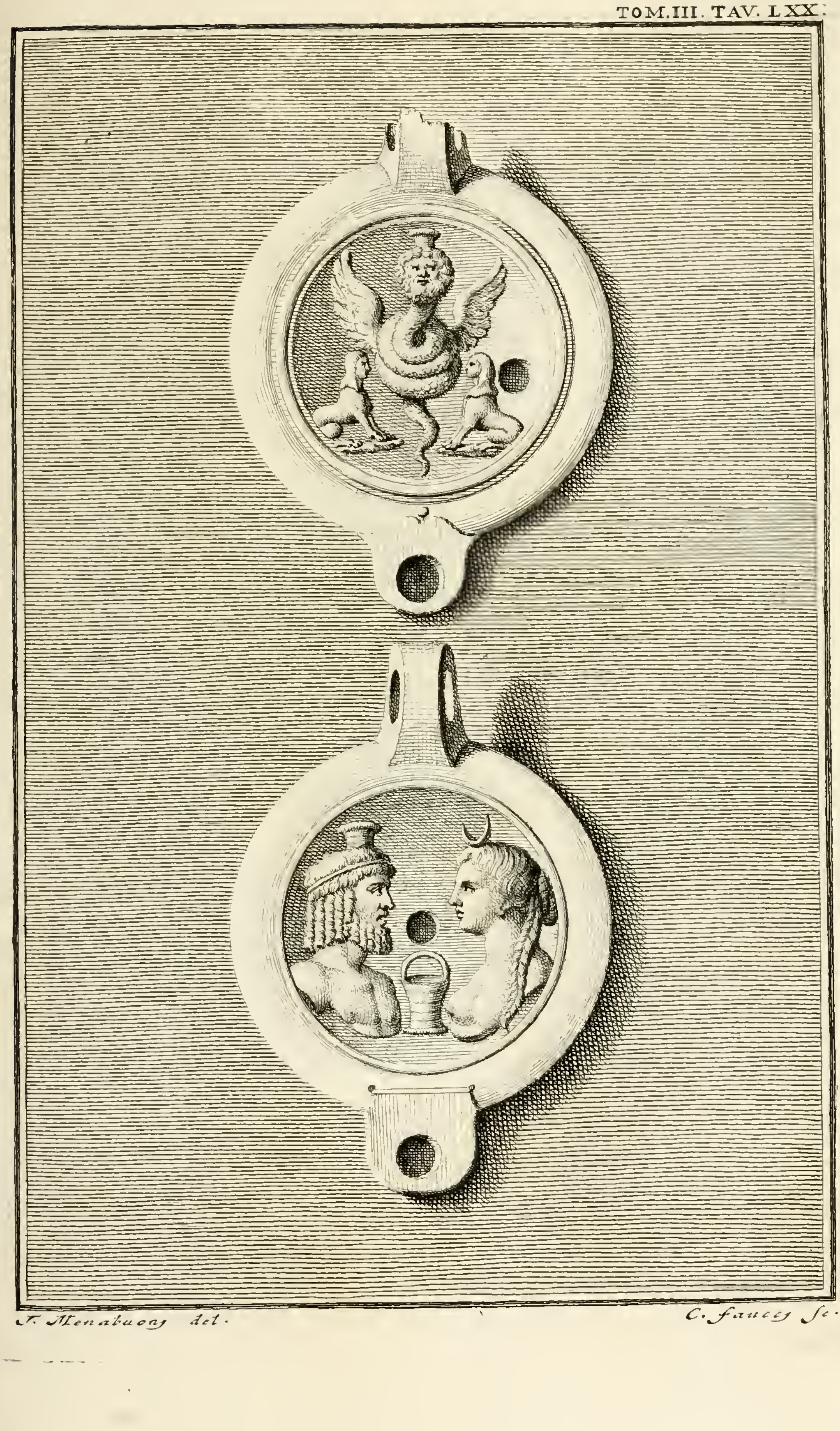
I. Menabuoni del. A.Pazzi s.

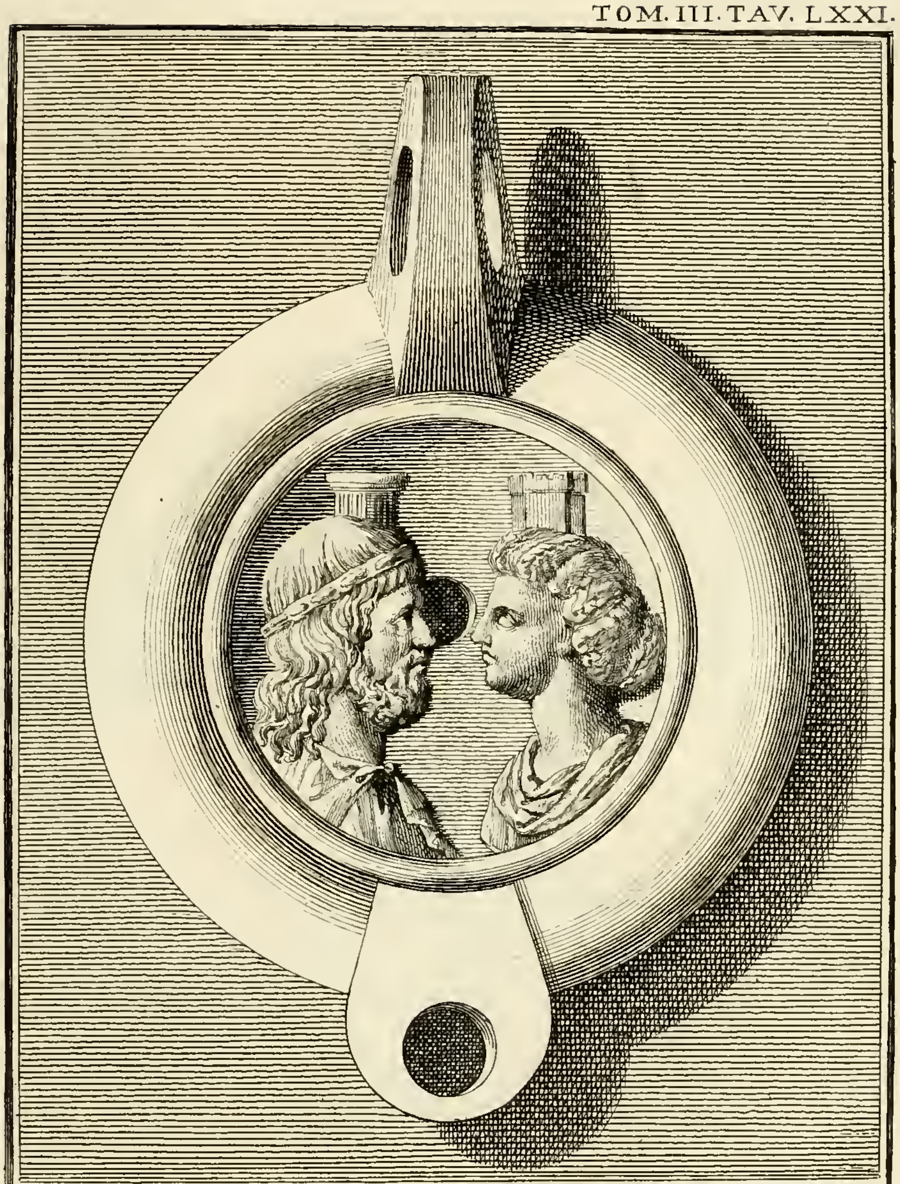
Jo: Menabuonj del. *Nic.º Lebrún scul.*

Jos. Magnabuoni del. · Jos. Gavelli sc.

J. Menabuoni del. C. Faucci Sc.

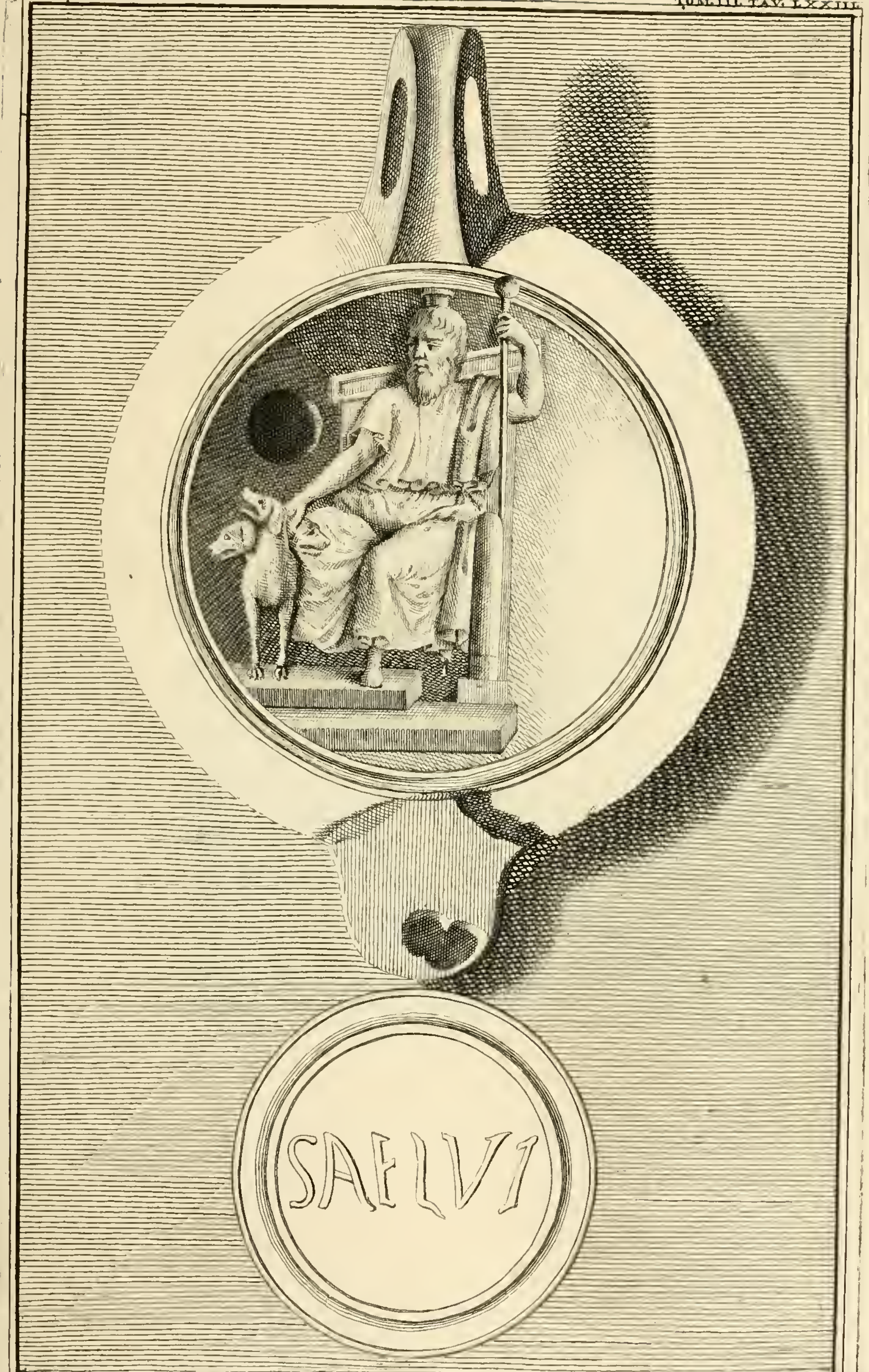

Io. Menabuoni del. *A. F. Sculp.*

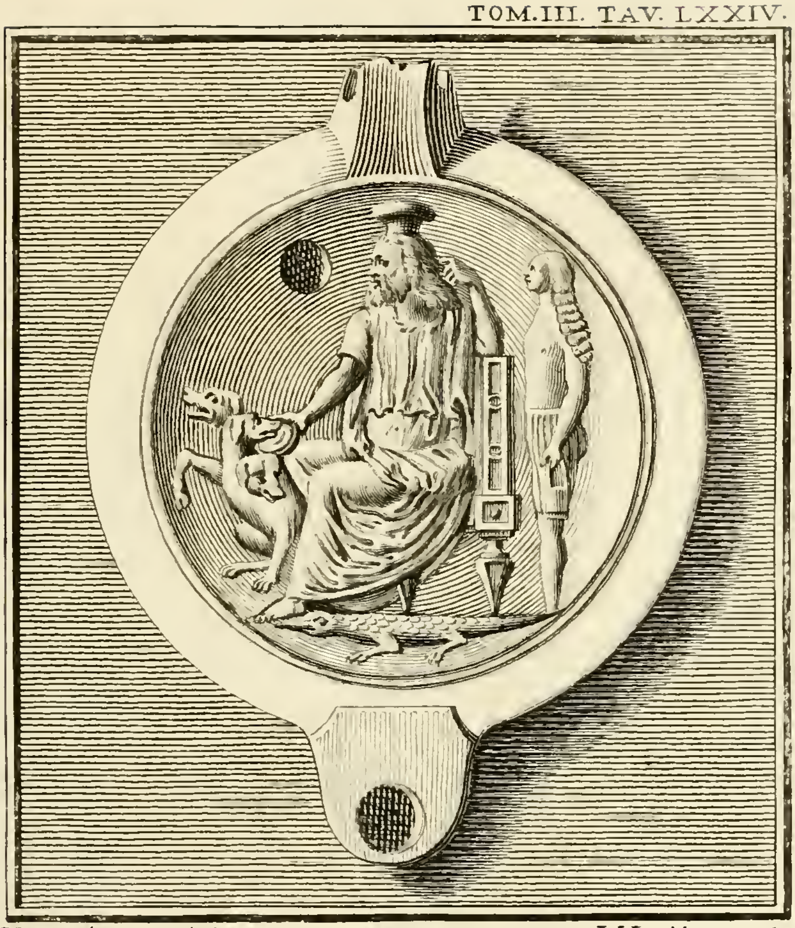
TOM. III. TAV. LXXII.

Ioſeph. Menabuoni del　　*P. A. Pazzi ſc.*

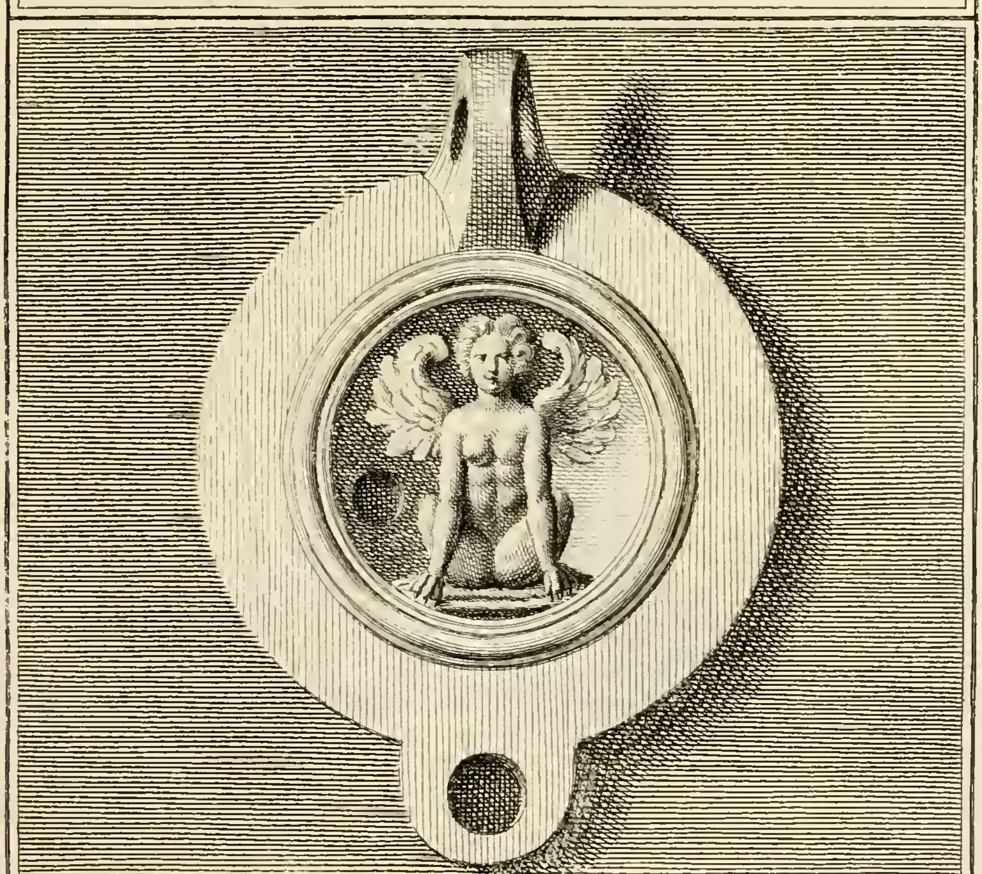

Ioſ. Menab. del. *P. A. Pazzi ſc.*

J.Menabuoni del: J.Medici Scul:

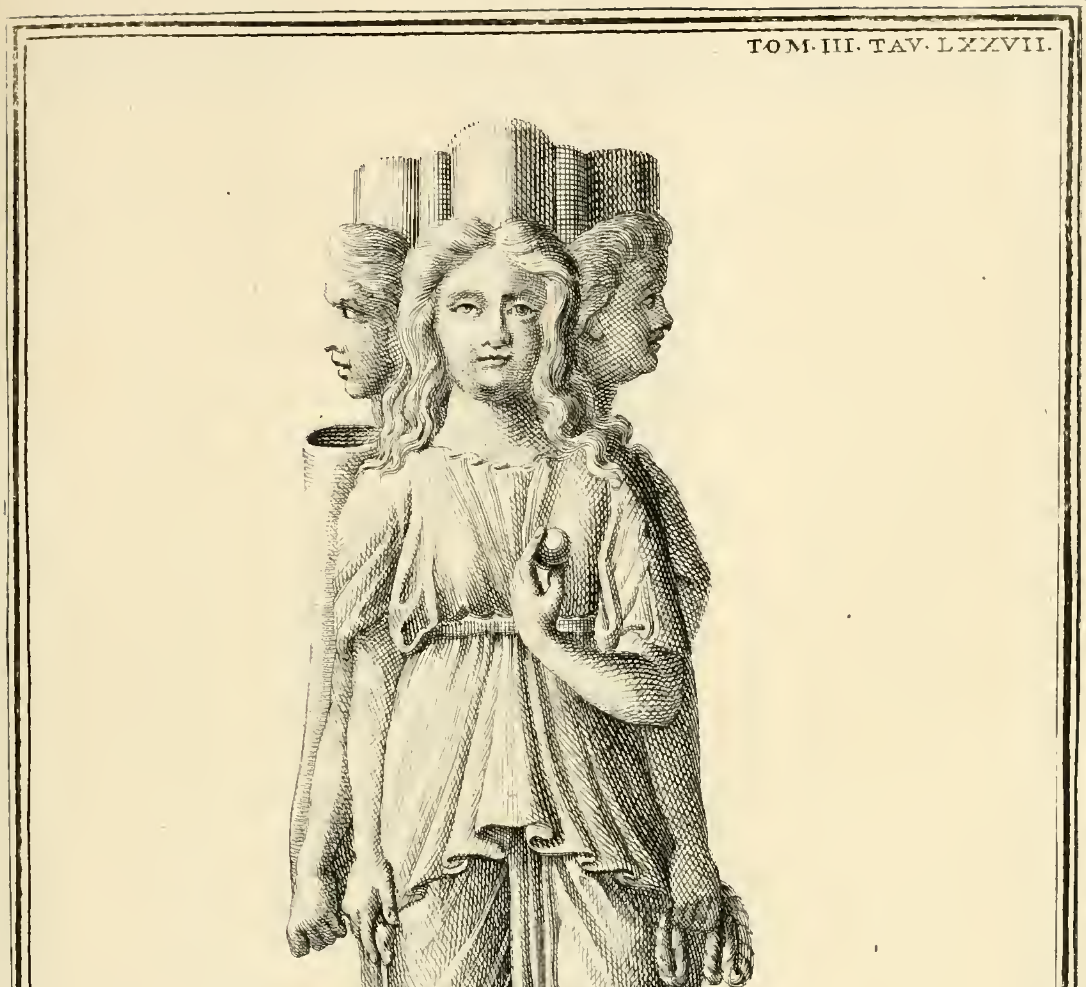

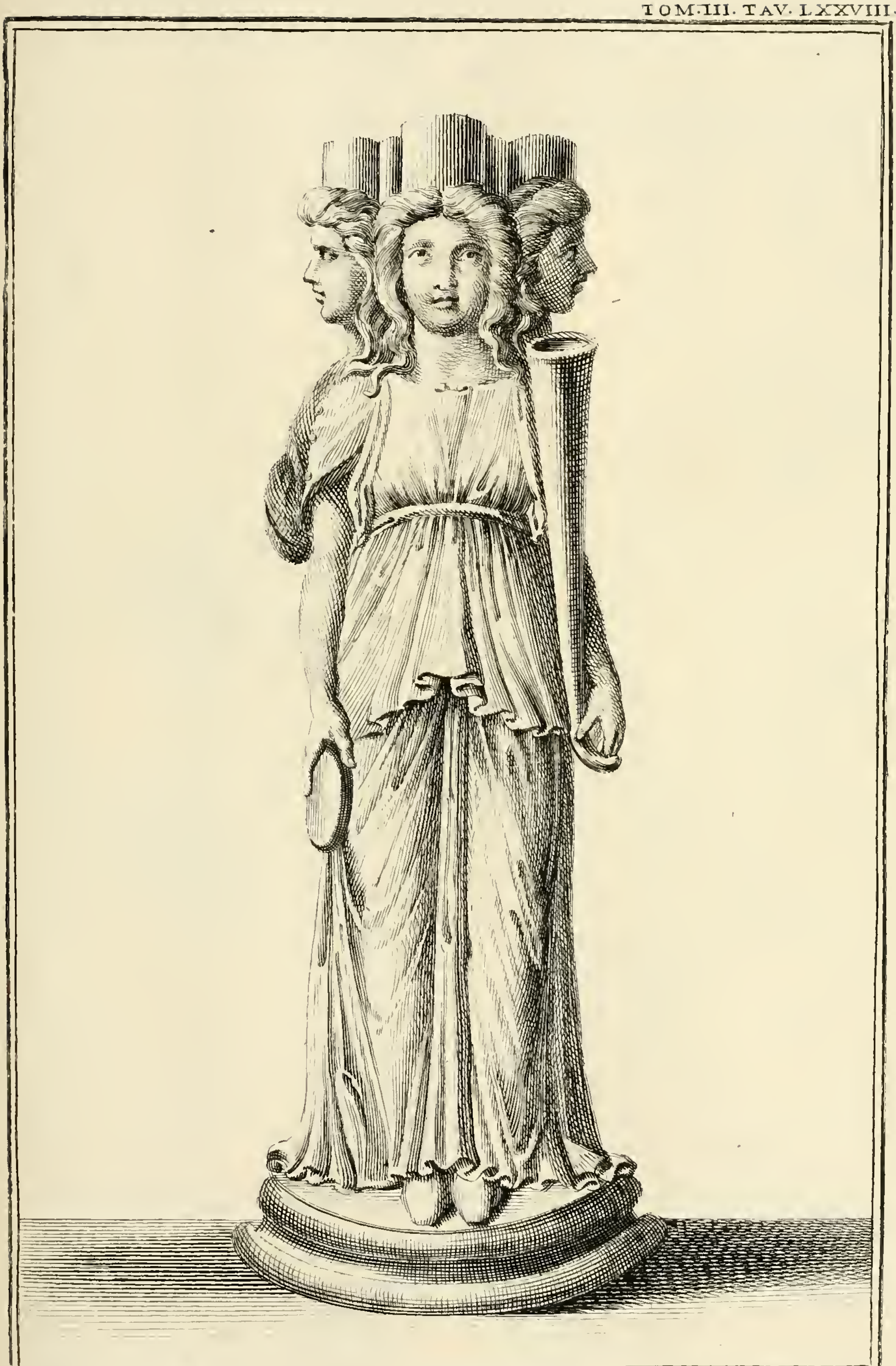
G. Menabuoni del — *C. Faucci ſc*

J. Menabuonj del. C. Faucci Sc.

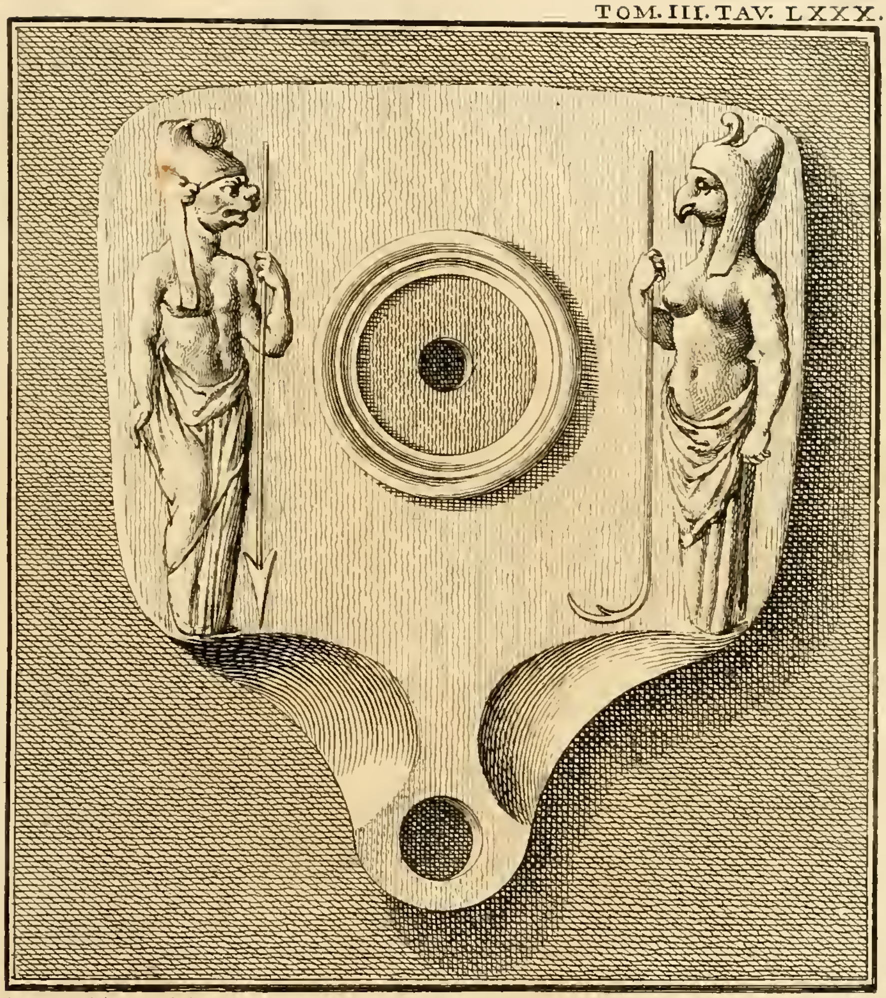
Ios. Menabuoni del. — *Vin. Franceſchini ſculp.*

I. Menabuoni del. V. Fra. Scu.

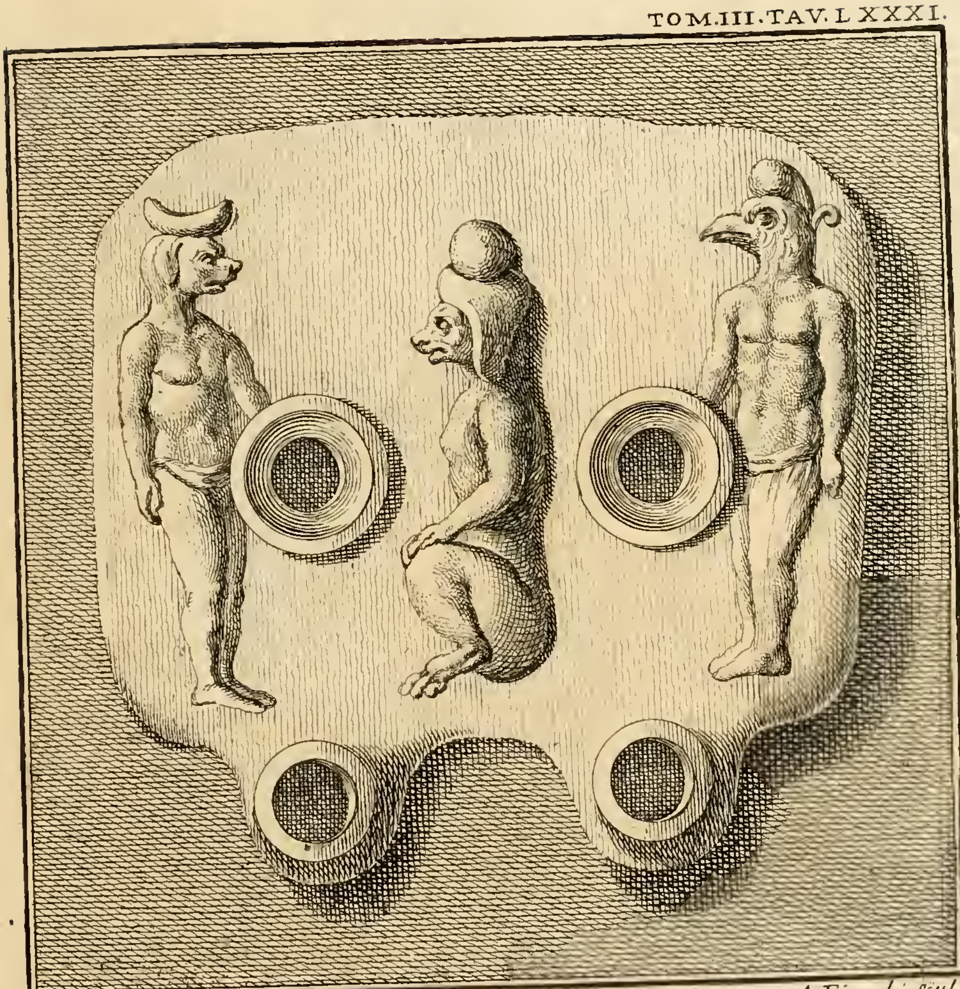

I. Menabuonj del. *V. F. Scul.*

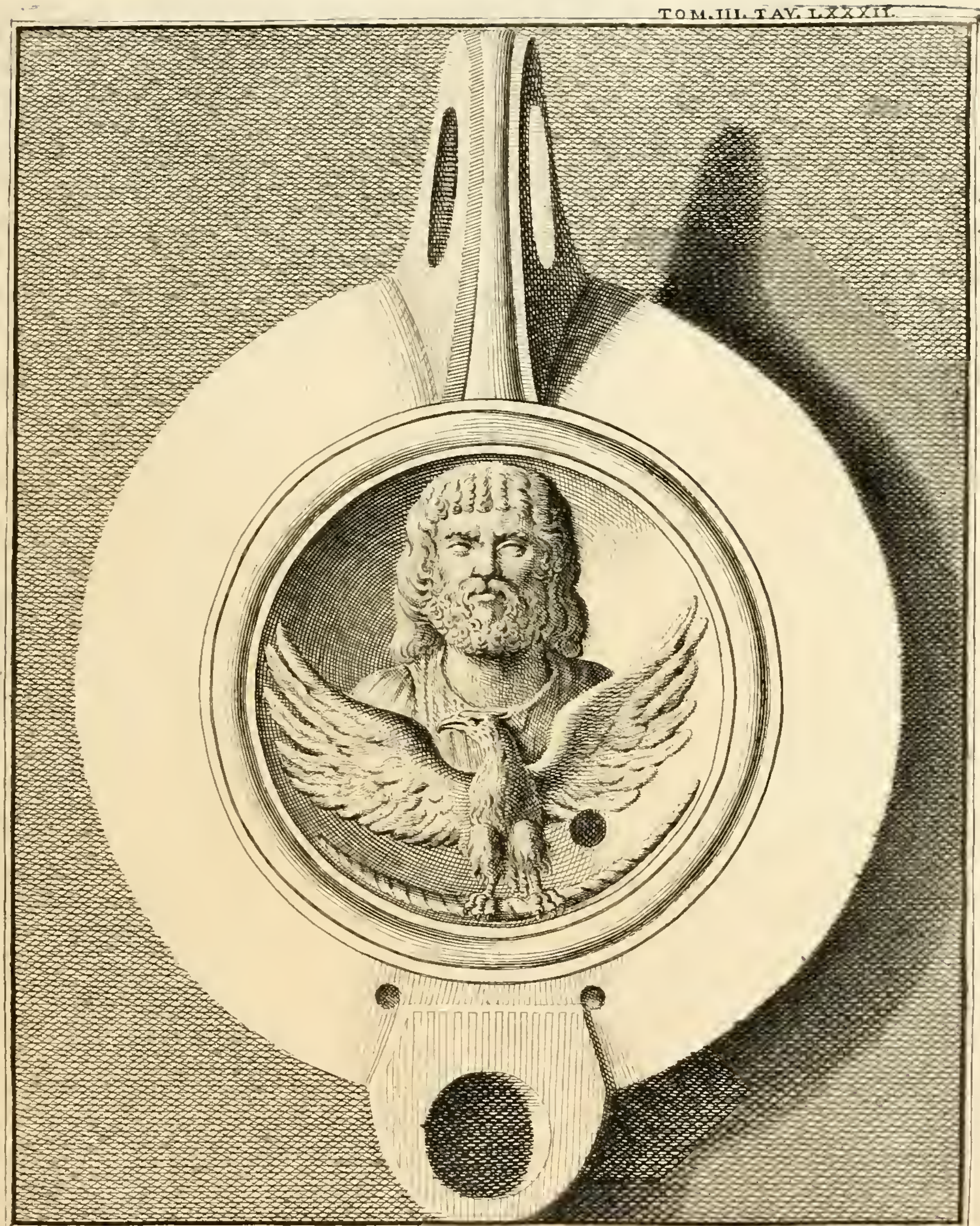

Io. Menabuoni del. *A. F. scul.*

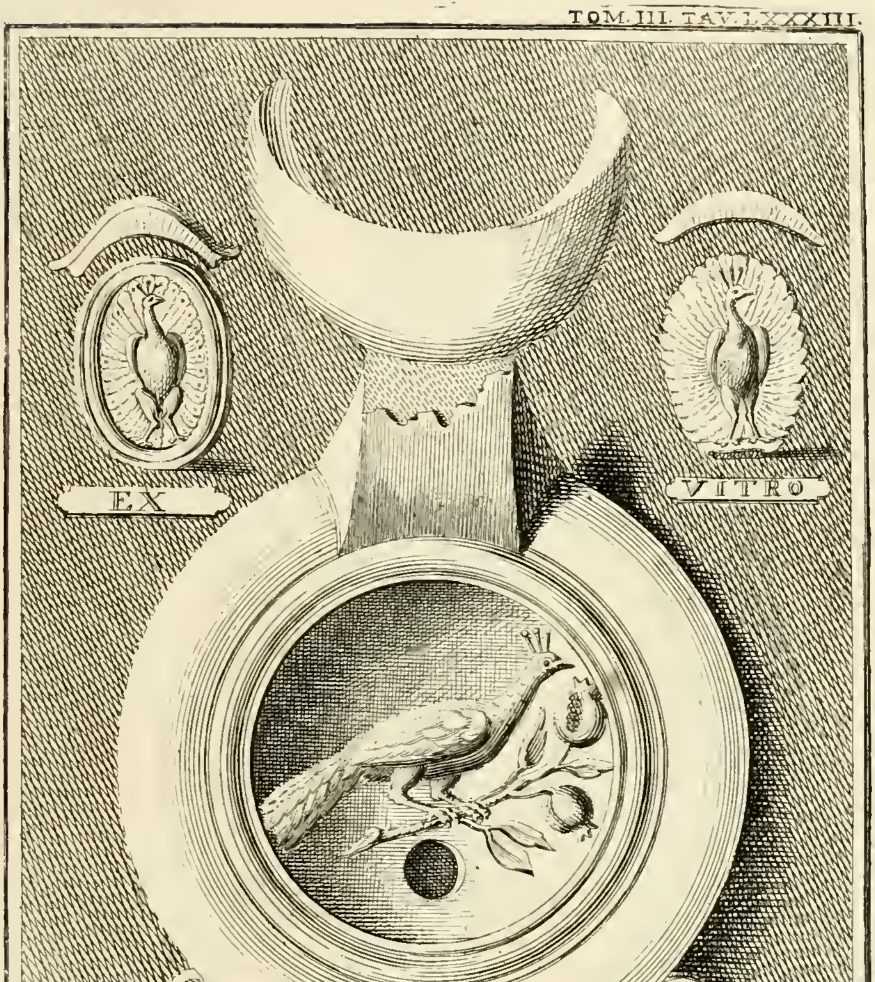
TOM.III.TAV.LXXXI.

Io. Menabuoni del. *A. Fiaschi sculp.*

J. Menabuoni del. *P. A. Pazzi f.*

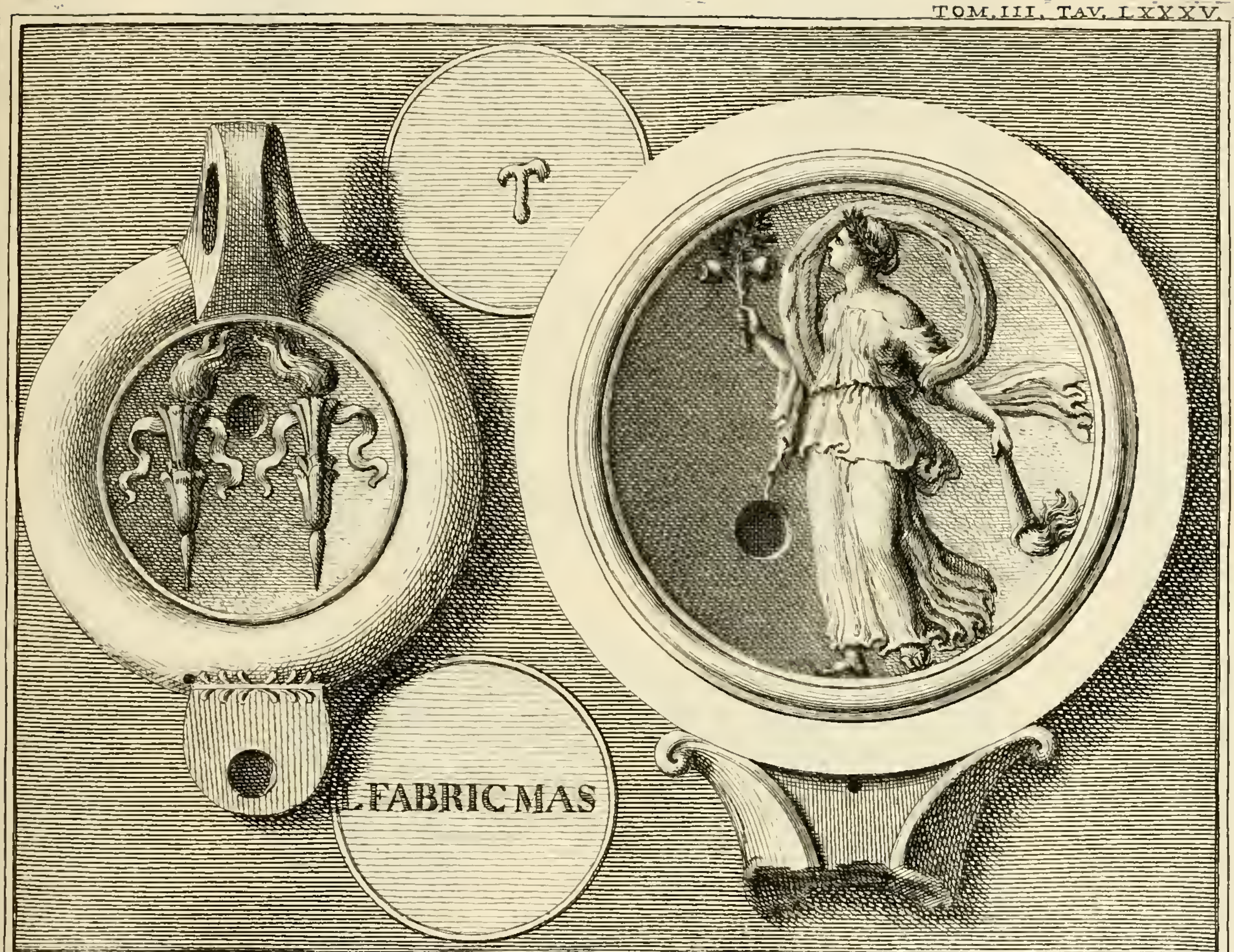

I. Menabuoni del. Vin. Fra. ſcul.

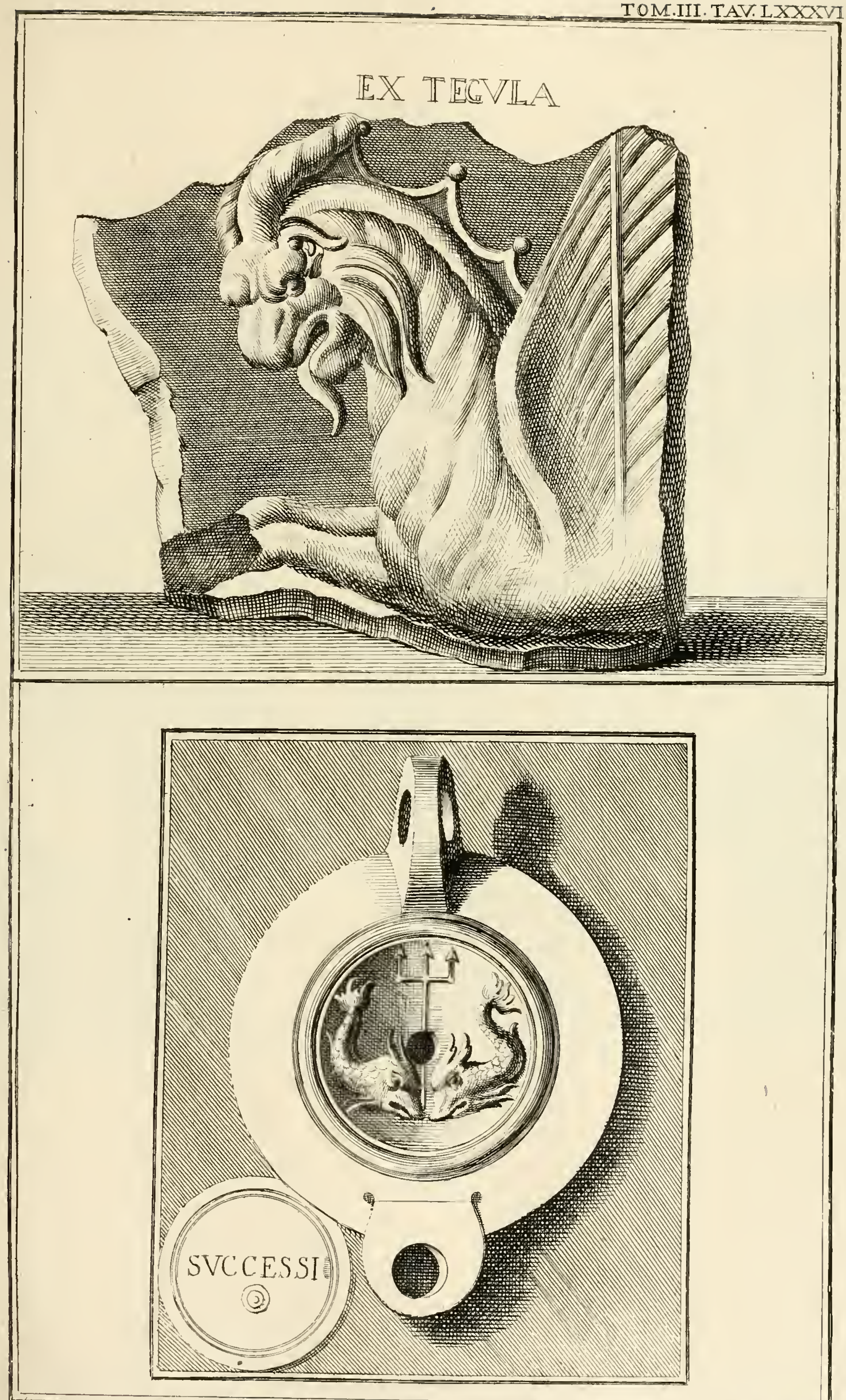

Iol. Menab. del.

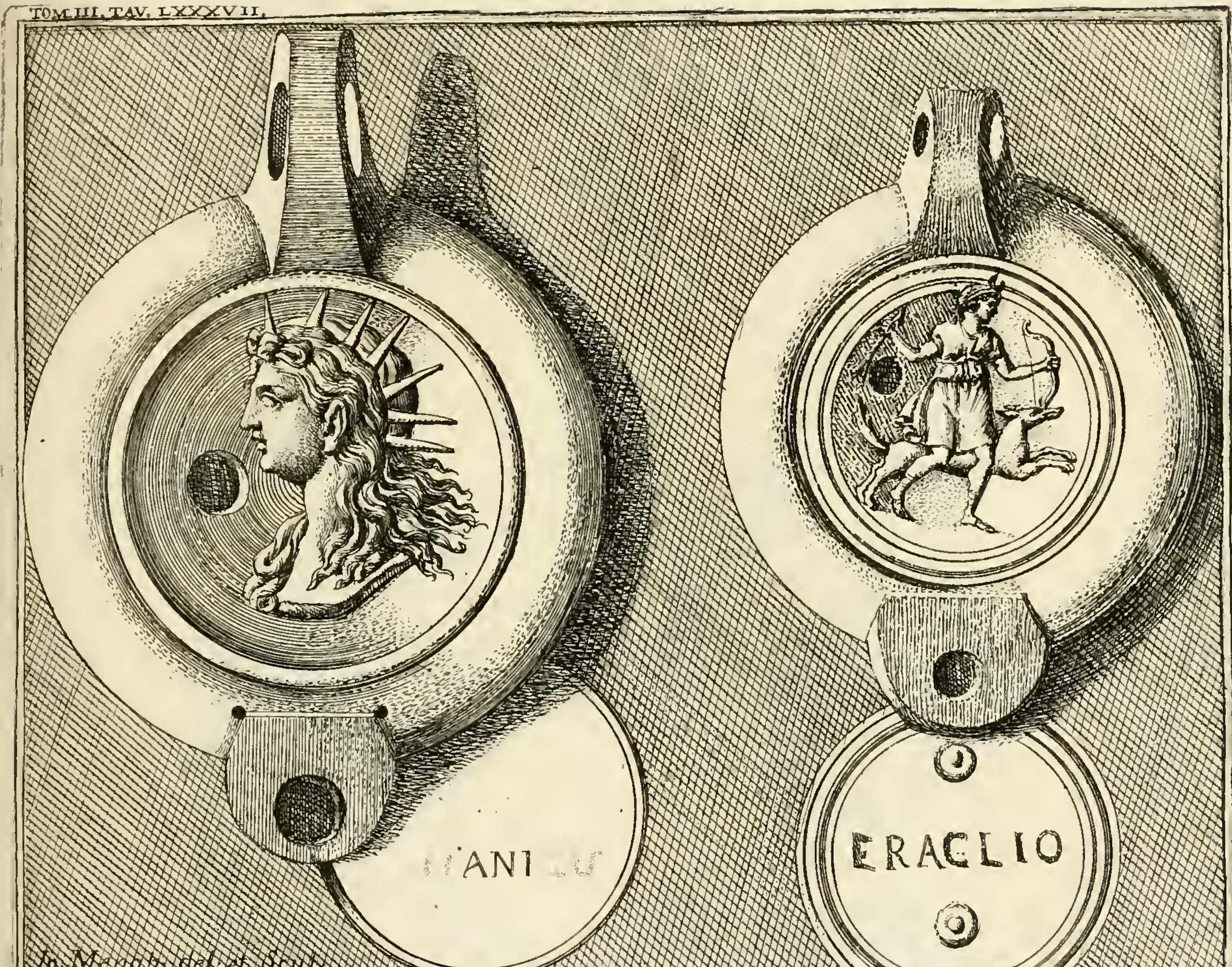
P. A. f.

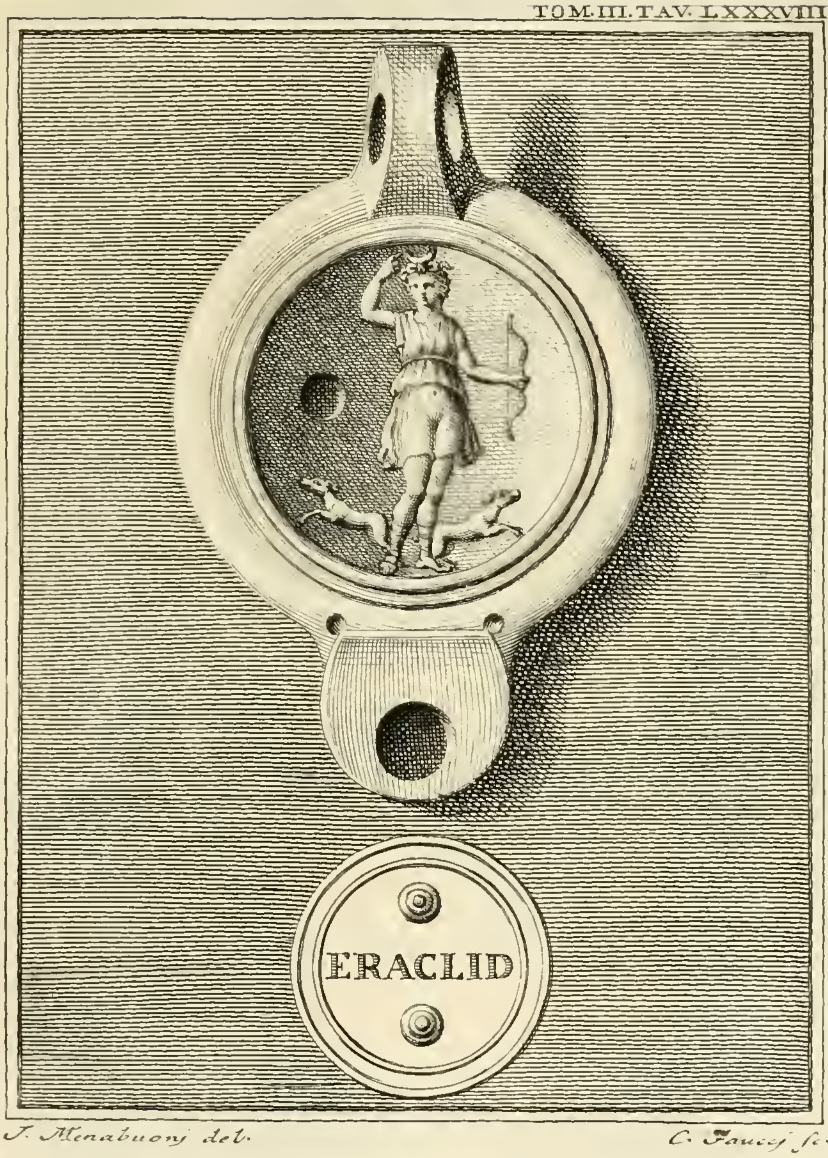
I. Menabuoni del.   C. Faucci sc.

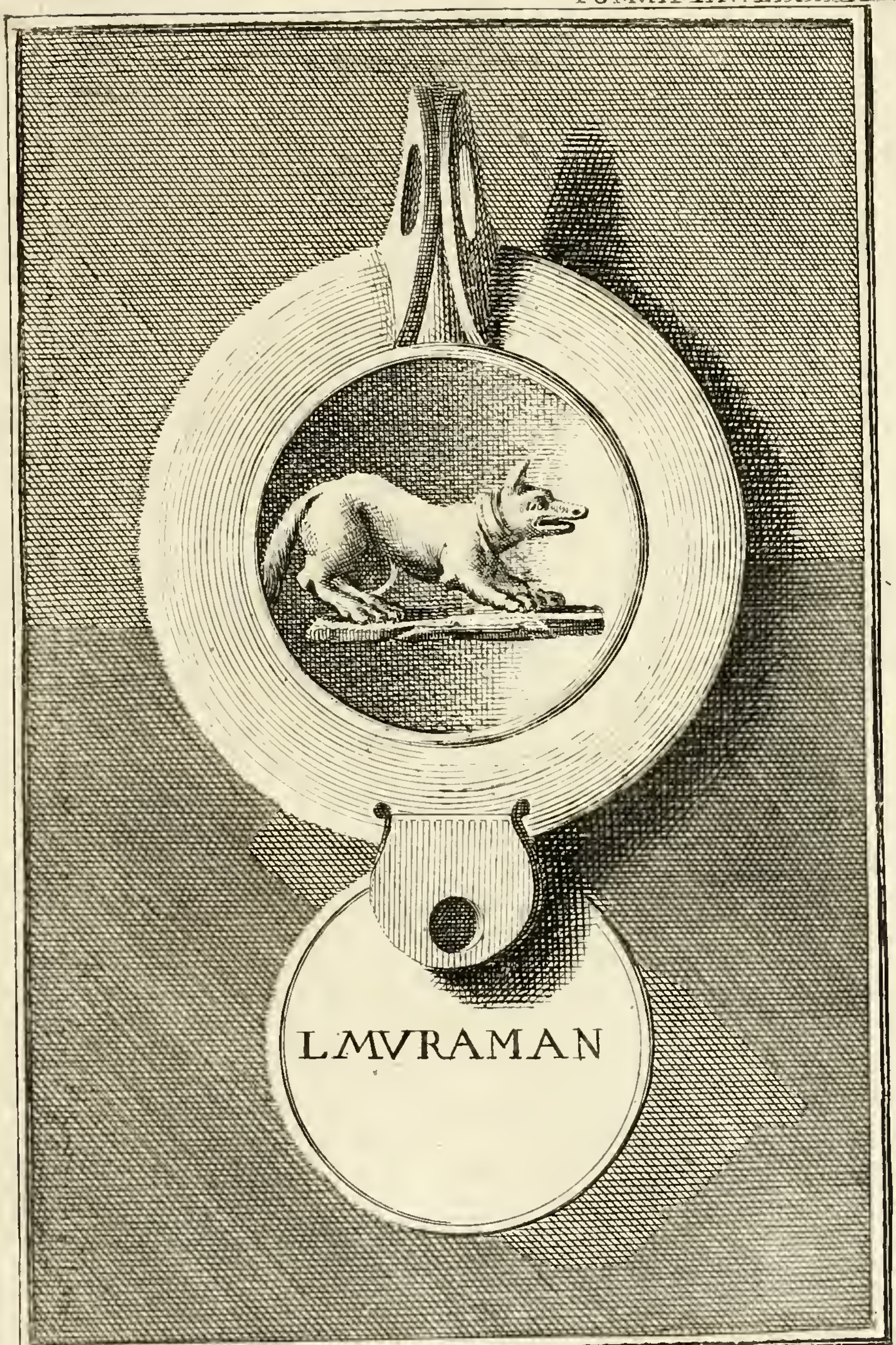
I.Morabuonj del. V.F. Scu

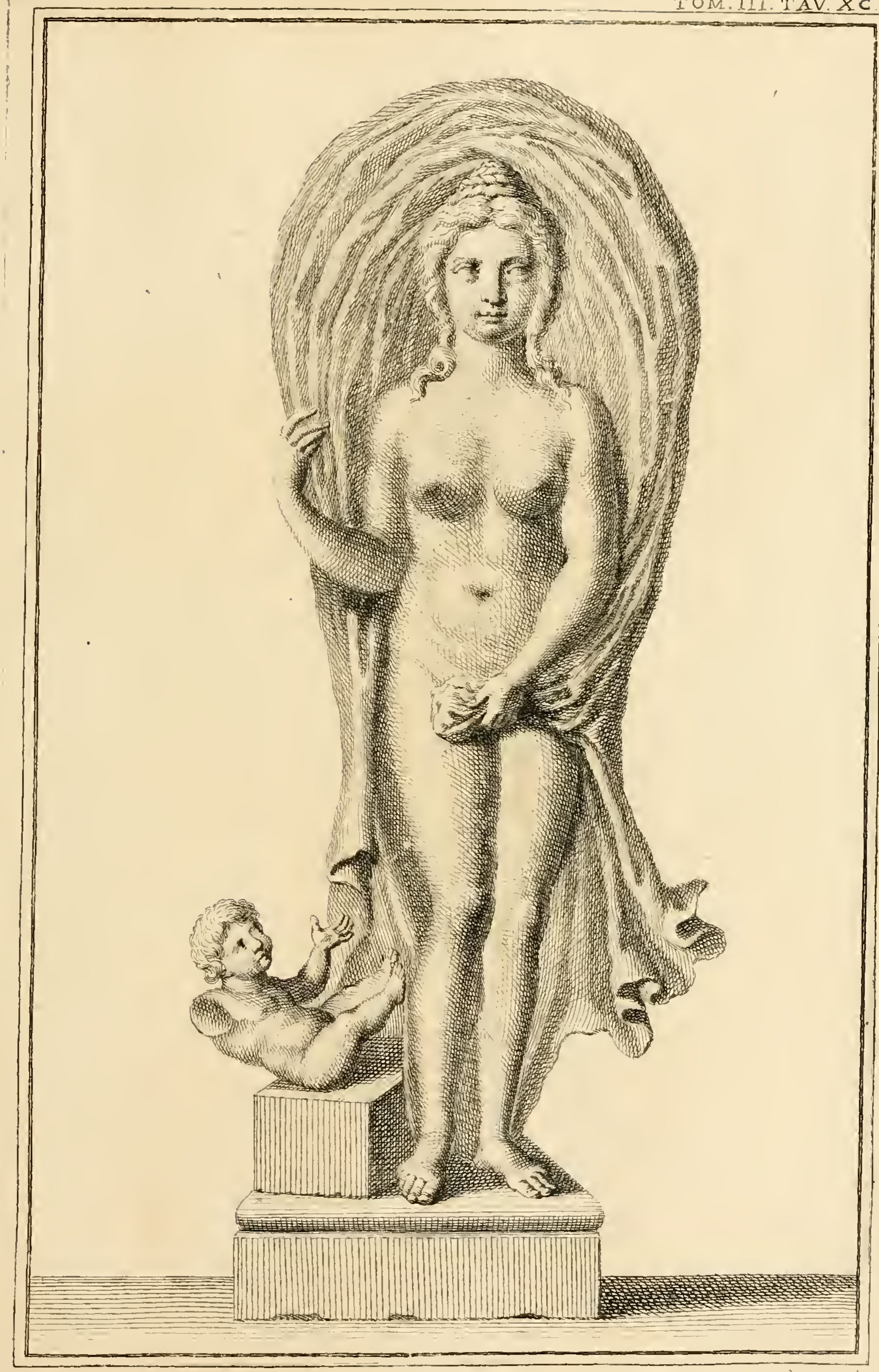
Io. Marab. del. et Scul.

J. Menabuoni del. C. Faucci sc.

I.Mencbuonj del. V.F.S.

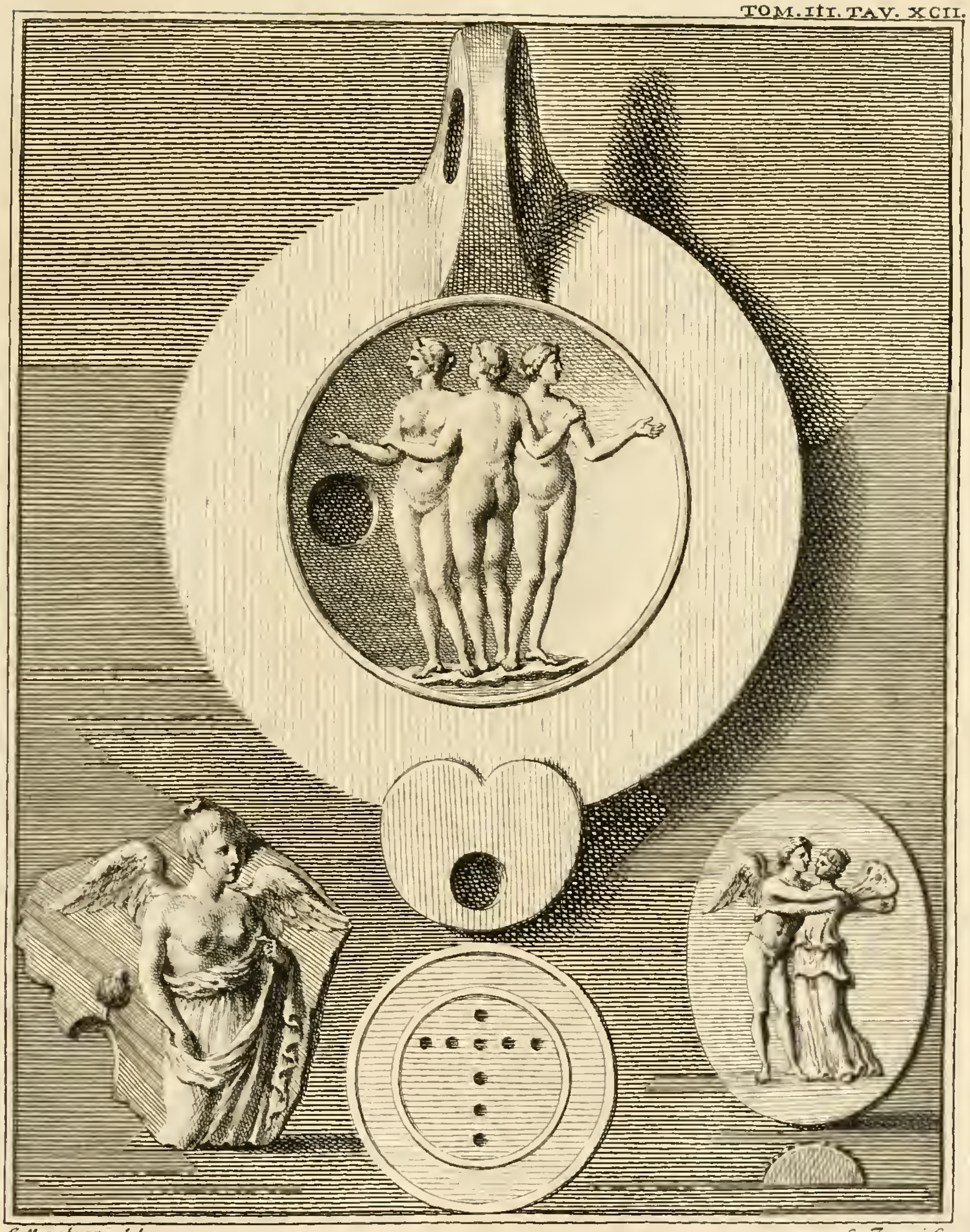

J. Menabuoni del. C. Faucci f.

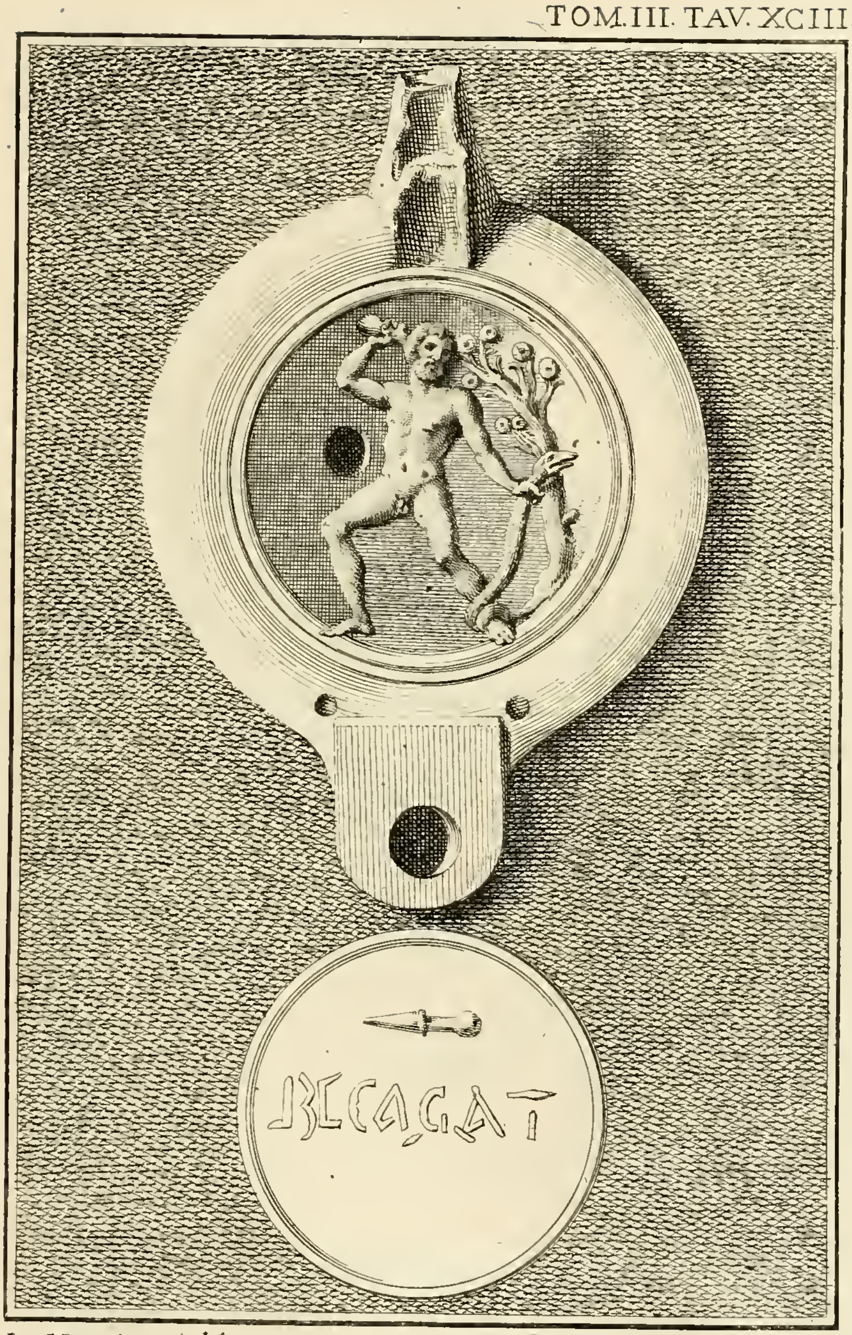

I. Menabuoni del.

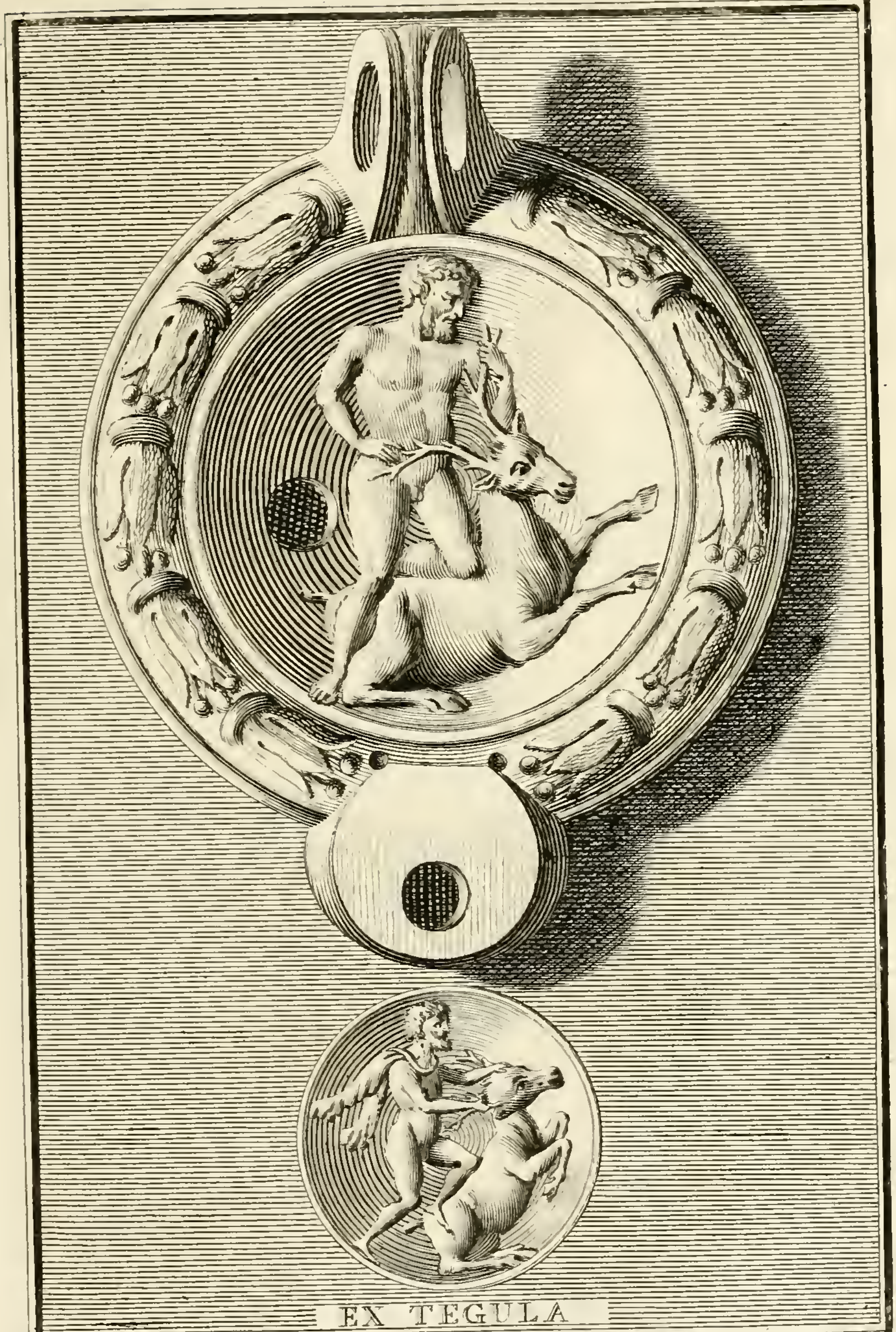
V. F. S.

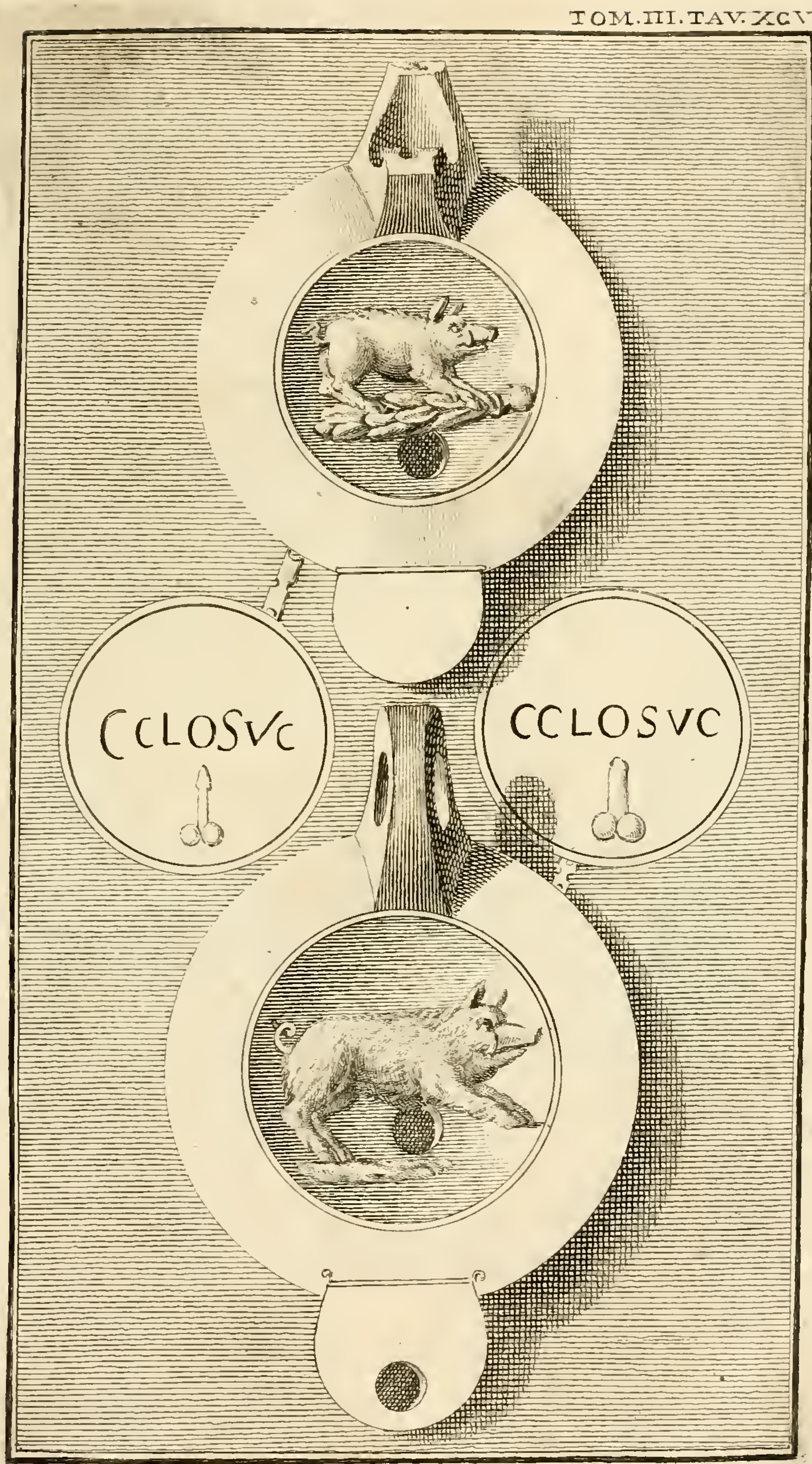
G. Morghen del. — C. Fauci sc.

Io: Menabuonj del. *Vin. F. S.*

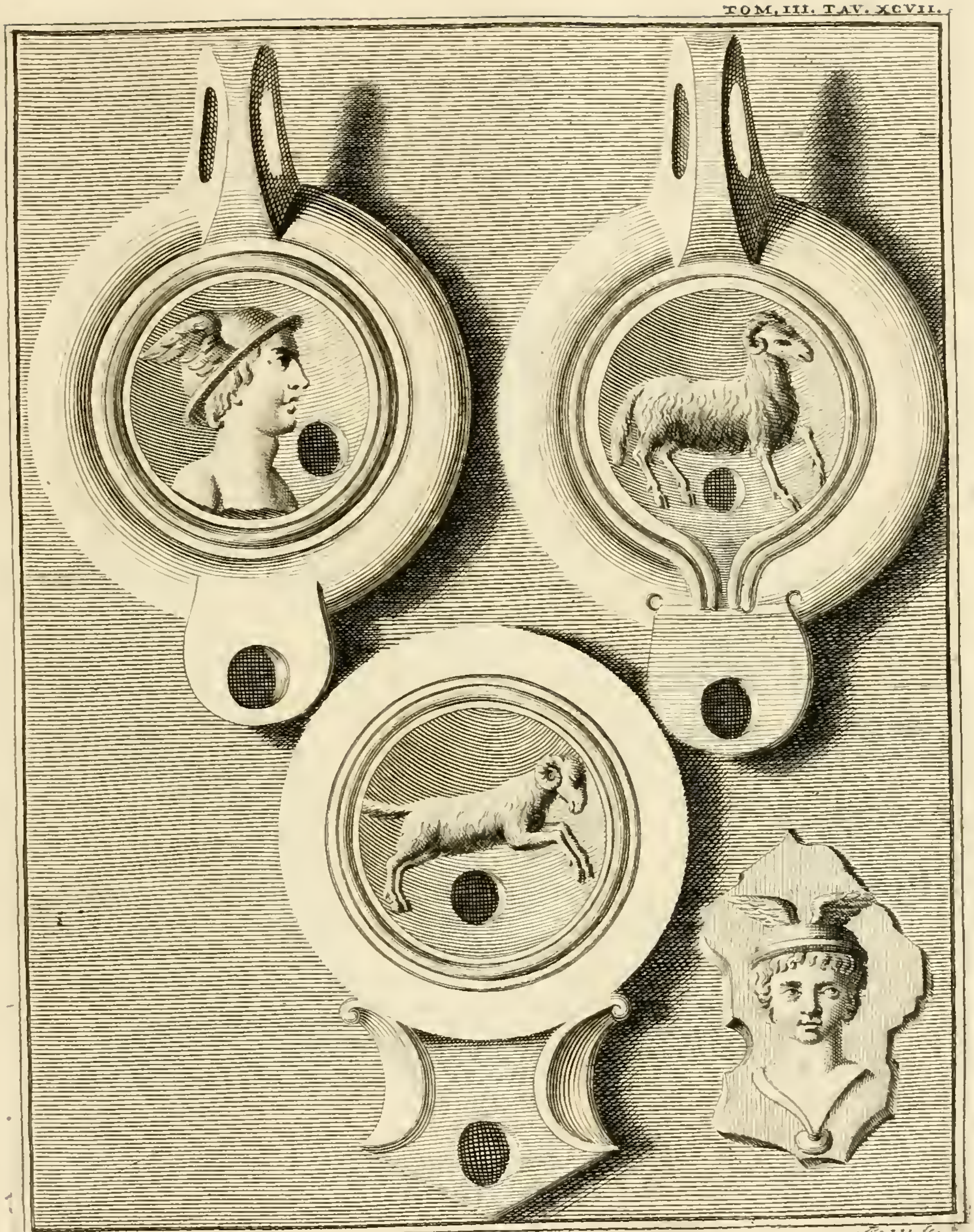
Giuſeppe Menabuoni diſegnò | Giuſeppe Medici inciſe

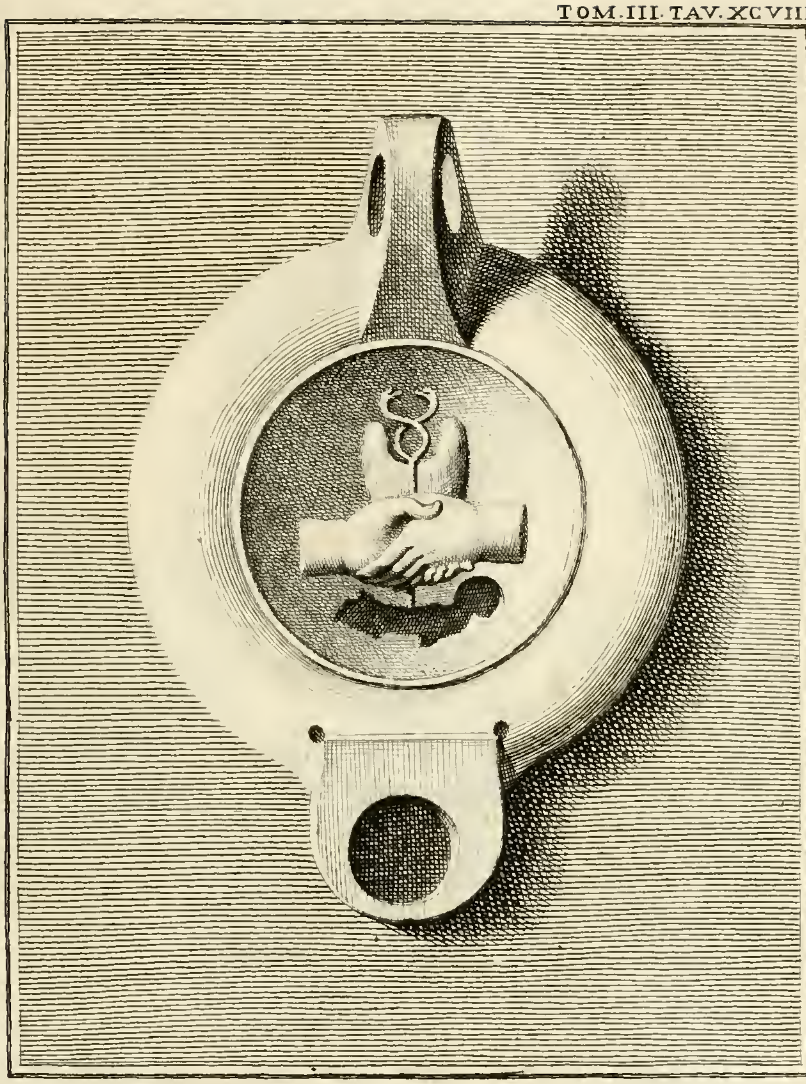
I. Menabuoni del. — *A. F. Sculp.*

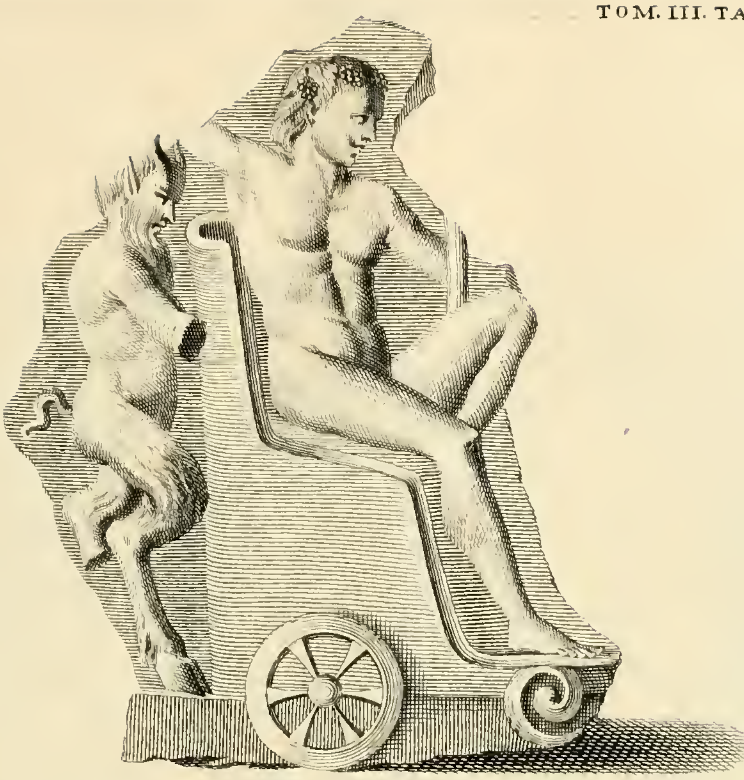
Io: Batta: Passerius del. V.F.S.

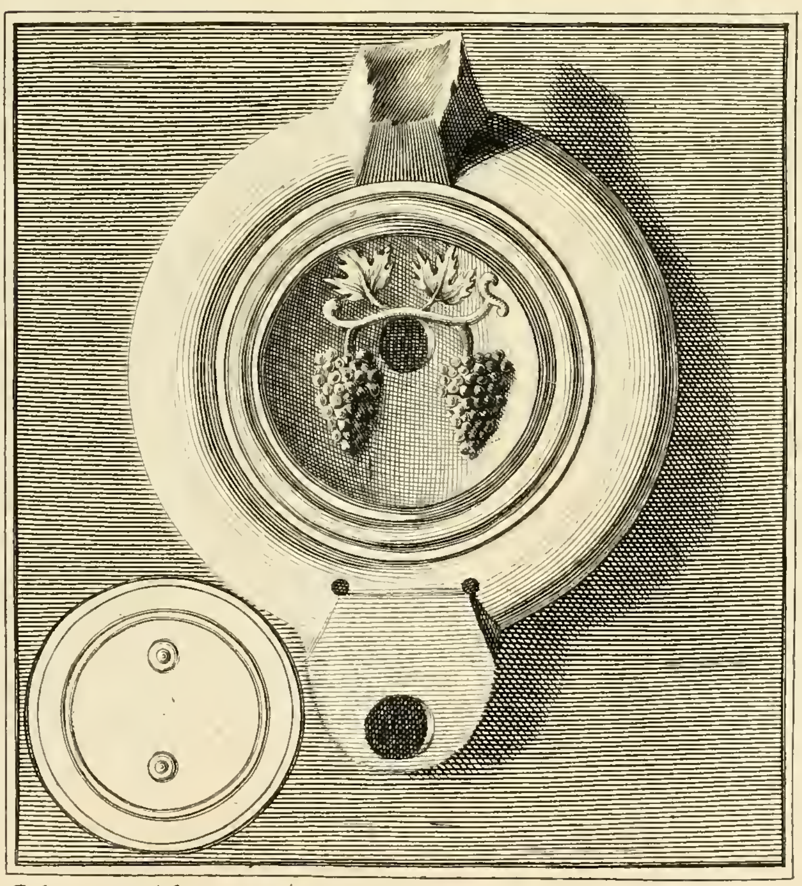

Io. Menabuoni del. — *Razzi sc.*

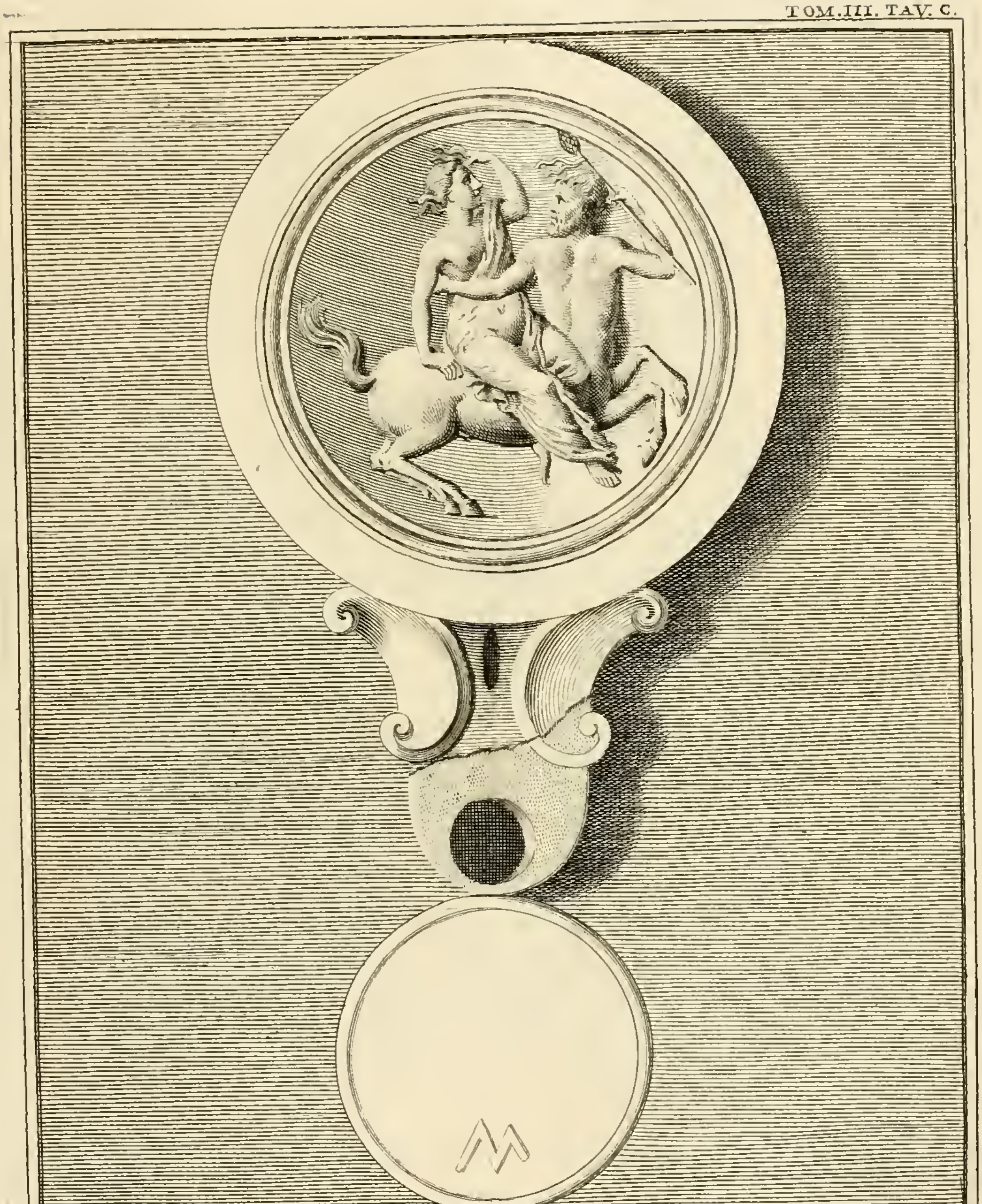

I. Menabuoni del. *C. Faucci ſc.*

Ioſ. Menab. del. *P. Æ. f.*

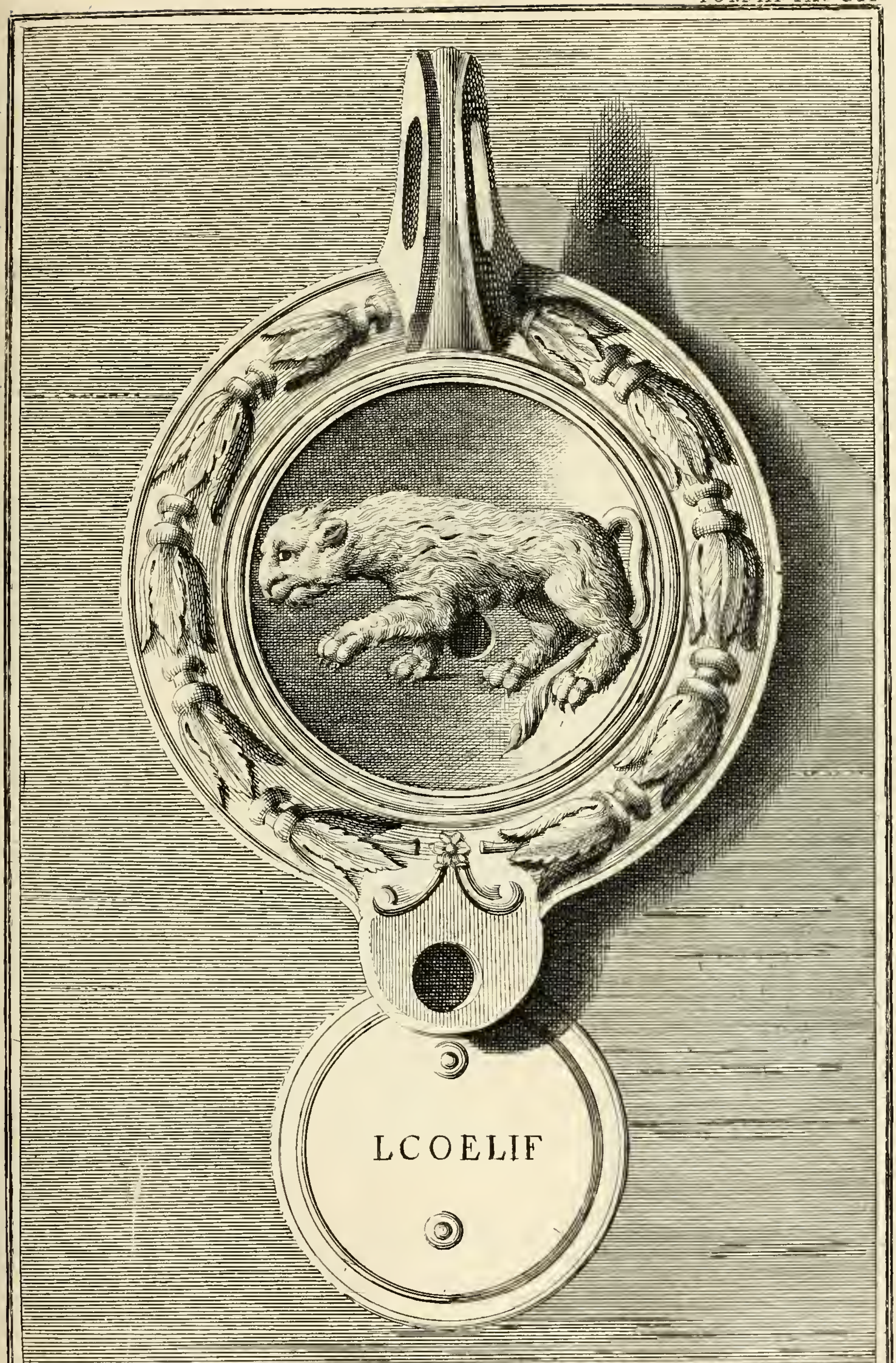

Io Nenabuoni del. Pazzi sc.

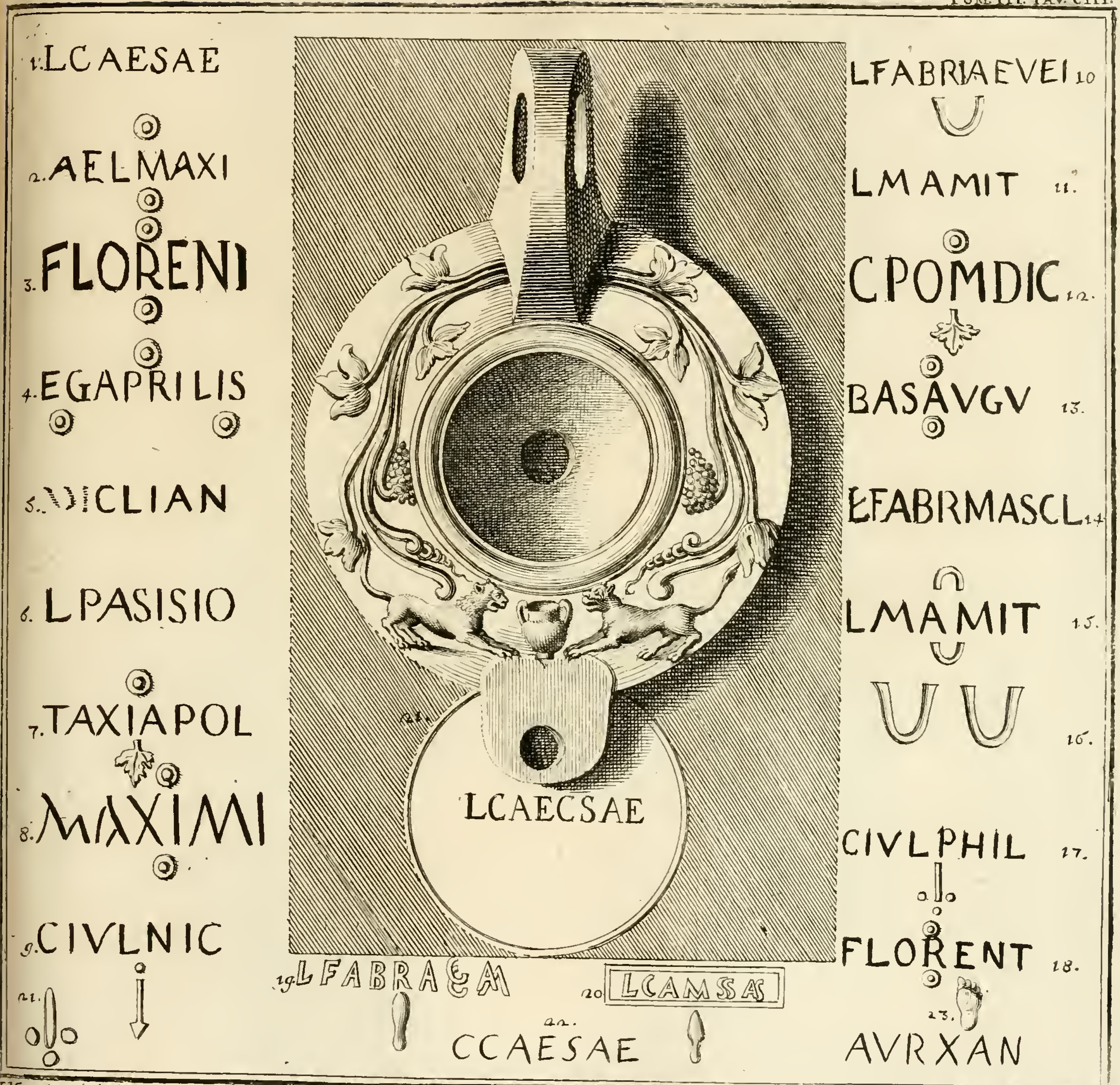

ARA MARMOREA ALT. PAL. II.
PISAVRI IN MVSEO PASSERIO

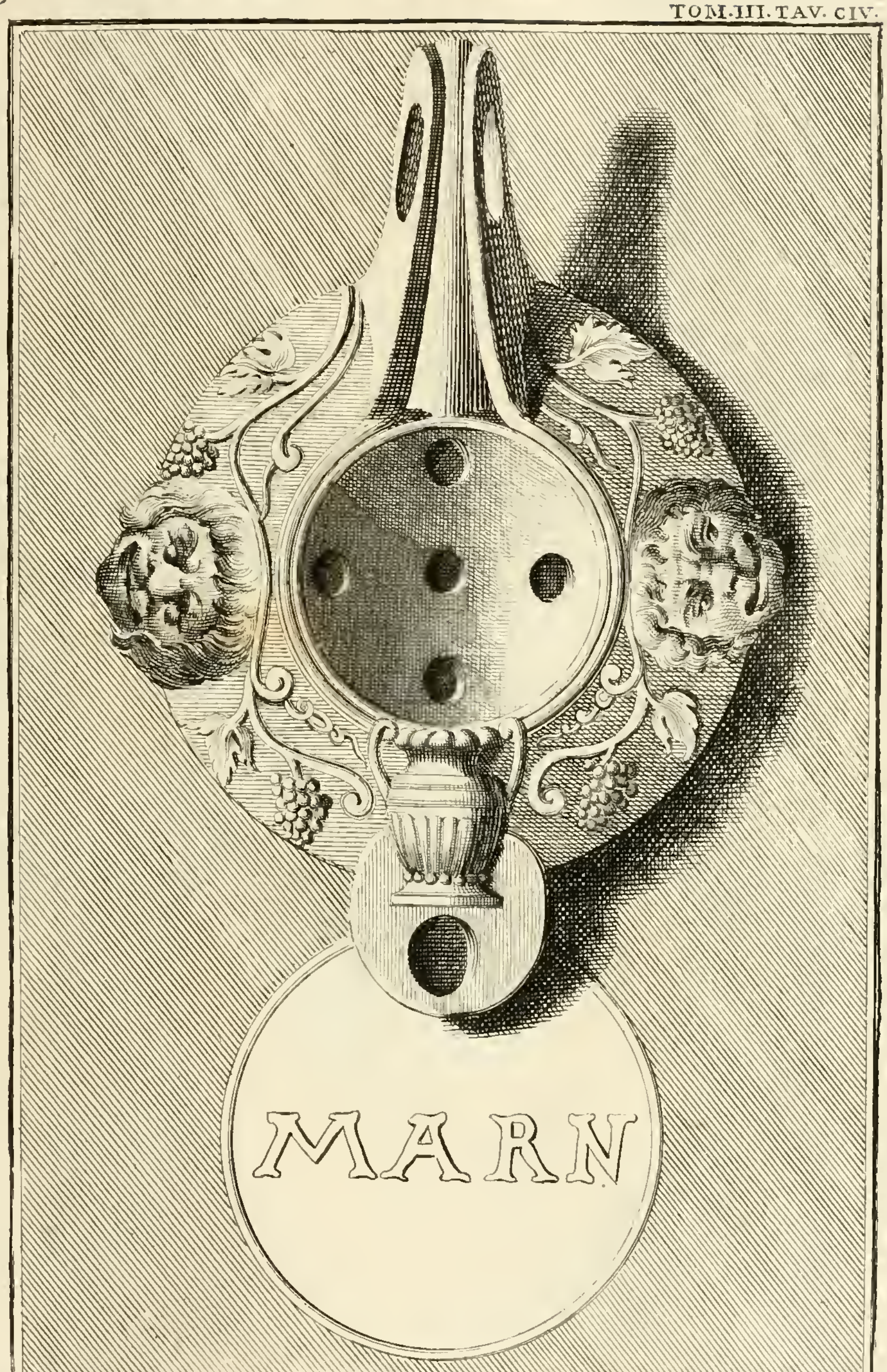
I.Menabuonj del. V.F.Scul.

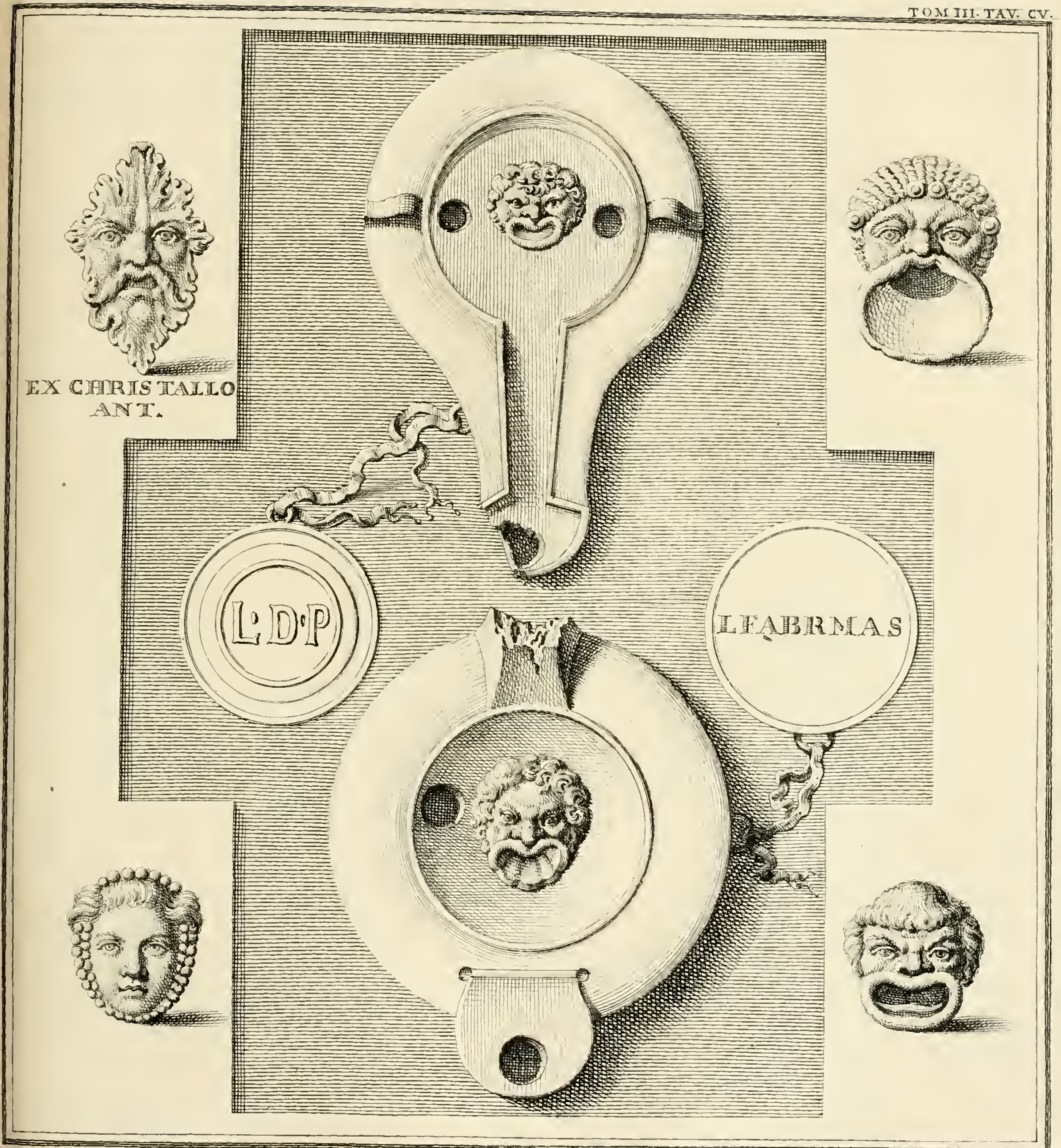
I. Monabuonj del. V. F. Scul.

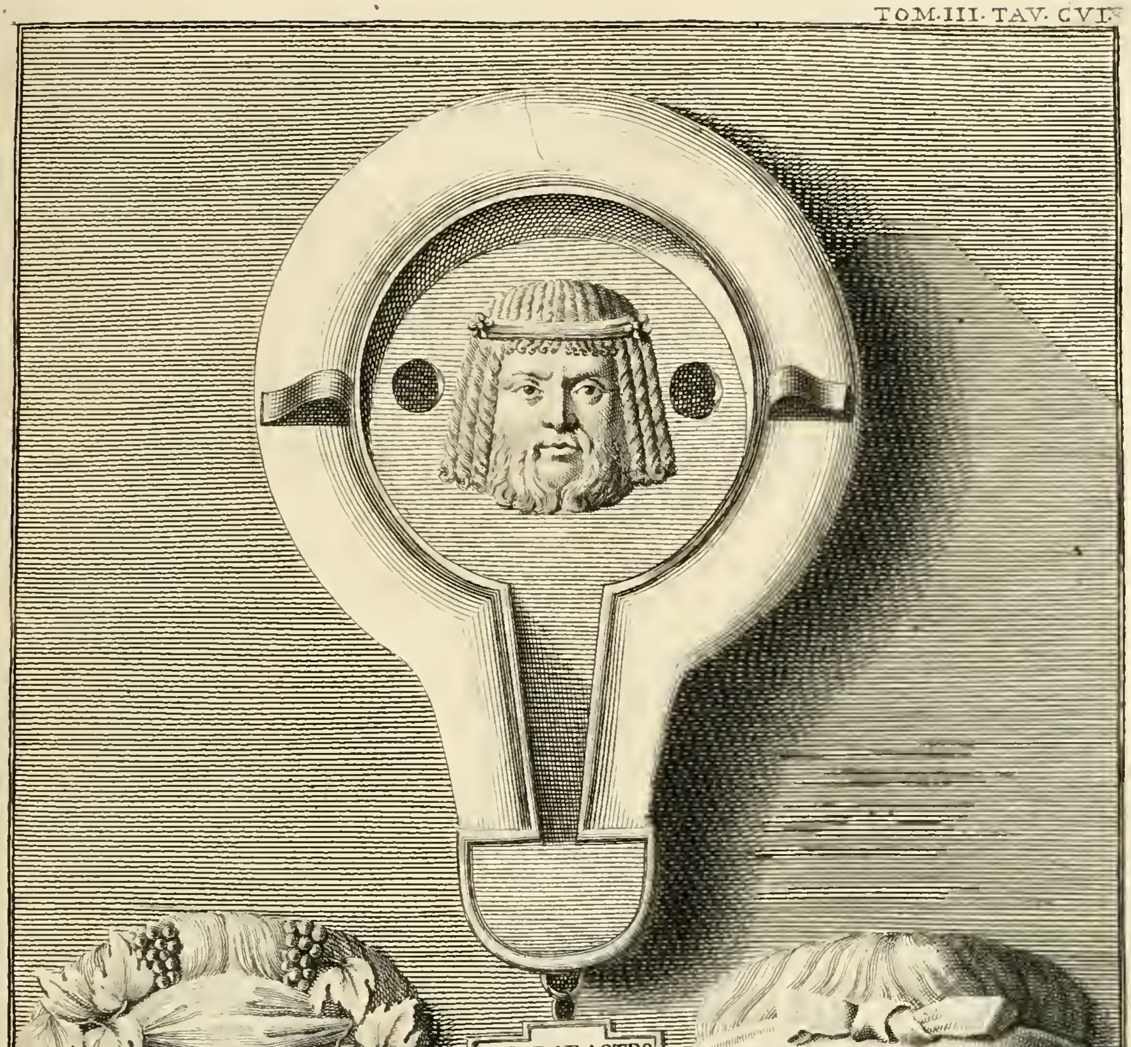
I. Menabuoni delin. V. Fra. scul.

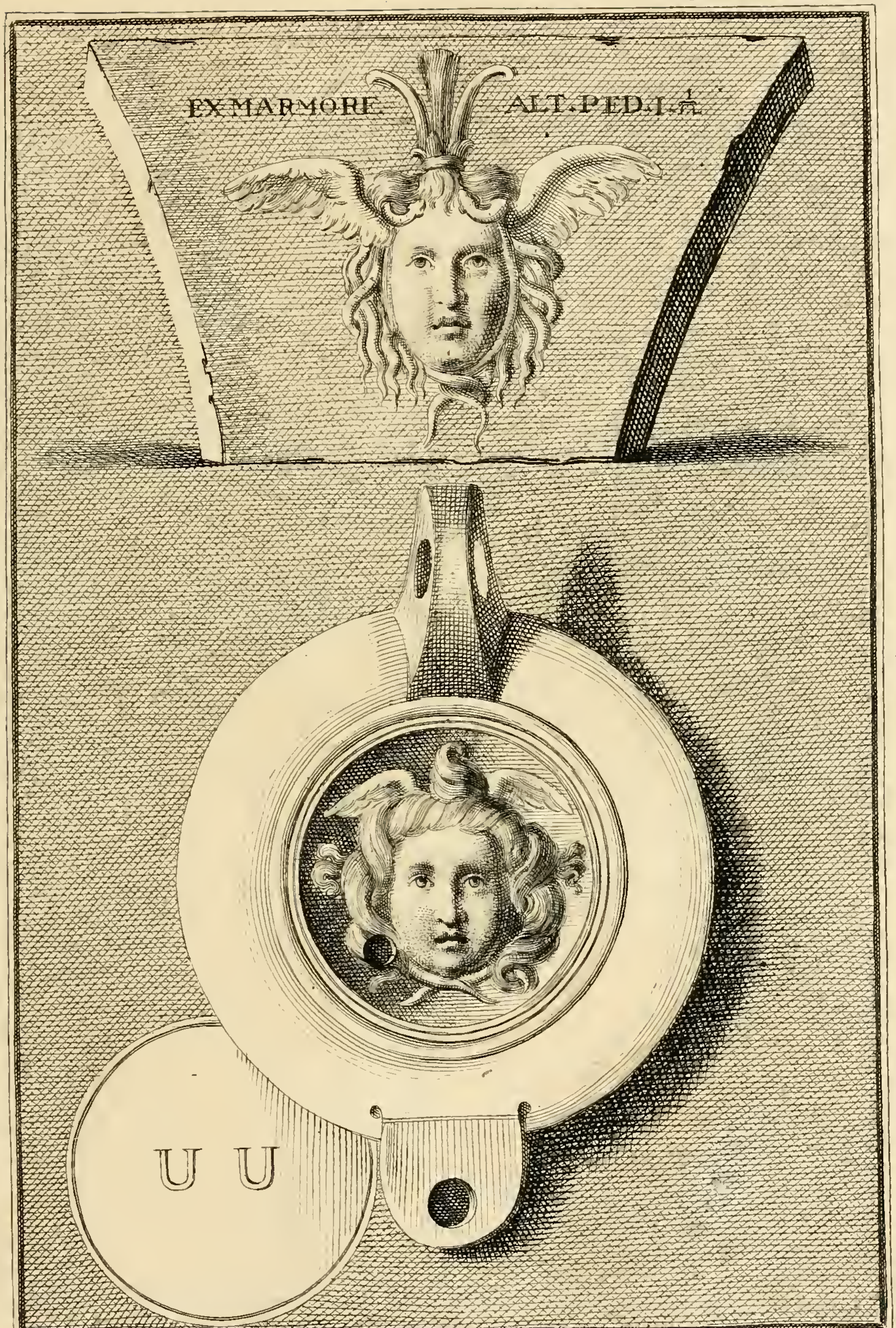
I. Meixibuoni del. V.F.S.

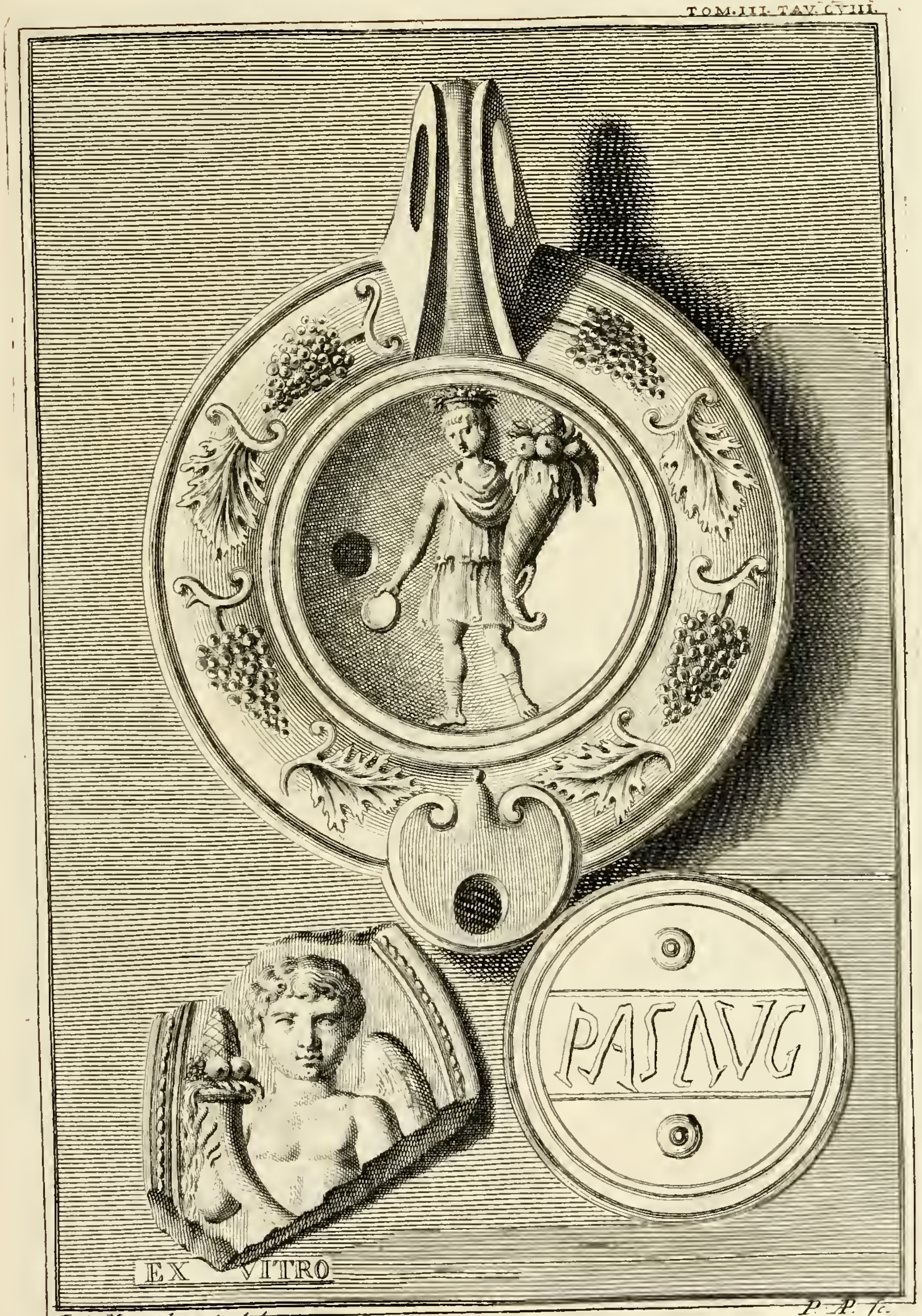
J. Menabuoni del.   C. Faucci ſc.

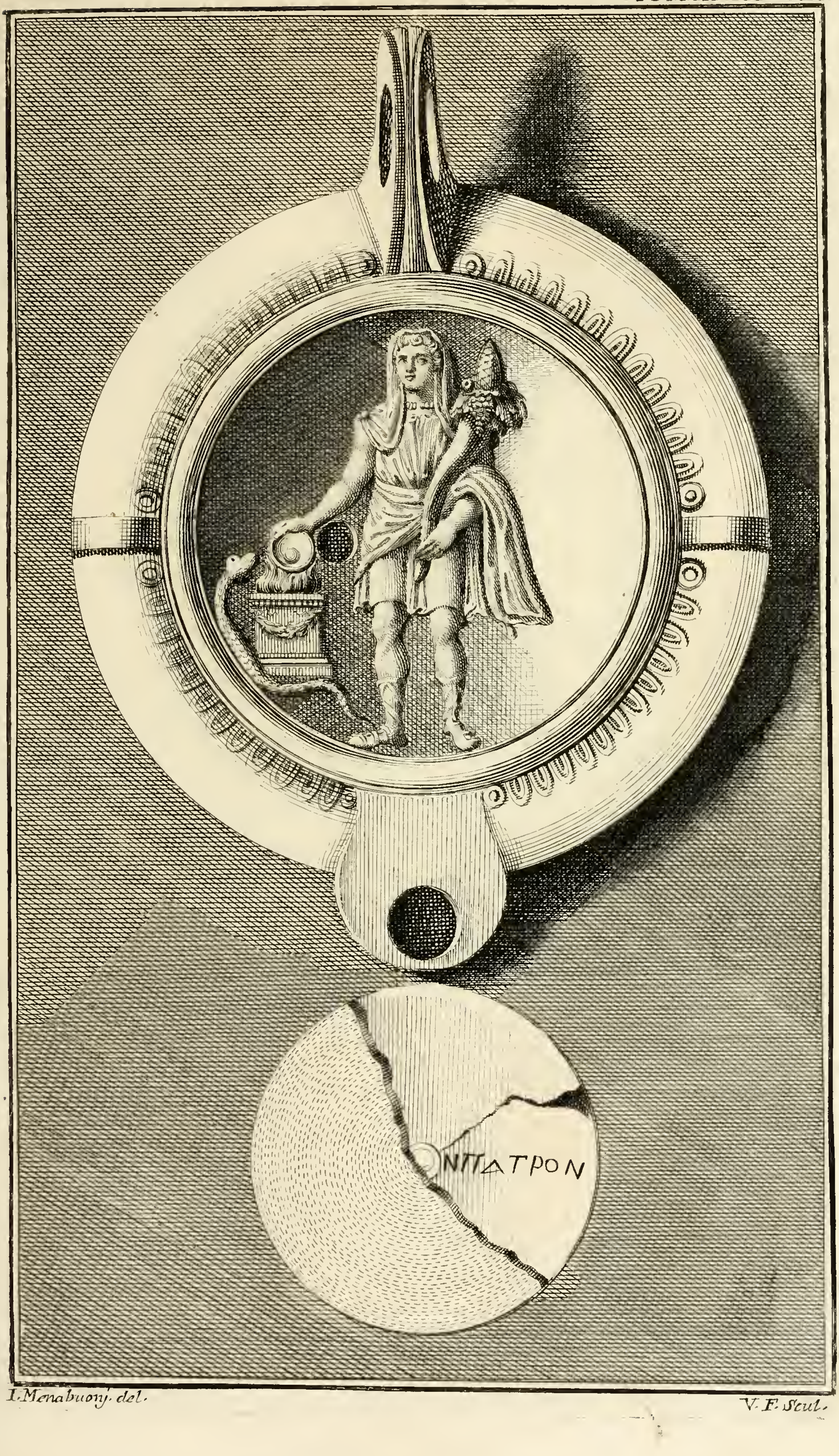
Ioſ. Menabuoni del. *P. A. ſc.*

Joseph Menabuoni del. *Franciſcuſ Bartolozzi ſculp.*

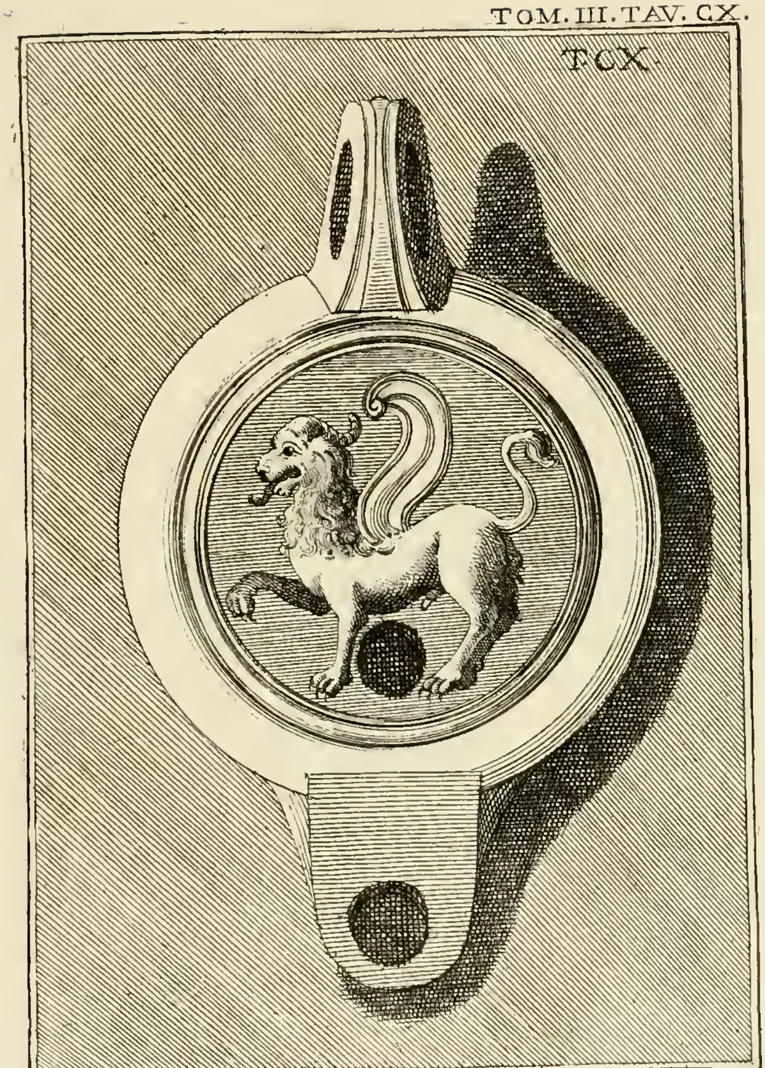

Ioſ. Menabuoni del. *P. A. ſc.*

I. Menabuoni del. V. F. Scul.

TOM. III. TAV. CX.

J.B.S.

NOTAE

I.

ROMA SEDENS.

QUUM nullum pene locum eſſe reputaverint veteres, quod proprio aliquo numine (quod Genium appellabant) careret, nil mirum ſi Urbi Romae tutela quaedam aſſignata videatur, quam proprio vocabulo *Deam Romam* indigitabant. Utar verbis Symmachi in relatione ad Valentinianum, Theodoſium, & Arcadium Auguſtos *Varios cuſtodes urbibus, & cultus mens Divina diſtribuit. Ut anima naſcentibus ita populis fatales Genii dividuntur.* Genium hunc Urbis cuſtodem, quod ab illo ejus fata temperari crederent, alio etiam vocabulo nuncuparunt, nempe Fortunam Urbis, quod praecipue ſequioribus ſaeculis obtinuit, nam hoc nomine ſimulacrum Conſtantinopoli dedicatum fuiſſe ſcimus. Fingebatur vero ſub ſpecie (quum contra Genius populi Romani, qui longe aliud erat, ſub virili), & habitu plerumque Palladis, qui & Virtuti communis erat, ornabatur. Ratio vero cur Deae Romae ceterarumque urbium tutelis feminea ſpecies tribueretur, ea fortaſſe fuit, quod populorum genitrices, nutriceſque haberentur. Hinc Corippus de laudibus Juſtin. I. Romam vocat:

Altricem Imperii, libertatiſque parentem.

Quanta vero religione, & Romae, & ubique terrarum culta ſit Dea Roma abunde teſtantur extantia adhuc marmora, & veterum teſtimonia, quae nummorum, gemmarum, denique & veterum lucernarum conſenſu confirmantur. At ingens mihi difficultas oboritur, cur Romani Romae Genium ceteris Diis circa cultum exaequarent, quod manifeſte probat Prudentius contra Symmachum:

Delubrum Romae colitur nam ſanguine & ipſa
More Deae, nomenque loci, ceu numen, habetur;
Atque Urbis, Veneriſque pari ſe culmine tollunt

Templa : ſimul Geminis adolentur thura Deabus.

Quae religio ceteris etiam populis communis fuit, nam in marmore Gruteriano pag. CX. num. 7. Genius Coloniae Puteolanorum DEUS MAGNUS nuncupatur quod maxime omnibus Mythologiae legibus videtur repugnare; nam Genii inferioris ordinis poſt Deos omnes habebantur, eorumque putabantur eſſe adminiſtri, ex quibus triginta millia uni Jovi aſſignat Heſiodus Oper. & dier. verſ. 250. reliquis vero Diis magis minuſque pro numinis dignitate. Horum enim officium erat humana extollere ad Deos, & rurſus divina hominibus miniſtrare, ut a Platone in convivio luculenter oſtenditur; putabant enim veteres, quos inter Porphyrius apud Jamblichum de myſteriis *Intellectus puros ſeparatoſque habitudinem ad ſenſibilia non habere, neque preces audire.* Cum vero Genii tam Deorum, quam urbium, ceterorumqne locorum mediae cujuſdam naturae, corpoream inter atque ſpiritalem eſſe crederentur, par erat, ut longe minori cultu, tituliſque longe remiſſioribus, quam quod Diis conveniret, colerentur ab hominibus. Propterea, ut ſubdit idem Jamblichus de providentia, *Deorum providentia univerſalis eſt, Daemonum vero particularis circa res quaſdam, atque provincias.* Ex quo ipſi urbium cuſtodes, atque ipſe Romae Genius inter Semideos habebantur, quod clare demonſtrat Prudentius loco ſuperius citato:

Atque ut Roma tuos coeleſti ex ſede parentes,
Queis te Semideam jactant auctoribus ortam,
Perſtringam breviter.

Difficultatem tollit humana ambitio praeſertim Romanorum, quae religiones cunctas tranſcendit. Haec minime contenta ſi mortuorum manes in piorum ſedibus collocaſſet, in quo forte excuſabilis extitiſſet, coelo intulit, & veſtalibus, & flaminibus aſſignatis; per omnia Jovi exaequavit. Prudentius loco citato:

Hunc morem veterum docili jam aetate ſequuta
Auguſtum coluit, vitulo placavit & agno.
Strata ad pulvinar jacuit, reſponſa popoſcit.
Teſtantur tituli, produnt conſulta Senatus,
Caeſareum Jovis ad ſpeciem ſtatuentia templum;

Quod

Quod pridem notavit Tertullianus in Apologet. ſubridens, nullum jam diſcrimen relictum inter epulum Jovis, & ſilicernium. Haec & alia cum videamus, minime mirabimur, quod perturbatis Religionum menſuris, Genius Romae Diis magnis coaequatus ſit. Hinc Martialis lib. 12. epig. 8. illam Deam terrarum nuncupat

Terrarum Dea, gentiumque Roma:
Cui par eſt nihil, & nihil ſecundum:

a quo verba mutuatus videtur Frontinus de aquaeduct. *Regina & Domina orbis, quae terrarum Dea, gentiumque conſiſtit, cui par nihil & nihil ſecundum.* Et cum Jovem hominum Regem dicerent, Romam Reginam mundi nuncupabant. Rutilius in itiner. lib. I.

Exaudi Regina tui pulcherrima Mundi
Inter ſidereos Roma recepta polos;
Exaudi genetrix hominum, genetrixque Deorum,
Non procul a coelo per tua templa ſumus.

I I.

ROMA GLOBUM A VICTORIA SUSCIPIENS.

QUum Romae cultus ſacer apud omnes fere populos longe lateque invaluiſſet, uti ſupra oſtendimus, minime mirari debemus illius imaginem toties in Lucernis eſſe repetitam, cui ſedenti ſtans Victoria globum, terrarum orbis ſymbolum, ſuggerit. Quapropter credendum eſt Lucernas haſce ad aedes publicas, privataſque illuminandas, vel in ipſis annuis natalitiis Urbis, vel cum victoriae alicujus ſolemnia celebrarentur, fuiſſe efformatas; fortaſſe praeſens minime promiſcui uſus fuit, ſed pro aedium ſacrarum frontibus illuminandis expreſſa; cum enim in manus meas obvenit, inſigni manubrio praedita erat, quod ſilente Lunam complebatur, in cujus orbe Romae, Palladis, ac Veneris capita prominebant rudiore ſtilo elaborata, quaeque declinantis jam ſeculi inſcitiam incuſabant. Sed eheu doleo ſemperque dolebo, in diuturna militum exterorum ſtatione coactus muſei ſedem immuta-

re, & quod miſerabilius, quandoque ex ſarcinis cuſtodiendis accomodare, non modo multa corrupta, ſed pleraque direpta interiiſſe non ſine hujus III. Lucernarum voluminis detrimento, cui multa admiratione digna illius belli calamitas invidit.

Romam plerumque ſedentem exhibent nummi. Sedentem aliquando & Victoriam. Ubi vero Victoria Romae adſtat vel globum porrigens vel coronam inferens, perpetuo ſpecie ſtantis effícta eſt, ſive ſui mobilitate ad alia ſemper capeſſenda, ſive numinis reverentia. Cum enim Victoria bellorum arbitra eſſet, atque ut ait Orpheus in Hymno:

Imbellis judicans Trophaealibus de operibus.

Romae comitem illam poſuerunt, Deam licet infernam, & Stygis filiam, eo quod nulla jam bella ſine nutu Romano fierent, & nulla jam forent, quibus terrarum Domina novae poteſtatis acceſſione non creſceret. Quapropter victoriam ipſam, quam Jovi perpetuo adſtare ſcripſerat Heſiodus in Theogon. a Jove avulſam Romae Divorum matri copularunt. Hinc in nummis ſequioris aevi templum Romae repraeſentatur, cum ſimulacro ipſius de more ſedentis, cui victoria ſtans lauream profert.

I I I.

ROMULUS, ET REMUS A LUPA LACTATI.

Luſit in eleganti hac Lucerna Romanus ſigillator, auctorem gentis Romulum una cum fratre Remo a Lupa educatos, quos e mammis pendentes converſo leniter rictu lambit more blandientis martium animal filios Martis. Hanc ipſam Lucernam Maroni oblatam putares, cum idem factum in aenaeo clypeo exciſum, ita deſcripſit Aeneid. VIII.

Fecerat & viridi foetam Mavortis in antro
Procubuiſſe Lupam; geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere Matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam

Mul-

Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.

Virgilianae deſcriptioni mire conſentiunt verba Ovidii II. Faſt. ver. 415. & ſeq.

Venit ad expoſitos (mirum) Lupa foeta gemellos:
Quis credat pueris non nocuiſſe feram?
Non nocuiſſe parum eſt, prodeſt quoque: quos Lupa nutrit,
Perdere cognatae ſuſtinuere manus.
Conſtitit, & cauda teneris blanditur alumnis,
Et fingit lingua corpora bina ſua.

His etiam ſcriptis teſtimoniis reſpondent nummi cuſi Conſtantiniano tempore, atque ſub Theodorico Rege ſignati, in quibus idem omnino typus occurrit, ut quodammodo pro certo habeamus, haec ſphragiſmata una cum nummis ex uno eodemque inſigni aliquo ſimulacro priſcos fuiſſe imitatos, nam, ut ſaepe indicavimus, Fictores veteres, ubi auguſta haec, atque ſanctiora myſteria exprimere debuiſſent, in celebriora ſimulacra oculum ita intendebant, ut illa adamuſſim referrent. Signa vero plurima Lupae fuiſſe olim Romae teſtantur abunde ſcriptores, praecipue vero in ipſo Romuli templo, *in quo eſt Lupa praebens pueris duobus ubera*, ut ait Dioniſius lib. 1. Alterum ad Ficum Ruminalem fuiſſe, ait Livius lib. x. *ad Ficum Ruminalem ſimulacra infantium conditorum Urbis ſub uberibus Lupae poſuerunt.* Omnium vero celebratiſſimum ex aere in Capitolio fuit, quod fulmine olim tactum eſt, de quo Cicero Catil. III. *Factus eſt etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum, & lactentem uberibus inhiantem fuiſſe meminiſtis.* Iterum Julius Obſequens de prodig. cap. 122. *Inter alia relatum biennio ante in Capitolio Lupam Remi, & Romuli fulmine ictam.* Quale quidem ſimulacrum integerrimum adhuc, niſi quod ejuſdem fulminis non ambigua veſtigia oſtendit, ſaepius in Capitolio mirati ſumus in Conſervatorum aedibus locatum, cujus lineamenta ſi cum nummis, & Lucerna conferas, utraque exemplo inde ſumpto expreſſa eſſe cenſebuntur.

Sed non id unum Lucernae pretium. Ex inferiori figulinae ſigillo conſtat illam ex Marci Julii Philippi officina conflatam eſſe, cujus peculiare inſigne geminae palmae erant.

erant. Hinc patens fit teſtulam hanc ex innumeris illis, quae ad annum millenarium Urbis celebrandum, Urbemque ipſam illuminandam conflatae ſunt, ſuperfuiſſe. Ait enim Capitolinus tribus continuis noctibus tanta Lucernarum frequentia in ea ſolemnitate Romam fuiſſe illuminatam, *ut dies nunquam deficere videretur, aequato per noctem Lucernarum ope ſplendore ſolis*. Nihil vero ſolemnius, nihil oportunius in ea feſtivitate memorari poterat, quam ipſius urbis exordium, ac primum omen, cujus favore mille annorum curriculo:

Imperium terris, animos aequarat Olympo.

Quapropter in ejuſdem Imperatoris nummis iterum haec eadem Lupa, quam in hac Lucerna videmus, expreſſa eſt cum epigraphe: *Saeculares Augg.*

Laurea quae Lucernam ambit, perpetuo frondium ſucceſſu in gyrum recurrentium, in antiquis monumentis nec unica eſt, ſed nec valde frequens; neque enim ex eo genere eſt, quae capiti aptari poſſent ſine quadam deformitate: frondes enim ipſae, quae ex una parte aſſurgunt, deſcendunt ex alia. Puto hujuſmodi templis dedicari conſueviſſe quadam ſignificatione Aeternitatis ſemper aequali proceſſu, & ſine terminis recurrentis, quod optime convenire dignitati Aeternae Urbis minime dubitamus.

I V.

FICUS RUMINALIS.

LUcerna haec operis elegantia nulli ſecunda, hiſtoriae inſculptae dignitate magis magiſque commendatur. Aſſurgit in ea Ficus Ruminalis; illi inſidet Picus. Lupa, quae Romulo, ac Remo praebet ubera, Picum ſuſpicit, vel opem petens, vel jactabunda beneficii. Cuſtos Regii pecoris Fauſtulus humi ſedens, cogitabundus, atque attonitus portentum demiratur. Idipſum expreſſe deſcribit Livius: *Lupam ſubmiſſas infantibus adeo mitem praebuiſſe mammas, ut lingua lambentem pueros, magiſter Regii pecoris invenerit Fauſtolo fuiſſe nomen ferunt. Ab eo ad ſtabula*

La-

Larentiae Uxori educandos datos. Sunt qui Larentiam vulgato corpore Lupam inter paſtores vocatam putent. In cujus beneficii memoriam in Romanorum Pontificalibus inſtituta fuiſſe Larentalia memoravit Ovidius, Faſt. lib. III. ver. 55., & ſequ.

Lacte quis infantes neſcit creviſſe ferino?
Et picam expoſitis ſaepe tuliſſe cibos?
Non ego te nutrix tantae Larentia gentis,
Nec taceam veſtras Fauſtule pauper opes.
Veſter honor veniet cum Larentalia dicam,
Acceptus Geniis illa December habet.

Inde Religionem Ruminali Fico a Romanis habitam indicat Plinius lib. 15. cap. XVIII. *Colitur Ficus arbor in foro ipſo, ac Comitio Romano nata, ſacra fulguribus ibi conditis, magiſque ob memoriam ejus, quae nutrix fuit Romuli, ac Remi conditoris Ruminalis appellata, quoniam ſub ea inventa eſt Lupa infantibus praebens rumen: Ita vocabant mammam.* Ex quibus Plinii verbis conſtat eam Ficum Ruminalem, quae aetate ſua adhuc vigebat, & ſub qua fulmina Etruſco ritu condi ſolebant, diverſam fuiſſe ab illa, ſub qua Romae Conditores inventi ſunt; ſed omnem nobis dubietatem adimit Tacitus, qui in fine libri XIII. Annalium narrat ſub Neronis imperio antiquam illam Ficum exaruiſſe, noviſque emiſſis germinibus iterum prodiiſſe redivivam. Sic ille: *eodem anno Ruminalem arborem in Comitio, quae ſuper octingentos, & quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus, & areſcente trunco deminutam, prodigii loco habita eſt, donec in novos foetus reviviſceret.* Hujus quidem arboris locum, qui facile circa aedem Divae Mariae Liberatricis fuit, ut doctiſſimis viris placet, avide altius perſcrutare deſiderarem, ut fulminum ibi conditorum veſtigia qualia, & quae forent cognoſceremus; ſcimus enim auctoritate antiqui Scholiaſtis in Perſium ſat. II. Strufertarios ſive augures cum fulmina conderent quaſdam fulgurum ſpecies lapideas humi condere conſueviſſe, ut diximus in Acherontico. Vix autem ſupereſt nobis memoria ulla alterius loci, ubi fulmina haec condita ſint.

ſint. Cum vero inquiſitio haec ad quaeſtum Laterculorum defodiendorum, & qui facile venales ſint, non pertineat, quod plerumque illorum, qui excavationes has procurant, ſtudium eſt, demus jam Ruminali Fico, & fulguribus ſuis ultimum vale, ne terror antiquae Religionis vinicolarum corda concutiat, qui carduis ſuis hortenſibus tetrum aliquid, atque ferale inde fortaſſe pertimeſcerent.

Quod attinet ad Ruminalis nomen: Audio Plinii in primis, atque Grammaticorum omnium, quos citat Voſſius in Ruma, conſtantem ſententiam, a Ruma *Mamma* appellatam, quod ſub illa de Lupae mammis lac gemini fratres exſuxerint. A qua ſententia non longe abeſt Varronis opinio lib. II. de Re Ruſtica. Angit me vero Ovidii auctoritas in Faſtis, qui Ruminalem ab antiquis dictam aſſerit, quam recentiores cultiori jam eloquio Romularem dicebant. Sic ille lib. II. Faſt. ver. 413.

Arbor erat (remanent veſtigia) quaeque vocatur
Romula nunc Ficus, Rumina Ficus erat.

Quod etiam innuit Livius lib. I. *Ubi nunc Ficus Ruminalis eſt, Romularem vocatam ferunt.* Unde colligimus non ex alia origine, quam a Romuli nomine arbori nuncupationem attributam, unde quodammodo deſumi poteſt illum ipſum, quem poſteriores Romulum dixerunt, antiquiores Rumulum pronunciaſſe more Etruſcorum finitimorum, quibus litera O ignota erat.

V.

GLADIATORIS CAPUT.

IGnotum antea Gladiatorum ſpectaculum ſub Perſeo poſtremo Macedoniae Rege Graecia primum mirata eſt majore cum terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quam voluptate, ut ait Livius lib. 41., qui non immerito taxavit Romanam immanitatem, cum vel ipſa magiſtra coeptum ſit vitam hominum ludibrio haberi, quaſi Dii gauderent caede hominum, quorum omnino cuſtodes eſſe illos oportebat. Ipſa enim humano ſanguine

ne Deorum aras reſpergi docuit, & deteſtabilia illa vivorum hominum ſacrificia, quibus turbatos morte defunctorum ſenſus demulcerent. Videmus enim quae praeſtitit Achilles in Patrocli funere apud Homer. Iliad. XXIII.

Salve mihi, o Patrocle, & in Plutonis aedibus.
Omnia enim jam tibi perago, quae antea pollicitus ſum:
Hectorem hunc tractum daturum canibus in fruſta cruda diſcerpendum;
Duodecim autem ante piram obtruncaturum
Trojanorum nobiles filios ob te interfectum iratus.

Inde Aeneas morem imitatus Aeneid. X. ver. 518.

. . . . *Sulmone creatos*
Quatuor hic juvenes, totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat ſanguine flammas.

& Aeneid. XI. ver. 80.

Vinxerat, & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, caeſo ſparſuros ſanguine flammas.

Hac etiam impietate Tarquinii uſi ſunt Romanos captivos immolando apud Livium lib. VII. quorum tamen exempla unus omnium ſuperavit Auguſtus in Peruſina vaſtitate, cum trecentos ex dediticiis electos utriuſque ordinis ad aram Divo Julio extructam Idibus Martiis hoſtiarum more mactavit, ut refert Svetonius in ejus vita Cap. XV.

Haec prima Gladiatorum inſtitutio. *Poſtea placuit impietatem voluptate adumbrare. Itaque quos paraverant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, tantum ut occidi diſcerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant, ita mortem homicidiis conſolabantur. Haec muneris origo.* Ita Tertullianus. Haec tamen diſciplina diu manſit apud ſolos Etruſcos. Primi omnium M., & D. Bruti in patris funere gladiatorium munus Romanis exhibuerunt Appio Claudio, & M. Fulvio Coſs., ut tradit Valerius Max. Propagavit hanc immanitatem apud Romanos induſtria Magiſtratuum, ut ex gladiatorum ſolertia diſcerent milites vitandorum, infligendorumque vulnerum ſubtilitatem, & ſolemni propoſito exem-

plo nihil curare vulnera addiſcerent, & hoſtem quantumvis callidum ſuperare.

Aliam quoque rationem hujus inſtituti adducit nobis Capitolinus in Balbin. cap. VIII. *Unde mos tractus ſit ut proficiſcentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium, & venatus darent, breviter dicendum eſt. Multi dicunt, apud veteres hanc devotionem contra hoſtes factam, ut civium ſanguine litato ſpecie pugnarum ſe Nemeſis, ideſt vis quaedam Fortunae, ſatiaret. Alii hoc literis tradunt (quod veroſimilius credo) ituros ad bellum Romanos debuiſſe pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudas inter ſe cohortes, ne dimicantes in bello armatos hoſtes timerent, aut vulnera, & ſanguinem perhorreſcerent.*

Hoc ludibrium humanitatis tollere conatus eſt Conſtantinus M. Imperator lege lata de Gladiatoribus penitus tollendis lib. XI. Cod. Tit. 43. Ea vero impietas in omnium animis alte defixa ejus legis auctoritate minime ſublata eſt, quin etiam aetate Symmachi perdurabat, apud quem legimus lib. X. epiſt. 68. Captivos Sarmatas in Amphiteatro commiſſos fuiſſe, & de muneribus Gladiatoriis ſub Honorio exhibitis mentionem facit Paulus Diaconus lib. XIII. Hiſtor. Miſcellae, ubi refert tumultu populi lapidibus obrutum monachum, qui pietate commotus decertantes ſejungere, & a caede avertere contendebat, quod aegre ferens Imperator *nefarium ſpectaculum penitus abſcidit.*

VI.

GLADIATOR.

GLadiator in hac Lucerna adamuſſim exprimit illum corporis habitum, quo ſe coram adverſario ad pugnam componebat, fixis pedibus, erecto vultu, gladio ad ictus parato, clypeoque pendente, ut quo dirigantur aemuli petitiones, accurrat; *Gladiatori enim compoſito ad pugnam haec propoſita ſors eſt, aut occidere, ſi occupaverit, aut occumbere, ſi ceſſaverit.* Gell. lib. VII.

VII.

V I I.

GLADIATORES.

QUi in aliis veterum Lucernis ſubligaculo ſuccincti apparent, in hac penitus nudi Gladiatores conſpiciuntur, quales propemodum in marmoreis ſimulacris; ſicut enim varia fuerunt illorum inſtituta, ita & ornamenta, & corporis cultus. Parmulae eorum diſpares ſunt pro diverſitate factionum, quae inſignibus quibuſdam notis diſtinguebantur.

Notanda hic ſeſe offert columella, lebete ſuperextante, unde palmae prodeunt; dubium interim praemio ne ſteterit, an miniſterio certaminis. Ejus forma iis reſpondet, qui in Graecorum nummis inter cetera certaminum ſymbola obſervantur. Eorumdem vaſorum uſum multi eruditorum ſubtiliter ſcrutati ſunt, quos inter Spanhemius, Bonarotus ad nummum Caracallae 9., & Venutus Monument. antiq., Tab. 75. qui inter victorum praemia ea vaſa connumerant, quae cum palma tribuebantur. Sed quae Viri docti de hyeronicis ſapienter opinati ſunt, Gladiatoribus noſtris non bene convenirunt, nam eorum praemium *Rudis* fuit, quapropter Horatius Epiſtolar. lib. 1. Ep. 1.

Spectatum ſatis, & donatum jam Rude quaeris,
Maecenas, iterum antiquo me includere ludo:
Non eadem eſt aetas, non mens.

Pecuniam quoque inter eorum praemia extitiſſe colligimus ex Svetonio in Claudio cap. 21. Nec abs re, quum plerumque de viliſſimis hominum, atque omnino venalibus ageretur, qui quum in arenam deſcenderent, longe alium finem ſibi proponebant, quam qui Athletas excitabat. Poterant autem heroum praemiis certamina iſta decorari, cum moribus degenerantibus viſi ſunt Romanorum nobiliſſimi in arenam deſcendere, ut habetur apud Dionem lib. LI., & Juvenalem Sat. 8.; credibile eſt enim perditiſſimos illos principes, qui arenae infamiam abole-

re ſumpſerunt, aliquando Gladiaturam Heroicis certaminibus paritate praemiorum exaequaſſe.

Mea tamen opinio eſt in hiſce certaminibus vaſa iſta, ſeu urnas dixerimus, adhibita fuiſſe ad ſortes, & nomina Agoniſtarum verſanda, ne fraude, aut dolo comparati, ſimul colluderent; quarum ſortium exemplum apud Homerum obſervamus Iliad. XXIII. ubi ordo deſcribitur curriculorum, qui in Patrocli funere decertarunt.

Aſcenderunt autem in currus. Sortes vero injecerunt;
Movebat Achilles. Sors autem exiit Neſtoride
Antilochi. Poſt hunc ſortitus eſt Rex Eumelus.
Hunc autem poſt Atrides lancea inclytus Menelaus;
Hunc autem poſt Meriones ſortitus eſt impellere. Ultimus rurſus
Tidides quam optimus exiſtens ſortitus eſt impellere equos.
Steterunt autem cum ordine, ſignavit autem carceres Achilles.

Quod etiam firmat Tertullianus de ſpectac., qui furorem populi in circo morae impatientis ita deſcribit: *Tardus eſt illi Praetor, ſemper oculi in urna ejus cum ſortibus volutantur.*

Humi vas alterum locatum eſt in quo *Ceroma* continebatur; unguentum nempe ex oleo, & terra, quo Gladiatores utebantur (luteam unctionem vocat Tertull. de Pal. cap. IV.) cujus uſum in feminis Gladiatricibus taxat Juvenalis Sat. VI.

Endromidas Tyrias, & femineum ceroma
Quis neſcit?

V I I I.

MYRMILLONES SESE COMPONENTES.

HAec Lucerna ſummo in pretio habenda eſt, quippe exhibet nobis par Gladiatorum ex iis, quos Myrmillones vocabant, qui omnigeno ſuae factionis cultu inſtructi ſeſe invicem ad pugnam componunt. Aequa omnibus arma ſunt, ſed diverſimode ornata, ut intuentibus patet;

patet; dexter enim galeam habeat clauſam, tereti cono inſtructam, qui fortaſſe piſcis ille eſt, quo ſimilia tegmina ornabantur, auctore Feſto: *Retiario pugnanti adverſus Myrmillonem cantatur:*

Non te peto, piſcem peto;
Quid me fugis Galle?

quia Myrmillonicum genus armaturae Gallicum eſt, ipſique Myrmillones ante Galli appellabantur, in quorum galeis piſcis effigies inerat. Thorace inſuper, & manicis, ocreiſque validiſſimis inſtructus eſt, faſcia demum lumbos ambiente, clypeo imbricato, & harpe. Qui vero illi adjunctus eſt, galeam pariformiter clauſam geſtat, cui conus quadratus imminet, manicas, & thoraca, ſubligaculum, ingentem ocream ſiniſtro cruri alligatam, pugionem rectum, & clypeum; quae armorum differentia in eodem artificum genere factiones diſcernebat, non modo ut aemulus aemulum perſpectum haberet, ſed ut a ſpectatoribus inſigni veluti nota, ut ſupra diximus, cognoſcerentur, atque elatis illis tumultuariis ſuffragiis vulnerati vel perderentur, vel ſervarentur, quapropter inducta illa pinnarum in galeis inſignia, illaque modo unica, modo vero duplicata, ut Lucernae Bartoli oſtendunt, de quibus mentionem fecit Juven. Sat. III. ver. 158.

. . . . . . *praeconis filius inter*
Pinnirapi cultos juvenes, juveneſque laniſtae.

Quos vero Feſtus Gallos & Mirmillones vocat; Tacitus Crupellarios appellat lib. III. Annal. ubi Galliarum quendam tumultum deſcribens ait *Quadraginta millia fuere, quinta ſui parte legionariis armis, ceteri cum venabulis, & cultris, quaeque alia venantibus tela ſunt. Adduntur e ſervitiis gladiaturae deſtinati, quibus more gentico continuum ferri tegmen, (Crupellarios vocant) inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles.* His itaque recte aptari poterat illud Claudiani in Rufin. lib. II.

. . . . *credas ſimulacra moveri*
Ferrea, cognatoſque viros ſpirare metallo.

Huic armaturae generi reſpexit forte Juvenalis Sat. VI. ubi mulieres carpens, quae gladiatoriis exercitiis navabant operam, dixit: *Quale*

Quale decus rerum, ſi conjugis auctio fiat?
Baltheus, & manicae, & criſtae, crurisque ſiniſtri
Dimidium tegmen: vel, ſi diverſa movebit
Praelia, tu felix, ocreas vendente puella?

. . . .

Aſpice quo fremitu monſtratos perferat ictus,
Et quanto galeae curvetur pondere, quanta
Poplitibus ſedeat, quam denſo faſcia libro?

Inter quae galeae illius ponderoſioris deſcriptio notanda eſt; recte enim noſtris hiſce congruit, quae omni ſui parte concluſae ceteris omnino graviores erant. Colligitur praeterea ex ejuſdem Sat. VIII. Mirmillonum habitum fuiſſe galeam clauſam, & harpen, quibuſcum adverſus retiarios fuſcinatos pugnabant:

. . . . . *nec Mirmillonis in armis,*
Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce ſupina.

. . . .

Nec galea frontem abſcondit; movet ecce tridentem.

Romanos poeta ibi proceres deridet, qui in arenam prodituri non more Mirmillonum clauſa galea ignoti dimicabant, ſed retiarii munus detecta facie impudenter obirent. Hujuſmodi galeam clauſam trunco ſuſpenſam oſtentat *Bato* ille gladiator, quem Imp. Caracalla *coegit eodem die cum tribus certare continenter, eumque occiſum a poſtremo affecit magnifica ſepultura*, ut narrat Xiphilin., & cujus imaginem publicavit Fabrett. de Colum. Trajan. cap. VIII. cujus armatura recte cum noſtris congruit, niſi quod ille manicis deſtitutus eſt; manicam vero, & ſimilem galeam habet in griphi morem formatam M. Antonius Exochus, alter Gladiator apud eundem loc. cit. ſed minime loricatus eſt, conſtat vero hunc ex factione *Thracum*, ſive Threcum fuiſſe ex appoſita inſcriptione.

Demum hoc galeae genus a gladiatoribus ad milites tranſiit, ac bis occurrit in eorundem imaginibus a Cl. Gorio publicatis inter inſcription. Donian. Tab. x., demum & in Etruſco ſigillo apud eund. Gorium Muſ. Etruſ. T. I. Tab. 40. num. 4.; nec alibi obſervaſſe illud memini.

IX.

I X.

VENATORIS CAPUT.

EXhibuimus tab. v. huic ſimilem lucernam, in qua gladiatoris caput expreſſum eſt. Idem fere artificium redolet iſtahaec, quod altera ſuperior, in qua inſigne pugionis, hic vero venabuli cuſpis oſtentatur. Elegans haec Lucerna adamuſſim refert nobis cuſpidem lanceae venatoriae, ut illam vocat Apulejus, quae utique latiori, atque ampliori, quam ceterae, quibus in bello utebantur, ferro conſtabat; illae enim, quibus loricae transfodiendae eſſent, acie magis acuta indigebant. Hae vero, quae in ferarum artus infigendae erant, quo ampliores forent, majora vulnera inferebant. Quapropter *Venantium telum latiſſimum a ceteris, aciei longiſſimae* appellat Varro. Durabat haec forma hiſce telis etiam Auſonii temporibus, qui tertio Epigrammate, quod *de Fera a Caeſare interfecta* conſcripſit, haec habet.

Cedere quae lato neſcit fera ſaucia ferro,
Armatique urget tela cruenta viri.

In hoc lanceae cuſpide illud quoque notandum eſt, quod inciſis hinc inde lateribus veluti inſignes dentes efformati ſunt, ut fera conſtanti vulnere non transfixa modo, ſed cohibita atque detenta ſiſteret, ne venatorem ultimo morientis impetu, qui fere exitialis eſt, interimeret. Has itaque dentatas lanceas deſcribit Gratius in Cinegetico.

Ille etiam valido primus venabula dente
Induit: & proni moderatus vulneris iram
Omnem oris excepit onus, tum ſtricta verutis
Dentibus, & geminas ſubiere haſtilia furcas.

X.

PUERI VENANTES.

DIu anceps fui an infantuli, qui tigridem in hac lucerna inſectantur, inter Genios Dianae referendi eſſent, an

an vero ludicrum aliquod ſpectaculum repraeſentarent, quod puerorum officio in arena exhiberetur. Ex his utrum probandum ſit, viri docti viderint. Mihi poſtremum profecto magis arridet, nam Genios ut plurimum pennatos efformabant, ne divinitas in ambiguo eſſet. Accedit veterum auctoritas, qua intelligimus pueros etiam aliquando in ſpectaculis fuiſſe exhibitos, qui majora viribus & aetate praeſtantes, admirationem atque oblectamentum ex difficultate operis conciliarent; nam aliquando caſtella e pomis excitata illis objecta ſunt diripienda, ut apud Pollionem in Gallieno. Praeſumpſit aetas paleſtrae gloriam, & aliquando pugilatum, & gladiaturam attentavit. Audiamus Senecam de *brevitate vitae* cap. XII. *Illum tu otioſum vocas*,.. *qui in ceromate (nam prob facinus ne Romanis quidem vitiis laboramus) ſpectator puerorum rixantium ſedet, qui vinctorum ſuorum greges in aetatum, & colorum paria diducit, qui Athletas noviſſimos paſcit?*

Hanc prerogativam ambitioſis laudibus extollit in puero Glaucia Melioris vernula Statius Sylvar. lib. II. I.

Sic tener ante diem, vultu, greſſuque ſuperbo,
Vicerat aequales; multumque reliquerat annos.
Sive catenatis curvatus membra paleſtris
Staret, Amyclaea conceptum Matre putares.
Oebaliden illo praeceps mutaret Apollo:
Alcides penſaret Hylan. . . .
. . . . *Herculeos animis aequare labores*
Coeperat aſſurgens.

Plura etiam puerorum colluctantium, ac decertantium, pugilatu teſtimonia exhibent nobis veterum marmora, praeſertim vero pulcherrimum, quod inter Donianas Inſcriptiones evulgatum, atque illuſtratum eſt a clariſſimo Gorio; inter quae ſtudia ipſo quoque venationis periculo puerilis aetas probata eſt, ut multiplici auctoritate Martialis evincitur, qui ſaepe in ſpectaculorum libro laudat Carpophorum ingentium ferarum confectorem, quem utique adoleſcentulum fuiſſe probat, dicens:

Fortis adhuc teneri dextera Carpophori.

Infans, qui ſeſe obvium Tygridi obiicit, non clypeum; ſed

ſed ſpeculum praeſefert aut lucidam adeo parmulam, ut occurrens fera inanem ſui imaginem verita, & ſimulacro ſui terroris perturbata ab inſequenti puero transfigeretur. Solemne fuit venatoribus hoc ſtratagema, quod graphice expreſſum obſervamus in Naſoniae gentis ſepulcro Tab. 28., quae pictura lucernam iſtam inſtar luculentiſſimi commentarii illuſtrat, atque declarat.

X I.

VENATIO AMPHITHEATRALIS.

MUltis illuſtrandum eſſet praeſens ſphragiſma, quod multiplicitate & nobilitate rerum quas continet, quanquam ſui ruditate nec peritam manum, nec ſaeculum adeo cultum redoleat, ſummopere commendatur; nam in anguſto orbiculo amphitheatri cavea obſervatur, quam corona cingit ſpectatorum elata manu plaudentium, quos inter editor ſpectaculi mappam attollit, cujus ſigno editio inchoabat. Clauſtra protegunt, atque attollunt ſpectatores, quae ex ligneis compagibus, ut in amphitheatris temporariis fieri ſolebat, compacta videntur, de quo multa nobis dicenda forent, niſi de illo pluribus egiſſemus in diſertatione de Phiala ſepulcrali.

Quod inſuper in hac videre datum eſt, ſunt geminae portae libitinariae hinc inde conſtitutae, ex quibus caeſorum cadavera efferrentur, ne arenam impedirent.

Caveam ornat leonum venatio, quam omnium ſumptuoſiſſimam fecit belluarum capiundarum difficultas, ut miraculi inſtar habeatur apud Spartianum in Hadriano cap. 19. *In circo multas feras, & ſaepe centum leones interfecit.* Venationum vero omnium lautiſſimae habitae ſunt, quas edidit M. Jul. Philippus in millenario Urbis Romae quas cum notiſſimae ſint deſcribere ſuperſedeo.

Beſtiarii clypeis ſeſe defendunt, quos ſupra diximus in ſpeculi morem fuiſſe levigatos; quae omnia in pictura ſepulcrali Naſoniae gentis manifeſte obſervantur. Luxus venationum non principem Urbem modo, ſed ceteras invaſit, in quibus ferarum beſtiarum ſpectacula atque etiam leonum edita obſervamus,

ſervamus, praecipue in Martyrum Actis. Mirabar aliquando feras illas tam obvias fuiſſe, ut omnium fere Urbium ſatisfacerent cupiditati, ſed occurrit mihi Honorii, & Theodoſii Lex *de venatione ferarum*, qua edicitur *beſtias*, *quae ad comitatum ab omnium limitum ducibus tranſmittuntur*, *non plus quam ſeptem diebus intra ſingulas civitates detineri*. Nam haud multo ſumptu de una in aliam urbem diligenter e diſſitis regionibus Romam ferebantur; hoc vero commodi ſingulae urbes ex ea vectura capiebant, ut in ſingulorum Amphitheatris populo oſtentarentur, pro quorum cibo damnatorum corpora reſervabant.

X I I.

E L E P H A S.

QUod elephantes in Lucernis videamus in cauſa fuit vel ipſe luxus artis, cui nihil intactum relictum eſt, quin ad hanc ſuppellectilem adornandam adhiberetur. Aliqua quoque, ut plerumque in omnibus antiquorum operibus, ſignificatio in his animalibus latet, uſu nempe ſic poſtulante. Elephantes autem in bello primum, dein in ſpectaculis adhibitos ſcimus; quod in praelio prima vice factum eſt anno Urbis 553. teſte Livio lib. xxxi. *Ante prima ſigna locatis Elephantis*, *quo auxilio tum primum Romani*, *quia captos aliquot bello Punico habebant*, *uſi ſunt*. Iterum iterumque vero in acie a Romanis collocatos refert Appianus de bello Hiſpanienſi, & Hirtius de bello Africano. In circo vero inductos, ut ſpectaculo Romanis eſſent, neque minori numero quam centum quadraginta duo, & jaculis interfectos, ut inſuetae genti ludibrio eſſent anno Urbis 502., teſtatur Plinius lib. viii. cap. vi. Iterum vero pugnam Elephantorum exhibitam in dedicatione Theatri Pompejani refert Aſconius in Ciceronem. Inde vero vix ulla circenſia, ſive amphitheatralia munera edita ſunt, in quibus immanes hae belvae non ſpectarentur, ut ex Suetonio conſtat in Julio cap. xxxix. Plinio lib. viii. cap. vii., & Martiali lib. de ſpectaculis; uſque adeo progrediente hominum induſtria, ut belluam olim terrorem gen-

tis,

tis, joculatricem fecerint, & edoctam funibus incedere, oſtentaverint in ſpectaculis funambulam, ut abunde referunt Xyphilin. cap. 61. Sueton. in Nerone cap. xi., & in Galba cap. vi. Plin. dicto lib. viii. cap. ii., & cap. iii. Seneca Epiſtola 86., aliique utique obvii.

Dum haec ſcriberem, & tabulae aereae hujus libri jam inciſae, & ordinatae eſſent, pulcherrima Lucerna ad me Roma tranſmiſſa eſt, in qua elephas cum rhinocerote decertans exprimitur. Sed ne tam elegantis monumenti memoria, quae hic oportuniſſime recurrit, intercideret, placuit illud utcunque auctoritate ejuſdem Plinii lib. viii. cap. 20. illuſtrare, ubi haec ſcribit *Alter hic* (*rhinoceros*) *genitus hoſtis elephanto. Cornu ad ſaxa limato praeparat ſe pugnae, in dimicatione alvum maxime petens, quam ſcit eſſe molliorem.* Rhinocerotes vero cum urſis, & tauris feris commiſtos legimus apud Martialem eodem libro de Spectaculis. Portentoſas has venationes multo ſaeculorum ſpatio, & rei difficultate intermiſſas, ad poteſtatis oſtentationem renovavit Portugalliae Rex, qui elephantem cum rhinocerote commiſſum ſpectaculo exhibuit poſtremo ſuperſtite, ut refert Munſterus Coſmograf: lib. v.

XIII., & XIV.

ΒΟΥΚΟΛΕΩΝ.

QUoties in Capitolio admirandum illud ſignum leonis, & equi invicem ſaevientium obſervavi, facile conjeci tantum opus ad Amphiteatri ornatum pertinuiſſe, in quo celebriorum ſpectaculorum monumenta multiformiter marmore expreſſa circumundique diſpoſita eſſent. Confirmavi ſuſpicionem meam obſervans, quod aliquando aliud ſimile ſignum, in quo bovis, & leonis pugna expreſſa erat, Conſtantinopolim fuit advectum, locoque, ubi conſtaret nomen fecit. Haec Ducangius Conſtantin. Chriſt. lib. i. C. 19. *ΒΟΥΚΟΛΕΩΝ cujus ſtatua Coſtantinopolim allata in porta palatii locata eſt, & palatii triclinium, quod huic portae proximum erat, Bucoleontis appellatum eſt.*

Signum hoc, quod ille fundator pacis, atque Urbis Romanae exterminator nobis invidit, ſubſidio praeſentis lucernae reſtituimus. Cum enim in hiſce lychnis ſpectacula iſla, quae populi genium detinebant, effingerentur, quorum plura exempla tabulis ſequentibus producturi ſumus, ſpecimen ejus argumenti e clariſſimis prototypis facile ſumebatur, quorum elegantia in pictorum, ſigillatorumque oculis fixa erat. Quod vero in hac Lucerna Bucoleontis marmorei ſpecimen referatur, licet etiam arguere ab alio marmoreo anaglipho muſei mei, in quo idem fere argumentum repraeſentatur; quod cum in monumentis adeo diſparis materiae occurrat, facile argui poteſt artifices, non ſorte fortuna, & ex ingenio iſla efformaſſe, ſed ex communi aliquo exemplari, quod laudatiſſimum foret, ideam operis deſumpſiſſe.

In infimo elegantiſſime patinae fictilis fragmento urſi conſurgentis, & ſeſe retrorſum invergentis, ſpectaculum repraeſentatur. Quod maxime Romanis placuiſſe conſtat ex Martiali, inſuper & Apulejo Metam. IV. *praeter ceteram ſpecioſam muneris ſupellectilem totis utcunque patrimonii viribus immanis urſae comparabat numerum copioſum*, & Div. Auguſt. contra Academ. I. *Si te edentem munera urſorum.* Et Symmachus Epiſt. 117. lib. IX. *Exprobaveras mihi ante hac feras, quibus non eſt uſa quaeſtura filii mei .... eſt igitur optio tua urſos, quos in tempeſtate dicis amiſſos naufragio, taxare.*

In diptycho quoque conſulari, quem nuper illuſtravit eruditiſſimus Hagenbuchius, urſorum ſpectaculum apprime repraeſentatur. Urſus vero qui poſticis tantum pedibus incedens, in hoc fragmento delineatus eſt, ad ludicra ſpectacula pertinet in quibus non modo ferocientes cum ceteris belluis committebantur, ſed cicures exhibebantur, qui multa ex hominum imitatione effingerent. Hos aliquando etiam viſco implicatos, & turpiter ſeſe volutantes in Amphitheatro deſcribit Martialis lib. de Spectaculis.

XV.

X V.

LEO, ET CROCODILUS.

PEregrinis ferarum monſtris, quae in ſpectaculis Romae edita ſunt, acceſſere etiam crocodili, & qui in Aegypto pro Diis erant, Romae ludibrio extiterunt. *Marcus Scaurus primus* hippopotamum, *& quinque crocodilos Romae aedilitatis ſuae ludis temporario euripo oſtendit*; Verba Plinii lib. VIII. cap. 26. Hos vero frequenter editos inter ſpectacula, colligitur non uno in loco ex Symmachi Epiſtolis, praecipue 43. lib. VI. *Crocodilos theatrali ſpectaculo publicatos in praeſentiam veſtram ſervare tentavimus; ſed perſeverante inedia, quae illos per dies 50. producta macerabat, ſecundis ludis congreſſionum more confecti ſunt. Duos etiam nunc ſpirantes in veſtrum differemus adventum, licet eos cibi abſtinentia longum vivere poſſe non ſpondeat.* Et Epiſt. 132. lib. IX. *Praetura domum noſtram Deo juvante expectat, in qua me crocodilos, & pleraque peregrina civibus exhibere, & aliorum hortantur exempla, & propria impellit animoſitas.* Demum & lib. X. Epiſt. 19. *De apparatu noſtrae editionis admoneo . . . . . Prae caeteris autem, quae Romana ſpectacula deſiderant, crocodilos functio theatralis flagitat.*

Altera lucerna, quae in eadem tabula vulgatur, pertinet ad venationes, quae in amphitheatro exhiberi ſolebant. In his aliquando centum leones interfectos fuiſſe ſub Hadriano, teſtatus eſt Spartianus cap. XIX. Aedilitate vero Scauri centum quinquaginta varias feras confectas refert memoratus Plinius lib. VIII. cap. 17., & lib. IX. cap. 5. Etiam Victor in epitome cap. I. refert Auguſtum ſpectacula exhibuiſſe ferarum incognita ſpecie, & infinito numero, qui etiam in lapide Ancyrano profitetur ſpectacula, & venationes dediſſe, quibus confecta ſunt beſtiarum circiter tria millia, & quingenta.

X V I.

URSUS, ET DRACO.

HAec Lucerna ex eadem officina prodiit, unde altera, in qua leonis, & apri pugna cernitur, ut conſtat ex inferioribus ornamentis, quae ſigilli loco ſunt. Exhibetur hic ignotum adhuc teſtimonio Scriptorum, atque admirandum ſpectaculum, ingens draco objectatus urſo ejus molis, cujus fert India, tulitque aliquando Romanus ager, de quibus haec Plinius lib. VIII. cap. 14. *Fidem his faciunt in Italia appellatae boae in tantam amplitudinem exeuntes, ut Divo Claudio Principe occiſae in Vaticano ſolidus in alvo aſpectatus ſit infans.* Refert quoque Suetonius in Auguſto cap. XLIII.. anguem quinquaginta cubitorum ab eodem in comitio exhibitum populo. Quae quidem beſtiarum monſtra credibile eſt, cum ſatis populo ſpectata forent, nec jam aliquid novi haberent, ceteris beſtiis in arena expoſita eſſe, ut ea quae ad unum hominum exitium nata erant, hanc illis praeſtarent ex laniatu voluptatem.

X V I I.

LEO, ET APER.

ALiud fortaſſe ſignum leonis atque apri una decertantium quod adhuc aetate ſua ſupererat, deſcripſit Claudianus Epigram. XII.

Torvus aper, fulvuſque leo coiere ſuperbis
Viribus; hic ſetis, ſaevior ille juba.
Hunc Mars, hunc Cybele laudat: dominatur uterque
Montibus; Herculeus ſudor uterque fuit.

Quae Claudiani carmina adeo feliciter Lucernae noſtrae applicantur, ut nulla amplius indigeat illuſtratione.

XVIII.

XVIII.

BESTIARIUS FEROCEM TAURUM SISTENS.

PUlcherrimi operis eſt haec Lucerna, in qua illud ſingulare occurrit, ut artificis nomen BAGRADI non in fundo, ſed in latere ejuſdem extantibus literis deſcriptus ſit, Bagradam Auguſti ſervum memorat Suetonius. Ejus ne an alterius ejuſdem nominis artificio prodierit hoc toreuma, minime definiri poteſt; in eo juvenis thorace ſegmentato munitus oſtenditur, qui ferocem taurum decurrentem intrepidus frenat. Dubitavi aliquando an hic Theſei Cretenſem taurum perdomantis facinus referretur, ſed vix puto Heroam illum aliter quam nudum ab antiquis fuiſſe expreſſum, qualis propemodum cernitur in Etruſca patera apud Monfoconium, in qua Hercules illi adjutor jungitur. In altera quoque Lucerna apud Bartolum beſtiarii pari tunica ſegmentata, ſeu potius ex confertis faſciis efformata, quales etiam Circenſes aurigae habuerunt, induuntur. Itaque pro certo habeo typum hunc nullam fabulam repraeſentare, ſed ludicrum illud ſpectaculum, in quo magni roboris viri feroces tauros in circo cornibus arreptos, atque humi dejectos necabant. Id ludi genus, quod aliquando ab equitibus exercebatur, Theſſalis attribuit Plinius lib. VIII. cap. 45. *Theſſalorum gentis inventum eſt equo juxta quadrupedante cornu intorta cervice tauros necare. Primus id ſpectaculum edidit Romae Caeſar Dictator.* Ejuſdem venationis mentio eſt etiam apud Suetonium in Claudio cap. 21. : *Praeterea Theſſalos equites, qui feros tauros per ſpatia circi agunt, inſiliuntque defeſſos, & ad terram cornibus detrahunt*, edidit. Cum tamen in hoc ſphragiſmate non eques, ſed pedes cum belva decertet, evidens fit ſub hac etiam ſpecie id ſpectaculum populo exhibitum ad oſtentationem Romanae conſtantiae ſupra modum ceterarum nationum; quae ſine ſpe confugii cum diris quibuſque belluis certamen iniret.

XIX.

TIBICEN CANENS.

IN hac tibicinis imaguncula obſervatur forma veſtis, qua vulgo id genus hominum utebatur, quae tota ipſis ſimul cum citharaedis peculiaris erat. Hanc deſcribit Cicero ad Herennium IV. 47. *Palla inaurata cum clamyde purpurea coloribus variis intexta cum corona aurea.* Quam vero pallam, muliebre indumentum, clamydi ſuppoſitam vocat Cicero, tunicam appellat Apulejus Florid. *eique prorſus citharoedicus ſtatus Deam proſpiciens, canenti ſimilis, tunicam picturis variegatam deorſus ad pedes dejectus ipſos, Graecanico cingulo, chlamyda velat utrumque brachium ad uſque articulos palmarum.* At Varro de Re Ruſt. lib. III. cap. XIII. muſici cujuſdam veſtem deſcribens ipſum ſtola indutum tradit. *Q. Hortenſius Orphea vocari juſſit, qui cum eo veniſſet cum ſtola, & cythara, & cantare eſſet juſſus, buccinam inflavit*, quae deſcriptio ita quadrat noſtrae huic Lucernae, ut nihil deſiderari poſſit expreſſius. Hanc vero veſtis rationem adeo peculiarem hiſce artificibus Romani retinuere, ut morem recentem antiquis fabulis accommodarent, nam Orpheum ita indutum deſcripſit Virgilius Aeneid. VI. 645.

Nec non Threicius longa cum veſte Sacerdos
Obloquitur numeris ſeptem diſcrimina vocum.

Qua vero occaſione haec indumenti ſpecies Romanis tibicinibus attributa ſit, pluribus narrat Ovidius lib. VI. Faſt.

Cur vagus incedit tota tibicen in Urbe
Quid ſibi perſonae, quid toga longa volunt?

Inde vero narrat odio cujuſdam legis tibicines Roma fugiſſe, nec niſi falſo commento deceptos illuc revocatos fuiſſe, ne vero invicem ſeſe agnoſcentes factum dolerent, perſonatos ire juſſos, & cum longa veſte.

Callidus, ut poſſet ſpecie numeroque ſenatum
Fallere, perſonis imperat ora tegi,
Admiſcetque alios, &, ut hunc tibicina caetum
Augeat, in longis veſtibus ire jubet.
Sic reduces bene poſſe tegi, ne forte notentur
Contra collegae juſſa rediſſe ſui.

Res

Res placuit : cultuque novo licet idibus uti,
Et canere ad veteres verba jocoſa modos.

X X.
SIMIA LUDENS.

EN alterum publicorum ſpectaculorum argumentum : Simia tutulata bacillos quatiens crepitantes ex nidulo ſubſultans, ſolertiae ſuae quaeſtum facit. Forma cubilis, unde proſilit, proxime ad ſcapham accedit, cujus prora ad riſum ciendum in caput aſininum deformatur : cubile appellamus, nam alterum prorſus ſimile habet obſcoeni argumenti Lucerna, in qua una ſpinthriarum repraeſentatur; ut inde ſuſpicemur circumforaneos grabatos hiſce parergis ornari conſueviſſe : quae machinae ex loris, & corio conſtabant, ut extemporanea verſatione uſui accommodarentur. Beſtiolae ingenium ad jocoſa omnia accommodatum, non eſt cur ex antiquis exſpetamus, vulgata jam apud noſtrates ſimiarum ſpecie, quas in primis familiares habemus. Quod vero attinet ad lucernae ſignificationem minime reticere poſſumus ſimias aliquando in publicis ludis exhibitas; docebantur enim armatae jaculorum jactus avertere, quod teſtatur Martialis lib. XIV. Epig. 202.

Callidus emiſſas eludere ſimius haſtas.

Huc etiam non ſine ingenio traxit Voſſius de Idolol. lib. III. cap. 59. verba illa Juvenalis Sat. V.

Qui tegitur parma, & galea, metuenſque flagelli
Diſcit ab hirſuta jaculum torquere capella,

quanquam enim alii alio detorſerint hujus loci ſenſum, ille tamen ad ſpectaculum, quod a ſimiis exhibebatur, referenda putavit, *nempe*, ait ille, *ſimiae capellae inequitare, inde jaculari docebantur. Flagelli autem meminit poeta, quia eo ſolent officii commoneri. Ita hunc locum recte accepit vir nobilis Janus Rutgerſius lib.* III. *Var. cap. xv.* Quae opinio ſi eruditis arriſerit, non modicum lumen ab hac noſtra Lucerna mutuabitur, dum pro capella corium ſive capellae, ſive alterius animantis ſuſcipiamus, ex quo ludere ſive depugnare edocerentur.

Ceterum ſimias uſque adeo fuiſſe edoctas, ut latrunculis luderent teſtatum fecit Plinius lib. VIII. cap. 54. imo ſaltare eruditas, & tibia canere, & aurigae munia obire, ut nihil mirandum ſit videre in hac Lucerna bacillis ſaltantem. Quale quidem ſaltationis genus antiqui in jocoſis maxime probaverunt, ut oſtendunt frequentia mimorum crepitaculis hiſce ludentium ſimulacra, quorum plura videre eſt apud Bellor. *Luc. Ant.* par. I. num. 34., & 35. qui in notis Pollucis auctoritatem adducit lib. IV. *de Speciebus ſaltationis: erat enim fiſſilia trahere ligna choricae ſaltationis ſpecies.*

Poteſt etiam hic typus commodiſſime referri ad illam Iſidis pompam, quam Apulejus Metamorph. XI. deſcribit, inter cujus cetera monſtroſa myſteria haec leguntur: *Vidi & urſam manſuem, quae cultu matronali ſella vehebatur, & ſimiam pileo textili, crocotiſque phrygiis catamiti paſtoris ſpecie, aureum geſtantem poculum.* Quod quidem pilei geſtamen capite ſimiae impoſitum hic manifeſtiſſime intuemur, illamque mobili toro inſidentem, quo commodius per pompam circumferri, ac traduci poſſet.

X X I.

MIMUS TIBIIS CANENS.

SI quid in tota ethnicorum religione ſanctius habitum fuit, atque venerabilius, ludi profecto fuere, ac ſpectacula mimorum, atque hiſtrionum. Ubi enim privatis, atque obviis neceſſitatibus conſulendum eſſet, res hoſtiis, ac ſacrificiis agebatur; ubi vero inſolita maximaque pericula urgebant, quum peſtis premeret, quum bella ingruerent, quum reſpublica periclitaretur, inani cetera religione, praeſidium ab ſcenis, ut colligitur ex Livio lib. VII., petebatur; nec ſemel in adverſis caſibus publicatum eſt, Deorum iram jure commotam, quod ludi, vel neglecti, vel minus acurate exhibiti forent, illorumque inſtauratione ſecuritati publicae fore proſpiciendum, ut conſtat ex Cicer. *de Haruſp. reſp.* c. 12. qui quidem ludi *inſtaurativi* dicebantur, eodem Cic. referente l. I. de Divin. 26.

Unum

Unum igitur ex artificibus, cui negocium tanti ponderis committebatur, calvum, humeris, facie, atque toto corpore contortum, atque ad riſum ciendum deforme, qui tibiis canens exultat, expreſſum adducimus, cui Arnobii verba l. VII. congruunt. *Mimis Dei gaudent, & illa vis praeſtans, neque ullis hominum comprehenſa naturis, libentiſſime accommodat audiendis his aures; delectantur, ut res eſt, ſtupidorum capitibus raſis, ſalpiſtarum ſonitu & plauſu.*

Horum vero ludionum opera non modo in theatro utebantur veteres, ſed & in funeribus, minime veriti tetrum illud cadaverum proceſſum ridiculis geſticulationibus in jocum convertere. Dionys. lib. VIII. *In illuſtrium virorum funeribus praeter alias pompas vidi & Satyricos choros, qui lectulum praecedebant, & ſicionem ſaltationem ſaltabant, praecipue vero in fortunatorum virorum funeribus.* Imo adhibitos in triumphis teſtatur Appianus Libyc. *Lictores in triumpho coccinati viam Imperatori praeeunt & chorus citharaedorum, & tityriſtarum in ſpeciem Tyrrenicae pompae progrediuntur cum carmine, & ſaltatione. Horum autem aliquis in medio purpuram talarem gerens, & viriolas, & torques aureos varie ad riſum formatur illudens hoſtibus.*

Fuerunt etiam in privatis magnatum deliciis, qui *ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridentur ipſo.* Sic eos deſcripſit Cicero de Orat. II. Hi nempe qui *effractis ultra modum moribus, nullaque verecundia, convivantibus dominis nudi, & laſcivientes ſaltabant*; ſecus vero in ſcena, ut Cicero ait de offic. l. I. *Scenicorum mos tantam habet veteris diſciplinae verecundiam, ut in ſcenam ſine ſubligaculo prodeat nemo.* Elegantiſſimam ludionis imaginem ex aere fabrefactam laudari praecipue intelligo in muſeo Capponio, quae maccum adhuc in ſcena noſtra uſitatum exprimit; ut inde commode deducamus, quam ſit antiquum apud nos hiſce jocis delectari, quorum perennem uſum ab antiquitate deducimus. Quod tamen non ex eo uno teſtimonio confirmari valet, cum praecipue alterum ejuſdem argumenti ſigillum aerum proximis annis in agro Piſaurenſi repertum in muſeum noſtrum intulerimus.

XXII.

PUGIL.

HAEc Lucerna in agro Tuderte effoſſa oblata mihi eſt anno 1718. cum vici Martis Tudertium, nunc *Maſſa*, praeturam gererem, in qua cum perraram illam in monumentis *caeſtophori* imaginem intuerer, in ſuſpicionem veni nummos illos Etruſcos in ea regione tam frequentes, in quibus caeſtus expreſſi ſunt, ad civitatem illam pertinere, quod poſtea citra dubium aſſecutus ſum, quum in Etruſca inſcriptione TUTERE, nomen Tuderis primus omnium deprachendi, haud dubio indicio pugilatum in ea vehementer floruiſſe, quem tam libenter & in aere, & in argilla adumbrarent. Romae vero id ſtudium longa deſuetudine interruptum a Domitiano renovatum fuiſſe ſuſpicantur eruditi occaſione epigrammatis Martialis lib. VIII. LXXX. quo ſic Caeſarem alloquitur:

Sanctorum nobis miracula reddis avorum,
Nec pateris Caeſar ſecula cana mori:
Cum veteres latiae ritus renovantur arenae
Et pugnat virtus ſimpliciore manu.

Congruit huic noſtrae imagini Amyci ceſtibus certaturi deſcriptio apud Valerium Flaccum Argonaut. lib. IV.

Ingentes humeros ſpatioſaque pectoris oſſa
Protulit, horrendoſque toris informibus artus,

& Daretis imago a Virgilio in V. delineata.

Talis prima Dares caput altum in praelia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras.

rurſus altera Entelli deſcriptio.

Haec fatus duplicem ex humeris rejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna oſſa, lacertoſque
Exuit, atque ingens media conſiſtit arena.

Caeſtuum materia fere ſemper eadem omnibus fuit, lorum nempe crudum manibus, & brachio circumplicitum, cujus pondere, & aſperitate ſaevior ictus foret. Sed forma non ſemper eadem; ii nempe, quibus heroes decertarunt, multo gra-

graviores fuiſſe dicuntur, ferreiſque bullis, ſeu plumbeis aſperiores. Tales fuere, quos deſcribit Statius Tebaid. vi.

. . . . nigrantia plumbo
Tegmina cruda boum.

& quos expreſſit Virgilius loc. cit.

In medium geminos immani pondere caeſtus
Projecit; quibus acer Eryx in praelia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi tantorum ingentia ſeptem
Terga boum, plumbo inſuto, ferroque rigebant.

& paulo poſt

. . . . vinclorum immenſa volumina verſat.

adeo ut illos deſcribens Euſtathius dixerit *quaſi clavam quamdam rotunda forma dure feciſſe.* Fuere tamen, qui ſimplicioribus uterentur; loro nempe quod palmis ambabus circumplicatum, & decuſſatum ſuperne, non ultra pulſos procederet, brachiis omnino inermibus, quorum icones produxit Fabrettus *de Columna Trajana*, atque oculis omnium patent in Tudertium nummis, quibus qui uterentur, pugnis potius, quam caeſtibus dimicabant. Felix quidem inventum, quo militaris tolerantia addiſceretur, cum artus aſſueſcerent ad ictus avertendos, ferendoſque, nec vita prodigebatur in belli praeludio, quae bono civi in ipſo bello cara eſſet.

X X I I I.

CAra mihi, ſi qua alia, eſt haec Lucerna, in qua pugiles ſimul commiſſi pugnant, quod certamen in nullo, quod viderim, veteri monumento obſervatur. An non hunc typum prae oculis habuit Virgilius, quum caeſtomachos deſcripſit lib. v.?

Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Adduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, & alte
Extulit, ille ictum venientem a vertice velox
Praevidit, celerique elapſus corpore ceſſit.

& paulo poſt

Nunc

Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtra
Creber utraque manu pulſat, verſatque Dareta.

Et Valerius Flaccus *Argonaut.* lib. IV. hanc ipſam decertandi rationem diducto ſemper capite ad fruſtrandos ictus ſervatam deſcripſit:

. . . . . . *Pollux ſic providus ictus*
Servat, & Oebalia dubium caput erigit alte.

& deinde

. . . . *ille autem celeri rapit ora ſiniſtra,*

Et Statius Tebaidos VI.

Et Patria vigil arte Lacon hos rejicit ictus,
Hos cavet interdum nutu, capitiſque litati . . .
Integer obſequio, manibus nunc obvia tela
Diſcutiens inſtat greſſu, vultuque recedit.

Sed ubi de peregrinis caeſtibus aliquid delibavimus, attingamus veteres Piſaurenſes, ne aliena perluſtrantes videamur noſtra ignoraſſe. Dum enim ſuperioribus annis in Bonatiorum fundo, qui in colle Libanio, nunc *Calibano*, ſepulcrum defoderetur, & in copioſam vaſculorum ſupellectilem, quae ex nigra argilla conſtabat, ventum eſſet, cylindri quidam ſexq iiunciali latitudine, longitudine vero triunciali ex eadem argilla conſtantes inventi ſunt, quae moles ideo facta videbatur, ut pugno ſtricta, pugilatui nec omnino inermi, ſed minime luctuoſo deſerviret. Horum vero pugillarium uſum nunquam aſſequutus ſum, niſi quum initio praefationis ad inſcriptiones Donianas praefixum vidi vetus anaglyphum, in quo pueri paleſtritae his pugillaribus ſtrictis pugnis decertant. Facile tunc cognovi hoc gymnaſticae ſtudium apud noſtrates floruiſſe, quo in funeribus uterentur, pugillis ipſi ſecus oſſa depoſitis, qui teſtatum facerent manes rite ſepulcro conditos, qui tam ſplendido piamine, & tam mortuis grato, o temporum calamitatem! conciliati fuiſſent.

X X I V.

DIſCOBOLUS.

INter gymnaſtica ſtudia nobiliſſimum illud cenſebatur, quo graves ex aere rotae ſive illae marmoreae, ſeu ferreae eſſent, arte quadam e manu excuſſae in altum projiciebantur; quo vero altius ſignum peterent, id majori honori tribueretur. Tantae vero erant molis, ut unum ex his Athenis adhuc exiſtentem Divus Hieronymus ſe totis viribus connixum, vix paululum ab humo elevare potuiſſe in epiſtolis fateatur; proinde minime mirandum eſt a Statio in VI. Thebaidos, clypeo Martis fuiſſe comparatum.

Qualis biſtoniis clypeus Mavortis in arvis
Luce mala pangaea ferit, ſolemque refulgens
Territat.

Ut vero haec *aeneae lubricae maſſae pondera*, ut illos vocat Statius, validius jacularentur, loro circumcingi ſolebant, ut docet Euſtathius in XVII. Odiſseae. Ejuſdem vero volatum deſcribit Ovidius Metamorph. X.

Corpora veſte levant, & ſucco pinguis olivae
Splendeſcunt, latique ineunt certamina diſci,
Quem prius aerias libratum Phoebus in auras
Miſit, & oppoſitas disjecit pondere nubes.
Recidit in ſolidam longo poſt tempore terram
Pondus, & exhibuit junctam cum viribus artem.

& Statius loco cit.

. . . . *Caelum dextra metitur, humique*
Preſſus utroque genu collecto ſanguine diſcum
Ipſe ſuper ſeſe rotat atque in nubila condit
Ille citus ſublime petit, ſimiliſque cadenti
Creſcit in adverſum, tandemque exhauſtus ab alto
Tardior in terram redit, atque immergitur arvis.

Non ſemper vero in altum jaculabantur, quin aliquando etiam rotare humi concito ictu cogerentur, ut quo longius progrederentur palmam promererent, ut Pindari vetus Scholiaſtes in Iſthmicam primam tradit, tantumque terrae poſſi-

poſſidendum victoribus attributum, quantum ſpatii diſco emenſi eſſent, quam poſtremam exercitationis ſpeciem ita deſcripſit ſupralaudatus Statius:

. . . . . . Alternis Alpheon utrinque ſolebat
Metiri ripis, & qua latiſſima diſtant
Non unquam merſo tranſmittere flumina diſco.

Huic exercitationi proxime accedebat illa, quam Romani ventilationem appellabant, quam qui exercerent, ventilatores nuncuparentur. Illorum induſtria haec erat, ut parmulam in altum jactam iterum iterumque cadentem colligerent, ſurſumque in altum rotarent, dum tamen terram minime tangeret. De his extat Epigramma apud Martialem lib. IX. 28.

Summa licet velox Agathine pericula ludes
Non tamen efficies, ut tibi parma cadat.
Nolentem ſequitur, tenueſque reverſa per auras
Vel pede, vel tergo, crine, vel ungue ſedet, &c.

X X V.

C Y M B A L I S T A E.

Conſtabant cymbala ex duplici aereo diſco, in cujus dorſo lora hinc inde obfirmata erant, ut immiſſae in illis manus, mutuo ictu tinnitum ederent, quapropter gemina aera vocantur a Statio Tebaid. VIII., & plurali plerumque numero a Scriptoribus uſurpantur. Maximus vero fuit illorum uſus, quia ad religionem ſpectabant, praecipue in ſacris Ideae matris, ut abunde teſtantur Scriptores fere omnes, praeſertim vero Ovidius Faſt. IV.

Ibunt ſemimares, & inania tympana tundent,
AEraque tinnitus aere repulſa dabunt.

& Catullus de Berecinthya:

Leve tympanum remugit, cava cymbala recrepant.

Sed illa admiſere & bacchanalia, ut conſtat ex Propertio lib. III. Eleg. XVI.

Cymbala Thebano concrepuere Deo.

Nullum praeterea ex tot inſculptis bacchanalibus occurrit, in

in quo fere hujuſmodi Cymbaliſtae non obſerventur. At omnium pulcherrimus eſt ille aereus, qui fontem exornat Romae in hortis Burgheſiis, qui utraque manu cymbala quatiens, elato pede ſcabellos pulſat; qui vero in Lucerna noſtra exprimuntur, ſaltantes ſunt; quapropter illos inter joculatores adcenſuimus, licet aequiori jure inter magnae Matris, ſeu Bacchi myſteria referendos eſſent.

X X V I.

C I R C U S.

QUicunque doctrina, ac dignitate ſpectabiles viri Muſeum meum inviſerunt cum in hanc Lucernam incidere, non argillaceum ſphragiſma, ſed gemmam intueri profeſſi ſunt. Id opus a ſcitiſſimo artifice uſque ad laboris taedium excultum tot, & tanta in ſe continet ornamenta, ut, vel ex uno lychno totus Circi apparatus reſtitui poſſe videatur. Etenim ejus ſpinam a primo ad ultimum hic expreſſam habemus, in qua micant univerſa illa religionis ſacraria, quae ludorum ſedem omnibus Urbis penetralibus, ſi quae fuerunt auguſtiora, exaequabant. Hic in primis tota rerum natura ludebatur, quam per ſingulas partes exprimere conati ſunt. Quadrigae in primis ipſum ſolem imitari credebantur, atque illi ſacrae erant. Carceres Orientem ſimulabant. Catrema meta contra tribunal Occidentem Iſidor. lib. XVII. cap. 30. *Metarum appellatione proprie terminum ac finem Mundi deſignare volunt, ab eo quod aliquis emenſus finis eſt, ſive ad teſtimonium Orientis, Occidentiſque.* Septem vero ſpatiis quaternis dexteris, ternis vero ſiniſtris curſus conſumabatur Propert. lib. II. 19.

Aut prius infecto depoſcit praemia curſu,
Septima quam metam triverit ante rota.

Et Ovid. Halieuticon:

Seu ſeptem ſpatiis circo meruere coronam.

Numerus myſterio non caret *Quod totidem eſſent Errones coeli*, ut inquit Cedrenus *in deſcriptione Circ.*, ſive quod per totidem curſus ſolis hebdomadae ſpatium finiretur, quorum ſinguli

guli ab ipſis Erronibus denominati ſunt, cujus inſtituti rationem in notis ad gemmas aſtriferas diligenter ſcrutati ſumus.

Medius inter metas ſurgit Obeliſcus, & ipſe characteribus Aegyptiacis quantum ſpatii anguſtia patiebatur, non obſcure inſignitus. Nihil illo aptius erat ad meridiem deſignandum, quippe id unum corporum ſoli ſubjectum undique illuminatur, nec umbram reddit. Hinc introductum eſt, ut moles hujuſmodi ipſi ſoli ſacrae eſſent, ut conſtat ex Plin. lib. xxvi. 2. & ex Ammiano Marcellino. Inſcriptio illius, qui in campo Martio ſtetit adhuc in baſi ſuperſtes clare evincit Romam etiam peregrinam ſuperſtitionem cum mole illa commigraſſe.

Inter obeliſcum, & primam metam ſacellum exurgit columnis fultum, cui delphines imminent. Hinc inferiorem aram Neptuno Equeſtri ſacram fuiſſe intelligimus, cujus in Circo maxima auctoritas fuit. Tertullian. de Spectac. cap. 8. *Singula Circi ornamenta, ſingula templa ſunt. Delphinos Neptuno vovent.* Hinc inde columnae aſſurgunt, in quibus victoriae Dearumque ſimulacra conſpiciuntur. In his etiam Romani Graecos imitati ſunt, in quorum ſtadiis columnae cum ſignis ſtatutae erant, ut conſtat ex Pauſania. Romae praeterea columnae illae Meſſiae, & Seſſiae in maxima religione habebantur, de quibus aliqua nobis delibata ſunt in diſſertatione de phiala ſepulcrali, ſive de ſtadio Piſaurenſi. In hac vero Lucerna triſternae victoriae indubitanter conſpiciuntur, quarum numerus mirifice a Spartiano in Sever. declaratur. Haec ille: *Die Circenſium cum tres victoriae more ſolito eſſent locatae gypſeae cum palmis, media quae ipſius nomine adſcriptum Orbem palmis tenebat, vento ita de podio excidit.*

Ova metis impoſita propter Dioſcuros ſacra erant, ut ex Tertulliani loco citato conſtat. *Ova honori Caſtorum adſcribunt, qui illos ovo editos de Cygno Jove non erubeſcunt.* Erat praeterea in circo ſubterranea Ara Conſo ſacra. Hujus cellam ſub ipſius prioris metae baſe ſtantem adhuc adivi dum Romae eſſem in Circo Caracallae, patulam jam, & pene fatiſcentem, quanquam veteres occultam eſſe voluerint, eo quia conſilia, quibus conſus praeerat occultari debere reputarent. Erant praetera in Circis Arae Diis Samothracibus dicatae, Eurypus quoque Oceani imago, & ipſe ſacer, ſacrae factiones

nes

nes ob quatuor anni tempora, ſacri equi Deſultorii, qui ſtellis, praeſertim vero Heſpero, & Lucifero, dicati erant, ac Diis praecipuis, in primis vero Marti, ac Jovi, ut conſtat ex Iſidoro lib. XVIII. cap. 27., quadrigae inſuper ad imaginem Solis, & Bigae, ad exemplum Lunae agitabantur, ut jam grande opus religionis conſumaſſe ſibi videretur, qui diem in harumce nugarum ſpectaculo inſumpſiſſent.

Arenam occupant in parte antica binae quadrigae decurrentes, totidemque in poſtica ſpectaremus, pro ut in vitro Piſaurenſi, ſi Lucernae conditio, ut in ſingulari illa phiala, duplicem Circi aſpectum admiſiſſet, ut ſingula factio ſuam numeraret. Has vero prae ceteris miſſionibus ſculptores praetulerunt, eo quod non modo nobiliſſimum, ſed & primum locum in muneribus obtinerent. Dionyſ. lib. VIII. de Circo loquens primas quadrigis attribuit: *Primum certamen erat quadrigarum.*

Humi proſtrati ſub equorum ungulis manus attollunt quadrigarii e curru excuſſi. Caſus iſte non modo frequens erat, ſed ſtudioſe provocatus, praecipue ante editorum tribunal ad riſum ciendum, & quadam artis oſtentationem, atque ita alii aliorum rotas excutiebant, ut inde ductores proſternerent. Plutarch. in Sylla: *Cum evertiſſent currus Romani cum riſu alios petebant, ut ſolent curulibus ſpectaculis.* Et Divus Chryſoſtomus Serm. de human. *Aurigae praeter eluſo totius populi theatro contendunt eo loco adverſariorum currus ſubvertere ubi Regem viderint ſedentem.* Hinc inolevit, ut rectores currum equorum lora cingulo ita ſibi commendarent, ut excuſſi equos ſequerentur, donec illos continerent, nec ſub aliorum rotis eliderentur. Quapropter ejectos aurigas a quadrigis trahi dixit Arnobius lib. VII. *Sed quos tamen gaudere tranſire, tranſiri pronos, & cernvos ruere cum curribus reſupinos; verti, trahi, alios curribus, & claudicare perfractis.* Et Statius Thebaid. VI.

. . . . . . Ruit ilicet exul
Aonius, nexuſque diu per terga volutus
Exuit, abripitur longe moderamine liber
Currus.

Quem locum Lutatius ita interpretatur, ut lora equorum,

quibus ſeſe auriga praecinxerat difficilius exſolverit, ne ab equis raptaretur. Notabile vero aliquando fuit vacuas quadrigas, moderatore excuſſo ad palmam perveniſſe, ut Plin. lib. VIII. 42., & Solinus c. 46. tradunt. Podium geminis turribus adornatur, quale in eodem Caracallae Hippodromo extitiſſe adhuc ruinae evincunt, ibi praetor, aut conſules, ſive Agonum praeſides inſidebant. De hac ſpectaculi parte videndus Vitruvius lib. v., atque ea, quae in praecitata diſſertatione obſervavimus.

XXVII.

QUADRIGARIUS VICTOR CUM DUPLICI PALMA.

VIdes in hac Lucerna agitatorem Circenſem ſolito aurigantium habitu, ſeu tunicula ornatum, cujus thorax e contextis faſciolis conſtabat, ſublimem curru vehi geminas hinc inde palmas ſuſtollentem. Mos enim fuit Hieronycis triumphali cultu decorare, ut conſtat ex Vitruvio in praefatione: *Nobilibus Athletis, qui Olympia, Pythia, Iſtmia, Nemeaea viciſſent, Graecorum majores ita magnos honores conſtituerunt, ut non modo in conventu ſtantes cum palma, & corona ferant laudes, ſed etiam cum revertuntur in ſuas civitates cum victoria triumphantes quadrigis in moenia, & in patrias invehantur, e reque publica perpetua vita conſtitutis vectigalibus fruantur.* Illorum vero potiſſimum inſigne erat palma, quapropter ad palmam pervenire, palmam occupare dicebantur, ut apud Plin. lib. VIII. cap. 92. per palmas vero victorias numerabant, ut in marmore Gruteriano.

Marcus Aurelius Polinices viciſſe dicitur Palmas DCCXXXVII. in Ruſſeo, DCCXXV. in Praſino, IV. in Veneto, XII. in Albo, XVII. Decemjuge, VIII. Sejuge. Quod vero artifex huic noſtro aurigae duplicem palmam attribuerit, ideo fortaſſe factum eſt, quod unus & idem agitator poſtquam quadrijugo viciſſet, iterum bijugo, vel ſejugo, aut aliquo alio decurſionis genere aliquando viciſſet. Aliquando qui in una factione primas meruiſſet colore immu-

tato

tato, in alia quoque pro palma contendebat, quod colligitur ex Helii Longi lib. de Ortographia, ubi verſis pannis agitaſſe aurigas ſcripſit. Huc etiam referunt nonnulli Martialis Epigramma CXXXI. lib. XIV.

Si Veneto Praſinove faves, quid Coccina ſumis,
Ne fias iſta transfuga ſorte vide.

Fortaſſe geminae palmae non duplicem victoriam indicant, ſed Circenſem virtutem, ut qui hinc inde palmatus effingitur, inſigni victoriarum numero claruiſſe intelligatur.

XXVIII.

QUADRIGARIUS VICTOR CUM PALMATIS.

QUantum haec Lucerna priori equis concedit, artificii venuſtate, (redolet enim imperitiſſimum artificem, & declinantis artis invenuſtatem) tanto illum praeit eruditione, equos enim jugales ornatos refert ingenti quodam pectorali reticulato, cujus uſum fuiſſe conjicio non modo ad venuſtatem conciliandam, verum etiam ad jugum fortius, atque indiſſolubilius continendum; exteriores enim equi, quos lorarios appellabant, quippe qui frenis regebantur, nihil tale oſtendunt. Eorum vero capita non pinnis, ſed palmis citra ullam haeſitationem adornantur. Dum Lucernam hanc illuſtrandam ſuſcepiſſem, mihi ad manus redit icon vitreae camellae, quam ex theſauro ſuo publicavit Fabrettus Inſcription. cap. VII. pag. 537. In qua fere hic idem typus exhibetur. Equi palmati apparent, omnes vero ſimile reticulatum pectorale, licet humilius, praeſeferunt, niſi quod medii jugales praeter pectorale, etiam lato collari muniuntur ad jugum continendum, quo Lorarii deſtituuntur, ex quibus geminis monumentis licet materia adeo diſſimilibus facile colligitur phaleras iſtas, atque monilia, ſive interim reticula appellare velimus maximo in uſu fuiſſe apud Circenſes.

XXIX.

XXIX.

EQUI DECURRENTES.

EQuorum decurrentium imago hic expreſſa ad ſeculares ludos alludit, qui in M. Julii Philippi Conſulatu III. celebrati ſunt, quod non obſcure indicat officinae Palatinae ſubſcriptio ejuſdem imperatoris nomine decorata. Poſt equos ſchema Circi adumbratur potius, quam repraeſentatur adeo vero imminutum eſt, ut omnino videatur artificem eam artem coluiſſe, qua corpora ab oculis ſenſim recedentia artificioſe extenuantur. Templum Hexaſtylon Circo imminet. Hujuſmodi temporaria quandoque in ipſis Circis excitabantur, ut ſpectaculorum religio poſtulabat, quod ſaepe notavit Bonarotius, in notis ad nummos Carpin., & ſignanter ad Septimii II. Fortaſſe non me fallit opinio templum id Romae aeternae dicatum eſſe, quod in ipſius Philippi nummis intuemur. Id foro imminebat, in quo ſaepe ſaepius ſpectacula praeſertim inferiori aevo exhibita ſunt, atque ille ambitus in exedrae formam ſinuatus, qui in hac Lucerna conſpicitur, ipſique templo ex unica parte adhaeret, temporarium aliquem hemicyclum oſtendit, qui a templo Romae ad Capitolium uſque continenti opere ductus eſſet, eamque Fori partem clauderet ſimul, atque adornaret. Praeter Quadrigarum miſſiones, habuere veteres ſingularium equorum curſus. Dionyſ. lib VII. *Primum certamen in Circo erat quadrigarum, & bigarum, & equorum non jugatorum curſus, ſicut apud Graecos olim in Olympiadibus, uſque ad haec praeſentia tempora.* Quod vero haſce equorum decurſiones non in Circis, qui multi ea etate erant, ſed in foro haberentur multiplex ratio adduci poſſet. Sed ea in primis, quod occupatis jam univerſis ſpectaculorum ſedibus ab operoſiſſimis machinis, per quas haec munera, & praeſertim venationes ſummo cum apparatu decorabantur, ampliora quaelibet Urbis loca, officio ſuccederent, & theatra multiplicia fierent, ubi praeſertim ſpectacula ſimpliciora, minuſque periculoſa exhiberentur.

XXX. & XXXI.

EQUI CIRCENSES.

STat equus Circenſis jam emenſis ſpatiis, quieti maturus, & pene otioſus prope columnam, virtutis inſigne, ſeu metae ſymbolum, cui veluti partum trophaeum, urna palmis ornata inſiſtit. Cum enim figuli ſigillatores aliquando equos curſu dimicantes, ſaepe etiam triumphantes expreſſerint, illos etiam qui palmas ſibi peperiſſent vacuos, & feriantes poſt victoriam ſub hoc ingenioſiſſimo typo effingere non neglexerunt, & cum plerumque pictura tempus tantum praeſens ob oculos ponat, illud hoc conſilio aſſecuta eſt, ut praeteritum etiam mirifice exhibeat. Equis vero, per quos palmas adepti eſſent, maximus a Graecis honos ſemper habitus eſt, ut refert Pauſanias; nam Eliacorum poſteriore ait primum omnium Chleoſtenem Olympiae ſtatuas equorum, per quos ad victoriam pervenerat, inſcriptis eorum nominibus poſuiſſe. In priore vero libro refert Cynioſcam victoriae monumentum equos dedicaſſe. Memorantur alibi Miltiadis, & Evagorae ſimilia dona. Non ſic apud Romanos, qui cum virtutem Circenſem magis venalem habuerint, equos ſuos parcius honorarunt, vitro tantum & argilla contenti, & minutulis gemmis, quibus equorum victorum memoriam conſignarent.

Urna Cippo inſiſtens ejuſdem formae eſt, quam in Graecorum nummis intuemur. Eorum uſus fuit, ut verſata in illis equorum, ſeu athletarum nomina ſortito extraherentur, ut quem cuique ſors tribuiſſet, locum obtineret; Quod manifeſte oſtendit Homerus Illiad. xxiv. v. 355.

Putat tamen idem laudatiſſimus Bonarotius ad eundem nummum II. Septimii, haſce urnas quae columellis, aut menſis impoſitae ſunt, eſſe ipſa praemia victoribus conſtituta, quibus Heroum more lebetes, aut crateres dono dari ſolebant, quod rurſus pluribus oſtendit ad nummum III. Caracallae, & II. Valeriani, quae dona publice exponi ſolebant, ut conſtat ex Virgilio in v.

Munera principio ante oculos circoque locantur

In

In medio, ſacri tripodes, virideſque coronae,
Et palmae, pretium victoribus.

Sequentis tabulae Lucerna argumentum prioris facile complectitur, nam ſimilem equum Circenſem exhibet, contra quem columella, per quam meta deſignabatur, ſtatuta eſt, ex qua quinae palmae prodeunt multiplicium victoriarum, haud dubium argumentum.

X X X I I.

BIGA CUM BINIS AGITATORIBUS.

IRrepſit haec Lucerna inter Circenſes, eo quia bigam exprimat. Cum vero ejus formam diligentius ſcrutatus eſſem, geminoſque in carruca non inſtantes, ſed ſedentes, & quod amplius eſt clava munitos obſervaſſem, facile in ſententiam veni non homines hic, ſed Deos repraeſentari, qui Thuſcorum more plerumque gemini cum compare ſua in vehiculo locabantur; Hercules praeſertim, qui clava inſignitus cum ſua Hebe in biga depictus eſt in inſigni vaſculo, qui cum ceteris propediem in lucem prodibit. Dii ut plurimum ſic ſedentes in vehiculo effingebantur, ad quandam ſpeciem quietis, & felicitatis in ipſo motu denotandam. Hinc Claudianus:

Jungit amor laetamque vehens per nubila Matrem
Gemmato temone ſedet.

Clava vero & ipſi Herculis conjugi data eſt, eo quod ſaepiſſime Deorum ſymbola Deabus attributa videantur, ut ſicuti ſub duplici ſexu eamdem poteſtatem exprimebant, ita illius indicia utrique ſpeciei communicarentur.

X X X I I I.

VICTORIA BIGAM AGENS.

PUtarunt viri docti, quos inter dignitate aeque, ac doctrina Clariſſimus Bonarotius Graeci inſtituti eſſe victoriam in biga efformari, ut qui e bigis pugnabant, unde

de victoriam peperiſſent, exprimerent. Cum vero haec ratio minime conveniat Romanis, quibus nullus bigae uſus niſi in circo fuit, huic origini potius referendus eſt Victoriae typus, ſi quando in gemmis, nummis, marmoribus, & lucernis latini operis bigas agitare repraeſentatur. Conſtat ſiquidem novos Magiſtratus ſplendidiſſima ſpectacula edere conſueviſſe, quae populi deſiderium penitus occupabant. Omnium vero numinum ratio in ſpectaculis habita eſt, potiſſima vero Victoriae, cujus inſtinctu omnia in circo regi autumabant. Hinc plures ejus arae, & plura ſimulacra infra metas, & ſuper columnas aſſurgebant, ut ſupra notavimus. Quin imo Victoriae thenſa Jovem ipſum, ceteroſque Deos praecedebat, quod manifeſte colligitur ex Ovid. lib. III. Amorum Eleg. 2. ubi circenſem pompam a Victoria exorditur.

Prima loco fertur paſſis Victoria pennis.
Huc ades, atque meus fac Dea vincat amor.

Subeſt etiam alia ratio, cur Victoria curulis expreſſa ſit; nempe traditio conſtans per quam Diis omnibus vehicula tribuebantur, quod vulgarius eſt, quam ut longa exemplorum enumeratione comprobetur. Magnam enim divinitatis imaginem imprimere hominibus putabant, ſi quadrigis illam extollerent, quibus & regiam poteſtatem, atque rapiditatem, ut poterant, deſignabant, quam allegoriam ſaepe etiam apud ſanctos Prophetas uſurpatam invenio, praeſertim vero in cantico Habacuc, quo uno lyricae poeſis exemplo quidquid apud Graecos, Latinos, Italos, ceteraſque nationes boni eſt, longe ſuperatur.

XXXIV.

VICTORIA GRADIENS.

Victoria aliquando globo inſiſtit, ut in Lucerna LXXVII. tom. II. Quandoque alte volans veluti ſuſpenſa, & incerta, & neutri partium favens cernitur. Saepe etiam gradiens effingitur, ut in Lucerna LXXVI. eodem volumine, in qua ſupra caput victoris lauream protendit. Quid plura?

 bigas

bigas agitat, tauros mactat, thus aliquando adolet, omnibuſque hominum inſtitutis numen omnibus votivum, ut ait Symmachus, accomodatur.

Peplum Deorum commune pallium, quo humeros velat, rurſumque in brachia reductum in lacinias undulantes venuſtiſſime pendet, digniſſimum eſt, quod accurate obſervetur. Ceterarum Dearum extima indumenta ab humero ſiniſtro profecta in laevum cubitum recurrunt, dextro plerumque exerto. Illud vero, quo Victoria adornatur, nec pallam, nec ſtolam exprimit matronarum, ſed mantile quoddam quadratum, quo feminae Etruſcae ſacrificaturae brachia ſibi obvelabant. Quia vero res prolixiori diſputatione indiget, integram propriae ſedi reſervabimus.

X X X V.

MAXIMIANI CAPUT.

INſignitur haec Lucerna Maximiani Herculei imagine, cujus lineamenta in ipſa operis ſimplicitate neminem latent. Ejus caput laurea redimitur, quam nulli lemniſci exornant, fortaſſe vel praetermiſſi, vel ipſi coronae attorti, cum contra in nummis ſemper appareant. Quod animadvertens, Lucernas omnes coronatas excurri, quae oppido multae apud me ſunt & variae, neque ullos in illis lemniſcos obſervavi. Id factum puto in gratiam ſeverae antiquitatis, quae coronas puras in pretio habuit, expetito ab Etruſcis peregrino hoc additamento ad luxum in donaticis augendum, ut fierent ſumptuoſiores. Sic Plinius lib. XXI. cap. 3. *Craſſus dives primus argento, auroque folia imitatus ludis ſuis coronas dedit. Acceſſerunt, & lemniſci, quos adjici ipſarum coronarum honos erat propter Etruſcas, quibus jungi, niſi aurei non debebant.* Cum vero ceteri artifices hunc luxum exceperint, ſoli figuli ſuis ab operibus rejecerunt, & veterem illam coronarum parſimoniam, quam a Numa eorum inſtitutore traditam acceperant, plerumque retinuerunt.

Imperator toga triumphali ornatur, quam palmatam quoque nuncuparunt. Hinc Martialis ita loricam Caeſaris alloquitur. *Ica-*

I comes, & magnos illaeſa merere triumphos,
Palmataeque ducem, ſed cito redde togae.

Et Sidonius in Paneg.

Poſt palmam palmata venit,

quod manifeſtius declaravit Servius ad 12. Eneid. *Palmatam dici tunicam, quam merebantur, qui reportaſſent ab hoſtibus palmam.* Non modica vero ſuboritur difficultas, ex quo aliquando, praeſertim inferiore aevo, eodem nomine non triumphalis, ſed communis, atque ordinaria conſulum veſtis dicta ſit; ita enim Auſonius in gratiarum actione pro conſulatu Gratianum alloquitur. *Dimicaturus palmatae veſtis meae ornamenta diſponis: parum eſt, ſi qualis ad me trabea mittatur, interroges, te coram promi jubes; haec eſt picta, ut dicitur veſtis non magis auro ſuo, quam tuis verbis.* Ut vero errorem omnem avertamus, obſervare oportet palmatam triumphalem longe diverſam a palmata conſulum extitiſſe, ut antiqua monumenta clariſſime evincunt. Occurrunt enim in nummis Imperatorum imagines habitu triumphali intima tunica contecti, ſupra quam pallium quoddam extenditur, quo uterque humerus, & brachia conteguntur. Circa pectus loro conſtringitur, infra quod ita apertum eſt, ut inde brachia exerantur. Nec religioni detraxerim, ſi veſtem hanc noſtrorum ſacerdotum *Pluviali* aſſimilarim, quod ab ea origine procedere jam nullus ambigo. Haec vero illa veſtis eſt, qua Imperator in hac Lucerna inſignitur; eademque videmus indutum eundem Imperatorem cum collega ſuo Diocletiano in majoris moduli nummo apud Angel. num. 11., & ne minimum dubitemus, an veſtis illa triumphalis ſit, poſticam nummi partem adeamus, geminoſque principes triumphali curru invectos aſpiciemus. Eodem cultu ornatur Maxentius in alio nummo, in cujus obverſa parte notatur *Victoria aeterna* apud eundem Angelonum num. 1. Rurſus in altero Diocletiani in Muſeo Carpineo Tab. 21. num. 1. Nec non in alio Numeriani globum victoriatum tenentis apud Bandurium, apud quem non diſſimiles occurrunt Conſtantii, & Criſpi Caeſaris, qui fere ſemper triumphali ſceptro decoratur. Hoc vero indumentum ad triumphum pertinere confirmat Auguſti argenteus nummus omnium an-

 tiquior,

tiquior, in cujus antica parte quadriga triumphalis expreſſa eſt, in alia vero ſceptrum aquiliferum, corona, & demum haec toga quae inferiorem tunicam circumplectitur. Quod vero *Pluviali* perſimilis fuerit, confirmat illius deſcriptio apud Dionyſ. Halicar. lib. III. *Toga picta fuit amictus non ut Lydorum quadratus, ſed ſemicircularis.*

At palmata conſulum ab iſta longe aberat; tribus enim inſignibus inferiore aevo ornabatur. Audiamus Valeriani Imperatoris verba, quibus Aurelianum Conſulem deſignavit apud Vopiſcum. *Cape palmatam, togam pictam, ſubarmalem profundum.* Haec omnia in Dypticorum imaginibus adamuſſim expreſſa ſunt. In primis induuntur conſules talari tunica, quam ſubarmalem profundum eſſe cenſuit Bonarotius ad Dypticum Baſilii. Huic tunicae ſuperimponitur toga picta, quam frequenter Auſonius praetextam ſuam appellat, nam in praetextae modum ex humero ſiniſtro ad tibias uſque dependebat. Iterum eodem humero per dextrum latus in pectus recurrebat, & dextro brachio penitus exerto iterum in ſiniſtrum rejiciebatur. Hanc veſtem Etruſcis olim familiarem, a quibus Romani ſuſceperunt, quadratam fuiſſe omnia monumenta nobis oſtendunt, cum quibus etiam Dyptici conveniunt; quapropter Dionyſius ſupracitatus recte diſtinguit togam pictam ſemicircularem, a Lydorum quadrata, quo nomine Romanam antiquam intellexit. Huic demum trabea ſuperponebatur, faſcia nempe oblonga quam in ſequente nota deſcripturi ſumus.

Quamquam vero Imperatores peculiari toga triumphali uterentur, de qua ſupra actum eſt, nihilominus hanc etiam conſularem conſulari dignitate praediti, praeſertim cum proceſſus agerent, aut ludis aſſiſterent, induerunt, ut conſtat ex nummis Maximiani, & Diocletiani, in quibus tamen ſcipionem triumphalem nunquam oſtentant, ſed ejus loco mappam circenſem, qua miſſum indicebant, quae inſignia convenienti togae conſtanter copulata, utriuſque diverſum officium manifeſtiſſime oſtendunt, ut pro certo jam habeamus palmatam, qua in hac lucerna Imperator decoratur, triumphum praeſignare. Haec vero tantae dignitatis habebatur, ut in cella Jovis cuſtodiretur, atque inde in uſum trium-

triumphorum deſumi ſoleret. Hinc apud ſcriptores Jovis tunica, ſive capitolina frequenter audit. De hac Capitolinus in Gordiano *Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum privatus ſuam propriam habuit, cum antea Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de Palatio.* At contra palmata conſularis ab Imperatore ſingulis conſulibus propria mittebatur, ut conſtat ex Auſonio in Grat. act. *Palmatam, inquis, tunicam tibi miſi, in qua Divus Conſtantius parens noſter intextus eſt.* Quod etiam ex praecitatis Vopiſci verbis confirmatur *Cape palmatam, togam pictam, ſubarmalem profundum, ſellam eboratam, nam te conſulem hodie deſigno, ſcripturus ad Senatum, ut tibi deputet ſcipionem, deputet etiam faſces, haec enim Imperator non ſolet dare, ſed a ſenatu quando fit Conſul, accipere.*

Caput Serapidis, quo manubrii loco haec Lucerna adornatur, nihil cum illa commune habet. Adjiciebantur haec parerga pro libito figulorum, ut pro omnium religione, atque cupiditate ita adornata proſtarent in tabernis. In nonnullis aliis, quae apud nos aſſervantur, protomes Iſidis aſſurgit. In aliis Jovis caput Lunae incluſum. In altera apud Bartolum, rurſuſque in ſpecioſiſſima, quam damus infra numero LI. integrum Deorum lectiſternium conſpicitur. Haec vero Deorum praeſertim inferorum ſimulacra Lucernas ſepulcrales convenientiſſime decorabant, ut quae alioqui civilibus inſignibus ornatae erant fierent hoc additamento religioſae.

X X X V I.

GEMINORUM AUGUSTORUM PROTOMES.

SUperioris Lucernae argumentum facile hanc etiam complectitur, quae cum deteriori ſtylo elaborata ſit, vix nobis conjectandi locum relinquit, quorumnam Imperatorum lineamenta in expreſſis imaginibus agnoſcenda ſint: unum pro certo colligimus illam ſub duobus principibus una ſimul imperantibus effictam eſſe, ex quo illam facile ad Diocletianum, & Maximianum Auguſtos referimus,

vix

vix enim puto ſub Philippis, aut Gallienis, multoque minus ſub Antoninis tetricam iſtam ſigillariae artis rationem Romae adhibitam, ſequentium vero ſaeculorum Imperatores hic referri nunquam putaverim, quum poſt tempora Conſtantiniana ingenium figulorum ad alia ſe contulerit, praeſertim extincto penitus Romae Lucernarum figurandarum artificio, ut in prolegomenis ad Lucernas Chriſtianorum aliquando demonſtrabimus.

Neque iis aſſentirer, qui forte in hoc lychno par aliquod Conſulum formatum eſſe dubitarent, argumento laureae, quo gemini decorantur, quod decus minime attributum Conſulibus eorum, & ſequentium temporum Dyptici omnes evincunt.

Indumentum vero quo laureati Caeſares induuntur, quod limbo ſcutulato exornatur, conſulare eſt, atque idem fere quod occurrit in dypticis, longe diverſum a triumphali, namque hic non obſcure limbus idem ſiniſter dextero ſuperimponitur. Ejuſdem veſtis exemplum occurrit in nummo Diocletiani apud Angelonium num. I. itidemque Maximiani apud eundem num. I. iterumque Diocletiani apud Bandurium tab. I. num. III., atque alibi frequenter, in quibus nummis Imperatores manu mappam protendunt, cujus argumento commonemur veſtem hanc, trabeam illam fuiſſe, qua conſules eorum temporum diſtinguebantur, quaque in proceſſibus ordinariis, aut iis, quos repentina occaſio poſtulaſſet, in publicum prodibant, ludiſque praeſidebant. At longe aberat a triumphali cum in nummis, in quibus illa Imperatores honorantur, nunquam mappam, ſed ſceptrum inſidente Aquila exornatum protendunt.

Conſularis trabeae, qua declinante Imperio Conſules utebantur, formam deſcribere docti viri conati ſunt; & duo obſtiterunt, quin rem attigerint; ſcriptorum nempe diſſonae nuncupationes, qui veſtem hanc modo palmatam, modo vero trabeam, aliquando & cinctum gabinum appellarunt, ut conſtat ex Auſonio in gratiarum actione. *Dimicaturus palmatae veſtis meae ornamenta diſponis. . . . palmatam tibi miſi, in qua Divus Conſtantius parens noſter intextus eſt. . . . . Sellam currulem, ut praetextam meam purpurae*

purae tuae luce fucatam, *ut trabeam non magis auro ſuo*, *quam munere tuo ſplendidam praeſtares*. Accedit difficultati earundem veſtium imaginem, nonniſi in graecanicis picturis, dypticis conſularibus, aut nummis apparere, in quibus antica tantum pars deſcripta eſt, nec ea monumenta praeſeferunt quomodo ejuſdem veſtis circumjectus per terga geſtantis recurrerent. At omnium unus Bonarotius, qui id argumentum multiplici dypticorum collatione complexus eſt, rem proxime attigit. Ita ille ad Dypticum Baſilii. *Il noſtro conſole à ſopra tutte le veſti la toga pitta*, *nominata da Vopiſco in ſecondo luogo tra le veſti Conſolari*. *E' queſta parimente propria de' ſoli trionfanti*, *ma poi*, *come ſi è accennato parlando della tunica palmata*, *e delle altre inſegne trionfali venne ad eſſer comunicata ad altri*, *e ſpecialmente ai Conſoli* (pace tamen dixerim tanti viri, veſtem triumphalem ab hac Conſulari longe differre ſupra notavimus) *ed eſſendo ſul principio abbondante di panno*, *di poi per maggior facilità di portarla*, *e pel riguardo di non avere un ſoverchio peſo adoſſo*, *e per eſſer ripiena di ricami*, *fu ridotta a poco a poco ad una forma più anguſta*, *e finalmente ad una ſemplice ſtriſcia*. *Queſta toga pitta à Baſilio ſopra le ſpalle*, *e gli ricaſca avanti ſul petto*, *e girando per la parte di dietro*, *gli ritorna di nuovo avanti giù baſſo*. Et in notis ad nummum Aureliani Muſei Carpinei, inde pallium Archiepiſcopale originem deſumpſiſſe conjicit. Si tamen vir doctiſſimus prae manibus habuiſſet Dypticum Boethii, in quo duplici aſpectu Conſul repraeſentatus eſt, animadvertiſſet in poſteriori tabella faſciam illam, quae ad pedes uſque decurrit, non a pectore dependere, ut in pallio Archiepiſcopali, ſed originem ducere ab humero ſiniſtro, atque inde recta ad pedes uſque defluere. Eadem vero faſcia ab humero ſiniſtro per tergum recurrens iterum ſuper humerum dextrum apparet; unde in ſinum trabeae incluſa, & inſerta dexteram ſui extremitatem occultat, quapropter non Archiepiſcopale pallium, ſed ſacerdotalem ſtolam imitatur. Quae vero ejuſdem operis iterum ſiniſtrum humerum ſuperne tegit, ad praedictam faſciam minime pertinet, ſed orarium eſt, ut manifeſte oſtendit Dypticum Leodienſes Anaſtaſii

ſtaſii apud Ferrarium in Analectis de re veſtiaria cap. xix. cui in poſtica appenſum erat pallium illud quadratum, quod ad inſtar veteris praetextae per dexterum latus ſub brachio exerto recurrens in ſiniſtrum brachium reiciebatur, quae omnia niſi hoc pacto explicentur, non video quomodo obſcurus ille trabeae circumplexus valeat explicari. Si vero mavis ab hac veſte Conſulari orarium excludere, quod etiam Rubenius de Re Veſtiaria lib. I. cap. xiii. opinatus eſt, minime diſſentiam, quum utraque illa ora faſciae, quae humeros ornat, quaeque frequenter in nummis Probi poſteriorumque Caeſarum loricae ſuperponitur, eſſe poſſit illud lorum, quod Imperatorum collo circumponebatur, a quo faſcia nulla ad pedes dependebat. Utcumque vero res ſe habeat productior illa faſcia minime ad humeralem pertinet, etſi interim ex eodem opere facta obſervetur. Aſſentior tamen Bonarotio cenſenti trabeam in hanc unam faſciam abiiſſe, quae toge pictae ſuperponebatur, quam Auſonius praetextam ſuam appellat, quia revera aperta & quadrata, praetextae magis, quam togae accedit, quam ex purpura fuiſſe conſtat ex eodem Auſonio *Praetextam meam purpurae tuae luce fucatam.* Hanc Cinctum Gabinum vocat Claudianus de tertio Conſulatu Honorii.

. . . . . . Cinctuſque imitata Gabinos
Dives Hydaſpeis fulgeſcat purpura gemmis,

ſecutus veterem nuncupationem in re diuturno uſu penitus deformata, quippe nullum veteris cinctus Gabini veſtigium in dypticis recognoſcimus. Quia vera trabea togae ſuperponebatur, illam armis ſuccedere ſubdit Claudianus eo prorſus modo, quo arma veſti ſubarmali ſuperponi ſolebant.

Succedant armis trabeae

unde cognoſcimus trabeam a toga ſeu cinctu gabino Claudiani diverſam fuiſſe. Quod etiam colligitur ex Virgilio.

Ipſe Quirinali trabea cinctuque gabino
Inſignis reſerat ſtridentia limina Conſul:

quae optime conveniunt cum noſtra deſcriptione, in qua utrumque diſtinguitur.

XXXVII.

X X X V I I.

CONSUL SUB CONOPEO.

COnſul dignitatis inſignibus decoratus, praecipue vero trabea, atque orario ſcutulato, protectus conopeo, quo conſularis ſuggeſtus vel in publicis conviviis, vel cum circenſia ederentur fieret ſpectabilior, in hac Lucerna videndum ſeſe offert. Vix enim puto in forenſibus officiis, in quibus corruptis jam moribus, aliquid de veteri ſeveritate ſuperfuit, peregrinum hoc, diuque execratum luxuriae commentum fuiſſe adſcitum; quapropter Propertius III. IX.

Foedaque Tarpejo conopea tendere ſaxo.

& Horat. Epod. IX.

Interque ſigna, turpe, militaria.
Sol aſpicit conopeum.

Magis vero arridet mihi Conſulem ipſum hic repraeſentari ſpectacula edentem in podio, cujus proſpectus velis concinne appoſitis quodam veluti umbraculo protegeretur ad ſolem arcendum, conciliandamque majeſtatem; quapropter exprimitur mappam proferens ad ſpectacula commovenda. Quamquam enim amphitheatri cavea communibus velis ſurſum protenſis tegeretur, video nihilominus umbellis peculiaribus ſpectatores ſeſe defendiſſe, vel ubi ventus ingentia carbaſa protendi negaret, vel ubi in circo ſpectandum eſſet, ubi nulla vela fuiſſe legimus. Probat hoc Martialis Fpigram. XIV. XXV.

Accipe quae nimios vincant umbracula ſoles,
Sit licet & ventus, te tua vela tegent.

Conopei forma ſpectatu digna eſt; e pariete producuntur brachia duo, vel lignea, vel ferrea leoninis capitibus ornata, ut plerumque erant clavi trabales, qui hujuſcemodi bullis ditabantur, producta ad illos etiam luxuria artificum. Quadratum aulaeum illis impoſitum eſt, ut ſuperne praetenſum umbraculi loco eſſet, quidquid vero retrorſum propenderet; parietem obvelaret. Interim deſuper ora aulaei pendet inter Leonum capita laciniis hinc inde pendentibus, ut plica plicae impoſita ſenſim decreſcens, in

ipſum, ut ajunt, poſtergale perbelle deficiat. Nihil aptius meo judicio poterat in tota antiquitate inveniri, quod melius Antiſtitum noſtrorum referret conopea vulgo *baldacchini*; & fortaſſe in hoc ſchemate aliquid venuſtius obſervatur, recedente ipſa pictoris licentia feliciter audentis a tetrica illa, atque vulgari forma, quam ſemper intuemur, atque omnes norunt.

Varias conopei formas atque ornatus videre eſt praeter antiquas picturas qua Ethnicas, qua Chriſtianas in marmoribus ac ſarcophagis Vaticanis apud Arringhium lib. II. cap. x. pag. 323. iterumque in alio pag. 333., in quibus Matronae orantes extenſis manibus expreſſae ſunt ſub umbraculo pariformi, niſi quod leonini capitis loco velum ipſum hinc inde in nodos intumeſcit. Semper vero haud vulgaris dignitatis indicio ſunt, quod ipſe locus ſepulturae nonniſi viris ſummis attributus facile confirmat.

XXXVIII.

IMPERATOR TOGATUS.

HAnc Lucernam moles, artificium, atque ornamenta commendant, in primis vero Domitiani Imperatoris imago, quam profecto agnoſco ex officinae ſubſcriptione

Flavia Domini, & Dei noſtri.

Conſulari vero indumento ornata eſt, addito in ſiniſtra volumine, quod codicillum propriae deſignationis ſignificat. Fortaſſe etiam ſub ea imagine delineatus eſt, qua inter principatus initia non ſine laude jus reddere ſolebat, ut refert Suetonius in ejus vita cap. VIII. *Jus diligenter, & induſtrie dixit. Plerumque & in foro pro tribunali extra ordinem ambitioſas centum virorum ſententias reſcidit.*

Aliquem etiam ex ejus conſulatibus ſubindicat corona querna, quae interpoſitis glandibus totam imaginem ambit. Hanc vero inter cetera ornamenta novis conſulibus attributam probat Libanius progimnaſ. 179. Quanquam cum de Imperatore ſermo ſit, ut quernam coronam obtineret conſulari dignitate non indigebat, illam enim Caeſaris po-
ſtibus

ſtibus perpetuo ſuffixam habemus ex Valerio Max. lib. II. cap. 6. *Ad quercum pronae manus porriguntur, ubi ob cives ſervatos corona danda eſt, qua poſtes Auguſtae domi ſempiterna gloria triumphant.* Id de Auguſto teſtatum facit Dio. lib. LIII. *Auguſto Caeſari multi erant honores delati, nempe ut ante ipſius domum in palatio lauri, ac ſuper eas coronae ſuſpenderentur.* Idem confirmavit Ovidius Triſt. lib. III. Eleg. I.

Inde petens dextram porta eſt, ait, iſta Palati. . . . .
Augurium menti querna corona dabat.

Claudius quoque hujuſcemodi coronam *Palatinae domus faſtigio affixit.* Demum Domitiano inter cetera aſſentationum ſtudia, quernam coronam fuiſſe oblatam oſtendit nummus majoris formae apud Vailantium, inter numiſmata in coloniis percuſſa hoc ſimbolo adornatus.

X X X I X.

FASCES, SELLA CURULIS.

NEque faſces neque curulis ſella novum quidpiam producunt, cum ubique vulgaria ſint haec magiſtratuum ornamenta. Sed non identidem vulgare erit illa in Lucerna conſpicere, & ea quidem ſepulchrali, ut oſtendit Meduſae caput horrens atque ore patulo terrificum, ex quo mixum ignitum ex oleo latente rutilaret; hoc vero ſpectrum, atque inter Hecatea praecipuum, ad rem ſepulchralem pertinere docent non modo Etruſcorum cineraria, quae undique certatim in lucem proferuntur, ſed & latina ſimul, ex quibus unum marmoreum geminis gorgonibus aſperatum nuper Roma ad te miſſum eſt, Oliveri Hannibal praeclariſſime, quodque in Muſeo tuo aſſervatur. Quid vero ornamenta Magiſtratuum cum Lucerna ſepulchrali commune habeant facile intelligent ii, quos minime latet in funeribus omnia ſimul defunctorum inſignia elata fuiſſe, ut mortuorum memoria iis virtutum teſtimoniis celebraretur. Quare Tacitus Annal. lib. II. Germanici funus recenſens haec prodidit. *Honores, ut quis amore in*

Germanicum, aut ingenio validus, reperti, decretique, ut nomen ejus ſaliari carmine caneretur, ſedes curules Sacerdotum Auguſtalium locis, ſuperque eas querceae coronae ſtatuerentur.

X L.

T H E N S A.

MUlta fuere vehiculorum genera, quibus antiqui utebantur, carpenta, carrucae, currus, pilenta, plauſtra, rhedae, eſſedae, baſternae, & his ſimilia, quorum diverſa nomina, diverſas etiam formas, atque diverſos uſus denotabant, quorum imagines referunt nobis frequentiſſime antiqua monumenta, praeſertim vero nummi, in quibus haec omnia obſervantur. At haec fercula, quaecumque ea fuerint, in hominum uſum concinnata, patula plerumque fuiſſe apparet, ut ii, qui in illis veherentur, vel patentibus lateribus, vel ſaltem ex antica parte conſpicerentur. Quod praeter vetera monumenta, etiam ſcriptores fere omnes teſtati ſunt. Talia fuere, quibus Veſtales procedebant. Prudent. contra Sym. lib. II.

Interea dum torta vagos ligat infula crines,
Fatalesque adolet prunas innupta Sacerdos,
Fertur per medias, ut publica pompa, plateas,
Pilento reſidens molli, ſeque ore retecto
Imputat attonitae virgo ſpectabilis Urbi.

Quod vero in ſingulari hac Lucerna ſpectatur omnino circumclauſum, nullum ex profanis vehiculis repraeſentat, ſed unam ex thenſis, quibus ſolemniſſimo ritu ſacra in Circum deducebantur. Quae bis occurrunt in nummis Juliae Auguſtae, & Agrippinae minoris, quae quidem inſignia ipſis jam fato functis conſtat a ſenatu fuiſſe attributa, ut illarum memoria divinis honoribus decoraretur. Illarum vero imagines huic noſtrae fere reſpondent, niſi quod hanc non geminae mulae, ſed quadriga vehit, & praeterea palmis ſuperne per angulos quoslibet, & in faſtigio diſpoſitis adornantur. Thenſam a *tenendo* dictam fuiſſe ait Diomedes lib. I. *Thenſa Deorum vehiculum non tentum dixerunt, ne*

ne verbum turpe ſonaret in ſacris. Aſconius vero ad III. Verrinam a *tendendo* dictas autumat, *thenſas dici putant, quod ante ipſas lora tenduntur. Quae gaudent manu tenere, & tangere, qui eas deducunt.* Agretius vero vetus Grammaticus etiam a divinitate dici putat; crediderim a ΘΕΟΣ Deus. Sed fruſtra putamus hujus vocis originem e Latinis fontibus peti, cum haec myſteriorum inſtrumenta facile ex Etruria cum antiquis nominibus accerſita ſint, ut ferme pilenta, quae Thuſca vocat Nonius *in carrum.* Utcumque res ſe habeat, illud certe conſtat hanc vocem non niſi de ſacro vehiculo uſurpatam. Aſconius ſupra laudatus: *Thenſae autem ſunt ſacra vehicula*, quod confirmat idem Agretius. Feſtus vero etiam illius officium demonſtrans, haec habet *Thenſam ait vocari Sinnius Capito vehiculum, quo exuviae Deorum in ludicris circenſibus in circum ad pulvinar vehuntur.* Earum vero via erat a Romano foro, ubi populi Romani ſacraria erant per vicum Thuſcum atque Velabrum in circum maximum, ut colligitur ex Ovidio Faſt. VI.

Qua Velabra ſolent in circum ducere pompas

Et Livius lib. XXVII. *In foro pompa conſtitit: inde vico Thuſco, Velabroque per boarium forum.* Forum vero boarium ad caput circi maximi extitiſſe conſtat. Ii vero quibus thenſarum deducendarum honor impertiebatur, triumphali veſte utebantur. Livius lib. V., *quae auguſtiſſima veſtis eſt thenſas ducentibus, triumphantibuſque ea veſtiti, medio aedium eburneis ſellis ſedere.*

Quot numero eſſent thenſae, quae in circum deducebantur, vix definiri poteſt, plurimae enim numerabantur. Ex his ſenas tantum numerat Ovidius Amorum lib. III. Eleg. II.

Sed jam pompa venit: linguis animiſque favete:
Tempus adeſt plauſus: aurea pompa venit.
Prima loco fertur paſſis Victoria pennis.
Huc ades & meus hic fac, Dea, vincat Amor.
Plaudite Neptuno, nimium qui creditis undis.
Nil mihi cum pelago: me mea terra capit.
Plaude tuo miles Marti: nos odimus arma.
Pax juvat, & media pace repertus amor.
Auguribus Phoebus Phaebe venantibus adſit:

Arti-

Artifices in te verte Minerva manus.
Ruricolae Cereri, teneroque aſſurgite Baccho:
Pollucem pugiles, Caſtora placet eques.
Nos tibi blanda Venus, puerisque potentibus arcu
Plaudimus: inceptis annue, Diva, meis.

At non ita in his deſcribendis exactum fuiſſe putaverim Poetam, cum vix adducar, ut credam nullam Jovis, nullam Junonis habitam in hiſce pompis rationem fuiſſe, praeſertim cum ſuccreſcente luxuria divinitatis, Imperatorum quoque thenſae deductae fuerint. Nam Suetonius in Julio cap. 76. ait *ampliora humano faſtigio decerni ſibi paſſus eſt ſedem auream in curia, & pro tribunali, thenſam & ferculum circenſi pompa, templa, aras, ſimulacra, juxta Deos pulvinar.* Etiam Dio lib. XLIII. confirmat Julii Caeſaris ſtatuam in circenſibus pompis cum Deorum ſimulacris eſſe vectam. Idem Sueton. in Tito cap. 11. *Statuam ei* (Britannico) *auream in palatio poſuit, & alteram ex ebore equeſtrem, quae circenſi pompa hodie quoque praefertur, dedicavit, proſequutuſque eſt.*

Hae vero Deorum imagines, ut ſupra oſtendimus, in circum deductae e thenſis educebantur, atque ſupra pulvinaria reclinabantur. At non omnia, quae claudebantur in thenſis, revelari populo fas erat. Colligitur id non modo ex Feſti verbis, qui thenſis exuvias Deorum deductas fuiſſe tradit, quod etiam innuere videtur Tertullianus de ſpectaculis, qui inter ſimulacra, & imagines in circum tranſvectas etiam exuvias memorat; verum etiam Macrobiis in x. Satur. cap. VI. *Verrius Flaccus ait cum populus Romanus peſtilentia laboraret, eſſetque reſponſum id accidere, quod Dii deſpicerentur, anxiam Urbem fuiſſe, quia non intelligeretur oraculum: eveniſſeque, ut circenſium die puer de caenaculo pompam ſuperne deſpiceret, & patri referret, quo ordine ſecreta ſacrorum in arca pilenti compoſita vidiſſet, qui cum rem geſtam Senatui nuntiaſſet, placuiſſe velari loca ea, qua pompa veheretur, atque ita peſte ſedata puerum, qui ambiguitatem ſortis abſolverat, togae, & praetextae uſum munus impetraviſſe.* Hanc autem poſtremam caeremoniam indicat Plutarchus in Ro-

Romulo, qui Velabri etymon inquirens, ab hiſce velis dictum putat. *Quidam dicunt velabrum eſſe aditum eum, qua in circum ex foro itur, quem qui ludos exhiberent hinc exorſi velis operiri ſoliti fuerint.* Ex hoc igitur Macrobii loco, duo manifeſtiſſime colliguntur; fuiſſe nempe in thenſis *ſecreta* quaedam ſacra, quae intueri nefas eſſet; deinde vero thenſas circumquaque clauſas ſuperne ſine tecto patuiſſe, idque religione forſan fuiſſe cautum, ut cum in pompa haec ſecreta ſacra deducerentur, non tegerentur, & coeli aſpectu prohiberentur; nam ut primum errorem Romani corrigerent, inſtituerunt, non ut thenſae operirentur, ſed via velis tegeretur. Hac etiam referri poteſt Varronis locus lib. IV. de Lingua Latina, qui quamquam obſcuriſſimus ſit, & facile corruptus, ſuſpicionem tamen noſtram auget, thenſas ſuperne fuiſſe patentes. *Praeterea ſi quod medium, ideſt umbilicus, ut pila terrae, non Delphis medium, & terrae medium, non hoc, ſed quod vocant Delphis in aede foramen, ad latum eſt quiddam, ut theſauri ſpeciem, quod Graeci* Ὀμφαλὸν *umbilicum dixerunt.* Scaliger in conjectaneis ad eum locum multa corrigit, praeſertim vero legendum putat thenſarii pro theſauri, admittitque foramen aliquod in thenſis fuiſſe, licet ad lora equorum religanda deſtinatum, male quidem meo judicio, cum lora ab iis, qui thenſas ducerent, tenerentur. Putarc. in Coriolan. *Si equus unus eorum, qui thenſas trahunt, elanguiſſet, aut ſi laeva manu prehendiſſet auriga habenas, pompam de novo decernebat inſtituendam.* Et Cic. de Haruſpic. reſponſ. cap. 11. *Puer ille matrimus, & patrimus ſi terram non tenuit, aut thenſam, aut lorum omiſit.* Quod etiam manifeſte innuit Aſconius ſupra allegatus. *Lora, quae gaudent manu tenere, & tangere qui eas deducunt.* Mihi ergo planiſſimus fit Varronis locus, ſi dicamus eum intellexiſſe foramen aliquod in ſummo templo Delphico fuiſſe, quale Romae Pantheon habuit, ne ſimulacrum in eo poſitum, a ſolis numine prohiberetur, ut *thenſarii ſpeciem* hoc eſt ad inſtar thenſarum, quae ſuperne apertae ſunt, ne Dii qui in illis vehuntur a coeli aſpectu avertererentur.

Hoc

Hoc ni fallor ab ipſa hujus Lucernae forma aperte colligitur, in qua nullum tectum eminet, ſed nudum faſtigium ad ſpeciem operis augendam appoſitum fuiſſe videtur. Quae dum ſedulo perſcrutarer, occurrit mihi Tiberii nummus ejus XXXVII. Tribunicia poteſtate ſignatus, cum jam divinos honores ſibi uſurpaſſet, in quo currus vacuus quadriga vectus obſervatur. Quem tamen circum ubique clauſum etiam in poſtica parte fuiſſe apparet, a quo quidem triumphales currus longe recedunt, qui poſteriore ſui parte, qua aſcenſus eſſet, aperti erant. Multa de hoc nummo hucuſque eruditi philoſophati ſunt; ego thenſam in eo recognoſco, quod ejus imago in pompis duceretur, ambitu undique clauſo, ſuperne tantum patulo. Differunt vero ab his Auguſtarum thenſae, quae non ab equis quadrijugis, ut omnes Deorum thenſae, ſed a duabus mulis deferuntur.

Cui Deorum autem thenſa hujus noſtrae Lucernae tribuenda ſit, minime conſtat. Non inepte tamen conjicio, hanc omnium primam, in qua Victoriae ſimulacrum ferebatur, fuiſſe ex ipſis ſupernae nutantibus palmis, ex quibus palmaris Dea vocabatur, quaeque deinde e thenſa avulſae in manus victorum pertranſirent.

X L I.

CORONA SCENICA.

QUanquam Scenici artifices infames haberentur, ut ait Ulpianus lege II. §. V. ff. *de his qui notabantur infam.*, quod etiam indicavit in praefatione Cornelius Nepos, corruptis tamen moribus ſub principibus, praeſertim vero ſub Domitiano coronarum etiam honore digni habiti ſunt; qui mos ut defenderetur, placuit religione ſacri certaminis honeſtari, quapropter idem princeps Suetonio teſte cap. IV. *inſtituit quinquennale certamen Capitolino Jovi triplex, muſicum, equeſtre, gymnicum: & aliquanto plurium quam nunc eſt coronarum.* Quod quidem certamen *Agon Capitolinus*, & *Capitolia* paſſim vocatum eſt.

In hac vero exercitatione inter muſicos adſcitos eſſe etiam

etiam hiſtriones ad coronam obtinendam, ex marmoribus colligimus. Horum primum occurrit apud Boiſſardum antiq. Rom. parte v. tab. 6.

M. ULPIUS. AUG. LIB. APOLAU
STUS. MAXIMUS. PANTOMIMORUM
CORONATUS. ADVERSUS. HISTRIONES
ET. OMNES. SCENICOS
ARTIFICES. XII

Alterum vero apud Gruter. pag. cccxxxi. 4.

L. SURREDI. L. F. CLU
FELICIS
PROCURATORI. AB
SCEN. THEAT. IMP
CAESAR. DOMITIAN
PRINCIPI
CORONATO. CONTRA
OMNES. SCENICOS

atque haec corona ab ipſis Aedilibus, qui certaminibus praeerant, & quorum nutu contentiones dirimebantur, hiſtrionum optimis attribui ſolebat, ut tradit Donatus in Terentii vita. Multiplicia vero coronarum ſcenicarum exempla in antiquorum monumentis occurrunt, inter quae praecipuum numeravit doctiſſimus Venutius *collectan. Antiq.* tab. 76. in quo comici imago cernebatur coronis in circuitu diſpoſitis; alterum protulit Boldettius *de ſacris Caemet.* lib. i. cap. 39. tab. viii. num. 29., vitrum nempe auro pictum, in quo comicus ſtans conſpicitur, quem prope arula aſſurgit coronis onerata. Monumentis alienis domeſticam Lucernam conjungimus, in qua hiſtrionica corona efficta eſt, quam quidem talem eſſe ne dubitari contingeret in ſuperiori parte, quae frontem ornabat, gemmae loco larva adjungitur.

In hac corona duo notanda occurrunt. Primum nempe quod frondes non ſurſum procedunt in frontem, ut in coronis ceteris, ſed deorſum inverſae ſunt in illud vinculum, quod in occiput rejciebatur. An id oſcitanter a ſigillatore factum ſit, ſeu potius lege aliqua, qua viliſſimarum perſonarum coronae a ceteris diſcernerentur, affirma-

re non auſim, praeſertim cum id genus coronamentorum, quod in aliis munumentis occurrit, adeo exigua mole conſtet, ut hanc obſervationem minime patiatur; ſi quando autem mole majores cum hac noſtra coronas conferre continget, dubium id diſſolvetur.

Alterum vero, quod hic notatu dignum occurrit, ipſum eſt coronae ligamentum, quod nullus lemniſcus exornat; cujuſmodi inter imperatorias obſervavimus, quia forte lemniſci aliquando coronis circumplicarentur. Gymnicas vero coronas, quibus hiſtriones decorantur lemniſcis ornari, aut illis deſtitui, majoris minoriſque virtutis indicio erat. Primis namque victoribus lemniſcatae dabantur, ſecundis vero ſimpliciores. Colligitur id ex Auſonii Epiſt. 20. ad Paulinum; ubi ſe minorem in poetica laude Paulino declarans, ait.

Et quae jamdudum tibi palma poetica pollet
Lemniſco ornata eſt, quo mea palma caret.

Coronae iſtae Plinii aevo ex aere conſtabant. Sic ille lib. 34. cap. 8. *AEs coronarium tenuatur in laminas, taurique felle tinctum ſpecie auri in coronis hiſtrionum praebet.* Has autem coronas quernas fuiſſe puto propter Jovem, in cujus honorem haec *Capitolia* inſtituta erant. Deſumitur id etiam ex Juvenal. Sat. VI. qui feminarum inania ſtudia, quibus muſicis in agone capitolino favebant deridens, ait Deos inter ſacrificandum ſciſcitatas fuiſſe.

An Capitolinam ſpectaret Pollio quercum

& Martialis Epigram. 54. lib. IV.

O cui Tarpejas licuit contingere quercus,
Et meritas prima cingere fronde comas.

X L I I.

GEMINAE CORONAE CUM PALMIS.

NOn aſpernanda erat inter ceteras haec Lucerna, in qua duplex corona fortaſſe argumento eſt, duobus una imperantibus principibus ob partam victoriam id decus pari cultu fuiſſe attributum; atque ſi opificii jam recrudeſcentis indi-

indicium ſequamur, facile ſuſpicabimur Lucernam hanc Diocletiano, atque Maximiano eſſe tribuendam, quorum diuturna felicitas diebus feſtis, atque ſolemnibus celebrandis fuit maxime opportuna.

Accedit coronis palmarum ornamentum, quae licet inter ſe ſummopere convenirent, raro tamen in Lucernis una conſpiciuntur. Palmarum uſum in victoria a Theſeo incepiſſe narrat Pauſanias in Arcad. *Ludis ſane pleriſque palmae corona decernitur, victoreſque cuncti, ubique locorum palmam dextera praeferunt; ejus rei initium hujuſmodi traditur fuiſſe. Theſeum ajunt e Creta reducem ludos Apollini feciſſe, victoreſque palma coronaſſe.* Nec mirum; cum enim palma Apollini, atque Muſis ſacra eſſet, ita factum eſt, ut quae olim arbor unius numinis celebritati decorandae aſſumpta erat, inde in uſum ludorum, & triumphorum auctoritate antiquitatis irrepſerit. Vana igitur ſunt, quae de palmae natura, iterum de pondere reſurgentis narrat Plutarchus Sympoſ. VIII. 4. *Propterea in certaminibus palmam ſignum eſſe placuit victoriae, quoniam ingenium ejuſmodi ligni eſt, ut urgentibus, opprimentibuſque non cedat;* quum enim rudior antiquitas rerum naturam minime ſpecularetur, atque ipſa fortuna de arboribus, quae in lucis eſſent, & circum loca ſacra, primas faceret religiones, arbores Diis nullo habito delectu datae ſunt, quas fabulae deinde ſuccreſcentes fecerunt proprias, & ſacras.

Palmas vero coronis, quod ad rem pertinet, ſociant frequenter ſcriptores. Unus pro cunctis proferatur Virgilius Aeneid. v.

Virideſque coronae
Et palmae, pretium victoribus.

Non levis tamen mihi ſuboritur ſuſpicio Lucernam hanc ad Chriſtianorum myſteria pertinere, nam illa eadem palmae recurvae, & quaſi dixerim, falcatae forma, quam in ea obſervamus, immo ipſum opificium, atque rubricae norma communis eſt pleriſque Chriſtianorum Lucernis, quae in noſtro Muſeo aſſervantur, ac illis praeſertim, quae ſacris lypſanothecis adhaerent; quae quidem ego dum cogito, anceps haereo num geminae palmae, & coronae ad col-

legas Romanae Reipublicae Principes, an vero ad clariſſima illa Chriſtianae fidei lumina Petrum, & Paulum pertineant, in quorum ſolemniis ſicuti ſacra caemeteria vigiliis frequentari, ac proinde luminibus adornari conſueviſſe ſcimus, ita lychni convenientibus ſymbolis ornati exponi ſolerent.

X L I I I.

CORONAE QUERNA, OLEAGINA.

QUoties occurrunt Lucernae coronatae, quae ſatis obviae ſunt, dubium non modicum inſurgit inter ſacras ne, an inter publicas referendae ſint, cum Deorum cultui pariter, atque triumphantum honori jure merito poſſint convenire. Vulgarior tamen illarum uſus in ſepulchris fuit; ubi enim quis coronam virtute ſibi peperiſſet, poſt rogum, & cineres ſequentem habebat, unicum actae vitae veſtigium, ſociumque ſepulturae; atque ut auctoritate utar Ciceronis de lege II. *Illa jam ſignificatio eſt laudis, ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam, & ei qui peperiſſet, & ejus parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam jubet.* Verba mutuatus ex lege XII. Tab. *Quei. Coronam. paret. ipſius. pecunieve. ejus. virtutiſque. diditor. ipſeique. mortuo. parentalebos. ejus. quum. entus. poſitos. eſt.*, *quomque. foris. exfertor. impoſita. ſe. frauded. eſtod.*

Sed non eae tantum coronae, quas vivens quiſque ſuis ſibi meritis comparaſſet, ſepulchris inferebantur. Erant enim, quae mortuo cuilibet auctoritate religionis tribuerentur; quapropter teſtatur Plinius lib. XXI. cap. 3. Quod etiam apud antiquiores *coronae Deorum honos erant, & Larium privatorum, publicorumque, ac ſepulcrorum & manium*; rati quoſdam ex honoribus divinis poſſe mortuis adſcribi, quia plerumque mortuos omnes inter Divos recenſerent, ut fuſius in Acherontico demonſtravimus. Hinc illa tam frequens Poetarum ſepulcra coronantium, atque ſculptorum licentia, quibus nihil pronius, quam ſerta ſepulchralibus aris inſculpere, ubi area vacuis ſpatiis patuiſſet, quod domeſti-

cis

cis etiam marmoribus antiquis facile comprobamus. Alia etiam ratione mortuos coronari conſueviſſe, docet Divus Clemens Alexandrinus *Strom.* II. 8. *A turba, & negotio remotae ſecuritatis ſignum eſt corona, quare ea & mortuos coronant.* Quod etiam confirmavit *Pędag.* lib. VII. cap. 2.

Inter coronas principem locum querna obtinuit ob Jovem, cui ſacra arbos. Inter donaticas vero ſummo eadem in pretio habita eſt, quod cum ceterae ſine clade non quererentur, hanc ſola clementia virtutum maxime humana pareret; quapropter Seneca de *Clementia* I. 26. *Nullum ornamentum Principis faſtigio dignius pulchriuſve eſt, quam illa corona ob cives ſervatos.*

Quernam inter Lucernas noſtras oleagina ſubſequitur, apprime celebris in ſacris certaminibus; quapropter Virgilius in Auguſti honorem ludos celebraturus Georg. III. 21.: ait

Ipſe caput tonſae foliis ornatus olivae
Dona feram.

Ubi vero Aeneid. V. pueros deſcribit ludentes trojam, ad Anchiſis tumulum, illos pariter oliva coronatos inducit verſ. 556.

Omnibus in morem tonſa coma preſſa corona

Tonſam autem illam appellavit, quia de tonſis olivae foliis, quae in ſurculo rariores eſſent, altera alteri ſuperimpoſita perpetuo quodam ordine frondium alternatim ſeſe proferentium coronam componerent, ex quo genere etiam una ex quernis coronis eſt, quam in Lucernis producimus, altera enim ex naturali ramulo prout ab ſtipite avulſus eſt conſtat.

Hac corona oleagina milites ſuos, qui navali certamine vicerant, donavit olim in Sicilia Sextus Pompejus juxta Dionem lib. 49. Uno tamen Plinii teſtimonio lib. XV. cap. 4. id coronamentum abſolvere ſufficiat. *Oleae* (ait ille) *honorem Romana majeſtas magnum praebuit, turmas equitum idibus Julii ex ea coronando: item minoribus triumphis ovantes. Athenae quoque victores olea coronant, Graeci vero oleaſtro Olympiae.*

Quas tamen coronas oleaginas nuncupamus, facile ad myrteas revocari poſſunt ob illam arboris formam, quam pa-

ria

ria folia veſtiunt, & conſimiles bacchae decorant. Utri tamen tribuendae ſint in ambigua, minuſque accurata fingendi ratione definire non auſim. At ſi myrteas eſſe placeat, illas ſciamus eſſe, quas ovales appellabant ubi triumphandam eſſet ex victoria, quam leviſſimus labor peperiſſet, ut majoribus diſpendiis ſanguinis majora etiam elogia reipubblicae aequitas praeſervaret. Ubi igitur ſine labore res acta eſſet, equo phalerato, & corona myrtea ovatio agebatur teſte Plutarcho in Marcello. Moris originem recenſet Plinius lib. xv. cap. 29. *Triumphanſque de Sabinis Poſthumius Tubertus in conſulatu, qui primus omnium ovans Urbem ingreſſus eſt, quoniam rem leviter ſine cruore geſſerat; myrto Veneris victricis coronatus inceſſit, optabilemque arborem ex hoſtibus fecit.* Hic conſulatus incidit in annum Urbis 251. Cum tamen vix ſub extremis principibus ovationem uſitatam inveniamus, adulatio enim modos omnes praetergreſſa inertibus etiam, atque omnino inermibus Imperatoribus triumphos decrevit, placet coronam myrteam inter ſacras computare, quarum uſum *Aeneadum Genetrix* in Urbe ſua, donec error Idolatriae ſtetit, facile ſibi conſervavit.

X L I V.

JANUA INTER CUPRESSOS.

SEriem Lucernarum ſepulcralium aggredimur, in qua veteres nihilominus ſibi blandientes, quam in ceteris, quas in vivorum uſum concinnarunt, exprimere viſi ſunt innumeras pene humanae ambitionis divinitatem affectantis imagines, & quodammodo vivum nobis mentis ſuae ſimulacrum reliquerunt, quibus oſtenderent, quid de ſtatu animarum praeſentirent. Exordimur ab hac Lucerna, in qua janua inter duas cupreſſos exculpta eſt, quam protyrides hinc inde exornant, hiperthyrum fulcientes, in cujus tympano corona, Deorum manium honos, exſculpta eſt. Januis nihil frequentius in cinerariis Thuſcorum, & Sarcophagis Romanorum, ut late oſtendi in diſertatione de Architectura Etruſcorum. Quapropter illas inter ſepulcralia ſymbola reponen-

nendas non dubitamus, quarum ſi materialem ſignificationem proſequimur, palam eſt ſignificare ipſum ſepulcrum, ſive ſepulchri aditum foribus ſemipatentibus ad defuncti oſſa recipienda, quapropter coronis, teniis, encarpis, vittis, corollis, & feralibus ramis plerumque exornantur. Si vero illarum ſenſum allegoricum perſcrutemur, per illas ſignificabatur poſterioris vitae, ſive inferorum ingreſſus, quod non obſcure ſignificare voluerunt ipſum Mercurium inſculpendo e foribus cum virga procedentem, quippe animas morte functas excipere credebatur, ut illas ad proprias ſedes deduceret. Hanc eamdem allegoriam ſequuti videntur Haebrei, quum in divinis Scripturis obvia ſit ea dicendi formula: *Qui exaltas me de portis mortis*, ut in Pſalmo IX. 15., & *appropinquaverunt uſque ad portas mortis*, ut in Pſalm. CVI. 18. *Et deducis ad portas mortis*, ut Sapientiae cap. XVI. 13. *Et vadam ad portas Inferi*, ut Iſaiae XXXVIII. 10. *Et portae Inferi non praevalebunt*, ut Mathei XVI. 18., quam imitati ſunt etiam primi Eccleſiae Patres. *A porta Inferi erue*, &c., ut minime mirandum ſit etiam in Sarcophagis Chriſtianorum hanc imaginem mortis fuiſſe expreſſam.

Geminae Cupreſſi hinc inde conſitae frequentiſſimum ſepulcrorum ornamentum ſunt, ea ratione, ut verbis utar Feſti, *quia hujus generis arbor exciſa non renaſcitur ſicuti ex mortuo nihil jam eſt ſperandum, quam ob cauſam in tutelam ditis Patris eſſe putabatur*; quapropter in anaglypho ſepulchrali, quod inter Tudertium antiquitates retulimus, Genii obſervantur, qui ſecuribus geminas ſuccidunt cupreſſos, mortui titulo in medio conſtituto. Hinc factum eſt, ut *Cupreſſi mortuorum domibus ponerentur*, ut addit idem Feſtus, cui accedit etiam auctoritas Servii in VI. Aeneid. verſ. 1216.

X L V.

JANUA SEPULCHRALIS GENIIS ADSTANTIBUS.

PUtarunt veteres Genios hominibus a nativitate aſſignatos ne mortua quidem corpora deſerere, conſumptiſque

que etiam corporibus, ſepulcra inhabitare, ut tradit Servius in III. Aeneid. verſ. 63., cui opinioni referenda ſunt obvia ubique ſepulcralium marmorum anaglypha Geniorum imaginibus adornata ita diſpoſitis, ut manifeſtiſſime oſtenderent quale vellent officium mortuis ſuis exhiberi; illi enim plerumque titulos ſuſtollunt, vel eorum imagines conchis incluſas ſuſtinent, ſerta ſuſpendunt, libamina effundunt, inſtruuntque Lucernas, ut ſaepe apud Gruterum, & Bellorium in Lucernis; excubant vero plerumque ad ſepulchri fores, manibuſque earum antas veluti ne dilabantur fulciunt, ut ſaepe etiam apud eumdem Gruterum. Quo miniſterio ſeſe cuſtodes loci profitentur, ne quis in illum ſacrilegas manus inferret. In hac vero Lucerna non antas, ſed hyperthyrum ſive faſtigium ſepulchri manu elevant, ut quodammodo aedificii conſumandi curam geſſiſſe videantur. Acroſtolia frontem ornant, de cujus parergi ratione multis actum eſt in diſertatione de Architectura Etruſcorum.

Genii exteriori manu faces deprimunt, quae formula praecipue recurrit in altero marmore Gruteriano addito lemmate SOMNO AETERNALI qua imagine nihil aptius excogitari poterat ad mortem adumbrandam; ſicut enim Prometheus luteis ſimulacris incenſa face vitam indiderat, ita eadem fax inverſa exitum hominis indicabat. Alludit praeterea caeremoniae, per quam abſoluto funere faces, quae in eo praeluxerant ad terram demiſſae extinguebantur, ex quo mortui ab hominum ſocietate penitus excedebant.

Scrupulum tamen ingerit haud facile dimovendum, quod hujuſmodi Genii ſemper numero plures inſculptos videamus, cum contra unicum bonum, alterum malum ſingulis hominibus attributos putarint, ut conſtat ex Cenſorino de die natali, Martiano Capella, & Servio pluribus in locis, praeſertim vero ad VI. Aeneid. verſ. 743., nec incredibile eſt utrumque & vultu, & officio in hiſce anaglyphis aequiparari conſueviſſe; ſed praeter ceteras mihi arridet conjectura, multiplicatos mortuis fuiſſe Genios, ex quo defunctorum animas inter Divos referebant, quibus pro dignitate plures adminiſtros aſſignabant. Hinc inolevit ut unius cujuſque

que mortui DII MANES plurali numero invocarentur, quo nomine poteſtates quaſdam intellexerunt, per quas cum animabus longo intervallo a viventibus ſejunctis ope parentalium viri communicarent.

Larva cincinnis ornata magis obvia eſt in marmoribus ſepulcralibus, quam ut explicatione indigeat.

X L V I.

GENII URNAM CORONANTES.

HUjus Lucernae typus non modicam lucem ſumit a duabus aliis Lucernis Bellorianis Tab. XIII., & XIV. partis primae, in quibus gemini adoleſcentes eodem habitu ſuccincti, aram ſepulcralem adeunt, & in illam libamina e cornibus effundunt; cultuſque, quo exornantur, & ſtylus adeo in omnibus reſpondet, ut omnes ex eadem officina prodiiſſe reputemus. Quid interim ſibi velint adoleſcentuli illi, brevibus proſequamur. Bellorius illos inter domeſticos ſervulos reputat, nihilque fere ſub ea veſte recognoſcit, niſi vernulas pocillatores, qui eo habitu dominorum menſis vinum miſcebant; pocillatores, inquam, tales enim vulgus antiquariorum hucuſque appellavit aerea illa adoleſcentulorum ſigilla, ſuccincto habitu ornata, qui altera manu pateram, altera vero potorium cornu attollunt, cujuſmodi plurimos ex agro Tudertino ad me delatos aſſervo.

Cum vero diligentiſſima indagine imagunculas iſtas ad examen revocaverim peculiari diſertatione ad Jovannellium amicum optimum, & Tudertis Eccleſiae decus inſcripta, facile comperi has omnes eſſe Geniorum ſimulacra, quae vulgo per domos habebantur, atque colebantur. Quae cum ita ſint, conſtat adoleſcentulos, qui in tribus enunciatis Lucernis gemini per ſingulas juſta exſolvunt, ipſos eſſe Genios, quos exemplis ſupra memoratis, comprobavimus ita fuiſſe expreſſos, ut eo officio ceteros invitarent ad illorum manes ſacrificiis honorandos, quorum nomini addicti erant. Nec dubium aliquod ingerat, quod involucres hic exprimantur, nunquam enim Genios domeſticos alatos vidimus;

quapropter cum implumes fere per domos haberentur, non video cur tales etiam ſepulcra non haberent, praecipue cum ex Thuſcorum diſciplina Genii promiſcue, & aligeri, & ſine alis facti ſint, ut picturae vaſculorum, quas ſupra memoravimus luculenter evincunt.

Aliam quoque & meo judicio maximam difficultatem patitur Bellorii opinio, quod nempe ſepulcralia haec obſequia per ſervulorum miniſteria exhiberentur, cum enim mortuis, ſive poſtremus honos, ſive recurrentia quotannis parentalia, ſive ſtatis diebus omnibus communia iterarentur, non pincernae triclinares deputabantur, ſed paterfamilias id officium praeſumebat. Quod ipſe Aeneas propria manu parenti praeſtitit atque inde parentalia dicta ſunt, quod nati parentibus praeſtarent. Ovid. Faſt. II. 16.

Eſt honos & tumulis animas placare paternas,
Parvaque in extructas munera ferre pyras.
Hunc morem Aeneas pietatis idoneus auctor
Attulit in terras, juſte Latine, tuas.
Ille Patris Genio ſolemnia dona ferebat:
Hinc Populi ritus edidicere novos.

Ubique vero, & apud Graecos, & Latinos Scriptores exempla exuberant, quibus lateoſtenditur juſta mortuis perſoluta manu illius, qui in quacunque domo, vel coetu digniſſimus haberetur, quae ne nimius fiam, libenter omitto.

Genii igitur in hac Lucerna expreſſi, potiſſimum honorem mortuis praeſtari ſolitum, coronas longas, ſeu ſerta urnae ſepulcrali ſuſpendunt. Sic Dido Sichaei tumulum recenti fronde ſemper ornabat. Virg. Aened. IV. verſ. 457.

Praeterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis, & feſta fronde revinctum,

Quod minime mirandum eſt, cum ex antiquiſſimis uſque temporibus id honoris mortuis attribui, referat Plinius lib. XX. cap. III. *Et jam tunc coronae Deorum honos erant, & Larium publicorum, privatorumque, & ſepulcrorum, & manium;* ita ut nihil frequentius ſit, quam videre ſerta iſta ex ſepulcris dependentia.

At error Bellorii inde natus, quod pincernarum veſtem omni-

omnino Servilem reputaverit, utpote ſignum miniſterii; at ſi bene rem perpendamus, tunica illa eadem eſt, qua Phryges antiquis temporibus utebantur, ut colligitur ab Athyos ſimulacris, item ex imaginibus Ganimedis, & Paridis, quae in his Lucernis, & alibi paſſim apparent. Ita quoque induitur in marmoribus Mithriacis, Heſperus, & Lucifer, qui facem attollunt, vel dimittunt, ſive diem noctemque ſignificent. Quod veſtis genus, cum Romanis ob patrum memoriam in veneratione eſſet, facile hinc coeptum eſt, ut Geniis tribueretur, & ad illorum inſtar, pincernis quoque, e quorum manibus Deorum dona cibum, potumque capiebant. Imo conſtat aliquam religionem huic miniſterio exhibitam a Romanis, qui ex omnibus illatis cibis ſicuti Laribus in foco pauxillum libabant, ita aliquid pincernis deguſtandum offerrent. Non ergo a famulis tranſiit ad Deos hoc veſtis genus, ſed a Diis, atque Heroibus, ad conviviorum miniſtros translata eſt.

Confirmat meam hanc de hiſce imaginibus ſententiam, marmor Gruterianum, in quo geminae adoleſcentulorum imagines hiſce noſtris ſimillimae LARES AUGUSTI nuncupantur, quo nomine aliquando Deos omnes cuſtodes indigitarunt.

X L V I I.

GENII MOERENTES, ET FACEM JUNGENTES.

INter praeclariora vetera monumenta, quae vir longe doctiſſimus, mihique in primis carus Paulus Paciaudius ex Clericis Regularibus collegerat, fictilis Lucerna erat, in qua Genius moerens obſervabatur, ſepulcrali urnae aſſiſtens, qui ſuper inverſam facem caput dolentis more reclinaverat. At pretium ſphragiſmatis augebat inſcriptio addita.

L V G E O

quam mihi dono oblatam poſt longae peregrinationis ſpatium, in loco ubi cuſtodienda aſſervabatur, Sublatam invenit, & publicae lucis honore fraudatam. Lugeo igitur

jure merito, & lugebo tam ſingulare monumentum, quo dolens fraudatus ſum, cum nihil tale unquam viſum fuerit, ut lychnis inſcriptiunculae ad typum alludentes inſcriberentur. Fortaſſe hae litterae non a figulo inciſae fuerant; hic enim ſtylus a communi illorum uſu longe aberat, ſed certe antiquam manum redolebat alterius, qui dolorem ſuum erga mortuum alterum teſtatus, lucernae alludens; animi dolorem graphio obſignaverat. In alia veteri Lucerna, cujus imago apud me aſſervatur inſcriptio legitur cum defuncti nomine circa Lucernae limbum ſtylo inciſam, qui quidem inſoliti luſus obſervatione digni ſunt, ne tempora confundentes litteras haſce ad primos artifices referamus.

Eundem fere typum, quem Lucerna infeliciter ſubrepta continebat, ſupplet haec noſtra, in qua Genii, inverſis facibus, leſſum faciunt. Nempe hoc erat unum ex officiis, quod mortuis perſolvebatur, quod nulli mores, ſed natura invexerat, ut illam jura contemperandam potius, quam excitandam duxerint, legibus conſtitutis, ne leſſus fierent, & luctus tempora coercerentur. Hic idem typus obvius eſt in marmoribus ſepulcralibus, quorum plurimos videre eſt apud Gruterum.

In ſequenti Lucernae fragmento typus minime vulgaris occurrit, in quo Genii ſepulcralem aram cuſtodientes, elatas faces ſupra illam vel invicem accendunt, vel accenſas excitant, ut lumen clarius micet. Haec formula longe abeſt a praecedenti, qua faces humi comprimebantur, quae caeremonia ſignificabat omnem in homine calorem vitae extinctum, ſive funeri jam impoſitum finem; at hic faces collucentes, & in altum ſublatae funus ipſum adhuc in ſuo fervore conſtans exprimunt, in quo faces ſuam partem habuerunt elegans eſt Virgilii auctoritas in XI. ubi Pallantis funus deſcribens ait, verſ. 43. & ſeq.

. . . . . . Et de more vetuſto
Funereas rapuere faces, lucet via longo
Ordine flammarum, & late diſcriminat agros.

Tacitus quoque Annalium III. faces abundanter adhibitas in Auguſti funere refert: *Dies quo reliquiae Auguſti tumulo inferebantur, modo per ſilentium vaſtus, modo ploratibus inquies,* ple-

plena Urbis itinera conlucentes per Campum Martis faces. Itaque cum faces funeris decus haberentur, Geniis cuſtodibus ſepulcrorum id obſequium attribuitur, non ſecus ac cetera omnia, quae fuſius ſupra commemoravimus.

Veſtis Geniorum eadem fere eſt, quam in praecedentibus Lucernis animadvertimus. Id habent amplius, qui in hoc fragmento conſpiciuntur, ut non modo Phrygia tunicula, ſed pileo ejuſdem gentis adornentur, quo mirum in modum ſententia noſtra confirmatur, qua credimus domeſticis Geniis veterum Trojanorum indumentum relictum ob memoriam Romanae originis.

Pulcherrimum vero ejuſdem inſtituti exemplum publici juris fecit modo laudatus Paciaudius in illuſtrationibus ad monumenta Cuprenſium III. quo in loco veteris oſſuarii imaginem protulit, in quo hinc inde Genii Phrygio amictu ornati, & pileo ejuſdem gentis contecti, faceſque ſubmittentes inſculpti ſunt, quo monumento mirifice confirmatur eorumdem adoleſcentulorum icones non ad vernulas domeſticos referendos eſſe, ſed Deos aliquos repraeſentare eo habitu, qui Romanis religioſiſſimus eſſet, expreſſos.

Nec a vero longe aberraverimus, ſi conjiciamus veſtem hanc Deo Mithrae ſolemnem, aliquando etiam Geniis attributam ad indicandum defunctorum praecipuam religionem, qui ejus Dei ſacris eſſent initiati.

X L V I I I.

ARA INTER CUPRESSOS.

ARa ſepulcralis fere ſimilis eſt ceteris, quae in Lucernis Bellorianis XI., & XIII. obſervatur gemina hinc inde cupreſſu, ut in iiſdem Lucernis obumbrata; nihil enim gratius Diis manibus eſſe ferebatur eo triſti, ac ferali virore, adeo ut patentiores lucos ex illis circa ſepulcra excitarent, qui vero hanc fortunam non attingerent, contenti habebantur ſi appoſitas cupreſſos ante aram, ſeu pyram conſtituerent. Virgil. Aeneid. VI. verſ. 215., & ſeq.

Ingentem ſtruxere pyram, cui frondibus atris

Inte-

Intexunt latera & ferales ante Cupreſſos,
Conſtituunt.

Et Aeneid. III.

. . . . . ſtant manibus arae
Caeruleis maeſtae vittis, atraque Cupreſſu.

& Ovid. III. Triſt. Eleg. XIII.

Funeris ara mihi ferali cincta Cupreſſu.

Supra aram Sympulum conſtitutum eſt, quo nihil magis obvium in cippis, & aris ſepulcralibus, quae hinc ſympulo, inde vero patera adornantur. Symbola ea erant ſacrorum, quae in mortuorum honorem haberi ſolebant, ut non modo patentibus ſaxis inſculperentur, ſed ea ipſa, quibus in exequiis uſi eſſent, una cum oſſibus tumularent, ut quotidie obſervamus. Quippe quae Deorum Manium uſui ſemel addicta erant, eis deinceps relinquerentur. De his plura obſervavimus in Acherontico, quo in loco ſimpulum Etruſcum ſcitiſſime elaboratum, & huic praeſenti conſimile, Aenea tabula excudi curavimus.

X L I X.

ACCLAMATIO: VASA LUSTRALIA.

FOrma hujus Lucernae, longe a ceteris differt, nullam enim adhuc vidimus, quae in medio orbe quadratam lacunam habeat, niſi forte unam inter Bellorianas n. I. XVI., in qua ſepulcralia quaedam vaſa expreſſa ſunt; neque dubito utramque ejuſdem artificis eſſe potuiſſe, quia eamdem opificis mentem utraque teſtatur. Haec etiam pertinet ad funerum caeremoniam, continetque frequentem illam formulam affectus vivorum in mortuos, qua illis precabantur terram levem, quae frequentiſſime occurrit non modo in inſcriptis marmoribus, verum etiam apud Poetas. Tibul. II. 4.

Et bene, diſcedens dicit, placideque quieſcas
Terraque ſecurae ſit ſuper oſſa levis.

& Albinovanum in Carm.

Nunc ego quid poſſum, tellus levis oſſa teneto.

Evupi-

Euripides quoque Menelaum inducit ita ajentem.

. . . . Si ſunt Dii ſapientes;
Virum fortem interfectum ab inimicis
Circumtegant levi terra in ſepulcro;
In ignavos vero ſolidum terrae acervum
Injiciant.

Ratio cur terram levem oſſibus precarentur, ea erat, ne nimio pondere oſſa praegravata omnem omnino formam deſererent, & terrae commixta poſtquam reliquiae eſſe deſiiſent, a Genio deſererentur. Hinc inſtitutum eſt arcuatis, vel diſpluviatis operculis incluſas urnis operiri, urnaſque ipſas validiſſimis fornicibus, ſeu criptis includi, ut aeterno ſi fieri poſſet aevo durarent, praeſertim ut annua juſta effuſis ſuper ſacris liquoribus ſentirent.

Gaeminae hae Lucernae ex agro Piſaurenſi ſuperioribus annis effoſſae, quanquam non admodum elegans artificium praeſeferant, mihi tamen in primis carae ſunt, non modo quia patriae, verum etiam quia exhibent nobis quaſdam *Aquiminalium* formas, quibus antiquos uſos eſſe puto in luſtrationibus, quod facile conjici poteſt, non modo quia in ſignum religionis coronata ſunt, verum etiam, quia ex horum altero ramuſculus pendet, quo aſpergilli loco, utebantur, cum populus, & loca luſtranda forent. Luſtrationes hae multiplices, & variae fuerunt, inter quas tamen potiſſima erat illa quam adhibebant in funeribus, de qua haec habemus apud Macrobium lib. III. Satur. cap. II. *Conſtat Diis ſuperis ſacra facturum corporis ablutione purgari, cum vero inferis litandum eſt, ſatis actum videtur ſi aſperſio ſola contingit. De ſacris igitur ſuperorum ait Aeneas*

. . . . Donec me fluminae vivo
Abluero.

At Dido cum ſacra Diis inferis inſtituit, ait:

Annam, cara mihi nutrix, huc ſiſte ſororem:
Dic corpus properet fluviali ſpargere linpha.

& alibi

Sparſerat & latices ſimulatos fontis averni.

nec non cum Miſenum ſepulturae mandari refert idem

. . . . ter ſocios pura circumtulit unda

Spar-

Spargens rore levi.

Sed & cum fingit primo Aeneam apud inferos ramum Proſerpinae conſecraturum, ita refert.

Occupat Aeneas adytum corpuſque recenti
Spargit aqua.

Huc uſque Macrobius. Ovidius vero Faſtorum II. 2. ſolemnem luſtrationem uſurpatam refert, ut populus quodammodo annuis parentibus pollutus hac expiaretur.

Aut quia placatis ſunt tempora pura ſepulcris
Tunc cum ferales praeteriere dies.
Omne nefas, omnemque mali purgamine cauſam
Credebant noſtri tollere poſſe ſenes.

Iis vero, qui inferorum contagione polluti eſſent, adeo neceſſaria reputabatur luſtratio, ut Ovidius Metamorph. lib. IV. Junonem ab inferno reducem ab Iride luſtratam referat.

Laeta redit Juno, quam coelum intrare parantem
Roratis luſtravit aquis Thaumantias Iris.

Hujus autem luſtralis aquae ritus maximis caeremoniis exercebatur. Primo enim aqua e ſacris fontibus hauſta ſumebatur. Athenienſes aquam adhibebant ex fonte Callirrhoes, qui ſacratiſſimus apud ipſos habebatur, ut alio latice ſponſos aſpergi piaculare eſſet. Romani vero ex Juturnae fonte hauſtam eligebant. Quamnam vero in uſum ſacrorum Piſaurenſium adhibitam fuiſſe credamus, Hannibal Oliverj nobiliſſime? Anne quae per Genecium rivulum lucum ſacrum praeterlabebatur, in quo populi ſacra omnia continebantur? An potius quae ex Sejano fonte, ſeu ex Reginae valle ſaluberrimis ſcaturiginibus profluunt? putemus ne tam laudatas aquas Numine, & religione caruiſſe? Non equidem, ſed haec & plura obliteravit aetas non ſine dolore, quod diſertiſſimi illi antiqui cives noſtri, qui aliena illuſtrarunt, parciſſime noſtra tetigerint; marinam vero aquam luſtrationibus etiam fuiſſe uſurpatam teſtatur Proclus de Sacrificiis. In hanc immergebant torrem ardentem ex ara deſumptum, qua victima adolebatur. Euripid. Herc. Fur. verſ. 928.

Cum autem torrem manu dextra laturus eſſet

Fi-

Filius Alcmenae, ut intingeret in aquam luſtralem.

Deinde ſal in aqua commiſcebant Theocrit in Herculiſco.

. . . . puro luſtrale domum ſulphure
Primum, deinde ſale mixta juxta ritum
Ramoque virenti coronata aſpergite pura aqua.

Qui luſtrabantur, ter in girum ſeſe vertebant Ovid. VII. Metamorph.

Ter ſe convertit, ter ſumptis flumine crinem
Irroravit aquis, ternis & hiatibus ora
Solvit.

Qui vero alios ſic perfundebat ad Orientem ſeſe convertebat, ut ex Cratini in Chirone carminibus conſtat.

Age vero ad auroram primum omnium conſiſte,
Et cape manibus juncum magnum,
Funde haec, aquam e crateribus funde,

ut vero ter qui luſtrabantur, in girum ſeſe vertebant ita ter illos, qui luſtraret aſpergebat, ut conſtat ex Virgilio ſupralaudato. Dum autem haec faceret preces aliquas effundebat Ovid. Faſt. lib. v.

Spargit, & ipſe ſuos lauro rorante capillos
Incipit & ſolita fundere voce preces.

L.

VASA SACRIFICALIA.

POntificalia vaſa plerumque appellantur ſimpulum, patera, & aſpergile, quae in nummis paſſim obſervantur, ſed haec communia erant, ut ſupra diximus, & mortuorum ſacrificiis, a quibus Pontificis dignitas adeo abhorrebat, ut ſi funus, vel forte ablatum conſpiceret contaminatus ille videretur. Aſperſoria vero plerumque conſtabant ex ramuſculo arboris ei Deo ſacrae, ad quem ſacrificia pertinerent. Virgilius ſupracitatus in funeribus olivam adhibitam dixit

Spargens rore levi, & ramo felicis olivae.

Ovidius vero laurum in id praeſumptam dicit. Fabrettus vero in Trajani columna cap. VI. pag. 164. utramque ar-

borem promiſcue uſurpatam teſtatur, in cujus rei teſtimonium memini me Romae in Divi Pauli Baſilica, antiquum Cinerarium obſervaſſe in uſum aquae luſtralis addictum, in quo vaſa plura ad ſacrificia mortuorum pertinentia inſculpta erant. Inter haec vero arferial inſculptum erat, unde lauri thallus prodibat, cujus indicio comperi in luſtrationibus quoque funereis laurum admiſſam. At vero praeſens aſpergillum ex poſtico ovillo pede conſtat, in cujus capite caudae equinae villi alligati ſunt.

L I.

VASA FUNEBRIA.

POlimixam hanc Lucernam mole, & eruditione conſpicuam complectitur altera, quam Tabula XVI. parr. II. publicavit Bellorius, nam commune argumentum continent, & fortaſſe ut idem ingenium produnt, ita unicam manum facile oſtendunt. In utroque ſphragiſmate funebrium vaſorum apparatus oſtentatur, niſi quod parcior eſt in Belloriano, amplior in noſtro; illumque dixerim hujus compendium, hanc vero illius expoſitionem. Auget Lucernae noſtrae pretium Deorum manium coena, cui Dis praeſidet ſubjecto lemmate, quod rariſſime in Lucernis fictilibus invenitur (nam in aeriis frequentius occurrit) in quo Lucernae dedicatio continetur DIIS.MANIBUS.SAC. Manes vero nihil aliud erant, quam ipſae Defunctorum animae, quibus omnibus, ex vetere inſtituto Deorum nomen adjungebant, quod quidem argumentum fuſius in Acherontico pertractatum eſt cap. V. IX. & X. At praeter auctoritates, quas ibi attulimus ſubdere placet Ciceronis ſententiam de legibus lib. II. Nec vero tam denicales, quae nece appellatae ſunt, qua reſidunt mortui. Addo Plutarchum in Solone *Pium eſt Defunctos exiſtimare Sanctos.* Nec poſthabenda ſunt Divi Auguſtini verba in lib. VIII. de Civitate Dei cap. XXVI. Omitto quod Varro dicit omnes ab his mortuos exiſtimari Manes Deos, & probat per ea ſacra, quae omnibus fere exhibentur mortuis,

ubi

ubi & ludos commemorat funebres, tanquam hoc ſit maximum Divinitatis indicium, quod non ſoleant ludi niſi numinibus celebrari. Intererat vero haec differentia inter eos, qui publica auctoritate, & ex SC. Divi renunciati eſſent, ceteroſque qui comuni, ac vulgari religione; Priores enim Divinitatem proprio nomini conjunctam oſtentabant, ut Divus Auguſtus, Diva Fauſtina Ceteri vero hac dignitate non toti homini delata, ſed manibus tantum hoc eſt ſpiritui, potiebantur, proinde nec corpori, nec umbrae, nec imagini, ceteriſque illis multiplicibus animis, quas in homine eſſe ſomniarunt; ut ſaepe indicat Servius, tale decus veteres tribuebant, imo illas verſari circa ſepulcra, atque ad inferos deprimi reputabant; ſecus vero in iis, quos Senatus Divos eſſe juſſiſſet.

Sed jam vocat nos lectiſternium in manubrio conſignatum. Solebant aliquando veteres in ſumma Lucernae parte Deorum protomes pectore tenus exciſas apponere, non modo ut manubrii vicem gererent, ſed ut ſicuti ardens lycnus aram ſimulabat, ita hae icunculae ſimulacrum, cui ignis ſacer eſſet, exhiberent, & quodammodo unica Lucerna totum ſacrarium praeſtaret. Hujuſcemodi geminas prodit Bellorius ejuſdem II. partis tab. XVI., & XX. quibus Serapidis capitapraefixa ſunt. At multo plures in Muſeo noſtro aſſervamus. Pulcherrima vero in Bellorianis ea eſt, quam protulit tab. 24. cujus anſam nobilitat Serapidis, Iſidis, Solis, & Lunae lectiſternium, tripode menſa epulo referta in medio ſtante. Haec omnia, ſed ampliore ſtylo expreſſa, in hac noſtra conſpiciuntur. Primum locum Summanus occupat. Hinc tres Dii, inde totidem Deae diſcumbentes obſervantur, & lectiſternio perfruentes. Qua coeremonia nulla apud Ethnicos auguſtior; ubi enim in maximis periculis reſpublica verſaretur peſtilitate praeſertim graſſante ad lectiſternium veluti ad praeſentiſſimum auxilium recurſus habeatur, ut paſſim conſtat ex Livio. Hoc ſolemne ita brevibus deſcribit Servius in III. Georg. verſ. 533. *Lectulus in quo Deorum ſtatua reclinabatur*. Jacentes ergo in pulvinaribus Statuae Deorum collocabantur, quod etiam in circo fieri ſolebat. Iis opipare adparata coena tan-

tanquam comeſturis apponebatur, quam Sanctiſſimus omnium Epulonum ordo vicaria fame devorabat. Ritum hunc clare deſcribit Arnobius in VII. qui de Deorum lectulis haec prodidit. *Ut ſtratis poſſint mollioribus incumbere pulvinorum, tollitur, atque excitatur impreſſio.* Hinc non aliter imaginem lectiſternii mente concipio, quam lectiſſimo pulvinari pro ſimulacrorum mole ſuper triclinium collocato, atque in eo ſignis Deorum aereis ſive ligneis, (nam marmorea hanc caeremoniam vix admittebant) ſupra ſiniſtrum latus collocatis. Invenuſtum vero videbatur pictoribus, atque ſculptoribus, qui haec lectiſternia nobis objecerunt, exprimere rigidas illas Deorum ſpecies ita jacentes, quae proſtratae magis, quam cubantes viderentur, quapropter ad gratiam captandam Deos ſedentes; ſeſeque in pulvinar molliter curvantes naturam imitati expreſſerunt, non ut erant ſimulacra, ſed ut homines Diique feciſſent.

Maxima tamen mihi ſuboritur difficultas ex impare Deorum numero, qui hic exprimuntur praeſertim vero ex ejus, qui in medio praeſidet, ſolitudine; Scimus enim id honoris nunquam Diis attributum quin etiam eorum uxoribus par honos conceſſus non ſit. Hinc Valerius Maximus lib. II. cap. I. num. 2. *Foeminae cum viris cubantibus ſedentes coenitabant; quae conſuetudo ex hominum convictu ad Divina penetravit nam Jovis epulo ipſe in lectum, Juno, & Minerva in ſellas ad coenam invitantur.* Hinc ubicumque lectiſternia nobis ab antiquis exhibita ſunt, ut praeſertim in Lucerna Belloriana, Dii, Deaeque compares, ut libentius aſſiderent, hominumque votis annuerent, conjunguntur. Hac diſciplina nihil frequentius in Etruſcorum picturis quas in praeſentia illuſtramus. Abhorrebat itaque, ut Pluto Proſerpinam tanto labore conquiſitam in hac Lucerna deſideraret. Accedit, quod viri, feminaeque hic ſeorſim locatae nullis ſymbolis adornentur. Perpendendum itaque eruditis propono, an ſcilicet pro lectiſternio ſilicernium hic repraeſentetur, funebris nempe coena, quam longevus pater familias cum utriuſque ſexus familia mortuis ſuis exhibeat, quam opipare adparari conſueviſſe deridet Tertullianus in Apologet., ut ab epulo Jovis minime differret. Quae ſi

ita

ita ſunt inſcriptio Deorum Manium non ad ſuperpoſitas imagines, ſed ad caeremoniam, quam homines praeſtant, referenda eſt.

Apparatum inferiorem per partes expendamus. Occupat Lucernae diſcum antiquae formae armarium columellis affabre fultum, atque abacis interne diſtinctum, in quibus tota ſuppellex ſepulcralis diſpoſita erat. Quae vero ad ſacrificia funerea ſpectant, inde excluſa areae ſegmenta occupant. Principem locum occupat Acerra per quam ingens illa thuris profuſio, quae in funeribus evenire ſolebat, indicatur, de qua Plinius lib. XII. cap. 18. *Beatam Arabiam fecit hominum etiam in morte luxuria, quae Diis intellexerat genita adhibens urendis Defunctis. Periti rerum aſſeverant non ferre tantum annuo faetu, quantum Nero princeps noviſſimo poppeae ſuae die concremaverit.* Virgilius quoque in Miſeni funere congeſta, dixit, *thurea dona.* In tanta vero thymiamatum perditione vix aliquem uſum habuiſſet Acerra, quae illorum vix libellam continebat. At fuere Deorum inferorum ſacra quaedam, in quibus parcius adolebantur, praeſertim cum Dea Muta, quae & mania piabatur, Ovid. Faſt. II. v. 574., & ſeq.

Ecce anus in mediis reſidens annoſa puellis
Sacra facit Tacitae, nec tamen ipſa tacet.
Et digitis tria thura tribus ſub limine ponit
Qua brevis anguſtum mus ſibi fecit iter.

Pullus prope Acerram conſiſtens ad auguria pertinet, nam & haec in funeribus adhibebantur, ut colligitur ex Statio Thebaid. 6., qui augurem inducit in Archemori exequiis. Morem hunc confirmat Tertulliani auctoritas in Apologet. cap. 13. *Quid differt ab Haruſpice Polinctor, nam & Haruſpex mortuis apparet.*

Sympulus prope conſtitutus eſt. Ejus uſus olim in Deorum Sacris conſtiterat, inde tranſiit ad mortuos, quod etiam ex Tertulliani citato loco comprobatur. Quid differt ab epulo Jovis ſilicernium a ſympulo obba. Quam ſuperſtitionem evincunt praeterea ſympuli ubique in ſepulcris obvii.

Ex alio latere dolabra, & ſeceſpita, quibus in victimis ju-

jugulandis, ac dividendis utebantur, conſpiciuntur, quarum maximus, & antiquiſſimus uſus fuit in funeribus apud Graecos, quod probat Homeri locus Iliados XXIII. ubi Patrocli funus deſcribitur.

In autem pyra alta mortuum poſuerunt triſtes cor
Multas autem pingues oves, & camuras errabundas boves
Ante pyram excoriarunt, & mactaverunt, ex autem omnibus
Adipem accipiens operuit mortuum magnanimus Achilles
Ad pedes a Capite, circum autem excoriata corpora collocavit.

Idem mos adhibitus in Achillis funere Odyſſeae 24.

Octava & decima autem dedimus igni, multas autem in ipſo
Oves jugulavimus valde pingues, & nigras boves.

Quod etiam in ejuſmodi Archemori funere factum recitat Statius loco citato.

Semianimes alter pecudes, ſpirantiaque ignis.
Accipit armenta

nam animas ſummopere delectari ſanguine reputabant. Hinc idem Homerus Odyſſeae 11. Ulyſſem deſcribit, qui ad animas evocandas copioſum ſanguinem in ſcrobem effudit, quo facto umbrae turmatim ad illum avide epotandum confluxere. Haec autem ſacrificia ab humatione *humana* dicebantur. Feſtus: *Humanum ſacrificium dicebant, quod mortui cauſa fiebat.*

Succedit aſpergillum ex tibia ovilla compactum. Aſperſio quidem luſtralis aquae in funeribus ramuſculo olivae perficiebatur. Virgilius Aeneid. 6.

Idem ter ſocios pura circumtulit unda
Spargens rore levi, & ramo felicis olivae.

De qua tamen caeremonia in ſuperioribus notis aliqua nobis dicta ſunt. Aſpergillum vero quale hic conſpicitur, ad Pontificalia inſtrumenta pertinet, proptereaque ad ſacra ſuperum. Credibile vero eſt in principum conſecratione, quos ipſis caelitibus aequiparare ſtudebant, hoc inſigne uſurpatum, praeſertim ab Auguſtalibus, ceteriſque collegiis, quae ad illorum memoriam honorandam inſtituta ſunt.

In ſummo armarii abaco quatuor gutti ſeu ampullae numerantur, quales paſſim in ſepulcris occurrunt mole, & forma

ma diſcrepantes. De his alibi nobis dicendum erit. Si Propolarum fabulis credimus, ad lacrimas condendas ponebantur, ego tamen nihil praeter luſtrales aquas varii generis, & inſtituti continuiſſe conſtanter puto.

Succedit olla inſigniter anſata, cujuſcemodi ex ſepulcro Tuderte, effoſſam in muſeo noſtro aſſervamus. Senonum noſtrorum ſepulcra hoc vaſorum genere abundant ex argilla nigra confecto, quanquam mole priori concedant. Horum uſus non in cineribus excipiendis fuit, praeſertim apud Senones, qui cadavera non cremabant, ſed collatae in illis ferales epulae, vel tumulabantur, ſeu a viventibus voratae, ut adhibiti honoris memoria ſupereſſet patellae cum mortuo reponebantur. Cibis vero gaudere animas putabant. Ovid. Faſt. II. v. 567.

Nunc animae tenues, & corpora functa ſepulcris
Errant, nunc poſito paſcitur umbra cibo.

manſit haec ſuperſtitio uſque ad Divi Auguſtini tempora. Sic ille Sermon. 15. de Sanctis. *Miror cur apud quoſdam infideles tam pernicioſus error increverit, ut ſuper tumulos Defunctorum cibos, & vina conferant, quaſi egreſſae de corporibus animae carnales cibos requirant.*

Abacus medius quatuor cineraria continet ejuſdem formae, cujuſmodi ex alabaſtro, vel alio pretioſo marmore excavata plerumque in muſaeis aſſervamus. Fictilia vero ſicuti erant facilioris aparatus, ita copioſiora variaequae figurae in dies eruuntur, quae tamen mole ſua vix pedem excedunt, quoto ſpatio reliquiae includuntur.

Multo proceriora apparent vaſa, quae inferior abacus claudit. Hujuſcemodi ubique terrarum effodiuntur, quae plerumque ad vina cuſtodienda parabantur, & Cadi plerumque vocabantur. Ipſum mare benignitatem terrae nuper aemulari vidimus, altero ex iis a piſcatoribus nuper attracto, quem maris aeſtus non modo illeſum ſervaverat, ſed oſtreis undequaque obductum, ut aliquando nobis oſtentui foret, arctiſſime munierat. Haec vaſa ab hominum uſu facillime tranſierunt ad obſequia mortuorum in ſepulcris locata, in quibus non unius cineres, ſed plurium ſimul commixti clauderentur, atque *Urnae communes* appellabantur,

tur, ducta aliquando in tantam amplitudinem argilla, ut ſolium unicum toti familiae faceret ſatis, quod multiplici exemplo in prolegomenis, atque in notis ad marmora Tudertia demonſtravimus; quod ni fallor in cauſa fuit, cur Cadi hujuſcemodi cum reliqua funebri ſuppellectile copulati videantur. Si vero omnino placeat inter Oenophoros computare, ab hac ſerie minime abhorrebunt, cum probe ſciamus maximum vini uſum in parentalibus extitiſſe. Ilyad. 23.

. . . . tota nocte velox Achilles
Aureo ex cratere habens poculum rotundum
Vinum exhauriens humum fudit: madefacit autem terram
Animam vocans Patrocli infelicis.

Praeterea rogum extinguebant vino. Homer. loco cit.

Primum quidem rogum extinguite, nigro vino;
Omnem quantum tenet.

Quia vero ſub diverſa forma haec vaſa nobis in hac Lucerna exhibentur, ſuſpicamur non omnia ad vinum pertinuiſſe, ſed ad lac, oleum, & mel, quae pari profuſione in funeribus adhibebantur, intantum ut lege XII. Tabularum cautum ſit *uti ſervilis unctura, omniſque circumpotatio tolleretur*. Rurſuſque. *Ne myrrata potio mortuo inderetur.*

Principem locum armarii occupat ingens crater, & praefericulum. Haec ornamenta ubique occurrunt in cippis ſepulcralibus, & quodammodo indicio ſunt, per quod funebria marmora a ceteris diſcernamus. Per ea quippe indicatur potiſſima funerum caeremonia, vini effuſio. At in noſtro hoc ſphragiſmate patera tantae molis eſt ut cum ceteris vaſculis comparata lancem potius exprimat, quam pateram. Lancibus vero utebantur non ad vina effundenda, ſed ad exta victimarum excipienda atque ad illarum partes ubi igne excoctae forent dividendas inque Silicernio apponendas, quod utique ſumptuoſiorum funerum ſuſpicionem nobis ingerit.

Ne quid deeſſet ad funebrem apparatum concinnandum dexteram urnarii partem occupat Ara ſepulcralis, quam corona cupreſſina exornat. De hac multa jam dicta ſunt in noſtra diſſertatione de Ara ſepulcrali. Micat ſuperne fax

fax ardens, qua rogus incendi ſolebat. Hanc vero qui pyrae admoveret, veluti officium deteſtatus, alio vultum convertebat. Virgil. loco citato.

Subiectam more parentum
Averſi tenuere facem.

Alterum latus obtinet tripus lebete ſuperne inſtructus, in quem congeſtis carbonibus thura, & adipes victimarum, quae igne abſumi moris erat, adolebantur. Nam arae marmoreae nunquam tale officium praeſtiterunt, cum plerumque ita ſuperne diſpluviatae ſint, aut faſtigiatae, atque acroteriis inſtructae, ut in illis carbones minime ſubſiſtere potuiſſent; ideo nullam adhuc ex hiſce aris marmoreis ſuperne uſtulatam vidimus, atque illarum uſus in liquoribus excipiendis unus erat. Lucian. de Luctu: *Saxum quod ſepulcro imponitur coronis ornatum quid valet? quid merum funditis? putatis illud ad nos diſtillaturum, & ad orcum uſque perventurum.* Longe ergo diſtabant arae ſepulcrales a focis, quorum plurimos aereos, ſive tripodes, ſive monopedes inter ſepulcrorum rudera erui obſervavimus, qui candelabra noſtra aptiſſime imitantur.

Infimum diſci locum occupant bovis, ovis, & ſuis cervices, haud ambiguum ſymbolum tribus hiſce victimarum generibus ſacrificia mortuorum conſtitiſſe. Haec ſolitaurilia vocantur a Feſto, & ſuovetaurilia a Catone de R. R. Hiſce ſacris, quod Deorum potiſſimas caeremonias complecterentur, exercituum luſtratio, & agrorum fieri ſolebat, ut ex Livio colligitur lib. I. & VIII. Adhibita tamen fuerint haec ſacra nec ne in funeribus, nondum obſervavi. Quod unum liquido conſtat in hiſce luſtrationibus maxima Deorum Manium ratio habita eſt, ut apparet ex ejuſdem ſacrificii formula, quam legimus apud Catonem loco citato cap. 150. *Agrum luſtrare ſic oportet imperans ſuovetaurilia circumagi, cum Divis volentibus, quodque bene eveniat, mando Tibi Mani ut illa ſuovetaurilia fundum agrum, terramque meam quota ex parte ſive circumagi, ſive circumferenda cenſeas, uti cures luſtrare.* Haec tamen ſi a funebri pompa aliena reputemus, non ita profecto erunt taurorum, ovium, & ſuum mactationes, quae omnium ſcriptorum teſtimonium in funeribus frequentabantur.

L I I.

GENII ARAM IGNITAM CUSTODIENTES.

ALterum quoque funebre officium exhibere videntur mortuis Genii in hac Lucerna expreſſi, nam hinc & inde prope aram ſtantes, unde vehemens flamma aſſurgit, aliquid in illam manibus conjicere videntur. Pertinet haec caeremonia ad ea ſacra feralia, quae xi. Kalendas Martias celebrari ſolebant, de quibus haec Ovidius toties citatus Faſt. ii. verſ. 535. & ſeq.

Eſt honor & tumulis animas placare paternas,
Parvaque in extructas munera ferre pyras.

& paulo poſt, verſ. 544.

Adde preces poſitis & ſua verba focis.

Ex quibus locis apparet ignem in honorem mortuorum excitatum, non quo mortuus cremaretur, ſed qui ad honorem illorum, quos terra operiebat, pertineret, quod facile exprimit arula in hac Lucerna delineata.

Non inficior tamen ſub hujus arae forma pyram repraeſentari, quae incenſo igne alte micat. Solebant enim hujuſmodi pyras, ſeu rogos externe ita expolire, atque velare, ut aram adamuſſim exprimerent, fruſtra exclamante xii. Tabularum lege, *ne rogus aſcia poliretur.* Exempla hujus conſuetudinis plura nobis occurrunt in veterum monumentis, potiſſime vero in columella Alphania, de qua fuſe in Acherontico ſermonem habuimus, cujus univerſus funeris apparatus in hujuſcemodi pyram deſinit, quae superne ex dedolatis lignis conſtat, inferne vero aram huic noſtrae ſimilem repraeſentat. Nummi quoque Caeſarei eamdem aram nobis referunt ſuperne ardentem, addita epigraphe: *Conſecratio.* Unde inolevit, ut paſſim rogus ara diceretur. Virgil. Aeneid. vi. verſ. 177.

. . . . . . aramque ſepulcri
Congerere arboribus caeloque educere certant.

ubi Servius *Pyram dicit, quae in modum arae conſtrui lignis ſolebat.*

L I I I.

GENIUS CAPRUM MARINUM FRENANS.

SOlebant veteres proceſſum animarum ad beatas Inſulas multis quidem atque variis modis exprimere, ſed frequenter per Genios monſtra quaedam marina frenantes, quae ex ſacrorum animalium formis leonibus, capris, tigridibus, atque ſimilibus in piſcem deſinentibus curioſe formabantur, in quo Diis illis, ſub quorum tutela ea animalia cenſebantur, honorem deferre reputabant, ſeleque ſub eorum clientela eſſe profitebantur; quam diſciplinam diligenter explicavimus peculiari libello de Tranſvectione animarum inter notas ad gemmas aſtriferas. Hunc vero morem Romanos ab Etruſcis excepiſſe conjecit doctiſſimus Bonarotius in diſertatione ad Dempſterum §. 26., in praefatione ad nummos Carpineos pag. xxv., & ad nummum primum Antonini Pii.

Monſtrum, cui Genius inequitat in hac tabella, caprum ſuperne imitatur, quanquam ad majorem admirationem huic portento conciliandam artifex hiſpidos crines, atque hirſutum fronti ſuggeſtum addiderit ut monſtri impetum tranantis oceanum, officiumque praeter mortalem conditionem animarum deducendarum ad loca vivis inconceſſa ſignificaret, unde plus debito horroris, atque formidinis illi attribuit.

L I V.

ARA SEPULCRALIS.

HAec Lucerna ſuperne atro colore tincta ſepulcralem aram exhibet undequaque architecturae ornamentis excultam, & encarpo adornatam. Summa arae pars nucem pineam repraeſentat, nec ſine ſignificatione, nec ſine exemplo; nam & moles Adriani in ſummo faſtigio aliam ſimilem inuſitatae magnitudinis habuit ex aere deaurato, quae dudum in Baſilicae Vaticanae quadriporticu conſtitit,

nunc autem in ejuſdem hortis omnium admirationi eſt. Aſſervatur adhuc Foroſempronii in Principum noſtrorum hortis ingens nux pinea marmorea antiqui operis intus concava ad cineres recondendos accomodata, ut eo ferali ſymbolo alluderetur ad ingentem illum Cybelis luctum, quem pro Atyde extincto ſub nuce pinea habuiſſe dicitur. Conjectura deſumpta eſt ex Servio Aeneid. IX. verſ. 116. qui Atydos mortem referens, *cujus*, inquit, *ut perpetua maneret memoria Mater Magna instituit, ut quotannis in ſacris ſuis plangeretur, pinumque arborem, ſub qua jacuerat, tutelae ſuae adſcripſit.* Cujus quidem initia non ſecus ac Orgia, Mytriaca, Eleuſinia, & ſi qua alia hujuſmodi, ſummopere ad criminum expiationem pertinere credebantur, praetereaque ad proſperum animarum poſt mortem ſtatum; unde inolevit, ut mortuorum urnae eorundem myſteriorum inſignibus adornarentur.

L V.

VICTORIAE CLYPEUM ATTOLENTES.

INter praecipuos honores, qui ſummis viris, & de republica optime meritis attribui ſolebant, clypei praecipue cenſebantur, in quibus illorum imago expreſſa eſſet; qui ubi publico aliquo in loco ſuffixi eſſent, id ſummopere nobilitati tribuebatur. Hujus honoris originem uſque ab anno Urbis 259. reperit Plinius lib. XXXV. cap. 3. teſtatus Ap. Claudium primum omnium majores ſuos in clypeis expreſſos in aede Bellonae poſuiſſe. Inolevit poſtea ut etiam in funeribus id honoris tribueretur defunctis ita, ut miſerabile cenſeretur ſine illis funus duci. Cic. pro Mil. *Cadaver P. Clodii ſpoliatum imaginibus, exequiis, pompa, laudatione;* cui inſtituto alludunt in hac Lucerna Victoriae, quae ſuper aram cupreſſibus obumbratam clypeum ſuſtollunt, & quodammodo figunt perpetuo manſurum, ut nefas videretur revelli, quem numina rerum Romanarum arbitra manu ſua dedicaſſent. Id officii Geniis tribuendum videbatur, qui in privatis funeribus omnia fere vivorum obſe-

quia

quia mortuis praeſtare figurantur. In hoc vero lychneolo facile alluditur ad exequias alicujus Imperatoris, cui Geniorum loco Victoriae famulantur, quod minime alienum erat a Romanis moribus, quum in mortuali pompa Auguſti fuerint qui cenſerent *funus triumphali porta ducendum praecedente Victoria, quae eſt in curia.* Sveton. in ejus vita cap. 100.

Sed eo magis inducor, ut credam Lucernam hanc ex illis eſſe, quibus Caeſarum funus ornabatur, ex quo ſcimus inter ceteros honores ipſis mortuis adhibitos, clypeos cum eorum imaginibus extitiſſe. Itaque mortuo Germanico ſtatutum eſt, referente Tacito Annal. II. *Ut nomen ejus Saliari carmine caneretur, ſedes curules ſacerdotum Auguſtalium locis, ſuperque eas querceae coronae ſtatuerentur, ludos Circenſes, eburna effigies praeiret . . . . ſtatuarum, locorumque in queis coleretur, haud facile quis numerum iniret; cum cenſeretur clypeus auro, & magnitudine inſignis inter auctores eloquentiae, &c.* Sic Pius *clypeum Hadriano magnificentiſſimum poſuit*, ut teſtatur Capitolinus in Pio cap. 5., & Caligulae a Senatu *inter reliquos honores decretus eſt clypeus aureus*, Svetonio auctore in ejus vita cap. 16. Parem honorem attributum Claudio refert Pollio in ejus vita cap. 3. *Illi clypeus aureus Senatus totius judicio in Romana Curia collocatus eſt, ut etiam nunc videtur. Expreſſa thorace vultus ejus imago.*

Quin etiam viventibus principibus hoc honore adulatum fuiſſe teſtantur nummi Tiberii, in quo clypei repraeſentantur cum illius, ut putant, imagine, addita inſcriptione MODERATIONI, CLEMENTIAE. Haec Lucerna ejuſdem artificis eſt, ac alia quam retulit Bellorius in ejus collectanea Tab. XI. nam ara ibi expreſſa ipſiſſima eſt, ac in praeſenti Lucerna, quanquam pictor, qui illam delineavit praeter antiqui artificis mentem, illam pro ara in ſepulcrum deformaverit, quod manifeſte evincitur, ipſo prototypo inſpecto, qui apud me aſſervatur.

LVI.

L V I.

CURULE CERTAMEN.

SOlemne fuit in Heroum funeribus poſtquam cineres terrae mandati fuerant, curule certamen circa ſepulcra inſtituere, cujus inſtituti exemplum habemus apud Homerum loco toties citato Iliad. xxiii. ubi Patrocli funere exacto quadrigarum decurſio circa ſepulcrum ab Achille inſtituta eſt. Simile quoque certamen in Archemori honorem commiſſum multis deſcribit Statius. Auriga, qui currum agit Heroum more loricam induit, quum contra Romani turriculam multiplici faſciarum ordine circa pectus revinctam induerent. Flagellum vero attollit, quales loco ſupra memorato agitatores deſcribit Homerus.

Hi autem ſimul omnes ſupra equos flagella elevaverunt
Percuſſeruntque flagellis, & vociferati ſunt verbis
Ruenter. Hi autem cito ibant per campum.

Surgit in medio moles ſepulcralis, quae ex quadrata baſi in metae formam aſſurgit, & per geminas feneſtras lumen in cellam admittit, in quo figulus Romanorum inſtitutum imitatus eſt, qui plerumque in ſepulcris ſupra hypogaea conditoria, in quibus procul ab hominum commercio cineres recondebant, ſuperiorem, & lumini pervium cubiculum conſtituerunt, in quo ſacra Manibus familiae, & parentalia frequentabant. In his arae Diis Manibus ſacrae ſtatuebantur, quae aliquando ita perforatae erant, ut liquores ſupernae infuſos in imam uſque partem demitterent, de quibus multa videre eſt apud Fabrettum inſcriptionum cap. ii. Gruterum, alioſque monumentorum collectores. Ex hac vero ara per aptata canalia in inferius cubiculum liquores deſſuebant, cujus imagines refert Bartolus de ſepulcris, & in Appendice ad veteres picturas tab. v. Multa quoque circa id inſtitutum praefati ſumus in diſſertatione de architectura Etruſcorum, ubi inter cetera MAUSOLEUM Iguvinorum deſcribentes, judicium de illo noſtrum protulimus, nempe ſacellum fuiſſe Diis Manibus conſecratum, ex quo liquores in inferiora conditoria dilaberentur.

LVII.

L V I I.

APOTHEOSIS.

PErtinet facile & haec Lucerna ad principis alicujus conſecrationem, nam praeterquamquod ipſae Victoriae clypeum attollunt, Roma ſedens conſpicitur, quae elata manu aliquem inter Divos videtur aſſerere, quod officium ad ipſum ſenatum pertinebat, ut demonſtravimus in Acherontico. Auget vero ſuſpicionem hanc meam columnae Antonianae baſis anaglypha, in qua Romae typus huic noſtro ſimillimus conſpicitur, quae pari geſticulatione principes a Genio elatos inter Divos computat. Ex quo vero ut in prolegomenis praefati ſumus, ingens Lucernarum copia in principum funeribus adhibebatur, minime mirandum eſt ſi Caeſarum apotheoſes tam obviae ſint in Lucernis; nulla enim profecto extitit earum caeremoniarum, in qua innumeri ex hiſce lychnis ei pompae alludentibus non ſuccenderentur.

L V I I I.

IMPERATORIS CAPUT.

EX quo patefecimus majorem Lucernarum partem in uſum publicae laetitiae fuiſſe confectas, cum unica immenſae Urbis illuminatio numerum ſepulcralium Lucernarum, quas integrum ſaeculum efformaſſet, facile ſuperaret, non eſt cur miremur, tam frequenter Imperatorum capita in illis expreſſa reperiri, non enim abhorrebat reverentia ſacri culminis in fictilibus exprimi operibus, in quibus Dii ſignarentur. Lucerna, quam hic producimus, diademate redimitum Imperatorem refert promiſſiore barba, quo fere cultu Lucium Verum in nummis cognoſcimus, quae Lucerna adeo obvia eſt, ut quinque fere ex eodem typo, ſed non ex una eademque officina productae brevi temporis ſpatio Roma ad me miſſae ſint. Puto autem ad feſtum aliquod in honorem illius celebratum pertinuiſſe, & fortaſſe

ad

ad illius conſecrationem; quin turbet, imaginem ejus minime velatam apparere; vix enim inveniemus in ſuperioris aevi nummis imagines Imperatorum conſecratorum velo obvolutas, quod Auguſtis foeminis pene peculiare fuiſſe videtur. Mortuorum capita velo involvere ad oſtentationem divinitatis pertinebat, nam ita Coeli participes, & quodammodo illius ambitu concluſos, & obvelatos ſignificabant; voluere praeterea, ut illo ſacrificantium habitu exprimerentur, quae forma omnium putabatur ſanctior, atque auguſtior.

Inferioris Lucernae aquila, nullibi aptius aptari poterat, quam imagini Caeſaris; ſive enim ipſum inter vivos agentem, ſive inter Deos expreſſum velimus, aquilam ſibi vindicat, modo militiae inſigne, & propterea familiariſſimum Imperatori, modo vero conſecrationis. Habuit & alteram ſignificationem aquila inter hieroglyphica Romanorum; denotabat enim ipſum Jovem, quemadmodum cetera animalia conſecrata Deorum ſuorum ſymbola habebantur.

L I X.

AQUILA ARAE INSIDENS.

HAud multum laborandum nobis eſt in explicanda hac Lucerna, cum eumdem fere typum in plurimis Imperatorum nummis inveniamus, addita Epigraphe CONSECRATIO, per quam intelligimus aram ſepulcralem, ſeu verius pyram, & rogum hic nobis exprimi, cui inſidet aquila miniſtra Jovis, quae, ubi ignis rogo ſubjiceretur, ſolutis vinculis volare permittebatur, defuncti Caeſaris animam, ut vulgo jactabatur, in coelum attollens, uti auctoritate Herodiani lib. IV. cap. III., & Dionis lib. LVI., & aliorum paſſim conſtat.

Haec autem pyra, qualem etiam nobis referunt nummi Claudii Gothici, Cari, & alii illius temporis, frontem praeſefert, quam totam crux exciſa occupat, quae magnam diſputandi occaſionem praebuit viro alioquin docto, ſed pio magis, quam in hiſce antiquitatibus verſato, qui ita Dei

O. M.

O. M. nutu ordinatum fuiſſe credit, ut Roma jam praeſentiret crucem ſibi ad conſecrationem expetendam, donec tempus afforet, quo ſignum illud, quod *ignorantes coluerant*, ut Athenienſes ignotum Deum, venerari gloriarentur; quo etiam argumento uſus eſt Tertullianus, qui Ethnicis objecit ipſos inter ſigna militaria, quae tranſverſam haſtam haberent, inſcios atque invitos, vellent, nollent, adorare crucem.

Sed haec aſcetis relinquentes, conſtanter dicimus crucem illam nihil ibi importare, niſi januae imaginem, quam adeo ingentem in fronte rogi depingebant [pictos enim extrinſecus fuiſſe rogos, tradit Plinius lib. xxxv. cap. vii. *Quoniam & pericula expingimus, ne quis miretur & rogos pingi*, quod etiam teſtatur Herodianus lib. iv.] ut totam occuparet, & nihil fere ipſe rogus exprimeret, niſi ingens oſtium, per quod aeternitatis initium, & exordium Divinitatis ſignificabant, de quo ſymbolo plura ſuo loco praefati ſumus; quapropter ut valvarum imagines exprimerent, quae illarum tympanum ſepararent, crucem ruditer inſculpſerunt. Conſtat id manifeſtiſſime ex nummo minoris Valeriani, qui aram hanc *conſecrationis* nobis exhibet, in qua diligentiori ſtylo janua delineata eſt; ex quibus colligimus jam ab uſu receſſiſſe curioſas illas pyrarum ſtrues in tot gradus ſenſim decreſcentes efformatas, quas in Antoninorum nummis obſervamus, & hanc ſimpliciorem conſtanter receptam, ut quaedam aequalitas ſervaretur, vel quia religioſior haec forma in uſu eſſet, utpote quae Divo Auguſto ita extructa fuerit, ſicuti in illius nummis videmus, addita inſcriptione PROVIDENTIA, vel quod ſenatus juſſu, & quodammodo providentia novus ille Romanarum rerum cuſtos coelo additus ſit, vel quod ita deſignaretur numine, & providentia Auguſti, inde rempublicam gubernari.

Non longe abeunt nummi Maximiani, Conſtantii, & Romuli, ſed poſt illorum mortem cuſi, in quibus rotunda moles ſemipatentibus foribus repraeſentatur, cujus ſummo faſtigio aquila inſidet, cum inſcriptione AETERNAE MEMORIAE. Sunt qui velint ſepulcrum ſeu templum illis excitatum ſub ea ſpecie; ſed anne omnibus ſub eo-

dem aſpectu? neque aſſentior iis, qui Pantheon credunt ibi repraeſentari, quod in omnium Deorum aede memoria illorum conſecrata fuerit; cum in ſummo ejus tholo aquila conſiſtere non potuerit. Credendum potius eſt hanc formam rogi ea aetate uſurpatam, atque in omnium funeribus renovatam, nam & aquila, & porta, & inſcriptio conſecrationi conveniunt.

L X.

ARA SEPULCRALIS INTER CUPRESSOS AQUILA DESUPER INSISTENTE.

En alterum conſecrationis ſymbolum priori fere reſpondens. Aram ſepulcralem ſerta exornant. Talem Dido ſibi conſtituit apud Virg. Aeneid. 4. verſ. 504., & ſeq.

At Regina, pyra penetrali in ſede ſub auras
Erecta ingenti, tedis atque ilice ſecta,
Intenditque locum ſertis, & fronde coronat
Funerea.

Ternae hinc inde cupreſſus aſſurgunt, quibus clare demonſtratur uſus, quo nemora conſeri ſolebant circa principum virorum ſepulcra, ut quodammodo lucos Deorum ſacros imitarentur. Tale fuit Auguſti mauſoleum in Campo Martio. Id opus inter Flaminiam viam, ripamque Tiberis ſexto ſuo conſulatu extruxerat, circumjectaſque ſilvas, & ambulationes, & in uſum populi tunc jam publicarat.

L X I.

PAVO PYRAE INSISTENS.

Ut in Caeſarum funeribus aquila adhibebatur, quae e rogo avolans, illorum animas in coelum deferre putabatur, ita in Auguſtarum crematione huic officio pavones ſubſtituebantur ob Junonis memoriam, cui ſacri erant. Hinc obſervamus in utriuſque Fauſtinae nummis illarum

ima-

imagines pavonum dorſo inſidentes, deferri in coelum cum inſcriptione CONSECRATIO; imo quandoque ſolus pavo inſculpebatur cum eadem epigraphe, quippe pro illius ſymbolo habebatur. Inde Junonem pavones currui junxiſſe. ſcribit Ovid. lib. II. Metamorph.

Saturnia curru
Ingreditur liquidum pavonibus aethera pictis.

Id vero animal tributum poſtea Auguſtis feminis, quae per ſummam aſſentationem Junones aliquando dictae ſunt, ut apud Senecam in Octavia Act. I. Scena III.

tu quoque terris
Altera Juno ſoror Auguſti.

Eſt & in Gaza Medicea Liviae nummus cum inſcriptione ΛΙΒΙΑΝ ΗΡΑΝ; nec deeſt hic titulus in marmoribus, ut videre eſt apud Gorium in praefat. Columbar. Liviae Auguſtae. Sed popularis inſolentia & ſculptorum libido eo uſque pervenit, ut id indicium conſecrationis, quod nonniſi graviſſimo ſenatus conſilio principum uxoribus tribuebatur, promiſcue in omni vulgari loculo, in quo feminae conderentur, efformarent ut paſſim oſtendunt cineraria, in quibus pavones inſculpti ſunt, quod tamen aliqua ratione non caruit ob illam communem, & fere omnibus mortuis attributam Divinitatem, non ex Senatus conſulto, ſed ex auctoritate privata, quod etiam in cauſa fuit, cur aquilae viris tribuerentur.

Sed pavo, qui expanſis alis pyrae inſidet in hac Lucerna, aliquid praeter popularem conſecrationem indicat, cum manifeſte deſignet, illam ejus volucris e pyra emiſſionem, quae nonniſi in ſolemni conſecratione uſurpabatur. Ipſe quoque lunae ſilentis imago, quae hinc inde in Lucerna expreſſa eſt, ad hunc ritum alludit, cum in earumdem Auguſtarum nummis idem typus ſignatus ſit cum inſcriptione AETERNITAS, & circa III. Chriſti ſaeculum inolevit, ut etiam viventes Auguſtae veluti jam tunc coelo dignae in luna exprimerentur; quae omnia eo conſpirant, ut credamus haſce Lucernas in illarum funeribus efformatas ornamentis hiſce aptis excultas fuiſſe, ut etiam poſt longa ſaeculorum ſpatia hujus caeremoniae teſtes eſſent.

Sed non inficior aliquando aquilas etiam feminis ad id officium fuiſſe attributas; quapropter in baſi columnae Antonini, ubi Orbis Genius inſculptus eſt, qui expanſis alis Antonini, & Fauſtinae imagines in coelum defert, ne ſuus aquilis honor deeſſet, geminae hinc inde expreſſae obſervantur; quod ne fortuito factum videretur eruditiſſimus Vignolius, in illius illuſtratione geminos argenteos nummos adducit alterum cum imagine Divi Antonini, poſtremum cum illa Divae Fauſtinae, in quarum averſa parte aquila repraeſentatur additis in unaquaque literis *Conſecratio*, quod etiam in aliarum Auguſtarum nummis obſervari indicavit. Utrum vero etiam pavo Imperatoribus id obſequium praeſtiterit, quaſi utriuſque avis officium promiſcuum fuerit, ſuſpicari potius, quam affirmare nobis permittunt ingentes illi Pavones, quos Hadrianus in ſummo ſepulcri ſui faſtigio collocaverat, quorum aliqui in quadriporticu Vaticano diu conſtiterunt.

L X I I.

MATRONAE PROTOMES.

TAxat Juvenalis ſatyra VI. illum ornandi capitis morem, quo haec Matrona inſignitur.

Tot premit ordinibus, tot adhuc compagibus altum
Aedificat caput, Andromachen a fronte videbis,

& revera reticulato opere aſſurgens ſpeciem illam nobis ingerit *turriti capitis*, de quo ſaepe conqueritur Tertullianus, & praecipue de Cultu feem. cap. 7. *Affigitis neſcio quas deformitates ſutilium capillamentorum, nunc in galeri modum quaſi vaginam capitis, & operculum verticis, nunc in cervicem retro ſuggeſtum.* Quamquam vero ſuperiorum temporum ſcriptores eum luxum frequenter reprehendant, tamen in ejus temporis monumentis difficile admodum videre eſt hunc capitis ornatum, immo in marmoribus omnino incognitum. Memini tamen aliquando quid ſimile obſervaſſe in veteri pictura, ni valde fallor, Chriſtiana, ex quo ſuſpicor luxum hunc ad inclinantis aevi tempora fore referendum. Cum prae-

praecipue uſus privatarum imaginum in Lucernis non niſi ſero irrepſerit, at vix in aliis, praeterquam in caemeterialibus occurrat, quando ablegatis veterum fabulis, & Deorum ſymbolis, quibus hanc ſupellectilem adornabant, ad ſimpliciora haec parerga, & religioni innocua artificum ſtylus ſe convertit. At de his in ultima operis parte ſermo habendus eſt.

LXIII. LXIV. & LXV.

CAPUT SERAPIDIS.

ABſoluta jam funebri ſupellectile ipſum Orcum, ſeu Ditem, aut Plutonem ſub imagine Serapidis expreſſum adeamus. Id numen peregrinum Ptolemaeus Rex, qui primus poſt Alexandrum Ægyptum obtinuit ex Sinope Ponti Urbe Alexandriam accivit, ut memorat Tacitus hiſtoriar. lib. IV. Hinc ad Graecos primum migravit, ut auctor eſt Pauſanias in Atticis, nec ſero ad Romanos, quanquam ejus templum intra moenia admiſſum non fuerit, ut conſtat ex Dione lib. XL., quo ſcortillum illud apud Catull. Epigr. lectica vectari volebat. Immo cum privata auctoritate fana illa intra pomerium excitata fuiſſent, ſenatus deſtrui ea juſſit, vix enim Serapidem inter numina numerabat, ut refert idem Dio. At iſta Romanorum averſio non diu duravit; Publius enim Victor Serapaeum in circo Flaminio conſtitiſſe dicit, aliaque ejus fana diverſis Urbis in locis erecta fuiſſe memorant antiquariae rei periti, quos inter Borrichius in antiquae Urbis facie cap. VIII. §. 4. & Nardinus Romae veteris lib. IV. cap. VI.

Horum in Urbem templorum introductio vulgo Caracallae adſcribitur, eo quia de eo referat Spartianus. *Quod ſacra Iſidis Romam deportavit, & templa ubique magnifice eidem Deo fecit.* Cum enim Serapidis, & Iſidis religio fere copularetur, ut infra obſervabimus, hinc arguunt tunc utrique numini poſtliminium conceſſum, ſicuti eodem edicto ſublata fuerant, ut manifeſte demonſtrat idem Dio loco allegato.

Quae

Quae poteſtas Serapidi tribueretur, & cui Deorum Romanorum reſponderet apud ſcriptores liquido non conſtat; mitto eorum fabellam, qui ipſum eundem, ac Joſephum, Pharaonis miniſtrum, fuiſſe obtrudunt ob Ægyptum ejus prudentia a fame ſervatam. Ii nempe ſunt, qui magnum ingenii ſpecimen ſe praebuiſſe crediderunt, ſi univerſam Idolorum familiam ab Haebreis patribus, praecipue vero a Moiſe derivent, quod quam falſum ſit, facile convincitur auctoritate antiquiſſimorum ſcriptorum, qui idolorum cultum ante Moiſen extitiſſe probant, ſpeciatim vero ex ipſa S. Geneſi, imo ex primo Decalogi praecepto, quo Deos alienos habere vetitum eſt, ſed de his fuſius nobis tractandum erit in libris *Indigitamentorum*. Duo tamen facile hanc de Serapide ſententiam explodunt, averſio nempe infenſiſſima, quam in totam Joſephi familiam, ejuſque deſcendentes perpetuo Ægyptii habuerunt, ut penitus inveriſimile ſit unum ex his tam impenſe coluiſſe. Deinde vero quod ſcimus ex Tacito loco cit. id numen e Ponto in Ægyptum tranſvectum. Quanquam Lactantius de falſa religione lib. I. ipſum fuiſſe Oſirim, *quem Serapin, & Serapiden vulgus appellat*, ſolent enim mortuis conſecratis nomina immutari, cui accedit multo antiquior ejuſdem Taciti ſententia, haec de illo proferentis *Deum ipſum multi Aeſculapium, quod medeatur aegris corporibus, quidam Oſirim antiquiſſimum illis gentibus numen, plerique Jovem, ut rerum omnium potentem; plurimi Ditem Patrem, inſignibuſque in ipſo manifeſte, aut per ambages conjectant*. In hac ſententia fuit etiam Plutarchus, qui in lib. de Iſide, & Oſiride ait: *Thimotheus interpres, & Maneto Sebenita a cerbero, & dracone conjecturis ductis collegerunt Plutonis eſſe ſymulacrum, & Ptolemaeo perſuaſerant non eſſe alicujus Dei, quam Serapidis. Non enim iſtinc hoc nomen gerens venerat; ſed allatum Alexandriam Serapidis nomen, quo Ægyptii Plutonem afficiunt, invenit*. Aſt de his plura inferius.

Peculiare hujus numinis inſigne fuit modius capiti impoſitus, de cujus origine, & uſu multa a nobis dicta ſunt lib. ſuperiore ad Lucernam XLIX. ſingulari vero ratione duo numina apud Romanos hoc inſigne ſibi vindicabant Genius, & Se-

& Serapis, ille juvenili, hic ſenili vultu plerumque expreſſus, qualis in his Lucernis obſervatur. Conſtat hoc praecipue ex Macrobio Satur. lib. 1. cap. xx. *Calathum capiti ejus inſigunt*, & paulo poſt *cujus vertex inſignitus calatho, & altitudinem ſideris monſtrat, & potentiam capacitatis oſtendunt, quia in eum omnia redeunt, dum immiſſo calore rapiuntur*.

Idem caput Serapidis modio conſpicuum radiis praeterea ornatum occurrit tab. LXIV. De hoc tamen ornamento non eſt cur valde miremur, ſi Macrobium audimus, qui cap. 20. lib. 1. ipſum eumdem, ac ſolem eſſe tradit, cui radiatum caput effingit Martianus Capella de Nupt.

Solem te Latium vocitat, quod ſolus honore
Poſt Patrem ſis lucis apex, radiiſque ſacratum
Bis ſenis perihent caput aurea lumina ferre,
Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Oſirim.

Hanc etiam de ipſo opinionem confirmaſſe traditur oraculum Nicocreonti Cypriorum Regi de illo redditum his verſibus apud Macrobium loco cit.

Sum Deus, & talem credi me denoto cunctis
Caelorum ſublime mihi caput eſt, mare venter,
Terra globoſa pedes, aures ipſum aethera caedunt,
Frons, oculi, vultus, clara fax lucida ſolis.

Conveniebant praeterea huic Deo radii eo quod ignis poteſtatem habere crederetur, refert enim Tacitus hiſtoriar. lib. IV. Ptolemaeo aliquando apparuiſſe, quo facto *viſum eundem juvenem in coelum igne plurimo attolli*. Praeterea cum ipſum eundem ac Ditem eſſe putarent, cui nocturnorum poteſtatem afferebant, ut conſtat ex Plinio lib. 11. cap. 5., & D. Auguſt. de Civ. Dei lib. IV. cap. 22. hinc facile radiatum caput illi effinxerunt. Ipſum quoque nomen id attributum illi videtur confirmare, ut enim conjecimus in libello de Haebraiſmo Ægyptiorum a *Sarap*, urere, unde Serapin accendentes ſeu accenſis, facile nomen illud peti poſſe videtur.

LXVI.

L X V I. & L X V I I.

VASCULA SERAPIDEM REFERENTIA.

IN Acherontico ignotam adhuc guttorum ſepulcralium formam animalia ſacra referentium publicavimus. Nunc antiquitatum ſtudioſis alteram illorum non minus curioſam ſpeciem exhibemus, atque non adhuc obſervatam, & Serapidis caput exprimentem, nec unico tantum, ſed quadruplici exemplo. Modius capiti inſtans pro infundibulo eſt, unde conceptus liquor & in alveolum demiſſus, rurſum adinſtar praeferiсuli effunditur. Id officium praecipue explicat vaſculum in Serapidem efformatum, quod integerrimum damus tab. 67. in quo illud amplius notatu dignum occurrit, quod ore Serapidis perforato inde in fiſtulae morem concluſus humor perbelle diffluit, quod etiam in muſtela fictili e ſepulcro Tuderti effoſſa in eodem Acherontico adnotavi; cum enim ſacrorum libaminum vim potentiſſimam eſſe crederent veteres ad animarum expiationem, illarumque poſt mortem felicitatem, voluere, ut ex ipſo vertice, ſive ex ore numinis, cui Inferorum dominium aſſerebant, in cadavera emanaret, quo artificio arcanam illam ambroſiae perfuſionem imitabantur, per quam a Diis divinitas mortuis attribuebatur, ut apud Homerum Iliad. XXIII. 670. Saperdon inter Divos aſſeritur, & Achilles apud Q. Smirnaeum Paralyp. II. 530., & IV. 693. non aliter Leucothoe apud Ovid. Metamorph. IV. 250., & Æneas lib. XIV. 605. in caetum Deorum adſcripti ſunt. Hoc etiam pacto Homerus ipſe relatus eſt inter Superos, ut refert Alcaeus Meſſenius Antolog. lib. III. cap. 25. num. I.

Heroum cantorem in Co Inſula pueri Homerum
Dolore affecerunt ex Muſis enigmata texentes;
Nectare vero marinae Nereides inunxerunt,
Et mortuum Actaeo poſuerunt ſub ſaxo;

ut vero inviſibilem hanc perfuſionem ſenſibili aliqua caeremonia homines pro libito imitarentur, liquores quoſdam ſacros commenti ſunt, quos ex hiſce guttis ſuper cadavera diffundebant. Potiſſime vero id officii Serapidi tribuebatur,

tur, ex quo ipſe, ut diximus, idem ac Summanus haberetur, ut praeterea inter Deos ſalutares cenſeretur, ut eruditiſſimus Gorius ad inſcription. Donian. Claſs. 1. num. 19. demonſtravit.

LXVIII. & LXIX.

SERAPIDIS, & ISIDIS PROTOMES.

MUltae ac elegantes ſunt Lucernae, quae quotidie ex agro noſtro Piſaurenſi eruuntur, ſymbolis & parergis inſignes, quarum non paucae ad collectionem hanc adornandam acceſſerunt. Inter ceteras vero ſummo in pretio habendae ſunt geminae iſtae, quas ſubſcriptio Piſauri formatas teſtatur. Pertinent enim ad officinam P. Satri C. F. ex tribu Camilia, quae in fundo Acciano poſita erat. De eo mentio eſt inter Marmora Piſaurenſia a D. Oliverio meo illuſtrata, cujus operis ſplendori nihil profecto deeſt, niſi, ut alteram partem pene jam congeſtam publici juris faciat, & priori adjiciat; c. Accianis iſtis Lucernis ſic ille ſub num. 88. *Fundum Accianum, qui ab Euſebio memoratur, exhibent & binae fictiles Lucernae duobus ab hinc annis in arca ſepulcrali ad D. Marinae detectae, quae nunc in locupletiſſimo antiquarum Lucernarum amiciſſimi viri Jo: Bapt. Paſſerii J. C. theſauro ſervantur. Satrios Piſaurenſes aliae memorant inſcriptiones, Satriam Primitivam exhibet marmor LXXVII. Q. Satrius Calliſtus, qui Satriae Pipuſae conjugi monumentum poſuit, fratrem habuit Satrium Trophimum, a quo inſcriptione, quam v. n. CIII., honoratus fuit. Figulinas in Fundo Acciano habuiſſe docent Lucernae fictiles ex Muſaeo Paſſerio.*

ACCIANA
P. SATRI. C. F.
CAM.
SATRI. CAM.

Tribus Camilia, quam in his profitentur Satrii, illos non figulos, ſed figulinae dominos oſtendit. Hunc vero fundum Accianum illum eundem eſſe, quem ſuperioribus ſaeculis

Caſartulam, & Montem S. Bartoli, ſeu Imperialis, dictum conſtat, & quem politioris literaturae viri *Accianum Montem* nuncuparunt, non eſt dubium.

Caput Serapidis radiis ornatum ſupra illuſtravimus. Iſis vero in Lucerna nuda ubera oſtendit, ex quibus in vetere gemma lac exprimens Bovem Apim paſcit, quae omnia ad ejus mithologiam commode referuntur; ipſam enim, quae & Luna, humiditatis poteſtatem, unde terra fecundatur, habere opinio increbuerat. Inſuper geminis pennis Ægyptio more caput ornat, cujus ſymboli mentio eſt apud Ælianum in Hiſt. Animal. ubi de vulturibus agit, referens ex hujus volucris pennis caput Iſidis, & templorum faſtigia apud Ægyptios decorari.

Geminae hae Lucernae ſi ad manus eorum perveniſſent, qui Iſaurum flumen, quod Urbem noſtram alluit ab *Iſide aurea* dictum putabant, magnum aliquod ſe inveniſſe credidiſſent, ubi Iſidis ſignum Piſaurenſi manu in Lucernis exculptum obſervaſſent. Sed hanc de Iſide aurea opinionem libenter ſibi habeant nebulones illi, qui Piſaurum ab auro Gallis appenſo dictum voluerit. Id nomen Urbs noſtra ſortita eſt, antequam latinus ſermo in hac regione invaluiſſet, cum Graecos hujus Urbis nummos non modo apud Goltzium, ſed etiam in muſeo Oliverio videamus cum epigraphe ΠΙΣΑΥΡΙΩΝ, quod quidem nomen, non modo urbi, ſed & fluvio commune fuit, ut egregie animadvertit laudatiſſimus Oliverius in marmora Piſaurenſia num. XXVIII. At ex ipſis nummis, in quibus caput Herculis populea corona inſigniti, ſive, ut alii malunt Plutonis, & cerberus obſervatur, aliquid luminis eruitur, ut credamus ipſum Ditem, quem Ægyptio nomine Serapidem appellavimus, peculiari veneratione caecos illos majores noſtros fuiſſe proſequutos. Ceterum de urbis noſtrae, & fluvii nomine, nonnulla in Roncallienſibus attigimus, plura vero in libello de Nominibus Urbium dicenda ſunt.

L X X.

SERAPIS IN SERPENTEM DESINENS.

VIx ſub iſta imagine Serapidem agnoſcerem, niſi rurſus illa occurreret in antiquo marmore, quod Romae ex hortis Palumbariis delineatum protulit Fabrettus Inſcription. cap. VI. num. 114. pag. 471. de quo haec pauca tantum vir doctiſſimus. *In marmore anaglyptico hortorum Nobb. de Palumbariis ad veterem portam Exquilinam Iſis cum ſitula calatho, & perſeaefolio, Serapidi ſuo in ſerpentem deſinenti, ſalutare & ipſum animal, copulatur ut hic vides.* Unde facile colligitur virum longe doctiſſimum in ea ſententia fuiſſe, ut in ſerpentem Serapis transformaretur, quod inter Soteres Deos, ut ſupra indicavimus, numeraretur; quae quidem opinio facile confirmari poſſet Cornelii Taciti auctoritate loco toties cit. haec de illo ſcribentis. *Deum ipſum multi Æſculapium, quod medeatur aegris corporibus, conjectant.* Et Nonius cap. VII. num. 104. *Ego medicina Serapi utor*, & Cic. de Divinatione 1159. Somniorum conjectationes explodens, ſubdit *An Æſculapius, an Serapis poteſt perſcribere ſomnium curationem valetudinis?*

Si vero ulteriori conjecturae locus eſt, credibile videtur eam ſerpentis formam idcirco Serapidi additam, quod ipſum animal veluti univerſae naturae genium, & opificem rerum omnium conſiderarent, ut conjectavit Voſſius de Idol. lib. II. cap. 11. in fine, cum enim mundi animam exprimere vellent, globum, quem ſerpens medium invaderet, ſculpebant, de quo ſymbolo, quod in pyramidibus fere ſummum locum obtinet, videndus Kirkerius in Prodromo Ægyptiaco. Ægyptiis quoque ſerpens pro Deo habebatur, ut oſtendit idem Voſſius de Idol. lib. IX. cap. XI.

Ideo vero monſtrum id alatum eſſe voluerunt, ut ejuſdem animae operatricis agilitatem, & motum exprimerent, quo reſpexit Lucretius

Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Sphynges hinc inde adſtantes Serapidi tribuuntur in aru-

la marmorea apud Fabrettum Inſcript. cap. VI. num. XX. *Monſtrum Ægyptiae religioni familiariſſimum*, de quo haec Plutarc. in lib. de Iſid. & Oſirid. *Ante templa Sphyngem plerumque collocant, quo innuunt ſuam rerum ſacrarum doctrinam conſtare perplexa, & ſub involucris latente ſapientia.*

Iſidis caput, quae cum Serapide ejuſdem tab. Lucerna conjungitur, Lunae ſymbolo inſignitur. Plerumque cum Sole jugata cernitur in aliis Lucernis vol. I. evulgatis, neque difficile eſſet eo etiam Serapidem hunc noſtrum referre, cum non defuerint qui crederent ipſum eſſe eundem Solem, quam ſententiam tuetur inter ceteros Macrobius praefato lib. I. Saturnal. cap. XX. Sed ne a ſuperius expreſſa, & communi opinione recedamus, qua ſub Serapidis imagine Plutonem recognoſcimus, in promptu cauſſa eſt, cur Iſidi Lunam addiderint, quod eadem ac Proſerpina haberetur, unum nempe ex Triviae officiis, qua inferis imperare credebatur. Etiam Diodorus Siculus, & Plutarchus Iſidem cum Luna confundunt, eaque ratione cornigeram illam appellat idem Plutarchus de Iſide, & Oſiride, eamque Lunigeram facit Ovid. Metamorph. IX.

Inachis ante torum pompa comitata ſacrorum
Aut ſtetit, aut viſa eſt, inerant Lunaria fronti
Cornua.

Quia vero humidae naturae poteſtatem habere credebatur, ſitulam illi aquae niloticae addiderunt. Servius in VIII. Aeneid. verſ. 696. Iſis eſt *Genius Ægypti, qui per ſiſtri motum, quod gerit in dextra, Nili acceſſus, receſſuſque ſignificat; per ſitulam, quam ſiniſtra manu retinet, oſtendit affluentiam omnium lacunarum, ideſt foſſarum, in quas Nilus ſtagnans recipiebatur.* Idem quoque ad II. Aeneid. verſ. 116. teſtatur in ejus templo aquam ſpargi conſueviſſe, quae quanquam aliunde hauſta, nilotica religionis ergo vocabatur: *ſciendum in ſacris ſimulata pro veris accipi, unde cum de animalibus, quae difficile inveniuntur, eſt ſacrificandum, de pane, vel cera fiunt, & pro veris accipiuntur; hinc eſt etiam illud ſparſerat, & latices ſimulatos fontis averni, nam & in templo Iſidis aqua ſparſa de Nilo eſſe dicebatur.* Apulejus quoque lib. XI. Iſidis pompam deſcribens haec ſubdit *Idem* (Antiſtes) *ge-*

gerebat aureum vaſculum in modum papillae rotundatum, *de quo lac exibat*, & paulo infra ſimulacrum Iſidis deſcribit, quod non hominem, non animal repraeſentabat, ita enim ſe habebat. *Urnula faberrime cavata*, *fundo quam rotundo*, *miris extrinſecus ſimulacris Ægyptiorum effigiata* & alibi in eodem libro aqua libatum in ejus ſacris teſtatur. *Diſpoſitus circumiens Sacerdos*, *rem Divinam procurat*, *ſuplicamentis ſolemnibus de penetrali fonte petitum*, *ſpondeo libat*. Hinc colligitur ſitulae, quae in medio Lucernae effićta eſt, ſignificatio, quam etiam in aliis ejuſdem Deae monumentis animadvertit Fabrettus dićto cap. VII. a num. XX.

Ceterum Iſidem Serapidi junćtam omnibus fere ſcriptorum teſtimoniis comprobatur. In primis Taciti loco cit. *Fuerat illic ſacellum Serapidi*, *atque Iſidi antiquitus dicatum*. Accedit Macrobius loco pariter allegato: *Eidem Ægypto adjaciens Civitas*, *quae conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur*, *Serapim atque Iſim cultu pene attonitae venerationis obſervat*. Ex Divo quoque Auguſtino lib. XVIII. cap. V. de Civ. Dei colligitur numina haec promiſcua veneratione copulata. Pro omnibus vero unus nobis ſufficiat Apulejus, qui Metamorph. lib. poſtremo, ubi multa de Iſide, atque Oſiride, qui unus ac Serapis eſt, ut late probat Fabrettus loc. cit. haec verba ſubjicit. *Quanquam enim connexa*, *imo vero unica ratio Numinis* (Iſidis & Oſiridis) *religioniſque eſſet*, *tamen Zelatae diſcrimen eſſe maximum cognoſcunt*. Quo pertinent ea, quae alibi de his protulerat. *Cujus numen unicum multiformi ſpecie*, *rituario nomine multijugo totus veneratur Orbis*.

L X X I.

CAPUT SERAPIDIS, *&* *ISIDIS TURRITUM.*

UBi ex marmore Gruteriano Iſidem Mirionimam, hoc eſt mille nominum, fuiſſe legerimus, minime mirabimur ipſam aliquando pro Minerva habitam, pro Diana, Proſerpina, Lucina, Junone, Cerere, & demum Tellure, omnia enim earumdem Dearum ſymbola illi tribuebantur,

ut

ut minime novum ſit in hac Lucerna turrito capite illam apparere, ut quodammodo cuncta Pantheae Deae ſigna invenire in illa datum ſit. Ipſam vero eandem ac Tellurem habitam fuiſſe expreſſe ſcripſit Macrobius Saturnal. lib. 1. cap. xx. in fine. *Iſis cuncta religione celebratur, quae eſt vel terra, vel natura rerum ſubjacens Soli. Hinc eſt, quod continuatis uberibus corpus Deae omne denſetur: quia vel terra, vel rerum naturae altu nutritur univerſitas.* Et capite ſequenti: *Nec Iſim aliud eſſe, quam terram, ut diximus, naturamve rerum.* Immo Servius in viii. Aeneid. verſ. 696. Iſidis nomen apud Ægyptios nihil aliud quam terram ſignificare tradit: *Iſis autem lingua Ægyptiorum eſt terra, quam Iſim volunt eſſe.*

Hinc colligimus quam circumſpecte procedendum ſit in antiquorum monumentorum explicatione. Nemo enim non Berecynthiam hanc appellaſſet, quae ejus geſtamen in capite oſtentat. Quia vero Serapidi juncta eſt, illam non Cybelem, non Berecynthiam, aut Matrem Magnam nuncupare debemus, ſed Iſidem. Quaeſtio quidem de nomine eſt, cum ceteroquin poteſtas una eademque reputetur ſub varia nuncupatione comprehenſa. At cum verſemur in monumento, quod ab Ægyptia mythologia dependeat, Dea illa non Phrygio, non Graeco, nec Latio nomine, ſed patrio debuit indigitari.

Fateor tamen Iſidem Ægyptii operis vix unquam turritam apparuiſſe. Hoc illi ornamentum Romae additum eſt a Latino artifice, qui ut gratiam Ægyptiorum iniret, quorum multiplicia in Urbe ſacra extiterunt, Numina Ægyptiaca Latinis modis expreſſit.

L X X I I.

ISIDIS IMAGUNCULAE IN LUCERNARUM MANUBRIIS.

LUcernas pulcherrimas edidit olim Bellorius part. ii. num. xvi., & xx., in quarum anſulis imagines Serapidis prominent, pectore tenus expraeſſe, ut ardentes lychneoli

chneoli ſimulacrum quoque ſecum ferrent, cui luminis honor praeſtaretur. Harum nullam adhuc integram ad me deferri datum eſt, ſed imagunculae illae Serapidis a Lucernis avulſae multiplices apud me ſunt. Contigit vero etiam icones Iſidis cumulare, quae eidem uſui deſervierunt, ut inferiora Lucernae veſtigia, & poſtica anſa oſtendunt. Has quia nondum vulgatae fuerant, placuit publicare, ut jam ſciant antiquitatum cultores Lucernas extitiſſe, quae utriuſque inferni numinis imaginem prominentem conſervarent.

Obſervatur in priore icuncula, quae integerrima adhuc eſt, totum capitis ornamentum: geminae vulturis pennae in altum aſſurgentes, praeterea & perſicum pomum inter gemina ejuſdem arboris folia hinc inde diſpoſita collocatum, quo geſtaminae caput Iſidis plerumque ornatum obſervatur, potiſſime in marmoreis ſignis, quae ex Ægypto adducta ſunt. Hujus ſymboli rationem prodidit Plutarchus de Iſide, & Oſiride *De Stirpibus Ægyptiis maxime conſecratam Deae ajunt perſeam, quod ejus fructus cordis folium linguae ſpeciem refert; quippe eorum, quae homini obtingere poſſunt, omnium nihil divinius eſt oratione, praecipue de Diis, neque majus res ulla ad felicitatem momentum affert, itaque hic Oraculum intraturo mandatur, ut ſancte ſentiat, & modeſte loquatur.*

In utraque vero capillitium in cirros diffuſum juxta Ægyptium morem obſervare datum eſt. Hoc nempe cultu illam cives ſui exprimebant, quapropter ΛΥΣΙΚΟΜΟΝ appellatam videmus, ΕΠΙΣΕΙΤΟΝ a Luciano, hoc eſt ſolutas comas, & vento diffuſas habens. Apulejus quoque in XI. Metamorph. ſic illam deſcribit: *Jamque primum crines uberrimi prolixique, & ſenſim intorti per Divina colla paſſim diſperſi, molliter defluebant.*

LXXIII.

LXXIII.

SERAPIS THRONO INSIDENS.

DEus idem in pulcherrima hac Lucerna ſublimi throno, & ſuppedaneo elatus conſpicitur. Sceptrum ſiniſtra gerit, quo ſe inferni regem teſtatur, qualem ipſum deſcribit Orpheus in hymno Typhonis.

O ſubterraneam habitans domum forti animo
Tartareum campum umbroſum, & luminibus carentem
Jupiter terrene Sceptriger.
Qui thronum firmaſti ſub tenebroſo loco
Qui imperas mortalibus mortis gratia o multiſcius Deus.

dextera Cerberum mulcet, ſeu potius triceps monſtrum, quod illi familiare fecit antiquitas. Sic enim ejus ſimulacrum deſcribit Macrobius Saturnal. lib. cap. xx. *Calathum capiti ejus* (Serapidis) *infigunt, vel dum ſimulacro ſignum tricipitis animantis adjungunt; quod exprimit medio, eodemque maximo capite leonis effigiem; dextera parte caput canis exoritur manſueta ſpecie blandientis. Pars vero leva cervicis rapacis lupi capite finitur, eaſque formas animalium draco connectit volumine ſuo, capite redeunte ad Dei dexteram, qua conſpicitur monſtrum.* Et Fulgentius in Mythologico lib. 1. *Tricerberum canem Plutonis ſubjiciunt pedibus, quo mortalium jurgiorum invidiae ternario conflentur ſtatu, ideſt naturali, cauſali accidentali.*

In hac vero Lucerna, ſive majorem facilitatem quaeſierit artifex, ſive quia ita quoque conveniens eſſet, Cerberus terna canis capita attollit, neque aliter id monſtrum deſcribit Porphyrius in Interpret. Divinor. ubi Serapidis ſymbolum fuiſſe ait canem tricipitem, nempe perniciosiſſimum Daemonem, qui in aqua, terra, & aere mala omnia illaturus circumverſatur.

L X X I V.

SERAPIS SOLIO INSIDENS SACERDOTE PROPE ADSTANTE.

HAec Serapidis imago multo praecedenti praeclarior habenda eſt, quippe quae plura contineat, quae in illa deſiderantur. Et primo quidem obſervandum ſeſe offert, quod Serapis dexteram non otioſe protendit in cerberum, ſed faucibus intermedii capitis vel offam, vel pateram porrigit, haud obſcuro indicio poſſe illum oblatis quibuſdam dapibus deliniri. Hujus opinionis, quae certe apud Ethnicos invaluerat, teſtimonium elegantiſſimum habemus in antiquo marmore apud Fabrettum, quod explicavimus in diſſertatione *de tranſvectione animarum*, in quo conſpicitur adoleſcens, qui ad infernas ſedes accedit, & cerbero ſibi occurrenti aliquid vorandum porrigit. Quam religionem ſecutus eſt Virgilius Aeneid. VI., verſ. 417. referens ab Aenea quoque id ipſum factitatum.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Perſonat adverſa recubans immanis in antro,
Cui vates horrere videns jam colla colubris
Melle ſoporatam, & medicatis frugibus offam
Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit objectam, atque immania terga revolvit.

A tergo Serapidis ſacerdos rectus, & rigido corporis ſtatu, ut fere omnia Ægyptia ſigna ſe habent, conſpicitur. Talem prorſus deſcribit Ægyptium ſacrificulum Apulejus in principio Metamorph. *Antiſtites ſacrorum proceres illi, qui candido linteamine cinctum pectoralem ad uſque veſtigia ſtrictim injecti, potentiſſimorum Deum proferebant inſignes exuvias.*

Haec autem dum accuratius perſcrutarer, occurrit mihi Taciti locus lib. IV. Hiſtoriar. circa finem, in quo portentum illud, quod Veſpaſiano contigit, ennarratur, adeo huic noſtrae imagini conforme, ut quodammodo ad illud alluiſiſſe figulus viſus ſit. Refert eo loci hiſtoricus Veſpaſiani acceſſum in Serapidis templum per haec verba: *Altior*

tior inde Veſpaſiano cupido adeundi ſacram ſedem, ut ſuper rebus Imperii conſuleret. Arceri templo cunctos jubet, atque ingreſſus, intentuſque numini, reſpexit pone tergum e primoribus Ægyptiorum nomine Baſiliden, quem procul Alexandria plurium dierum itinere, & aegro corpori detineri, haud ignorabat. Percunctatur ſacerdotes, num illo die Baſilides templum iniiſſet; percontatur obvios, num in urbe viſus ſit. Denique miſſis equitibus explorat illo temporis momento octoginta millibus paſſum abfuiſſe. Tunc divinam ſpeciem, & vim reſponſi ex nomine Baſilidis interpretatus eſt.

Sacerdos iſte (ſive interim quicumque ille ſit) qui Serapidi adſtat, ſitulam ſuſtinet, qua ſacer aliquis liquor in uſum libaminum contineretur, vel ad denotandum ejus in totam Ægyptum, quae aqua irrigatur, poteſtatem. Id etiam facile ſignificare videtur crocodili imago, quae ſub ejus pedibus extenditur, qua imagine ipſa Ægypti regio indicari videtur. Nec vero Suidae auctoritas, nec Rufini in hiſtoria praetermittenda erat aperte dicentium, fuiſſe, qui crederent Serapim eſſe ipſum Nilum, propptereaque ejus capiti modium additum, quod ejus fecunditate terra illa frugibus abundaret. Subjungit praeterea idem Suidas hac ratione eidem Deo cubitum, ideſt aquae menſuram fuiſſe attributam; quae quidem Dei natura mirifice per crocodili imaginem deſignatur, quippe qui unus omnium quadrupedum in ipſa aqua & gignitur, & adoleſcit, inſuper & paſcitur.

L X X V.

S P H I N X.

Sphynges ſaepeſaepius intuemur, ut animadvertit eruditiſſimus noſter Gorius in notis ad Tab. XVI. Inſcription. Donianarum. Multa quoque ſuper id argumentum collegi in notis ad marmora Tudertia, inter quae hujuſcemodi parerga ſaepiſſime ornant oſſuaria defunctorum. Sphynges in templorum aditu collocatae fuere ab Ægyptiis, ut qui illa adirent ex earum perplexa imagine intelligerent, nihil ſibi curioſe de Diis inveſtigandum, quorum naturam nunquam

quam eſſent ingenio aſſecuturi, ut ſuo loco dicemus. At Graeci, & Latini, quanquam forte ab Ægyptiis id monſtri commentum mutuati ſint, longe aliud ſibi in ea imagine propoſuerunt, cum enim vulgo crederetur belluam hanc triformem, quae ex humana, volucri, & quadrupede natura conſtabat, omniumque nequitias in ſe cumulaverat, ex ortho cane, & chimera natam fuiſſe in hominum perniciem, & in agrum Thebanum immiſſam, ubi plurimos trucidaverat, conſequens erat, ut ejus imaginem inter inferni monſtra reputarent, inter quae Lernaeam hydram collocavit Virgilius, & leonem Nemeaeum Theocritus in Hercule Leonicida; quanquam illa chimerae amita, hic vero frater illius haberetur, ut Heſiodus refert. Cum itaque haec monſtra inferna loca colere crederentur, invaluit ut illa a Graecis, pariter cum Thuſcis, atque Italis tanquam familiaria mortuis ſpectra in ſepulcris celarentur. De marmoreo hoc ſimulacro pluribus diſſerui in notis ad poſtremam Lucernam ſuperioris libri, ubi conjecturam forte non inanem protuli hanc ſculpturam in templo aliquo donarii loco fuiſſe collocatam; conſueverunt enim Etruſci omnia fere infernalium beſtiarum genera Diis offerre, ut conſtat ex inſcriptionibus gryphis Etruſca lingua exaratis in latere chimerae, & ſimilium portentorum; quum enim divina origine procreata illa eſſent, Deorumque juſſu inter homines immiſſa crederentur, nil prohibebat eorum icones, vel Diis eorum progenitoribus, vel illis quorum nutu paruiſſent, & mortem obiiſſent, dono dari potuiſſe.

LXXVI. LXXVII. & LXXVIII.

HECATE TRIFORMIS.

TYpum tricorporis Dianae, quae nempe ex triplici diverſo aſpectu conſtat obverſis invicem tergis ſimul conjuncto obſervaverat olim Seguinus in nummo aereo Philippi Junioris ab Antiochenſibus cuſo, rurſuſque non abſimilem imaginem animadvertit Spanhemius in nummo Gordiani Pii, illamque illuſtravit in Caeſar. Imp. Julian., uter-

que vero doctiſſimus vir ſub ea imagine furias repraeſentari reputavit, quorum opinio ſatis probabilibus argumentis innixa erat, nec aliter fortaſſe tantorum virorum ductu eruditorum reſpublica ſentiebat, neque enim error deprehendi poterat in tam minutis iconibus, niſi grandiores imagines, & ſtudioſiore artificio ductae nobis occurriſſent.

Haec ſors primum contigit Cauſeo, qui ipſam eandem imaginem in grandiuſculo marmore contemplatus eſt Romae in aedibus Caliſiis, illamque triplici aſpectu delineatum protulit in Muſeo Romano inter Deorum imagines tab. XIII. & ſequent., & aptiſſimis notis illuſtravit, nihilque in eo ſigno praeter Dianam triformem inquiri debere demonſtravit. Alterum etiam ejuſdem Deae ſimulacrum praecedenti omnino reſpondens tripedali altitudine vidi Romae in Capitolio. Alterius vero ſimulacri ejuſdem numinis ſuperiorem partem ex muſeo ſuo publicavit D. Gorius tab. LXXXI. T. I. Muſ. Etruſ., quod quia ſuperne in columellam deſinebat in uſum candelabri ſtatuam illam fuiſſe concinnatam prudenter judicavit, quod munus ei perbelle (ut ait in notis) congruebat, quae nocturnis ſacrificiis colebatur, quin etiam lucifera, & δαδουχος ſive taedifera nuncupatur; at forte fortuna unum ex ejuſdem Deae ſignis non modo artificio, ſed & integritate ſpectabile ex marmore exculptum, mihi comparare datum eſt pedali majus, in cujus ſuperextante columella, latum foramen obſervatur, quod in uſum infigendae lucernae deſtinatum eſſe cognoſcitur, unde manifeſte deprehenditur virum doctiſſimum cum domeſtici cimelii uſum aſſignaverat, minime a vero aberraſſe.

Ex his vero triformibus ſimulacris Triviae nomen Dianae inditum, non dubitamus, ipſa enim in triviis nocturno ritu colebatur, in quibus ipſa circumverſari putabatur Virgil. Æneid. IV. 609.

Nocturniſque Hecate triviis ululata per Urbes,

ubi Servius: *Sacra enim Hecates in triviis frequentantur per noctem*; quod etiam ex antiquo Ariſtophanis Scholiaſte collegit idem meritiſſimus Gorius apud quem haec animadvertit: Hecaten antiquitus coluere in triviis, propterea quod eandem, & Lunam, & Dianam, & Hecaten

voca-

vocarent, ex quo inſtitutum eſt, ut illius ſimulacra ſub trino aſpectu effingerentur, ut in illorum medio diſpoſita, ternis viis proprium exhiberent occurſum, ut manifeſte dixit Ovid. Faſtor. I.

Ora vides Hecates in tres vergentia partes
Servat, ut internas compita ſecta vias.

Hinc illam tricipitem vocavit Metamorph. VI.

Tuque triceps Hecate, quae caeptis conſcia noſtris
Adjutrixque venis,

Et Claudianus de raptu Proſerpinae lib. I.

Ecce procul ternis Hecate variata figuris
Exoritur:

Et Virgilius Æneid. IV.

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.

quem locum luculentiſſime enucleat Servius per haec verba: *Lunae, Dianae, Proſerpinae. Et cum ſuper terras eſt, creditur eſſe Luna; cum in terris, Diana; cum ſub terra, Proſerpina. Nonnulli eandem, Lucinam, Dianam, Hecatem appellant, ideo quia uni Deae tres adſignant poteſtates, naſcendi, valendi, moriendi, & quidam naſcendi Lucinam Deam eſſe dicunt, valendi Dianam, moriendi Hecatem, ob triplicem poteſtatem triformem eam, triplicemque finxerunt, cujus in triviis templa ideo ſtruxerunt*, quo reſpexiſſe videtur Lucanus cum dixit:

Hecate pars ultima noſtrae.

Sed ſymbola hujus noſtri ſimulacri proſequamur. In priore aſpectu duplicem pateram dextera, ſiniſtra facem tenet, in ſecundo globum ſiniſtra contra pectus attollit, dextera manu vacua. In tertio vero dextera funem complicatam, ſive ſerpentes (nec enim antiquitas id diſcrimen patitur obſervari), ſiniſtra vero circa pectus mali punici pomum ſtringit. Haec ſymbola haud valde differunt ab iis, quae Cauſeus in Chiſio marmore animadvertit, cujus primus aſpectus geminas faces attollit, ſecundus ſerpentem cum ſeceſpita, tertius funem, & clavem. Sub priore celeſtem Dianam agnoſcimus, quam quia lumine ſuo noctem illuſtrat.

Rite creſcentem face noctilucam

vocat Horatius, & de qua fragmentum Bacchilidis.

Heca-

Hecate tedigera noctis magnum habentis ſinum
Filia.

Patera vero, quam in noſtro ſigno conſpicimus, ad communem reſpicit religionem, qua Diis omnibus paterae, quod thure, & vino placarentur, tribui ſolebant. Lunae vero praeſertim novae vinum largius fundebatur Horat. Carm. III. Ode XIX.

Da Lunae propere novae,
Da noctis mediae, da puer auguris,
Murenæ; tribus, aut novem,
Miſcentur cyathis pocula commodis.

Alterum vero hujus ſimulacri aſpectum, per quem terreſtris Diana repraeſentatur, explicare non eſt in promptu, quum ſymbolum illud, quod manu pectori admota continebat, injuria temporis detritum ſit; Tertia vero facies, quae ad Hecatem, ſive Dianam inferam pertinet, facile explanabitur, ſi illam cum Chiſio marmore comparemus. Utraque enim complicatas funes oſtentat, per quae indiſſolubilia inferorum vincula deſignantur. Forte etiam ad ea ligamina alludunt, quibus ſeſe innexam Proſerpina Cereri videndam praebuit, poſtquam a Plutone rapta fuit, ut explicat Claudianus de raptu Proſerp. lib. III.

Namque videbatur tenebroſo obtenta receſſu
Carceris, & ſaevis Proſerpina vincta catenis.

& paulo poſt

Unde haec informis macies, cui tanta poteſtas
In me ſaevitiae eſt, rigidi cur vincula ferri,
Vix aptanda feris molles meruere lacerti?

paucíſque interjectis

ſic fata trementes
Tendere conatur palmas, vis improba ferri
Impedit, & motae ſonitum excuſſere catenae.

Pomum vero punicum, quod ſiniſtra attollit, imaginem nobis ingerit illius fati, quo cum grana aliquot mali punici apud inferos deguſtaſſet, nunquam amplius inde erui potuit. Serv. in I. Georg. verſ. 39. Ceres quum raptam a Plutone Proſerpinam filiam diu quaeſiiſſet, tandem aliquando eam apud inferos comperit. Pro qua re cum Jovis

vis imploraſſet auxilium, ille reſpondit poſſe eam reverti, ſi nihil apud inferos guſtaſſet. Illa autem jam punici mali in Elyſio grana guſtaverat, quam rem Aſchalaphus Stygis filius prodidit. Unde Proſerpina ad ſuperos remeare non potuit.

Pauſanias tamen in Chorinth. etiam Junonis ſignum vidiſſe refert, quae ſceptrum, & ſimile pomum ſuſtinebat.

L X X I X.

ISIDIS NAVIGIUM.

COnſtat haec ingens, atque perrara Lucerna, ex nigerrima argilla molli atque ſplendente, ideoque omnino peregrina, nec enim aliquod toreuma ex eadem materia conflatum adhuc in tanta ceramica ſupellectile obſervavi. Alteram tamen ex Ægypto allatam ab hac non valde diſcordem, & Ægyptiis ſymbolis exornatam publicavit Licetus in commentario de antiquis Lucernis, quae indicia tanti apud me ſunt, ut hanc quoque Lucernam ex Ægypto advectam reputari poſſe non diffidam.

Exhibetur in ea ſacrum illud navigium (ΒΑΡΙΣ ab Herodoto nuncupatum) in quo ſtatis diebus bovem Apim ſolemniſſimo ritu per Nilum deducebant. Caeremoniam ita deſcribit Diodorus Siculus lib. II. *Sacerdotes quibus ea imminet ſollicitudo, primum in civitate Nili vitulum producunt, in qua eum nutriunt diebus quadraginta. Deinceps in navim contectam habitaculum aureum habentem, introducentes, & ad Memphim ut Deum ducentes in Vulcani Fano locant. His diebus ſolae mulieres taurum vident, quae ante ejus faciem adſtantes, veſtibus ſublatis ei abraſum foemen oſtentant.* Unam vero ex hiſce navibus prodigioſae magnificentiae conſtruxerat Seſoſtris, de qua idem Diodorus lib. I. *Navem ex cedro fecit CCLXXX. cubitorum longitudine, deauratam exterius, intus vero deargentatam, quam dono obtulit Deo, qui maxime Thebis colitur.* Plutarchus etiam lib. de Iſide, & Oſiride hujus navis, qua Apin devehebant, teſtimonium reddidit, & apud Tacitum in Germania Iſidem cultam intelli-

telligimus ſub imagine Liburnae navis, erat enim & ipſa navigantum praeſes.

At ritus ſacrarum navium apud Ægyptios non modo ex religione expetitus eſt, quia ſignificarent ejus Deae opem auxilio humidae naturae in terram deferri, verum etiam ex ipſa loci neceſſitate; cum enim interjecto flumine, & foſſis, & aggeribus tota Ægyptus divideretur, & omnino ſine navibus impervia eſſet, operae praetium erat, ut cum pompa de una in aliam Urbem ducenda eſſet, navigiorum auxilio uterentur. Commenta ſunt inde myſteria, quae ſola neceſſitas introduxerat.

Apidi in hac navi delineato monopodium appoſitum eſt, unde cibum capiebat, quale prorſus in menſa Iſiaca, atque in aliis Ægyptiorum monumentis paſſim occurrit, quod quidem ferculum in maxima religione apud Ægyptios habebatur, nullum enim fere oraculum ſanctius apud ipſos erat, quam obſervare, ubi quis cibum huic bovi offerret, caperet ne, vel averſaretur, quod maxime triſte habebatur, ut colligitur ex Plinio lib. VIII. cap. XLVI.

Puppim & proram Ægyptia numina, forte Cinocephalus, & Helurus inſident, ſuntque navi, veluti paraſemon, atque acroſtolium. Aream vero navis, quam ſtegam, ſive proſcenium vocat Fulgentius de Voc. antiquis tenet ſive ipſum Iſidis ſimulacrum, aut aliud quodpiam, & conſimile numen, aut imago ſacerdotis, qui pompam moderaretur.

Uſum hujus Lucernae aſſignare in promptu eſt a ſumptuoſa illa illuminationum caeremonia, quam in Iſidos Sacris frequentabant Ægyptii, de qua ſic Herodotus in Euterpe cap. 62. *Ubi vero in Sain urbe ſacrificatum convenerunt, noctu ſub dio univerſi circum domos frequentes lucernas accendunt, imbutas ſale, & oleo plenas cum multo lychno, quo tota ardent nocte, cui feſto nomen impoſitum eſt, accenſio lucernarum.*

Apulejus quoque praecitato lib. XI. de Iſidis pompa haec refert. *Magnus praeterea ſexus utriuſque numerus lucernis, taedis, cereis, & alio genere facium, lumine ſiderum celeſtium ſtirpem propitiantes. Et paulo poſt aliam peculiarem lucernam*

in

in ejus pompa adhiberi ſolitam ſic deſcribit. *Quorum primus lucernam promicantem claro porrigebat lumine non adeo noſtris illis conſimilem, quae veſpertinas illuminant epulas, ſed aureum cymbium medio ſui patore flammulas ſuſcitans largiores.*

L X X X., & L X X X I.

LUCERNAE AEGYPTIIS IMAGINIBUS OBSIGNATAE.

PRaecedentem Lucernam Ægyptii operis eſſe facile comprobat non modo artificium, ſed & argilla omnino peregrina. Hae vero, quas hic adducimus, Ægyptio quidem ſtylo & ingenio ductae ſunt, ſed materia omnino Romana eſt; hinc facile ſuſpicamur vel Ægyptios homines, qui patria ſacra Romae frequentabant, parvos hoſce lychnos ſibi comparaſſe, in quibus Ægyptiacam formam imitati ſunt, vel ipſos Romanos figulos, ut uberiorem quaeſtum ſibi parerent, ita Niloticas formas eſſe imitatos.

Harum prima Oſiridis ſignum leontomorphon tiara inſignitum exhibet, quam globus ſuperne exornat; lanceae vero innititur. Iſis contra accipitrina facie deformata ſimili tutulo caput exornat, e quo intorta virgula prodit, quae lituum auguralem imitatur; arpagonem vero haſtatum retinet.

Ex tribus numinibus, quae in ſequente lucerna obſervantur, primus aſſurgit Anubis canino capite, cui lunula impoſita eſt. Ex alia parte Iſis ciconiae capite inſtructa conſpicitur, cujus vertici globus impoſitus eſt; medius ſedet Cynocephalus alterum globum capite deferens.

Quae quidem monſtra ne omnino intacta praetermittamus, paucis explicanda ſunt. Et quod caput eſt, ipſum Oſiridem leonino vultu effictum fuiſſe demonſtrant ſatis vulgata ejus ſimulacra, quorum praecipua religio apud Leontopolitanos viguit, ut ex Clemente Alexandrino in Prot. conſtat, cujus rei haec ratio reddi poteſt, quod cum per Oſiridem ipſum Nili defluxum intelligerent, iſte

cum sol attingeret leonis ſignum, ex decidentibus in Aethiopia maximis & quotidianis imbribus opportune redundaret, quod non obſcure indicare videtur Plutarchus in lib. de Iſide, & Oſiride. *Et de ſideribus Sirium Iſidi adſcribunt, cum aquam ducat, & leonem venerantur rictibuſque leoninis januas templorum ornant, quia Nilus exundat.*

Titanis primum curru tangente Leonem,

ſicut autem Oſiridem Nili defluxum, ita corpus Iſidis terram putant, non univerſam, ſed quam Nilus inundans foetam reddit.

Iſis ſeu Luna, quae contra ipſum conſtituta eſt, accipitris caput oſtendit, qui quidem aſpectus ob ejus avis in volando pernicitatem & oculorum perſpicuitatem dignus Deo credebatur, quapropter ex ethnicorum ſcriptis haec refert Euſebius in fine lib. I. de Praeparatione. *Habet vero Deus caput accipitris*, idemque auctor alibi refert Heliopoli Lunam accipitrino capite figuratam. Quia vero eandem ac Iſidem eſſe ferebant, arpagonem illi addiderunt, quo Oſiridis dilaniata membra ex aqua attraxiſſe credebatur, ut illa honore ſepulturae decoraret, de qua fabella videndus Dionyſius eodem lib. I. Virga autem incurva, quae ex illius tiara aſſurgit, facile repraeſentat aſpidem illum, quem reges Ægyptii inſigne ſummae poteſtatis in corona deferebant, ut refert Ælianus de Hiſtoria Animalium lib. VI. cap. XXXVIII.

In altera lucerna canino capite Anubis aſſurgit, quem Oſiridis, atque Iſidis fratrem teſtatur idem Dionyſius, & Julius Firmicus *de errore falſae relig.* Oſiride vero per Typhonis fraudem diſcerpto, ut ejus ſparſa membra conjux, & ſoror Iſis inveniret, Anubim venatorem adhibuit. *Cui ideo caninum caput impoſitum eſt, quia lacerati corporis partes artificio canis veſtigantis invenit.* Quapropter latratorem illum appellat Virgil. Aeneid VIII.

Omnigenumque Deum monſtra, & latrator Anubis.

Ubi Servius *latrator quia capite canino pingitur. Hunc volunt eſſe Mercurium, ideo quia nihil eſt cane ſagacius.*

Ibin ex alia parte conſpicimus, quam ſummo honore, ut beneficum animal Ægyptii venerati ſunt, Herodoto teſte

ſte in Euterpe: *Fertur ex Arabia ſerpentes alatos ineunte ſtatim vere in Ægyptum volare, ſed eis ad ingreſſum planitiei occurrentes aves ibides non praetermittere, atque ipſos interimere, & ob id opus ibidem magno in honore ab Ægyptiis haberi.* Et Cicero I. de natura Deorum cap. XXXVI. *Ibes maximam vim ſerpentum conficiunt, cnm ſint aves excelſae rigidis cruribus, corneo proceroque roſtro, avertunt peſtem ab Ægypto, cum volucres angues ex vaſtitate Libiae vento Africo invectas interficiunt, atque conſumunt; ex quo fit ut illae nec morſu vivae noceant, nec odore mortuae.* Quapropter in tanto honore ab Ægyptiis habitas refert Plinius lib. X. cap. XXVIII., ut illas etiam invocatas fuiſſe teſtetur. *Invocant, & Ægyptii ubides ſuas contra ſerpentum adventum.* Imo & adoratas teſtatur Juvenalis Satyr. XV.

Quis neſcit, Voluſi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat
Pars haec, illa pavet ſaturam ſerpentibus Ibin.

Sedet medius, ſive Cynocephalus, ſeu malimus Cercopithecus, utrumque enim exprimere poteſt quadrupes natibus inſidens, cetera rectus, cujuſmodi ex nigro marmore plurimos vidi Romae. De hoc numine mentionem fecit idem Juvenalis loc. cit.

Effigies ſacri nitet aurea Cercopitheci.

Cur vero ſub hiſce imaginibus animalium Deos effingerent Ægyptii, duplex ratio affertur, una quam affert Plutarchus loc. cit., & Servius in Aeneid. VIII. verſ. 698., quod Typhonis metu in haec animalia Dii ſeſe ocultaverint *Bello Gygantum plures Deos ferarum formas accepiſſe traditur.* Altera vero, quam ſubdit idem Plutarchus, & confirmat Dionyſius Halic. eodem lib. I., quod nempe eiſdem animalium inſignibus, cum adverſus hoſtes dimicarent, Dii illi uſi eſſent; unde victoriae monumentum ea animalium capita retinuere. Sunt qui tertiam, atque altiorem indagandam ſibi proponant ex eorundem animalium natura, quae aliquam ſymbolicam ſimilitudinem cum Deorum attributis conſervaret.

Lucernae in ſuperioribus voluminibus praetermiſſae.

L X X X I I.

JUPITER AB AQUILA ELATUS.

PRotulimus hujus operis vol. I. tab. xxv., & xxvi., alias hoc typo inſignitas lucernas, in quibus facili negocio Jovem de Titanibus triumphum agentem recognoſcimus; Aquila enim, cujus auſpicio, quaque armigera Titanas ſubjecerat, ſublimem ipſum in coelum effert, fulmen interim, quo iterum de coelo tonet, ei ſubminiſtrans.

Cum haec ſcriberem, aliae, atque aliae inſuper ejuſdem typi Lucernae ad me delatae ſunt, ex quibus maximam ejuſdem formae copiam extitiſſe facile cognoſcimus. Quapropter haec non in ſepulcrorum uſum, a quibus religio Jovis abhorrebat, ſed in uſum conſecrationum fuiſſe concinnatas jam nullus dubito, quum enim ſolemnes iſti honores defunctis principibus adhiberentur, nullum fere ſymbolum juſtius haberi poterat ad apotheoſim Imperatorum ſignificandam, quorum animas ab aquila deferri in coelum credebant, quam cum Jovem ipſum eidem aliti inſidentem effingerent.

Hanc Lucernam, quia mole ſua inſignis eſt, minime poſthabendam duximus.

L X X X I I I.

PAVO IN LUCERNA BILICHNI.

NItore atque elegantia haec Lucerna longe excedit alteram cum pari ſymbolo expoſitam tab. xl. vol. I., maximeque dolendum extremas ejus partes antiquitate fuiſſe labefactatas. Inſigne pavonis ad Junonem pertinet ob Argum ſibi apprime carum, atque a Mercurio occiſum, quem

quem poſtea Juno in hanc avem convertit. Ovid. Metamorph. I.

Arge, jaces, quodque in tot lumina lumen habebas
Extinctum eſt, centumque oculos nox occupat una,
Excipit hos, volucriſque ſuae Saturnia pennis
Collocat, & gemmis caudam ſtellantibus implet.

Mala punica, quorum ramo inſidet pavo, ad Junonem referri demonſtravimus in notis ad praefatam lucernam, & attigimus ſupra ad tab. LXXVIII. Pertinebant etiam ad Berecynthiam, quod ex Atydos ſanguine ea arbor nata ſit, ut refert Arnobius lib. v.

Adjecimus huic tabulae parergi loco bullas geminas ex criſtallo conflatas, in quibus pavo expanſa cauda repraeſentatur limbo ita concinnato, ut aureo, ſive aereo circulo includi poſſet, unde arguimus fuiſſe conflatas, ut amuleti loco deferri poſſent a matronis in obſequium Junonis, ſub cujus tutela erant. Pertinet praeterea pavo ad ſymbola ſepulcralia, nam ejus officio feminarum animas in coelum efferri credebant, ex quo inveriſimile non eſt bullas haſce ex illis fuiſſe, quae gemmarum loco in mulierum ſepulcris reponebantur, ut indicavimus in prolegomenis ad gemmas aſtriferas, inter quas locum ſuum etiam ſepulcralibus aſſignavimus.

L X X X I V.

PALLADIS SIMULACRUM.

HAec imaguncula Palladis, quam inſcriptio *Ulpiani Sigillatoris* circa tergum ſignata illuſtrat, foramen in dextera manu habet, cui ferrea, vel aerea lancea, tantam enim tenuitatem argilla non ferebat, immitteretur. Alterum item foramen in caſſidis cono habet, per quod plumae hinc inde trajectae, galeam imitarentur; aliudque circa femora hinc & inde pervia, coaevum ſane operi oſtendit, ut tigillo aliquo claviculis traductis infigeretur. Obſervavimus enim in alio Jovis Sereni ſphragiſmate ad tab. XXXIII. vol. I. fictiles haſce imagunculas tutelae loco, vel

ſuper

ſuper thyries januarum, vel in naviculis apponi conſuevisſe, quod tenuioris fortunae homines uſurpabant, quorum opes ad aereos, & eburneos Deos accedere non paterentur.

Subdidimus eidem tabulae additamenti loco lucernam, in qua ales obſervatur olivae thallo inſidens, quae arbor Palladi ſacra ejus imaginem jure merito ſequebatur. Vir alioqui doctus contendebat lucernam hanc inter Chriſtianas aſſerendam, quod ſibi in illa videretur videre Noemici diluvii columbam, cum oleae ramo redeuntem. At ei ſententiae minime ſubſcribo, quamquam enim non negem plurimam ejuſdem hiſtoriae rationem habuiſſe pictores, atque ſculptores Chriſtianos, prout videre eſt in coemeterialibus picturis, ac etiam in ſarcophagis IV., & V. ſaeculi apud ſubterraneae Romae ſcriptores; attamen lucerna haec longe diverſo ingenio, ac manu effo rmata eſt, ut eam minime dubitem ethnici operis eſſe; conſtat enim ex illius ſubſcriptione prodiiſſe ex officina *Caii Oppi reſtituta*, ex qua multae aliae ethnicis ſymbolis inſignitae apud nos aſſervantur. Ipſa praeterea lucernae forma, quin eam inter Chriſtianas computemus, reclamat. At quo pacto haec ab illis diſtinguantur, definiri verbis non poteſt. Praeſtabit hoc beneficium longus uſus, & potius quam ſtudium, diuturna contrectatio. Et ſi quid verba poſſunt, ſequente libro, in quo Deo dante intactam hanc provinciam attingemus, & iconibus ad vivum expreſſis, & ſedula deſcriptione, atque examine, & materiae, & artificii, & peculiarium ſymbolorum, quoad fieri poterit, ſacrum argumentum illuſtrabimus. Ne tamen intacta omnino abeat haec lucerna, ſuſpicari mihi liceat corvum hic exprimi inſidentem ſymbolo Palladis, cui & ipſe ales ſacer erat, & gratiſſimus, dum albis pennis veſtiretur; at ob ejus loquacitatem aliquando poſthabitus in nigrum converſus eſt, eique noctua anteposita. Fabulam narrat Ovidius Metamorph. II.

Idem ipſiſſimus typus hujus lucernae obvius eſt in nummis Domitiani minimae formae, quorum explicationem videre eſt apud Plovenium in notis ad Muſ. Farneſianum Tom. IX. tab. II. num. 20., & Tom. IV. num. 16. Sunt tamen qui typum illum Apollini tribuant, cui corvus ſacer erat.

erat. Fulgent. Mitholog. lib. 1. *In hujus (Solis) etiam tutelam corvum ponunt , ſive quod ſolus contra rerum naturam in mediis ipſis aeſtivis fervoribus oviparos pullulet foetus, ſive etiam ſecundum Pindarum ſolus inter omnes aves ſignificationes habet vocum:* praecipue cum in poſtremo nummo caput Domitiani Apollineo cultu ornati obſervetur. Si vero eidem Deo corvum tribuamus, non oleam, ſed lauri thallum ſub corvi pedibus agnoſcamus neceſſe eſt; utraque arbor baccas profert, nec in tam minutulo icone alterutrum diſcerni poteſt.

L X X X V.

HAec Lucerna adeo elegantis artificii eſt, ut optimus gemmarum ſcalptor in hoc ſphragiſmate aliquando luſiſſe videatur; Cererem elegantiſſimis veſtibus, & peplo volitante ornatam hic cernimus, cujus caput ſpicis decoratur, dextera ſpicas, & papavera attollit, ſiniſtra vero facem inclinat. Ejuſdem Deae ſignum, quae dextra facem praeferebat, deſcribit Pauſanias in Arcadicis, de quo ſymbolo aliqua inferius dicenda ſunt.

Papavera quoque Cereri ex veteri inſtituto attributa fuiſſe legimus una cum ſpicis. Theocrit. Idylio VII. in fine.

Utinam & ipſa (Ceres) rideat
Manipulos, & papavera utraque manu tenens.

Hujus ſymboli rationem adducit Servius in Georgic. 1. verſ. 78. *Ceres, Jove admonente, dicitur cibo papaveris, orbitatis oblita, & revera papaver gignit ſoporem, cum jam Proſerpinam raptam a Plutone, ex inferno recipere non potuiſſet.* Et in eodem libro verſ. 212. *Cereale papaver, vel quod eſt eſui, ſicut frumentum: vel quod Ceres uſa eſt ad oblivionem doloris, nam ob raptum Proſerpinae vigiliis guſtato eo acta eſt in ſoporem: vel quia Myconem Athenienſem dilexerit Ceres, & transfiguratum in papaver tutelae ſuae juſſerit reſervari: vel quia pani aſpergatur.*

Sunt qui Cererem, quia legiferam credebant, papavera geſtaſſe dicant, quia haec ob ingentem ſeminum copiam intra ſua quaeque ſpatiola conſiſtentium quodammodo mul-

titu-

titudinem populorum ſua ſorte contentam videantur imitari, quod obſervavit Phornutus de Natur. Deorum, ubi de Cerere verba facit: *Offerunt quoque illi papavera, nec id quoque temere, nam horum rotunditas, ac turbinatum illud terrae figuram ſpherae in morem rotundam eſſe ſignificat, at inaequalitas illa valles, & humeros montium declarat. Verum interna hominibus, & ſubditis aſſimilantur. Porro cum innumera ſemina terra produxit ob frumenti copiam, a moleſto illo, & ſemper in contentionem vocato victu deſiſtebant; unde quoque leges quaſdam ſibi mutuo de his, quae ad terminos aliena diſcernentes ſpectabant, condiderunt, ac inter ſe diviſis operibus non injuria dicebant ſibi Cererem legum, atque aequitatis cauſam extitiſſe, ſic quoque illam legislatricem appellant.*

Suppoſita lucerna geminas ejus faces perbelle vittatas exprimit, quibus ſuccenſis totum fere orbem percurriſſe ejus initia decantabant. Illas eleganter deſcribit Claudianus de raptu Proſ. lib. 3.

Tollebant geminae capita inviolata cupreſſus
Ceſpite vicino, quales non rupibus Idae
Miratur Simois, quales non divite ripa
Lambit Apollinei nemoris nutritor Orontes.
Germanas adeo credas, ſic frondibus aequis
Adſtant, & ſocio deſpectant vertice lucum.
Hae placuere faces. Pernix invadit utramque
Cincta ſinus, exerta manus, armata bipenni,
Alternaſque ferit, totiſque obnixa trementes
Viribus impellit, pariter traxere ruinam,
Et pariter poſuere comas, campoque recumbunt.

Has demum taedas in Aetnae caminis incendiſſe ſubdit.

Tum ne deficerent tantis erroribus ignes
Semper inocciduos, inſopitoſque manere
Juſſit, & arcano perfudit robora ſucco.

Qui quidem arcanus ſuccus ille idem, ut opinor, fuit, quo in Bacchicis ſacris teſte Livio lib. xxxix. cap. 13. ſimiles faces perfundebantur. *Matronas Baccharum habitu, crinibus paſſis, cum ardentibus facibus decurrere ad Tiberim, demiſſaſque in aquas faces, quia vivum ſulphur cum calce inſit, integra flamma efferre.*

LXXXVI.

L X X X V I.

INter cetera antiquitatis veſtigia, quae avidiſſime a viris doctis colliguntur, non infimum locum obtinent tabellae fictiles, in quibus antiqui ſculptores anaglyptica ſtylo praeludia operum exprimebant, ne, ſi peccaſſent, in marmore mendum foret incorrigibile. Qua induſtria factum eſt, ut futurum opus emendaretur, antequam exiſteret. Quod etiam obſervarat Plinius lib. xxxv. cap. 12. dicens: *Ut nulla ſigna ſtatuaeve ſine argilla fierent.* Multae praeterea ex hiſce tabellis non autographae, ſed ectypae ſunt, quae nempe ex probatiſſimis exemplaribus excepto typo ad libitum multiplicabantur, ut earum ope parietes incruſtarentur, atque ſculpturam ſimularent. Inter illarum veſtigia, quae ad me delata ſunt, praeterire non debeo tabulae Iliacae fragmenta, bacchanalia plurima, larvas lepidiſſimas, & monſtra ſcitiſſime commenta, & praeſertim id monſtri alati figmentum, cujus lineamenta ex triplici bellua aptiſſime conjuncta coaleſcunt, nam plurimum de leone, multa de dracone, quaedam alia de capra ſumpta ſunt, praeſertim ſimus naſus, & cornua, ut quodammodo accenſeri poſſit monſtris illis, ex multiplici ſpecie coagmentatis in marmore Gruteriano pag. 766. num. 1.

Cum vero poſteriorem hujus anaglyphi partem deſideraremus, incertum profecto erat in quam formam deſineret; quum incisis jam tabulis hujus operis, illiſque numeratis forte fortuna inter ceteras lucernas, quae mihi Roma miſſae ſunt, idipſum monſtrum integerrimum offendi, & ipſum membranaceis alis inſtructum, ſed quadrupes, quapropter illam, quae id monumentum mirifice illuſtraret, addendam curavi tab. cx.

Cogitanti mihi cuinam veterum commentorum id ſimulacrum tribuerem, occurrit facile Orthus canis, quem ex Typhone peperit Echidna apud Heſiodum in Theogonia.

Illa vero gravida facta peperit fortes filios
Orthum quidem primo peperit Gerioni.

Neque incongruum mihi videbatur canem hunc volucrem factum eſſe, tanquam qui a divinis progenitoribus origi-

nem ducebat; ſed cum aliter moloſſus iſte nobis a mythologis deſcribatur, in aliam abii ſententiam, nempe chimeram repraeſentari, in qua trium animalium aſpectum deſcribit Homerus Iliad. Z; ubi inter Bellorophontis facinora monſtrum illud interfectum enumerat.

Primum quidem Chimeram inexpugnabilem juſſit
Interficere; Haec autem erat divinum genus, non hominum
Ante leo, poſt autem draco, media autem capra
Ingentem ſpirans ignis vim ardentis.

Cui deſcriptioni conſonant ea, quae Heſiodus in Theogon., & Apollodorus Bibliothec. 2. de ipſa Chimera tradiderunt, & comprobant nummi apud Auguſtinum dialog. 5.

At quia ſculptorum induſtria ſaepe ſaepius a veterum fabularum rigore aberravit, ut gratiam, atque venuſtatem operibus ſuis conciliaret, non inepte exiſtimavi Romanum artificem e tricipiti illa imagine, utpote ab invenuſta abhorruiſſe, atque induſtrioſe trium animalium formam ſimul conciliatam unico animalis aſpectu collegiſſe, ut fabulam ſimul exprimeret, & induſtriam Romani ingenii oſtentaret.

Subjecimus in eadem tabula lucernam, in qua tropaeum Neptuni obſervatur, delphines nempe ſimul coeuntes ad tridentem attollendum, qui, ut Phurnutus ſcribit, illi Deo tribuebatur, *aut quia hoc utuntur in captura piſcium, aut quia id inſtrumentum ad terram movendam eſt aptum, nam ſic dicitur:*

Et ipſe Neptunus habens manibus tridentem prodiit,
Omnia enim fundamenta ſedibus ſuis movet.

Hic idem typus recurrebat in quatuor angulis pavimenti pulcherrimi muſivo opere adornati, quod ego anno 1725. inter rudera antiqui Fori Sempronii feliciter detexit; ſed quia potiore ſui parte corruptum fuerat, praetermiſſum eſt. At contra accidit de proximi cubiculi pavimento, quod quum integrum reperiſſem me ſuadente ſolidum eruendum, & tollendum curavit Vir omni virtutum genere ornatiſſimus, mihique, dum vixit, benevolentia conjunctiſſimus Jo: Franciſcus comes Paſſioneus, in cujus ſplendidiſſimis aedibus iterum humi ſubſtratum obſervatur.

LXXXVII.

L X X X V I I. & L X X X V I I I.

SOlis protomes pectore tenus expreſſa, & quinis tantum radiis exornata obvia eſt in lucernis, quae forte ad Aureliani tempora referuntur, & ex quibus fere denas collegimus omnino ſimiles, niſi quod diverſarum officinarum ſubſcriptione notantur. Cur vero conſtanter hunc radiorum numerum ſervarint antiqui, nulla ratione aſſequor. At contra cum numero duodenario conſtant, nam ad totidem coeleſtia ſigna, quae sol annuo motu percurrit, communiter refertur.

Totidem profecto ſunt radii, quibus in hoc exiguo lychno caput Solis adornatur, ſi dimidiam partem, quae oculis apparet, duplicemus, totidemque erant, quos Rex Latinus originis ſuae a Sole deductae jactabundus circumferebat apud Virgil. Aeneid. XII. 161.

Interea Reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo invehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radii fulgentia cingunt
Solis avi ſpeciem &c.

Capillitium, quo hic adornatur, late diffluit ad vim ſuorum radiorum ſignificandam, ſive ad exprimendam incultam illam, ac hirtam formam, quo ventilati aurigae crines horride luxuriantur.

Altera lucerna ejuſdem tabulae, ut & ea quae datur tab. LXXXVIII. imaginem Dianae venatricis repraeſentat, utraque ex officina Eraclidis producta, quanquam inciſoris incuria ERACLIO pro ERACLID., ut habet autographum, irrepſerit. In prima decurrens jaculo, & arcu armata cum cane feram inſequitur. In altera vero ſtans, manum capiti admovet, ſagittam emiſiſſe ſignificans, quo geſtu Apolinem Vaticanum expreſſum intuemur. Geminos praeterea canes adverſum percuſſam feram emittit. Etiam Pauſanias in Arcadicis Dianae venatricis ſimulacrum deſcribens, illi adfuiſſe dicit, canem ex genere venaticorum, & Phurnutus de Natur. Deor. de Diana teſtatur. *Huic Deae canes ſacros eſſe qui ad venatum accommodi ſunt, ac ad*

cuſtodiam, & ad latratum. Ejus veſtis alte ſuccincta eſt, qualem Ovid. deſcribit Eleg. lib. III.

Talia pinguntur ſuccinctae crura Dianae,

illamque bis ſuccinctam nobis oſtendit Claudianus.

Criſpatur gemino veſtis cortynia cinctu
Poplite fuſa tenus.

L X X X I X.

OBvia eſt haec lucerna, nam in meo muſeo iterum, iterumque recurrit diverſis figulinarum inſcriptionibus inſignita, quam ego laribus facile attribuerem, quibus, cum domorum defenſores haberentur, canis cuſtos tribuebatur, ut docet Ovidius Faſtor. v. verſ. 137., & ſeqq.

At canis ante pedes ſaxo fabricatus eodem
Stabat, quae ſtandi cum Lare cauſa fuit?
Servat uterque domum, domino quoque fidus uterque,
Compita grata Deo, compita grata cani.
Exagitant, & Lar, & turba Diania fures,
Pervigilantque canes, pervigilantque Lares.

Tribuebantur etiam canes Jovi cuſtodi, ut diximus ad tab. xxx. vol. I.

X C.

INter antiqua fictilia ſigilla, quae ad noſtra haec tempora pervenerunt, maxima laus huic noſtro danda eſt, non modo ob artis excellentiam, qua olim placuiſſe demonſtrat veſtigium antiquae ſubjectae inſcriptionis, verum etiam ob ſui integritatem nulla adhuc parte labefactatam, exponit vero nobis imaginem Veneris tunc cum Cupidinem edidit, qui infantulus, atque in ſeſe contractus, nec dum inceſſui idoneus, peplo matris adhaeret. Tale fortaſſe fuit alterum Veneris ſimulacrum, quod deſcribit Eliacor. priore Pauſanias *Sedet ad Veneris pedes inauratus Puſio nudus, quem Carthaginenſis elaboravit Boethus.* De Cupidinis vero ortu multi multa tradiderunt, nam Cicero lib. III. de Natura Deorum ex tribus Cupidinibus, quos enumerat,

merat, primum ex Mercurio & Diana, alterum ex Mercurio & Venere, ultimum ex Marte & alia Venere natum tradit. Heſiodus ex Chao & Terra, Orpheus item ex Chao, alii ex Nocte & Æthere, ex Lite & Zephyro, alii demum ex Lucina. At noſter artifex communem Latinorum ſententiam ſequutus eſt, qui Cupidinem ex Venere procreatum credebant, quam ſententiam potiſſime amplexatus eſt Phurnutus de Nat. Deor. cap. de Amore. *Quum bona eruditorum pars* hunc (amorem) *Venere prognatum eſſe tradiderint*.

Haec ſigilla ultro citroque miſſitari, & dono dari ſolebant feſtis diebus, qui Saturnalia ſequebantur, & ab iiſdem ſigillis, ſigillaria vulgo audiebant, ut colligitur ex Auſonio Idylio xxvi.

Feſta ſigillorum nomine dicta colunt.

Et Macrobio Saturnal. lib. i. cap. x. *Saturnalia uno tantum die, ideſt quartodecima Kalendarum ſolita celebrari, ſed in triduum propagata ſigillariorum adjecta celebritas in ſeptem dies diſcurſum publicum, & laetitiam religionis extendit: Nomen ex eo ſigillaribus, quod ultro citroque ſigilla ſive imagunculas, & munuſcula alia miſſitarent.* Inter haec vero ſigilla ex omni metallo conflata, etiam fictilia locum habuiſſe conſtat ex Diſtico Martialis clxiv., & clxvi. lib. xiv., quo in loco Saturnaliorum munera enumerat; nam ſive joco fieret, ſive quod ea eſſet humiliorum fortuna, praecipue parentum in liberos ad haec fictilia recurſus erat, quae ſemiobolari ſumptu comparata tenuem ambitionem ſatis compeſcerent.

X C I.

Ipſe Veneris natus, ſive quiſpiam alius ex Geniis Veneris adminiſtris cycnum ei ſacram complectitur, & ori admovet deoſculaturus, nam, non ſecus ac columbae, cycni etiam ſub tutela Veneris cenſebantur, ut illos currui junxerit apud Ovid. Metamorph. lib. x.

Illa quidem monuit, junctiſque per aera cycnis
Carpit iter.

Etiam

Etiam Apollo alitem hanc ſibi vindicavit, Cicerone auctore primo Tuſculan. *Cycni non ſine cauſa Apollini dicati ſunt, ſed quod ab eo divinationem habere videantur, qua praevidentes quid in morte boni ſit, cum cantu, & voluptate moriuntur.* Hinc clari Poetae, in quibus vis Apollinis elucet, cycni appellantur. Virgil. Eglog. IX.

Vare tuum nomen . . . . . .
. . . .
Cantantes ſublime ferent ad ſidera cycni.

Et Horatius de Pindaro Ode II. lib. IV.

Multa Dirceum levat aura cycnum.

Quippe cum morti proximi ſint, dulcius cantare dictitantur. Martialis lib. XIII. Epigram. LXXVII.

Dulcia defectu modulatur carmina lingua
Cantator cycnus funeris ipſe ſui.

Neque a vero alienum eſt, hic Genium Jovis repraeſentari, qui cycnum, in quem ipſe converſus eſt, ut Leda potiretur, ſimulavit, quod ego probabilius credo cum cycnum videam, ita roſtrum Genio admovere, quemadmodum Ledae labiis approximat in ſculpturis, in quibus ea fabula exprimitur, praeſertim vero in admirando illo ſimulacro, quod Venetiis in veſtibulo Senatoriae bibliothecae aſſervatur. Idem typus occurrit etiam in pulcherrima muſei noſtri lucerna. Hyginus vero lib. II. non Ledam, ſed Nemeſim a Jove ſub cycni ſpecie compreſſam narrat, quae deinde exactis menſibus ovum enixa, Mercurius ſuſceptum in Ledae gremium detulit confovendum, unde Helena nata eſt, quam Leda uti filiam educavit.

X C I I.

DEbeo lucernam hanc ſingulari humanitati doctiſſimi & ornatiſſimi viri Jo: Ludovici Blanconii Sereniſſimi Principis Darmſtadienſis conſiliarii atque archiatri, qui quum bonis artibus amplificandis impenſe ſtudeat, hoc & aliis ſimilibus ornamentis e muſeo ſuo proditis collectionem meam, ut uberior prodiret, augendam curavit. In ea nexum Gratiarum intuemur, quas tres ex Jove, & Eu-

nomia

nomia natas memorat in earum hymno Orpheus, Aglajam nempe, Thaliam, & Euphroſinam, quarum imaginem huic noſtrae reſpondentem graphice nobis objicit Fulgent. in Mytholog. lib. I. cap. de Venere. *Veneri etiam tres Charites adjiciunt, duas ad nos converſas, unam a nobis averſam, quod omnis gratia ſimplex eat, duplex redeat.* Quod etiam confirmat Phurnutus de Nat. Deor. cap. de Gratiis.

Video tamen ſub hac eadem ſpecie etiam Numina fontium expreſſa ab antiquis, praeſertim in marmore Mazochiano pag. cv. tit. hac inſcriptione ſubjecta

BATINIA
PRISCILLA
NIMPHIS
SACRVM

rurſuſque in alio apud Fabrett. Inſcript. cap. VI. num. 5. cui aliud ſimile vidiſſe teſtatur Romae in Ædibus Vettoriis Pignorius ſuis ad Chartarium adnotationibus p. 229. Cur vero Gratiarum formam Nymphis aquarum tribuerint veteres, una mihi ratio occurrit, quod nempe hae fontium ſcaturigines tanta jucunditate, atque amoenitate polleant, eamque terrae afferant ubertatem, ut nullo alio aſpectu commodius exprimi deberent, quam illo quo Gratiae pingerentur.

Quod vero in hac lucerna maxime notatu dignum occurrit, eſt ipſum officinae ſtigma, crucem ex globulis compoſitam referens, ut non inaniter ſuſpicemur ex Chriſtiani artificis manibus prodiiſſe; nam & aliae plures apud me aſſervantur, quae omnino Chriſtianae ſunt, & tamen ethnicorum ſymbolis, atque imaginibus adornantur, praeſertim Victoriae, Herculis, Palladis, & Apollinis cytharoedi ſive Orphei, quas omnes, cum per otium licebit, ſua in ſede collectas publicabimus. At multa ſunt, quae artifices illos ab impietatis nota quodammodo excuſent, in primis vero illae artium formae in omnium animis alte infixae, quae, quum de publicis operibus ageretur, in obſequium antiquitatis ſervabantur, animo licet repugnante, quod praecipue in Chriſtianorum ſacrophagis uſitatum fuiſſe multiplici exemplo oſtendimus in notis ad gemmam Paſtoralem

inter

inter Aſtriferas publicatam. Praeterea ſigna illa ſymbolice ad animi virtutes ſignificandas adhibebantur, cum jam exploſa Gentilium ſuperſtitione deſpectui omnibus erant, & veluti Crucis tropea putabantur.

Fateor tamen ceteras, quas ſupra memoravi, lucernas non modo a ſtigmate, ſed & ab ipſa forma ceteris caemeterialibus reſpondente inter Chriſtianas aſſeri. At contra praeſens ab illis recedit, atque ambitu ſuo, & artificio ethnicum ſtylum oſtendit, quod in cauſſa fuit, ut inter illas collocaremus. Interim judicium de ſuppoſita cruce libenter differimus, cum alioqui monuerimus crucis ſignum uſurpatum fuiſſe, tanquam monogramma conflatum ex litera T ſuperpoſita litera I, ut in figulinae Piſaurenſis ſigillo, in qua Tiberii praenomen indicat.

Subjecimus huic lucernae fragmentum alterius, in qua Pſyches expreſſa eſt, itemque vitreum ectypon, in quo ipſa Cupidinem complectens repraeſentatur. Hanc ſive fabulam, ſive mythologiam appellemus, late deſcriptam habemus apud Apulejum, & quam propterea veluti tritiſſimam praemittimus.

X C I I I.

PRaeter Hyginum lib. II., & Apollodor. Biblioth. II. hanc fabulam recenſet Servius in IV. Aeneid. per haec verba: *Heſperides Atlantis filiae ſecundum fabulam hortum habuerunt in quo erant aurea mala Veneri conſecrata, quae Hercules ab Euryſteo miſſus, occiſo pervigili dracone, ſuſtulit:* & paucis interjectis: *Eſt & alia fabula, quum nuptiae Junonis celebrarentur, omneſque Dii in honorem ejus conferrent munera, Terra in extremis regionibus edidit arborem poma aurea ferentem. Haec cum decerperent Heſperides Atlantis ſive Heſperi filiae cuſtodes ejuſdem arboris, Juno offenſa ſpoliari munus ſuum in metum earum immiſit draconem inſomnem, qui omnibus noctibus, & diebus cuſtodiebat ramos; hoc poſtmodum ab Hercule interempto, qui ab Euryſteo ad hoc miſſus fuerat, mala ſublata ſunt.* At Ovidius Metamorph. IV. ipſum draconem ab Atlante in hortis ſuis cuſtodiae cauſſa collocatum refert,

audierat

audierat enim ex Oraculo Themidis Parnaſſiae aliquando arborem illam ſuis muneribus ſpoliatam iri.

Tempus, Atla, veniet, tua quo ſpoliabitur auro
Arbor, & hunc pradae titulum Jove natus habebit.
Id metuens ſolidis pomaria clauſerat Atlas
Moenibus, & vaſto dederat ſervanda draconi,
Arcebatque ſuis externos finibus omnes.

X C I V.

SUccedit alius Herculis labor cerva apud Mycenas ſubacta, tertius ex ejus laboribus, quem non modo in pulcherrima lucerna expreſſum habemus, ſed etiam in tegulae figulinari ſigillo, quod una in muſeo noſtro aſſervatur. Id facinus idem Apollodorus loco citato proſequitur. *Tertium vero facinus hoc illi gerendum imponit, ut cornutam cervam Mycenas vivam adferret. Erat enim ad Oenoen auratis cornibus inſignis cerva Dianae ſacra, quo circa Hercules, quod eam neque occidere, neque vulneribus afficere vellet, annum totum eſt inſecutus: Poſtea vero quam fera Herculis perſecutione laxatam ſe eſſe ſenſit, in Artemiſium montem confugit, & illinc ad Ladonem amnem, quem cum jamjam tranatura eſſet, ſagitta percuſſam cepit humeris ſublatam ferens, & per Arcadiam iter agebat, cui cum Apolline Diana ſimul obviam facta, cervam recepit, atque Herculem, quod ſacrum ſibi animal occidere voluiſſet, objurgavit, tum ille neceſſitate rei damnata Euryſtheum auctorem rei fuiſſe affirmavit, & placata Deae iracundia, feram vivam adhuc Mycenas importavit.*

X C V.

GEminae hae Lucernae, ejuſdem officinae opus, ſed diverſo typo expreſſae, Aprum Erymanthium repraeſentant, haud dubio indicio Herculeae clavae, quae priori ſuppoſita eſt, quaeque non ſinit illum cum Calidonio, aut alio quopiam, quem veterum ſcripta celebrarunt, confundere. Hunc Herculis laborem tetigit Ovidius Metamorph. IX. Herculem ita loquentem inducens:

Nec mihi Centauri potuere reſiſtere, nec mi
Arcadiae vaſtator aper.

Deſcripſit vero Apollodorus lib. II. *Quartum ei certamen imperavit Erymanthium aprum ad ſe vivum ferat. Haec autem fera Pſophidem uſque ab Erymantho monte prorumpebat .... Quem (aprum) e fruteto quodam ingenti cum clamore excitatum per altam nivem defeſſum, ac vinculis praeditum Mycenas invexit.*

X C V I.

ILlud in hoc opere ordinando nobis propoſueramus, ut domeſtica tantum exhibentes ab alienis monumentis abſtineremus. At forte fortuna cum hoc coemeteriale vitrum, quod Urbaniae in muſeo Matarotio aſſervatur, ad manus habuiſſem, illudque ad fidem prototypi propria manu diligentiſſime delineaſſem, hic inſerendum cenſui, rem pergratam me facturum doctis viris exiſtimans, ſi rem alioqui ſpectatu digniſſimam vel extra propriam ſedem vulgaſſem.

Multa ſunt, quae id monumentum commendant. Praecipue quod diu Martyris ſepulchro praefixum indicis loco ſteterit, quamquam ethnici artificii teſtimonium patentiſſimum praeſeferat, ſignum Herculis. Id ſi animadvertiſſet meritiſſimus Marangonius, minime dubito futurum fuiſſe, ut illud inter ceteras res profanas uſui ſacro addictas, & quas mirifice illuſtrat, honorifice accenſeret.

Artificium praeterea ſpirat equidem inferiorum temporum aſperitatem, ſed tamen diligentiſſimum eſt, atque elaboratiſſimum. Pictura, & lemmata tota ex auro conſtant, Orphici latus clavus purpureus eſt, poma Herculis, inaures Conſtantiae, ejuſque collare amethyſtini coloris ſunt. Ejus monile purpureum, ut corallium imitetur, ex quo etiam conſtant minores globuli, quibus collare diſtinctum eſt. Quod quidem ornamentum ejus aevi matronis familiare fuiſſe oſtendunt ejuſmodi coemeteriales picturae apud Bonarotum tab. 18. 22. 23. & 24.

Illuſtratur praeterea ab hoc vitro res veſtiaria; nam inde eruitur, qua forma conſtaret orarium, quo magnates ſequio-

ſequioris aevi pectus adornabant, quum enim poſticam partem hujus velaminis nulla pictura nobis exhibeat, dubitabamus an per terga recurreret. Hinc vero cognoſcimus ultra pectus non proceſſiſſe, cum circa ſiniſtrum humerum in volumen deſinat, nec niſi ad mundiciem fuiſſe adhibitum.

Nobilitat cimelium inſcriptio geminorum conjugum Orphiti, & Conſtantiae. Orphitos multos memorant nobis omnes utique nobiliſſimos, & faſti Conſulares, & Jura Civilia, inter quae frequentiſſime S. C. Orphitianum memoramus. Quis interim illorum hic repraeſentetur, nulla omnino conjectura nobis ſuggerit.

Inſcriptio A CERENTINO FELICES BIBATIS latifundium aliquod, unde nobiliſſima haec familia vini generoſioris proventum traheret, ſignificat. Forte ab oppido Caere detorta derivatione Cerentinus ager dictus eſt. Fortaſſe etiam vinum id a Cerintho Beotiae urbe, quam Plinius memorat lib. 4. cap. 12., appellatum fuit.

Notandum maxime occurrit in hac pictura ſignum Herculis inter conjuges conſtituti, qui ſuppedanei loco craterem potorium habet, quae diſpoſitio alludit ad inſcriptionem IN NOMINE HERCULIS BIBATIS. Publicarat Bonarotus tab. 18. num. 1. fragmentum alterius lamellae, quae, ut opinor, manu ejuſdem artificis, qua haec praeſens, depicta eſt, nam mire conſonat cultus capitis mulieris, quam inter, & virum ex alio ſcypho aſſurgit vir barbatus, qui utrumque coronat; ex quo intelligimus, illi artifici familiare fuiſſe id parergon, nec inaniter ſapientiſſimus Illuſtrator dubitavit picturam illam ad ethnicos eſſe referendam; hanc vero ſuſpicionem utique illi confirmaſſet lamella praeſens, ſi vidiſſet aliquando in ea Herculem deſignatum. Invocatur vero Hercules in convivali acclamatione tanquam numen menſae praeſidens, unde Epitrapetius dictus eſt, de quo eſt epigramma Martialis 31. lib. ix., ex quo apparet Herculis ſigilla in menſa apponi conſueviſſe. Horum plurima ex agro Tuderte eruta in Muſeo noſtro aſſervantur.

Cujus leva calet robore, dextra mero.

qua ſcyphum ſuſtinet, ex quo conjecimus imagunculas haſce ita fuiſſe concinnatas, ut in menſis diſpoſitae inter Lares, & Genios haberentur, quod quidem argumentum pluribus pertractavimus in diſſertatione de Diis Tudertium, quae Notas in ejus urbis marmora ſubſequetur.

Sane multo plura ad hujus picturae ornatum dicenda forent, quae, ne propoſitam brevitatem tranſgrediamur, conſulto omittimus, ea omnia reſervantes clariſſimo, ac nobili Matarotio cimelii poſſeſſori, qui hoc, & pleraque lectiſſimi Muſei ſui ornamenta pro ea, qua pollet doctrina, atque eruditione luculentiſſime illuſtrare poterit.

X C V I I.

MErcurii caput, quod in hac lucerna, & in alterius fragmento conſpicitur alato petaſo inſignitum, nihil plane novi affert, niſi quod in poſtremo etiam bulla ad collum ſuſpenſa exornatur. Id inſigne profert etiam in integra lucerna, ex qua forte id fragmentum ſupereſt apud Bellorium parte II. 17., cujus ornamenti nulla alia ratio aſſignari poteſt, niſi quod veteres haec inſignia Deorum ſuorum ſimulacris, quibus auguſtiora viderentur, aſſignarint, ut notavit Bonarotus ad Dempſterum.

Aries in duplici lucerna conſpicitur, quarum ultima inter innumera veterum vaſculorum fragmenta, domi meae ſub ipſo cellae vinariae ingreſſu, inventa eſt. Id ſymbolum ad Mercurium pertinet, quod ipſe armentorum cuſtos haberetur, ut illum *cuſtodem ovium* appellavit Homerus in Iliade. Hoc vero ejus attributum manifeſtiſſime prodidit Pauſanias in Corinth. *Rurſus in via, qua ad Lechaeum iter recta eſt, Mercurius ex aere ſedens viſitur, cui adſiſtit aries, quod unus prae ceteris Mercurius greges tueri, & augere exiſtimatur, ut Homerus in Iliade ſignificat.*

Hic tibi natus erat pecoris ditiſſime Phorba,
Quem ſibi prae cunctis carum Cyllenia proles
Ditarat Teucris.

Idem quoque in Eliacis, & rurſus in Meſſeniacis Mercurii ſimulacra deſcribit arietem portantia.

Cete-

Ceterum hae lucernae cum arietis ſigno ſatis obviae ſunt, & multiplices apud me inveniuntur, quia cum Mercurius animarum deductor haberetur, omnia ejus ſymbola ſepulchralibus lucernis conveniebant.

X C V I I I.

MAnus invicem junctae caduceum ſtringentes pro concordiae ſymbolo habentur. Ejus rei rationem ita exponit Plinius lib. xxix. cap. 3. *Hic complexus anguium, & efferatorum concordia cauſa videtur eſſe, quare exterae gentes caduceum in pacis argumentum circumdata effigie anguium fecerint*. Hujus vero originem his deſcribit Hyginus Aſtronom. lib. II. cap. VIII. *Ab Apolline virgulam quandam munere accepit Mercurius, quam manu tenens, cum proficiſceretur in Arcadiam, & vidiſſet duos dracones inter ſe conjuncto corpore alium appetere, ut qui dimicare inter ſe viderentur, virgulam inter utrumque projecit: itaque diſceſſerunt, quo facto eam virgulam pacis cauſa dicit eſſe conſtitutam: nonnulli etiam cum faciunt caduceos, duos dracones implicatos virgula faciunt, quod initium Mercurio fuerat pacis*.

Cur vero caduceus Mercurio tribuatur, cauſam adducit Fulgentius in Mythologico. *Virgam vero ſerpentibus nexam* [*Mercurio*] *ob hoc adjiciunt, quod mercatoribus det aliquando regnum, ut ſceptrum, & vulnus, ut ſerpentium*. Phurnutus vero aliam rationem ſubdit, quod nempe nuncius haberetur. *At anguium circa virgam complexus caduceatoris typum gerens, innuit efferatori ipſi concordiam fieri, ac illum inter eos ortum diſſidium, indiſſolubili nodo conjungere, ſiquidem per id etiam pacificum apparet eſſe praeconium*.

Manus ſimul conſertae communiſſimum concordiae ſymbolum facile ſignificant, caduceatoris officium in eo verſari, ut diſſidentes homines in unum convenirent, & data dextera amicitias jungerent. Hinc eſt quod caduceus explicat nobis nuncii officium, manus vero conjunctae legationis finem, atque effectum.

XCIX.

X C I X.

PRoferimus fragmentum vaſculi ex alabaſtro, in quo Bacchus cernitur curriculo inſidens, ſatyro ſubſequente. Hujus ſculpturae maxima eſt elegantia, vix enim quidquam pulchrius obſervari poteſt, praeſertim cum haec ſimulacra non anaglypha, ſed alte exciſa ſint. Area vero, unde vaſis corpus conſtabat, tantae tenuitatis eſt, ut artifex non marmor coelandum, ſed metallum ducendum ſibi propoſuiſſe videatur.

Lucerna, quae marmori ſubjecta eſt, geminos uvae racemos ex uno eodemque palmite dependentes, cujuſmodi in cellariis ſuſpendi ſolent, ut diutius ſerventur, oſtendit. Has penſiles vocat Plinius lib. xv. xvii., ubi plures modos uvae conſervandae recenſet: *Sunt, qui ſuſpendi procul malis, protinuſque in granariis jubeant, quoniam optime ſit operimento pulvis penſilibus.* Has inter ſeverioris vitae delicias recenſet Horatius Sat. ii. lib. ii. verſ. 121.

. . . . tum penſilis uva ſecundas,
Et nux ornabat menſas cum duplice fico.

Quia vero uvae inter bellaria, & Saturnaliorum munuſcula cenſebantur, ideo in lucernis exprimi meruerunt. Alia nuper lucerna ad me miſſa eſt, quae huc quoque referri poteſt, in qua ſportula efficta eſt uvis redundans, unde pulli hinc inde pedibus alligati dependent.

C

INter Herculis fortiter geſta connumeratur Neſſus centaurus ab illo occiſus, quod Deianiram in tranſitu fluminis Eueni vitiare tentaſſet. Fabulam narrat Ovidius Metamorph. ix.

Neſſus Bacchicum thyrſum extollit; hinc putaret aliquis hanc lucernam ad bacchanalem pompam pertinere, in eaque exprimi centaurum e Bacchi choro Baccham humeris deportantem. Praecipue cum in gemma apud Bonarotum ad triumphum Bacchi pag. 436. idem typus ipſiſſimus, qui in hac lucerna expreſſus eſt, adamuſſim recurrat,

in

in qua tamen gemma Baccham indubitanter recognoſcimus ob inſigne cymbali, quod ſiniſtra attollit, ut minime dubitem hujus lucernae artificem eandem gemmae imaginem prae oculis habuiſſe. Sed quia id unum ſymbolum figulus praetermiſit, valde dubito jure ne Herculi ademptam Baccho tribuamus, praecipue cum centauri, ob antiquam cum Baccho affinitatem, quam multis exornat eo loco Bonarotius, etiam extra Bacchi pompam, veluti perpetuum inſigne, thyrſum geſtarent. Placuit vero utramque de hac lucerna opinionem prodidiſſe. Judicium penes eruditos eſto.

C I.

EXimium marmor ſurſum deorſum inverſum diu ignotum ſtetit ad fores Eccleſiae D. Caroli ſub Silicata, nam ima ſui parte exciſo alveolo, & converſa ad parietem ſculptura in uſum aquae luſtralis deſervit. Prodierat fortaſſe ex finitimo ſepulcro, cujus ingentes ruinae adhuc ſuperſunt, e cujus ſpoliis Eccleſia aedificata eſt. Negleſta circumjacebant plura anaghlyphi operis marmorea veſtigia, quae cum hoc cippo collecta in aedes meas tranſtuli.

Hujuſmodi quadrati lapides Deorum inſignibus adornati communiter inter aras recenſentur. Si vero ſub hoc nomine intelligamus inſtrumenta illa religionis, ſuper quae excitato igne thura, & victimae adolebantur, hujuſmodi ſaxa nullatenus in hoc cenſu computari valent, quippe quae nullum ignis veſtigium ſervant. Itaque inter ſtatuarum baſes recenſendae ſunt.

Haec tamen noſtra, quum ſub coronide geminas in lateribus cicatrices habeat, in quibus infuſo plumbo ferrea vincula firmarentur, facile in ſepulcro addicta fuerat ad urnam cinerum ſuſtinendam. Nam in ſepulchris, in quibus nec gradus, nec loculi conſtructi eſſent, ne urnae humi collocarentur, ſuper haſce baſes, ſeu columellas attolli ſolebant, atque ſuper illas ferro obfirmari. Harum una, quae publicata fuit numero LXII. inter Marmora Piſaurenſia, apud me aſſervatur.

Solebant vero baſes iſtae inſcriptione, ſeu parergis convenien-

venientibus adornari, inter quae Bacchi Orgia potiſſime in uſu erant, uti quae ad animarum expiationem conferre maxime putabantur, cui ſuperſtitioni alluſit hujus marmoris ſculptor, qui Baccham tripudiantem diſcincto pectore, & vittato thyrſo munitam in illo figuravit.

Saepe miratus ſum in Bacchicis anaglyphis feminarum potius, quam virorum rationem haberi, ut pene videatur imbellis ſexus in hiſce myſteriis primum locum obtinuiſſe, at hujus moris rationem explicat nobis Livius lib. XXXIX. cap. XIII., ubi Bacchanalia tradit *primo ſacrarium feminarum fuiſſe, nec quemquam virum eo admitti ſolitum.*

C I I.

OPtimum artificem redolet haec lucerna, in qua tigris adeo diligenter expreſſa eſt, ut in villoſa pelle vario ſtyli ductu etiam maculas indicaverit. Haec animalia ad Bacchum pertinebant, ut pluribus obſervavit Bonarotus ad triumphum Bacchi pag. 437. Hinc Virgilius Eglog. V. ſub Daphnidis nomine Auguſtum laudans, quod Orgia Bacchi toties rejecta Romae reſtituerit, ait.

Daphnis & Armenias curru ſubjungere tigres
Inſtituit, Daphnis thyaſos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.

Belluas haſce Phurnutus de Natura Deor. Pardales appellat. *Deinde Pardales Dionyſio ſubjungunt, atque illum ſequi inducunt, ſive ob coloris varietatem, ita ut etiam ipſe, & Bacchae nebride induantur, aut quod aſperrimi etiam mores temperamento vini manſueſcant.* Putant etiam id animal Baccho dicatum eſſe, quod vini appetentiſſimum habeatur.

C I I I.

ADeo frequentes ſunt lucernae hoc eodem typo exornatae, ut ex illis fere quinquagenas in meo Muſeo enumerem, & quod mirum videbitur, plerumque ex diverſis officinis eductas, quarum aliquas ſubſcriptiones in eadem tabula deſcribendas curavi. Hinc cognoſcimus hanc lucer-

lucernae formam in maxima religione fuiſſe habitam, ut tam multipliciter, atque frequenter renovaretur; quapropter conjicio ex illis fuiſſe, ex quibus areae bacchanales noctu illuminabantur. Id enim tempus occultandis facinoribus opportunum ad ea ſollemnia conſtitutum erat. Virgil. Aeneid. IV. 302.

Qualis commotis excita ſacris
Thyas ubi audito ſtimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſque vocat clamore Cythaeron.

Haec ſacra interdiu olim Romae fiebant, at teſte Livio lib. XXXIX. cap. 13. Paculla Minia Campana ex diurnis nocturna fecit, in quo Graecorum morem imitata eſt, apud quos Bacchus Nyctelius etiam dictus eſt, quod noctu coli gauderet. At quanquam ob foeditatem aliquando ſublata eſſent, iterum Romae invaluere in tantum, ut ſub Imperatoribus Romam miſere inundarint.

Ornant in hac lucerna pampineam coronam geminae tigrides potantes ex cantharo, ſub quarum imagine Bacchas ipſas adumbrabant.

Inter ſtigmata lucernarum, quae in hac tabula ſubdidimus, duo praecipue ſpectanda ſunt ſub num. XIX. & XX., in quibus nonnullae literulae loco ſuo motae, & veluti diffluentes obſervantur, haud dubio teſtimonio inſcriptiones haſce non ſolido ſigillo, ſed ex mobilibus literis ſimul ordinatis compoſito conſtitiſſe, ut pene cognoſcamus etiam antiquos uſum habuiſſe characterum typographicorum, illoſque ad haec lemmata notanda adhibuiſſe, ut etiam monuimus in prolegomenis, nec tamen malo literarum fato ad libros excudendos perveniſſe. Quidni? ex campanarum inſcriptionibus, quae decimo, atque undecimo ſeculo, & deinceps flatae ſunt, manifeſte apparet perpetuo manſiſſe in Italia uſum ſingularium characterum, quos ſingillatim in campanae forma imprimebant, donec lemma componerent, quod ego exceptis humido papyro inſcriptionibus, in quibus ſinguli margines, quot eſſent, literae apparebat, comperi. At laudem hujus artis proripuit nobis Germania, quae tentamina noſtra praetergreſſa, libros integros docuit imprimere.

C I V.

INter multiplices lucernas pampiniferas, de quibus ſupra mentionem habuimus, placuit hanc ſeligere, in qua praeter aliarum modum artifex luxuriatus eſt, nam inſeruit vitibus geminos leonum rictus, qui inter Bacchi ornamenta accenſiti ſunt, ut praecipue apparet ex admirandi operis ſarcophago Volſinienſi, quem lib. IV. antiquitatum illius urbis publicavit eruditus Adamius, in quo integrum Bacchi chorum claudunt hinc inde gemina leonum capita ſcitiſſime exciſa.

C V.

LArvas fictiles plurimas ex vaſculorum, & lucernarum fragmentis ſuperſtites & Romae & extra collegimus, quippe quae artificum ingenium & miram foecunditatem oſtendunt. Harum nonnullas inter parerga hujus libri publicavimus; alias inſuper ad ornatum hujus tabulae cumulavimus, quippe quae ad bacchanalia quodammodo pertinent, quamquam praecipuus illarum uſus eſſet in ſcena, atque in funeribus, in quibus perſonati defunctum, atque illius geſta imitabantur, ut colligitur ex Svetonio in Veſpaſiano cap. XIX., & Herodian. lib. IV. cap. 2. Hae vero non ita deformes erant, veluti quae ad vivum defuncti lineamenta repraeſentarent. At contra quae in ſcena adhibebantur, tetro & patulo ore ad terrorem uſque deformabantur, ut vox veluti per buccinam propagata latius intonaret; quo reſpicit illud Juvenalis Satyr. III. 175.

. . . . perſonae pallentis hiatum
In gremio matris formidat ruſticus infans.

Inter fictiles larvas addidimus & cryſtallinam ob formae novitatem, ſed Bacchicis myſteriis apprime conſonam, quippe quae in pampini modum efformata eſt.

CVI.

C V I.

OPus hujus lucernae minime Romanum videtur, nam argilla purpurei coloris eſt, quemadmodum & Cumana, ex qua conſtant omnes fere lucernae canaliculatae. Bacchi barbati caput aliquid etiam Campanae religionis praeſefert, talis enim apud ipſos colebatur Ebon nomine. Sic de illo Macrobius Satur. lib. I. cap. XVIII. *Item Liberi Patris ſimulacra partim puerili ętate, partim juvenili fingunt: praeterea barbata ſpecie, ſenili quoque, uti Graeci ejus, quem Bacchapœan, item quem Briſſea appellant: & ut in Campania Neapolitani celebrant Ebona nominantes.*

Talem etiam fuiſſe tradunt, quem Saron nomine Indi venerabantur ex Amone, & Amalthea genitum barbata ſpecie, ſed nullibi magis frequentius ſub tali aſpectu occurrit, quam in Thuſcorum picturis, quae praeſertim circa Neapolim eruuntur.

Ejus caput taenia, ſeu mitra unde ΜΙΤΡΗΦΟΡΟΣ a Dionyſio vocatus eſt. Eodem quoque cognomine appellatur a Diodoro, atque Orpheo in hymnis, de quo ornamento Propertius lib. IV. II.

Cinge caput nitra, ſpeciem furabor Jacchi.

Cujus rationem ex Diodoro affert Euſebius de praeparatione Evangelica lib. II. *Mitra quidem revinctum illum caput habuiſſe ferunt adverſus acutos capitis dolores, quos ex immoderato vini hauſtu pateretur.* Hanc tamen mitram eleganter exornant hinc inde corymbi ſupra tempora appoſiti; capilli vero cirrati dependent, cujuſmodi in Etruſcorum picturis frequenter habere oſtendit.

Addidimus geminas Baccharum protomes diligentiſſime exculptas ex alabaſtro fere ſemipedali altitudine. Saepe miratus ſum has veluti perſonas, quae modo Bacchum ſenem, aliquando juvenem, & Bacchas omnigeno capitis cultu exornatas referunt in muſeis reperiri, univerſas ex eodem ipſo marmore, quod carneum colorem quodammodo imitatur, confectae, ſemper ejuſdem molis, & ut videtur, etiam artificii. Multa ex iis in meo Muſeo, multa inſuper in Arditio, demum & in Oliverio conſervantur.

Quod ad me attinet non dubito inter templorum donaria eſſe referenda. Ipſam vero materiam, ex qua omnes perpetuo conſtant, aliquid religionis vel a loco, unde excideretur, habuiſſe credendum eſt, vel quia ſignum aliquod ſuperſtitione celebratiſſimum ex eo marmore conſtaret, quod iſta haec oſcilla imitarentur. Percelebris etiam eſt ritus ille, quo in Bacchi honorem hae perſonae ex arboribus ſuſpendebantur.

Et te Bacche vocant per carmina laeta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.

Ingens quoque ſuſpicio mihi ſuborta eſt, ut, quemadmodum initiati in Mithriacis monumenta quaedam marmorea ſuae expiationis in ſpaelaeis affigebant, ut praecipue conſtat ex monumento taurobolico Oliveriano; ita viri, atque feminae, quae Orgiis nomen darent, viriles illas, ſeu femineas ſpecies marmoreas ſinguli ſingulas dedicarent, ut accepti initii teſtimonio eſſent.

C V I I.

GOrgones truci terribilique aſpectu, quod earum nomen notat, finxerunt plerumque Etruſci, & exerta lingua, cujus rationem adducit Phurnutus de Natur. Deorum cap. de Minerva. *At in ipſa aegide caput eſt Gorgonis in medio Deae pectore linguam exerens, quod nimirum in omni rerum adminiſtratione praecipuum, atque praeſtantiſſimum ſit ratio.* Latini vero ſub dolentis quidem, & jam deficientis imagine expreſſam voluerunt. Imo aliquando ſolis aliis ejus capiti additis, horrorem illum draconum capiti circumvolutorum praetermiſerunt, ut in hac lucerna.

Addidimus marmoreae Gorgonis protomen ſeſquipede altam, quam in veſtibulo aedium noſtrarum inter cetera marmorea monumenta ſuffiximus elegantiſſimo artificio expolitam. Quae fortaſſe ex urnae alicujus fragmentis delecta eſt.

C V I I I.

HAec Genii imago ceteris apprime reſpondet, quas in nummeris tertii, & quarti ſeculi intuemur. Modio, & cornu fructibus redundante adornatur, quod ejus numine & terra hominibus alimenta ſubminiſtraret, & vita ſimul omnibus & daretur, & ſervaretur. Lucernae gyrum ornant racemi, quibus potiſſime Genio litabant, quod praecipue comprobant picturae Etruſcorum, ut enim conſtat ex Varrone, & Cenſorino Genius praeſertim natali die ſine hoſtia placabatur, ne quo tempore quis vitam acceperat, aliis adimeret, ut etiam notavit Fabrettus in Inſcription. cap. v. num. 12.

Genium praeterea, ſed alatum refert vitrea lamella bicolor muſei noſtri, cujus fragmentum lucernae ſubjecimus.

C I X.

COmmendat hanc lucernam moles prae ceteris inſignis, elegantia ſtyli, & Graeca ſubſcriptio, quam tamen dolemus ad nos corruptam perveniſſe. Hanc illuſtrat Ammiani Marcellini locus ex lib. xxv. cap. 2. ubi refert Juliano Imperatori obſcura nocte in Galliis Genium publicum apparuiſſe cum copiae cornu, & velato capite, qualem hic intuemur, licet plerumque nudo capite nobis occurrat. Haec vero caeremonia obnubendi capitis ſolemnis erat ſacrificantibus, qui palii laciniam ſupra caput inducebant, ut ſpeciem omnem averterent, quae intentum religioni animum perturbaret, ut ſaepiſſime dictum eſt, praecipue vero ſuperiore libro ad tab. 4.

Aſſurgit prope Genium focus, in quem ille ex patera primitias invergit, quemadmodum ſervari conſueviſſe docet Cenſorinus de Die Natali cap. 11. *Illud etiam in hoc die obſervandum, quod Genio factum neminem oporteat ante guſtare, quam eum, qui fecerit:* de quo videnda, quae collegimus in diſſert. de Cultu Genii.

Serpens, qui arae advolvitur, ipſius Genii imago eſt, ſub qua ſpecie Anchiſae tumulum placide circumplexus eſt,

quod

quod etiam notavit Iſidorus lib. XII. 4. *Angues apud Gentiles pro Geniis locorum erant.* Etiam in antiquo marmore apud Pignorium in Not. ad Cartar. Genius in pulvinari recumbit appoſitis contra epulis, ad quas depaſcendas ſerpens aſſurgit. Id enim animal quum vivaciſſimum ſit, atque longaevum, nullamque aegritudinem ſentiat, niſi quam deponat cum corio, Genio vitae praeſidi jungebatur, ut ad illius ſimilitudinem homines, qui Genio ſubeſſent, diu incolumes viverent.

C X.

LUcernam hanc ſero ad nos delatam extra ordinem collocavimus. De illa vero pauca a nobis dicta ſunt in notis ad tab. LXXXVI.

INDEX TABULARUM.

Roma ſedens Tab. I.
Roma globum a Victoria ſuſcipiens T. II.
Romulus , & Remus a lupa lactati T. III.
Ficus Ruminalis T. IV.
Gladiatoris caput T. V.
Gladiator T. VI.
Gladiatores T. VII.
Myrmillones ſe ſe componentes T. VIII.
Venatoris Caput T. IX.
Pueri venantes T. X.
Venatio amphiteatralis T. XI.
Elephas T. XII.
Βουκολειον T. XIII., & XIV.
Leo & crocodilus T. XV.
Urſus & draco T. XVI.
Leo & aper T. XVII.
Beſtiarius ferocem taurum ſiſtens T. XVIII.
Tibicen canens T. XIX.
Simia ludens T. XX.
Mimus tibiis canens T. XXI.
Pugil T. XXII.
Pugiles decertantes T. XXIII.
Diſcobulus T. XXIV.
Cymbaliſtae T. XXV.
Circus T. XXVI.
Quadrigarius Victor cum duplici palma T. XXVII.
Quadrigarius cum palmatis equis. T. XXVIII.
Equi decurrentes T. XXIX.
Equus circenſis cum urna T. XXX. & XXXI.
Biga cum binis agitatoribus T. XXXII.
Victoria bigam agens T. XXXIII.
Victoria gradiens T. XXXIV.
Maximiani caput T. XXXV.
Geminorum Auguſtorum protomes T. XXXVI.
Conſules ſub conopoeo T. XXXVII.
Imperator togatus T. XXXVIII.
Faſces ſella curulis T. XXXIX.
Thenſa T. XL.
Corona ſcenica T. XLI.
Geminae coronae cum palmis T. XLII.
Coronae Querna , Oleagina T. XLIII.
Janua inter cupreſſus T. XLIV.
Janua ſepulchralis Geniis adſtantibus T. XLV.
Genii urnam coronantes T. XLVI.
Genii maerentes T. XLVII.
Ara inter cupreſſus T. XLVIII.
Acclamatio T. XLIX.
Vaſa Sacrificalia T. L.
Vaſa Funebria T. LI.

Genii

Genii aram ignitam cuſtodientes T. LII.
Genius caprum marinum fraenans T. LIII.
Ara ſepulchralis T. LIV.
Victorię clypeum attollentes T. LV.
Curule certamen T. LVI.
Apotheoſis T. LVII.
Imperatoris caput T. LVIII.
Aquila arae inſidens T. LIX. LX.
Pavo arę inſiſtens T. LXI.
Matronę protomes T. LXII.
Caput Serapidis T. LXIII. LXIV. LXV.
Vaſcula Serapidem referentia T. LXVI. LXVII.
Serapidis & Iſidis protomes T. LXVIII. LXIX.
Serapis in ſerpentem deſinens T. LXX.
Caput Serapidis & Iſidis turritum T. LXXI.
Iſidis imagunculae in Lucernarum manubriis T. LXXII.
Serapis throno inſidens T. LXXIII. LXXIV.
Sphinx T. LXXV.
Hecate triformis T. LXXVI. LXXVII. LXXVIII.
Iſidis navigium T. LXXIX.
Lucernae Ægyptiis imaginibus obſignatae T. LXXX. LXXXI.
Juppiter ab aquila elatus T. LXXXII.
Pavo in lucerna bilychni T. LXXXIII.
Palladis ſimulacrum T. LXXXIV.
Ceres T. LXXXV.
Hircus alatus T. LXXXVI.
Caput Solis , & Diana Venatrix T. LXXXVII. LXXXVIII.
Canis latrans T. LXXXIX.
Veneris ſimulacrum T. XC.
Genius Veneris T. XCI.
Nexus Gratiarum T. XCII.
Herculis labores T. XCIII. XCIV.
Aper erymanthius T. XCV.
Senator & matrona in vitro coemeteriali T. XCVI.
Mercurii caput T. XCVII.
Caduceus T. XCVIII.
Bacchus curru vectus T. XCIX.
Neſſus Dejaniram vectans T. C.
Baccha in cippo marmoreo T. CI.
Tigris bacchica T. CII.
Corona pampinea T. CIII. CIV.
Larvae T. CV.
Baccus barbatus T. CVI.
Meduſae caput T. CVII.
Genius domeſticus T. CVIII.
Genius ad aram ſacrificans T. CIX.
Orthus canis T. CX.

INDEX RERUM.

Numeri Romani Diſſertationis paginas indicant; Arabici vero notarum.

A

ACclamatio ſepulchralis quae. 70. 71.
Acerra, & ejus uſus in funeribus. 77.
Aegyptia Numina in navigiis. 112.
Agonothetæ, & eorum ſuggeſtus. IX.
Ampulla vitrea circi imaginem exprimens I. II.
Ampullae ſepulchrales cum notis officinae vitriariae Piſauri repertae. I. II.
Alteram nuper defoſſa in calce hujus indicis extra ordinem exprimi curavimus.
Animalia varii generis in amphitheatro exhibita. 21.
Animalium Infernorum ſimulacra Diis oblata. 107.
Animarum proceſſus per marinas belluas exprimi ſolitus. 83.
Anubis in lucerna. 113. 114.
Aper, & Leo commiſſi in ſpectaculo. 22.
Apis in ſacro navigio. 112.
Apotheoſis quomodo expreſſa. 87.
Aqua luſtralis in funeribus quae. 71.
Aquila in funeribus quid ſignificet. 88. 90.
Aquiminalis forma. 71.
Ara inter cupreſſos. 90. Vide Cupreſſus.
Arbores ſacrae in ſtadiis virentes ad coronas. V.
Aries cur Mercurio ſacer. 132.
Armarium ad vaſa continenda, & ejus forma. 77.
Aſpergillum in ſacris funebribus. 78.
Athletarum nomina ſortito educta. 12.

B

Baccha furens in ara inciſa. 135.
Bacchanalia noctu agitata. 137.
Baccharum protomes ex alabaſtro multiplices. 139.
Bacchicis initiati oſcilla offerebant. 140.
Bacchus curriculo vectus ex alabaſtro. 134.
Bacchus barbatus apud Campanos, & Indos. 139.

C

Cadi fictiles in ſepulchris. 79. 80.
Caducei origo, & fabula. 133.
Coena funebris in lucerna. 76.
Canis cuſtos in lucernis. 124.
Centaurus Baccham vehens. 134., & 135.
Cerentinum vinum. 131.
Ceres cum ſpicis, & papaveribus. 119.
Ceroma in ſpectaculis adhibitum. 12.
Certamen curule in funeribus. 86.
Ceſtophorus in lucerna. 28.
Ceſtuum imago in nummis. ibid.
Ceſtuum ſpectacula exhibita. 27.
Chriſtianorum in ſepulchris Aethnicorum imagines. 127. 128.
Circenſium habitus deſcriptus. 36.
Cineraria arulis impoſita. 135. 136.
Cintus Gabinus, & ejus forma. 48.
Circi partes, illarumquæ myſticae ſignificationes. IV. V., & 33.
Expreſſae in ampulla vitrea. II.
Clava Herculis indicium. 40. 129.
Clypaei in venationibus adhibiti. 18.
Clypaei honorarii in ſepulchris. 84. 85.
Columnae ſeſſiae, & meſſiae in ſtadiis. VII. 34.
Conopaeum in ſpectaculis attributum editoribus quale. 49.
Conſecratio feminarum per pavonem expreſſa. 90. 91. 92.
Coronae ſine nodo aeternitatis ſymbolum. 6.
Sine lemnicis. 42. 43.
Querna novis conſulibus data. 51. 52. 61.
Scenica Hiſtrionibus attributa. 56.
Geminae geminis Imperatoribus datae in lucerna. 59.
Palmis conjunctae. ibid.
Martyribus cum palmis datae. 59. 60.
Mortuis conceſſae. 60.
Oleaginae. 61.
Mirtheae. 62.
Pampineae. 137. 138.
Corvus Palladi ſacer. 118.
Crocodilus cum leone pugnans in amphitheatro. 21.
Crupellariorum armatura. 13.
Cupido cycnum complectens. 125.
Cupreſſi in ſepulchris. 63. 69. 70.
Currus triumphalis, & ejus forma. 56.
Cymbala qualia, & eorum uſus in ſacris. 32.

D

Decurſiones a novis magiſtratibus aeditae. 41.
Defunctorum inſignia oſtentata in funeribus. 51.
Deorum capita lucernarum manubriis adjecta. 45.
Diana venatrix cum canibus. 123.
Dii Ægyptiorum cur ferino aſpectu expreſſi. 115.
Dii cum Deabus comparibus in lectiſterniis. 115. 116.
Diocletianus, & Maximianus in lucerna. 45.
Diſcus, & ejus forma, & amplitudo, ejuſque jactandi ratio. 31. 32.
Dolabra, & ſeceſpita in funeribus adhibitae. 77. 78.
Domitiani officina lucernaria. 50.
Domitianus in lucerna. 50.
Dracones in amphitheatro. 22.

E

Elephantes in bello apud Romanos. 18.
Exhibiti in amphitheatro. 18.
Commiſſi cum rhinocerote. 19.
Equi Circenſes cum pectoralibus. 37.
Palmis donati. 39.
Eorum decurſiones in lucernis. 38.

F

Faces in funeribus. 81.
Cur Cereri ſacrae. 120.
Factiones Circenſium, & illarum ſignificatio. X. XI.
Ficus ruminalis ejuſque religio. 6. 7.
Cur ſic appellata. 9.

G

Galea antrorſum clauſa apud antiquos. 14.
Geniorum natura juxta Aethnicos. 2.
Genii urbium pro Diis habiti. 1. 2.
Genius Jovis cycnum complectens. 126.
Genius domeſticus capite velato. 141.
Primitiae illi oblatae. 141.
Serpens ejus ſymbolum. 141.
Genii mortuorum quomodo expreſſi. 64.
Numero plures. 64. 65.
Quo habitu expreſſi. 65.
Cur frigio indumento ornati. 69.
Mortuis omnia officia exhibent. 66. 84. 85.
Urnam coronant. 65.
Januam ſepulchri cuſtodiunt. 64.
Serta ſuſpendunt. 66.
Facem ſuſtollunt. 68.
Facem extinguunt. 66. 67. 68.
Moerentes. 67.
Aram funebrem ſervant. 82.
Marinis beluis inequitant. 83.
Gladiatorum habitus, & factiones clypaeorum forma diſtinctae. 10. 11.
Eorum dona. ibid.
Antiquitas, & origo apud Romanos. 8. 9. 10.
Quando ſublati. 10.
Pinnarum cultu diſtincti.
Gorgon multipliciter efficta. 140.
Gratiæ, & eorum nomina. 126. 127.
Nimphae fontium ſub earum aſpectu expreſſae. ibid.
Gutti ſepulchrales, & eorum uſus, & inſcriptiones. III. 78. 79.
Alter nuper effoſſus in Caprilienſi in fine hujus indicis collocatur.

H

Hecate triformis, ejuſque triplex aſpectus, & ſymbola late explicata. 107. 108. 109. 110.
Hecatea ſpectra qualia in ſepulchris. 51.
Hercules, & Haebe in biga. 40.
Draconem conficiens. 128.
Cervam domans. 129.
Aprum Erimantium perdens. 129.
Pomarius. 130.
Menſae, & potationis praeſens. 131.
Hiſtrionum corona, & ejus forma a ceteris differens. 57. 58.

I

Janua in ſepulchris exculpta, & ejus ſignificatio. 62. 63.
Ibis in lucerna. 114. 115.
Inſignia Conſularia in lucerna. 51. 52.
Imperatores in lucernis expreſſi.
Maximianus. 42.
Diocletianus, & Maximianus. 45.
Domitianus. 50.
Ignotus, fortaſſe unus ex Antoninis. 87.
Jovis templum prope ſtadium Piſauri. V.
Jovis genium cycnum complectens. 126.
Iſauri fluminis ethimologia reprobata. 98.
Iſis in lucerna. 114.
Cum Serapide conjuncta. 100., & 101.
Ejus imago. 97.
Quale Numen. 101. 102.
Cur turrita. 102.
Jupiter ab aquila elatus.
Conſecrationis ſymbolum. 116.

L

Lanceae venatorum militaribus ampliores. 75.
Aliquando dentatae. ibid.
Lantius Cardinalis ampliſſimus academiae Piſaurenſis reſtaurator. XII., & ſeqq.
Ejus imago marmorea ſolemni ritu Piſauri in palatio dedicata. ibid.
Hymnus in ejus laudem dictus. ibid.
Larvae ſcaenicae ore patulo bacchanales clauſae. 138.
Lectiſternium, & ejus forma, & ratio. 75.
Lemniſci a quibus ad coronas expetiti. 42.
Additi, vel detracti a coronis. 58.
Leones Baccho ſacri. 138.
Saepe in theatro confecti. 17.
Exhibiti etiam in municipiis. 18.
Cum bovibus feris commiſſi. 19. 20.
Lorarii equi exteriores. 37.
Lucernae in Urbium natalibus accenſae. 3.
Piſauri effoſſae. 71. 97.
In Aegyptiorum ſacris. 112. 113.
Omnium pulcherrimae e muſeo direptae. 4.
Luſtratio funebris. 71. 72.

M

M. Julii Philippi Auguſti officina lucernaria. 6.
Feſta ab ipſo celebrata anno Urbis millenario. ibid.
Mala Punica Junoni tributa. 117.
Item Hecati. 110.
Manus conſertae ſymbolum concordiae. 133.
Maximiani Herculei caput in lucerna. 42.
Metae in ſtadiis ex arborum truncis. VI.
Mimi tybiis canentes. 27.
Inducti in funeribus. ibid.
In deliciis magnatum. ibid.
Eorum ſpectacula in calamitatibus exhibita. 26.
Pulcherrima Mimi imago in muſeo Capponio, & Paſſerio. 27.
Mirmillones, eorumque habitus in lucerna. 12.

N

Navigium Iſidis in lucerna Aegyptia. 111.
Neptuni trophaeum delphynes, & tridens. 122.
Neſſus Deianiram rapiens. 134.
Nymphae fontium ſub ſpeciae gratiarum effictae. 127.
Nux pinea ſepulchris cur addita. 83. 84.

O

Obeliſci in circis. 34.
Ollae in ſepulchris. 78. 79.
Ova in circis, & eorum ſignificatio. VI., & 34.
Ornandi capitis apud matronas uſus varius. 92.
Orthus canis, & ejus ſignificatio. 121. 122. 142.
Oſiris in lucerna. 113.

P

Palladis ſimulacra fictilia pro locorum tutelis praefixa januis. 118.
Palma circenſibus data. 36.
Quando victoribus dari coepta. 59.
Palmata toga ab Etruſcis excepta. 44.
In ſacello Jovis conſervata. 44. 45.
Triumphalis diverſa a conſulari. 43. 44.
Papavera cur Cereri ſacra. 119. 120.
Pavo quid ſignificet in funeribus. 90. 91. 92.
Junonis ſymbolum. 117.
Peplum Deorum pallium. 42.
Pennae vulturis Iſidi adjectae. 103.
Piſaurenſes Piſeorum coloni. V.
Eorum ludi patrii. ibid.
Pyra, & ejus forma. 82. 88. 89.
Podius in circo qualis. 36.
Pontificalia vaſa in lucernis. 73. 74.
Praefericulum in funeribus. 80.
Primitiae Genio oblatae. 141.
Pſyches fabula in lucernis. 128.
Pueri in ſpectaculis belluas confligentes. 16.
Aliquando etiam pugiles. ibid.
Pugilum pugna expreſſa in lucerna. 29. 30.
Pugilli fictiles in antiquis Piſaurenſium ſpectaculis adhibiti, & in ſepulchro reperti. 30.

Q

Quadrigae quatuor quaternas factiones indicant. XXI. 35.
Naufragae in circis. 35. 36.

R

Roma pro Dea culta. 1.
Ejus templa plura. ibid.
Ejus templum in lucerna. 38.
Romulus, & Remus a Lupa lactati in lucerna nummis, & ſimulacris. 1. 2.

S

Sacelli in circis. 34.
Scabilli a joculatoribus adhibiti. 33.
Sedilia temporaria in ſtadiis excitata. IX. X. 17.
Sepulchra Piſauri recenter defoſſa. I., & 30.
Serapis quale numen & unde adſcitum. 93. 94. 95.
Modius cur illi additus. 95. 98.
Vaſcula ad luſtrationes ipſum referentia. 96.
In ſerpentem deſinens, & qua ratione. 99
Throno inſidens, & Cerberum mulcens. 104. 105.
Serpens Genii ſymbolum & qua de cauſa. 141. 142.
Sigilla fictilia Saturnalibus miſſitata. 125.
Simia joculatrix in cavea. 25.
Joci varii ſimiarum populo exhibiti. 26.
In pompis Iſidis. ibid.
Simpula in ſepulchris. 70. 77.
Speculum in venationibus adhibitum. 16. 17.
Sphynx, & ejus mithologia. 106. 107.
Animal Infernum. ibid.
Ejus ſimulacra Diis oblata. ibid.
Serapidi juncta. 99. 100.
Spicae Cereri attributae. 109.
Stadium apud Piſaurenſes. IV., & ſeqq.
Ejus veſtigia multipliciter indicata. ibid.
Novo Urbis muro incluſa. V.
Solis caput quinis radiis ornatum. 123.
Item duodenis. ibid.
Suggeſtus in circis. 36.
Suovetaurilia in funeribus. 81.

T

Tabellae fictiles anaglypticae. 121.
Tauri feroces in theatro a Theſſalis confecti. 23.
Terra levis precata mortuis. 71.
Thenſa in circis inducta. VIII.
Ejus imago in ſtadio Piſaurenſi. ibid.
In lucerna. 52.
Unde dicta. 53.
Qui eam deducerent. 53. 55.
Multiplex in circo. 53.
Deorum, & Caeſarum ſigna in iis circumvecta. ibid.
Et Deorum exuviae arcanae. 54. 55.
Supernae patulae. 55.
Palmis ornatae. 56.
Tigris Baccho ſacra. 136.
Toga palmata, & ejus forma. 42.
Trabea conſularis, & ejus forma, & ſucceſſiva mutatio. 46. 47. 48.
Trophaea in circis expoſita. VII.
Tutere inſcriptum in Tudertium nummis nomen Urbis praefefert. 28.
Tybicinum habitus, & cultus. 24.
Typographicae artis initia, & ſucceſſus, etiam apud antiquos.

V

Vaſa aquae luſtralis, cujus formae in lucernis. 71.
Sacrificialia, & funebria multiplicia in lucerna explicata. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81.
Serapidem referentia. 96.
Vehicula Veſtalium, eorumque forma. 52.
Vela in theatro. 49.
Ventilatores Ludionum genus. 32.
Venus Cupidinem enixa. 124.
Veſtalium vehicula. 52.
Veſtes Chriſtianorum Sacerdotum a magiſtratibus antiquorum imitatae. 43. 47. 50.
Victoria Romae globum offerens. 4.
Ejus comes. ibid.
Circenſis in biga expreſſa. 41.
Quot modis figurata. ibid.
Ejus ſimulacrum primum in circum adductum. 41.
Vitriariae artis apud Piſaurenſes argumenta, & conjecturae. III.
Vitrum coemeteriale prophanis imaginibus ornatum. 130. 131.
Vitta Baccho ſacra. 139.
Urnae columnis impoſitae in circo. 11. 12. 39.
Earum uſus. ibid.
Urſi joculatores. 20.
Vuae penſiles in lucerna. 134.
In Saturnalibus miſſitari ſolitae. ibid.

			Errata	*Corrige.*
Pag.	3.	lin. 12.	ſilente Lunam	ſilente Luna
	11.	l. 18.	convenirunt	conveniunt
	27.	l. penul.	aerum	aereum
	54.	l. 27.	Macrobiis	Macrobius
	55.	l. 25.	Putarc.	Plutarch.
	62.	l. 5.	triumphandam	triumphandum
	105.	l. penul.	alluiſiſſe	alluſiſſe
	108.	l. 9.	Caliſiis	Chiſiis
	113.	l. 13.	parerent	pararent

1550-447

10 + 1 plates